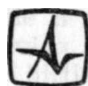
RADU SELEJAN

ROATA FĂRĂ SFÎRŞIT

ROMAN-DOCUMENT

Coperta de ADRIAN IONESCU

EDITURA ALBATROS
BUCUREŞTI • 1984

SOŢIEI MELE ANNA ŞI FIICEI MELE BIANCA-ANDRADA

I

Viena uitase de revoluţia românilor din Transilvania. Palatul imperial părea învăluit în liniştea aceea deosebită, totală, la care numai marii stăpînitori ai lumii aveau dreptul. Demnitarii împărăţiei căutau alte noduri pe care să le dezlege cu îngăduinţa şi la sfatul celui care-i alesese să-i fie nu numai de folos, ci, mai ales, deplin credincioşi. Cei care-l înconjurau pe Iosif nu bănuiau, nu simţeau că umbra lui Horea străbate, din cînd în cîjid, sălile palatului, că se aşază ca-n vis înaintea împăratului, cerîndu-i nu neapărat socoteală pentru că şi-a căi- * cat cuvîntul, ci un semn de înţelegere pentru românii prinşi încă în jugul tiraniei de cei puţini şi bogaţi şi puternici. Observau demnitarii că, în cîte o dimineaţă, Iosif al II-lea se trezea ca şi cum n-ar fi închis ochii toată noaptea, îl vedeau ursuz dar puneau aceste întîmplări pe seama vreunei boli ascunse, de care nici chiar Maiestatea Sa nu voia să ştie.

Într-o astfel de dimineaţă, împăratul ceru să i se aducă din nou scrisoarea franţuzului, cartea aceea blestemată. Vocea lui, mai dogită ca alte daţi, părea a unui călugăr ce se ruga în chilia sa pentru iertarea păcatelor săvîrşite cu voie sau fără de voie. Iosif se lăsă într-un jilţ şi, în vreme ce gîndurile îi zburau aiurea, o umbră puse pe măsuţa din faţa lui o tavă de aur pe care se aflau cîteva zeci de foi de hîrtie. Umbra dispăru, ca şi

cum ar fi intrat în pămînt. Iosif, rugîndu-se parcă în şoaptă, îşi spuse pentru a mia oară că era, într-adevăr, cel mai bun şi cel mai înțelept şi mai milostiv împărat al tuturor vremurilor de la facerea lumii şi pînă la el, că niciodată, în nici un alt imperiu oamenii n-au trăit aşa de mulțumiți şi de fericiți precum supuşii imperiului al cărui cap era Viena. Luă apoi hîrtiile de pe tava de aur şi, oarecum mai înseninat, începu să citească a doua scrisoare pe care i-o adresa francezul acela ce făcea pe filozoful, după ce se împărtăşise cu neruşinare din scrierile lui Locke şi Rousseau, francezul acela obraznic, infatuat, care, în loc să-i trimită scrisoarea cu un mesager special (ar fi suportat el, împăratul, spezele), a publicat-o, vrînd, desigur, ca toată Europa să-l blameze pe el, cel mai bun şi mai drept împărat al tuturor vremurilor. începu să citească şi i se părea că o citeşte pentru întîia oară. Citea şoptind fiecare cuvînt, să-l înțeleagă mai bine, să-l memoreze şi nu-i venea să creadă că un oarecare parizian „din Dubllin", care nu-şi trăda numele, cuteza să-i tulbure liniştea, liniştea pe care numai el ştia cu cîtă trudă şi-o cîştigase, liniştea de care avea nevoie ca de apă vie pentru a putea dirigui cu dreptate treburile imperiului şi, de ce nu, ale Europei. Dacă francezul ar fi fost de față, Iosif al II-lea, îndîrjit cum era împotriva lui, ar fi poruncit, cu siguranță, să fie tras pe roată, asemenea românului pe care-l apăra, cu umbra căruia se asociase ca să-i tulbure nopțile şi visele.

„Vin la altă cestiune, — scria francezul şi şoptea împăratul — şi mai importantă decît cea precedentă — care se referea la dreptul de emigrațiune — adică la cestiunea care s-a născut din faimoasa revoluțiune a românilor al căror căpitan Horea a făcut atîta zgomot prin ziare. Astăzi revoluțiunea s-a risipit şi acest nefericit, dimpreună cu cîțiva căpitani ai săi, au murit sub tortură. Eu voiesc să examinez aici dacă supliciul acesta a fost just. Această analiză mă conduce la examinarea ces-tiunii generale."

Împăratul se opri din citit şi oftă. Şi nu-i venea să creadă că el, Iosif al II-lea, omul de aur al imperiului, poate ofta în fața unor rînduri injurioase. în momentul acela ar fi dat oricît numai să-l poată avea pe francez în preajma lui, nu să-l ucidă, — renunță la condamnarea la moarte prin tragere pe roată, a filozofului — ci să discute pe îndelete, cuvînt cu cuvînt, învinuirile ce-i erau aduse. Se gîndi să-l confrunte pe francez cu înțe-

lepții Curții sale. Rîse. Supuşii te adoră şi te respectă atît'a vreme cit te ştiu deasupra lor, undeva sus, aşezat pe un tron intangibil. Cum ai coborît între ei, nici nu te mai bagă în seamă.

Continuă să citească. „Ce este o revoluțiune? Au Principii dreptul să pedepsească pe cei revoltați? Şi dacă-l au, trebuie să aplice asupra lor o pedeapsă de moarte; şi trebuie să inventeze suplicii rafinate?"

Împăratul începu să se enerveze. Mina care ținea „scrisoarea" franțuzului începu să tremure. Buzele i se învinețiră. Ceva ca de piatră, care-i făcea greață, i se lăsă în stomac. începu să tuşească. Era singur şi simțea nevoia să țăndărească liniştea aceea laşă din salonul acela blestemat. Lovi tava de aur care căzu fără zgomot pe covorul turcesc. încercă să-şi amintească figura lui Horea. Nu izbuti. Țăranul acela a rămas

în memoria lui ca o umbră. Hotărî să-l pedepsească aspru pe supusul său care i-a vorbit de această „Seconde Lettre d'un Defen-seur du Peuple ă l'Empereur Joseph II...", supus al său pe care-l socotise mai credincios ca un cîine şi care, acum constata împăratul, o făcuse înadins ca să-l mîhnea'scă pe el, să-i strice tihna, să-l abată de la treburile mărețe ale împărăției. Nu, nu-i va răspunde franțuzului. Nu se cade ca un împărat să polemizeze cu un oarecare muritor de rînd. Ce dacă-şi zice filozof. Dar scrisoarea trebuie oricum s-o citească din nou, pînă la capăt, şoptit, ca pe-o rugăciune. Pentru ultima dată. Oftă din nou şi începu să caute rîndul la care rămase, paragraful cu care începea o nouă acuzație. îl găsi ca din întîmplare, ca şi cum, de fapt, nici măcar n-ar fi dorit acest lucru.

„Toți aceia care au scris despre revoluțiunea românilor se pare că au conspirat în contra nefericitului popor, ca să te încurajeze, Principe, să pedepseşti cu suplicii oribile pe capii revoluțiunii şi să strîngi lanțurile poporului. Am văzut eu însumi scriitori care glumeau despre roțile pe care a trebuit să-şi sfîrşească zilele demagogul Horea (cum îl numeau ei) — Demagogul e numele ce-l dau aristocrații şi despoții, ori mai bine zis scriitorii lor mercenari, la capii poporului, care voiesc să-l scape de opresiune. E ridicol a vedea pe aceşti timizi servitori ai despotismului tămîindu-l pe demagogul Washington, fiindcă a reuşit să-i învingă pe tirani şi trimițîndu-l pe de altă parte la supliciu pe un alt demagog sau apărător al poporului, fiindcă a sucombat. Dacă Horea ar fi reuşit, atunci ei puneau o coroană de lauri pe capul lui. Dar departe de mine doctrina abominabilă a acestor monştri care-şi prostituie condeiele lor pentru nefericirea popoa-relor. Dare-ar cerul ca într-o zi să cadă pe capetele lor toate ororile servitutii pe care dînşii le predică cu atîta blestămăție... Nu trebuie, aşadar, să credem, în relatările, cel puțin suspecte, ale gazetarilor. Greşelile românilor se vor fi exagerat, rezistența lor se va fi travestit în atac, se vor fi calculat toate, se vor fi combinat toate, numai ca să-i facă criminali şi să justifice pe acei iluştri Nobili care i-au tiranizat si administratiunea care

9 9 9

a dat mînă de ajutor oprimării lor. Oî dacă aş avea în mînă actele acestui proces, dacă aş fi observat cîtva timp soarta acestui popor, dacă l-aş fi urmărit în lucrările sale, precum l-am urmărit în torturile lui, dacă aş fi trăit în colibele sale, în sinul pămîntului care i-a fost deseori singurul azil, dacă aş fi fost de față la conspi-rațiune, dacă aş fi fost martor la rugările lui către suveran, ca să-l scape din starea de mizerie, ori la luptele lui cînd voia singur să-i pună capăt; — cu cîtă veritate şi energie l-aş apăra eu! Dar departe de teatrul acestui război şi neavînd în privința acestor lupte decît nişte detalii seci şi mincinoase ale gazetarilor, singur, aproape, fără de lumină şi fiind susținut numai de zelul care mă împinge să apăr poporul peste tot locul, unde-l văd bătăcălindu-se sub cuțitul opresiunii, ce pot face altceva decît să probez chiar cu relatările părții ce a triumfat, că românii au avut dreptul să se revolteze?"

Oprindu-se din nou din citit, împăratul se încruntă. Francezul ăsta pafcă delirează, îşi spuse el. Scrie ca un orb despre un lucru pe care nu-l

vede şi ca un surd despre o simfonie pe care n-o aude. Şi-şi mai dă aere de filozof. Ce măgărie! Francezii ăştia n-au pic de bun simț. Cred chiar că lumea începe şi sfîrşeşte cu ei. Dacă n-aş fi fost în Transilvania, dacă n-aş fi stat eu însumi de vorbă cu românii din partea aceea a imperiului, dacă nu m-aş fi convins că n-o duc tocmai aşa de rău pe cît se plîng, aş putea fi tentat să-l cred pe francezul care-mi

3 osîndeşte loialitatea față de adevăr, dreapta.mea judecată. Sigur, nemulțumiți au fost în toate vremurile şi-n toate imperiile. Cum poate un împărat, oricît de blînd şi de omenos ar fi, să-l mulțumească pe fiecare supus în parte şi pe toți laolaltă? Şi-apoi, eu m-am tot străduit, în inima mea, țăranul a stat față-n față cu nobilul pe aceeaşi treaptă. Desigur, fiecare cu virtuțiile sale, cu meritele sale. Că doar nu țăranul dă strălucire unui imperiu. Ci nobilul. Țăranul este zidul, nobilul tencuiala, turnul. Şi ce admiri într-un palat: zidul, cărămida, sau tencuiala şi frumusețile cu care fiecare salon este decorat? Dar dacă francezul are totuşi dreptate? Deşi sînt mai mulți decît toți ungurii, saşii şi secuii la un loc, de ce oare românii n-au fost admişi ca a patra națiune din Transilvania? N-au vrut nobilii! Tencuiala asupreşte zidul. De ce? Deşi unii români s-au lepădat de credința ortodoxă acceptînd tutela Papei, cumințindu-şi sufletele, apropiindu-le de ale noastre. Franțuzul omite aceste chestiuni. Bine că nu i-au ajuns la urechi. Dar eu, eu ce ştiu despre Horea şi despre revoluțiunea românilor? Am ordonat să-i omoare pe căpitani, să liniştească po-pdrul şi m-am bucurat cînd mi s-a adus la cunoştință că toa-te-s în bună regulă?

Îşi propuse apoi să studieze cu mai mare atenție dosarele revoluției şi să tragă, în tihnă, concluziunile. Poate că va scrie, pe marginea lor, o carte, un fel de răspuns franțuzului-filozof. Aşa s-ar cuveni. Dar nobilii, ce-ar zice nobilii? Nu s-ar dezice de mai marele lor? Nu l-ar batjocori? Nu l-ar împinge pe prăpastia pierderii tronului şi împărăției? Otrăvindu-l sau făcîndu-l să cadă cu pieptul într-o suliță. Chiar dacă nu va scrie concluziunile sale pe marginea revoluțiunii românilor din imperiul său, va trebui neapărat să cerceteze şi să afle mai multe amănunte despre cum s-au petrecut lucrurile. Are el în Ardeal oameni de încredere. Notarul Mediaşului care l-a însoțit cînd a umblat prin satele săseşti şi româneşti pare un om de onoare. Unul ce nu minte. N-ar avea nici un interes să falsifice adevărul. Dar cum va putea ajunge el la notar şi notarul la adevăr fără să mai afle şi alți demnitari. Ştia el împăratul că spionii tronului roiesc pretutindeni, că Viena este păzită pe o rază de sute de kilometri. Doar lui i se aduceau rapoartele secrete. Doar el dispunea ce şi cum să se facă într-o situație sau alta. Şi tot el se minunase încă de pe vremea cînd nu era împărat cum de puteau ajunge românii la Viena, cu plîngerile lor, trecînd prin atîtea cercuri de spioni. Că doar n-aveau bani ca să-i mituiască. De multe ori răbdau de foame. Dormeau pe cîmp. Şi spionii nu-i descopereau decît după ce românii, cu jalbele-n mîini, treceau pragul palatului imperial. Care om îşi riscă viața dacă n-are dreptate? Oricare din românii plecați la Viena cu plîngeri puteau muri pe drum, cugetă, trist, Iosif al II-lea. îl cuprinse un fel de milă față de români. Gîndul îi era la notarul Mediaşului. Uitase de

scrisoarea franţuzului pe care o aşeză pe măsuţa aflată dinaintea jilţului în care şedea de o bună bucată de vreme. Uşa salonului se deschise şi cel ce-i aduse tava de aur intră să-l întrebe dacă nu are vreo dorinţă ce trebuie imediat împlinită. împăratul îi făcu semn, cu mîna, să plece şi umbra se retrase fără zăbavă. Iosif, socotindu-se oarecum cu sufletul curat în faţa judecăţii franţuzului, începu să citească, tot şoptit, în continuare, scrisoarea acestuia.

„Principe, soţii tăi se jucau altă dată cu viaţa supuşilor lor: lumea a văzut monarhi care osîndeau pe oameni din propria lor autoritate, singur, numai din cauză că nu le plăcea de ei. Istoria a înfierat numele acestor Principi. Ei sînt în clasa ordinară a tiranilor. Tu însă ai vărsat sîngele numai la doi oameni. Dar ei pot să fie nevinovaţi ca asasini si sînt nevinovaţi ca răsculaţi. Eu cel

t • T

dintîi vin şi clamez asupra cenuşii lor şi chiar pentru cenuşa lor. Este datoria mea şi am dreptul să o fac. Deoarece atunci cînd poporul nu mai are nici un apărător, este de datoria filozofului să vegheze asupra magistraţilor poporului, să analizeze sentinţele lor şi să cerceteze dacă aceia pe care îi judecă ei merită să fie pedepsiţi sau să fie răzbunaţi. Este datoria ta, Principe, să asculţi reclamaţiunea mea şi să supui la o cercetare mai aprofundată acest proces, judecat, probabil, după principiile eronate ale vechii jurisprudenţe monarhice. Eu sînt cel dintîi care apără, încă, cauza românilor ce au fost victimele forţei în această insurecţiune şi repet că românii

10

au dreptul să se revolteze pînă cînd vor fi sclavi şi nefericiţi. A-i pedepsi pentru exercitarea acestui drept, înseamnă a-i pedepsi fiindcă sînt oameni. Sau că tu eşti convins de adevărul acesta sau că nu crezi în el; în cazul dintîi nu trebuie să pierzi un singur moment ca să restitui românilor libertatea şi să le acorzi o proprietate. Dacă însă tu eşti de părere că trebuie să respecţi uzurpaţiunea nobililor săi, dacă nu voieşti să le restitui ceea ce li se cuvine, atunci este un mijloc simplu să faci dreptate tuturor... Dacă nobilii aceştia se opun cu forţa umanelor tale planuri, atunci lasă ţara aceasta în voia ei, lasă pe sclavi să se înarmeze contra tiranilor săi şi cearta se va termina îndată. Iar dacă tu nu eşti convins de adevărurile acestea, atunci e datoria ta să citeşti acest discurs pentru libertate. Şi dacă această apărare te pune la îndoieli, atunci consultă pe jurisconsulţii şi oamenii tăi politici, dar te fereşte a-i consulta numai în secret, fiindcă ei foarte adeseori au dus pe monarhi pe căi rătăcite, atunci cînd n-aveau a se teme de lumina zilei. Să-şi publice opţiunea lor ca să poată fi discutată, să-şi declare numele şi eu mă ofer a intra în arenă, ca" să răspund la obiecţiile lor. Ce zic, o mulţime de spirite vor apare îndată ca să apere drepturile umanităţii şi ale libertăţii".

Foile ce cuprindeau scrisoarea franţuzului căzură din mîna împăratului ca nişte aripi ale unor păsări moarte. Covorul persian se pătă parcă. Foile se preschimbară în cenuşă. Iosif al II-lea se lăsă cuprins de o ciudată mî-

nie. Franțuzul, luîndu-şi drept martori Adevărul şi Dreptatea, îl provoca la duel pe el, împăratul unui imperiu invidiat de toată Europa, pe el împăratul celui mai civilizat imperiu, pe el care, cu amîndouă mîinile, împărțea pîine şi sare, deopotrivă, săracilor şi bogaților, pe el care trudea numai pentru ca şi supuşii lui să poată trăi în fericire. Nu, nu-i va răspunde! Şi nici nu-şi va cerceta colaboratorii. Să putrezească în țărînă mănuşa aruncată de filozof. El n-o va ridica. El este împărat. Dădu să se ridice, dar simți cum două mîini, neobişnuit de puternice, de grele îi apasă umerii. Oftă. Auzul i se umplu de vorbe româneşti pe care nu le înțelegea. Le desluşea doar. îi păru rău că notarul Mediaşului nu era

lh

lîngă el să i le traducă. Horea sau numai umbra lui Horea trecu prin fața lui cerîndu-i îndurare, amenințîn-du-l cu o cumplită răzbunare şi împăratul se cutremură. Nu i-am făcut acestui om nici un fel de rău. Am aplicat doar legea pe baza rapoartelor de anchetă întocmite de Jankovich — gîndi el, spălîndu-şi parcă mîinile în literele 'scrise de conte. Credința lui în dreptatea după care fusese judecat capul răscoalei începu să se clatine. Horea i se mai arătase de cîteva ori şi în vis. Un munte de om. împăratul nu mai ştia cum să scape de obsesia acestui român căruia îi promisese ajutor. Dar el, românul, neînvățat cu vorbele împăraților, nu înțelesese atunci, cînd fusese pentru ultima oară la Viena, la împăratul, că ajutorul însemna condamnarea sa la moarte. Iosif al II-lea încercă să-şi închipuie un proces al judecătorilor lui Horea, al celor care semnaseră sentința de condamnare la moarte prin tragere pe roată, să-i judece împreună cu francezul în numele Adevărului şi nu al intereselor şi să-i pedepsească dacă se vor dovedi vinovați. Se cutremură şi alungă aceste gînduri care nu erau ale lui. Nu, el împăratul Iosif al II-lea, despre care întregul imperiu nu vorbea decît de bine, căruia, după cîte i se adusese la cunoştință de către spionii anume plătiți, supuşii îi spuneau cel mai genial monarh din dinastia Habsburgilor, un principe care guvernează după deviza că nu poporul este pentru monarhie, ci monarhia este pentru popor, el care se autointitulase un fel de patron al țăranilor, el, împăratul nu trebuia să pună la îndoială credința celor care-i erau apropiați, care-l înştiințau de trei ori pe zi despre cîte se petrec sau nu se petrec în imperiu şi în Europa, despre liniştea ce s-a lăsat peste Ardealul guvernat de baronul Brukenthal după ce căpitanii răscoalei fuseseră executați în fața miilor de țărani români aduşi cu de-a sila din toate satele să-nvețe odată pentru totdeauna cine-i cel mai mare şi cel mai tare, de partea cui se află adevărul şi dreptatea. De fapt, gîndea împăratul, nici n-ar mai fi avut rost o asemenea judecată. Poate doar ca să-i dea satisfacție franțuzului. Satisfacție pe care acesta n-o merita. Morții, reabilitați sau nu în mod oficial, tot morți rămîn. Şi-apoi, de ce să rişte el aşezîndu-l pe Horea între nevinovați? Nu, aşa ceva nu

6

se poate. Un împărat nu poate face asemenea compromisuri. Mai ales un împărat cum este el, Iosif al II-lea, care munceşte optsprezece ore pe zi, care vrea să schimbe totul, despre care, cu invidie, alți monarhi spun că

este cel mai mare în lucrurile cele mai mărunte în aceeaşi măsură ca şi cel mai activ în cele mai mari, voind a le îndeplini singur pe toate. Se gîndi să întreprindă o nouă călătorie în Transilvania. Renunţă, pe moment, la acest gînd, amintindu-şi că adversarii îl critică acuzîn-du-l, în batjocură, desigur, că-şi cîrmuieşte împărăția din diligentă. Şi totuşi, pentru el, Transilvania era încă nodul gordian pe care nu izbutise să-l taie, deşi contele Jankovich, ascultîndu-i povețele, a anchetat riguros cauzele răscoalei, asigurîndu-l pe împărat de loialitate şi de faptul că pedepsele au fost date pe merit. Lui Iosif al II-lea nu-i puteau ieşi însă din minte ceea ce-i spusese în 1773, baronul Samuel Brukenthal, cînd, la Sibiu, discutaseră un proiect de constituție: „Românii din Transilvania, îi spusese atunci guvernatorul, în înțelesul legilor nu constituie o națiune, ci sînt numai o plebe sau un popor tolerat, excluşi de la toate drepturile şi libertățile celorlalte națiuni, că domnul feudal este cel dintîi judecător pe moşia sa şi poate, în unele cazuri, să condamne chiar la moarte, asistat de cîțiva judecători ai comitatului şi că, în fine, țăranul nu are nimic afară de ceea ce dînsul poate să cîştige prin munca sa."

Îşi reproşa acum, că fusese laş, că n-avusese atunci nici o obiecțiune, deşi i se spusese că totuşi, cei mai numeroşi locuitori ai principatului Transilvaniei sînt românii. Ar fi trebuit, îşi spunea el, să*-şi dea seama că la mijloc se afla un fel de neînțelegere, că nu poți face abstracție de români, că aceştia nu pot fi alungați din satele pe care ei înşişi le-au întemeiat, aşa cum i-au cerut saşii din Aței şi din alte sate, mai ales că şi notarul Mediaşului, Heydendorff, îi spusese, fără prea multă jenă, că toți saşii ştiu vorbi româneşte întocmai cum ştiu vorbi în limba maternă, pentru că toată ziua au de a face cu românii. Scrisoarea franțuzului îl tulburase. Nu ştia ce trebuie să facă. Dosarul Horea şi, implicit, al răscoalei românilor nu era nici pe departe închis. O întrebare rămînea fără răspuns: de ce s-au răsculat romă

nii în numele lui, a împăratului? Nu-şi amintea să-i fi îndemnat la aşa ceva. Ce-i drept, le-a promis că-i va avea în grijă. Dar, bieții de ei, n-au mai avut răbdare. Ura împotriva nobililor, care-i împilau, a fost mai mare. Şi Iosif îşi aminti că este capul unui imperiu.

II

Contele Jankovich era omul de încredere al împăratului. Cu ajutorul lui, Iosif al II-lea spera să lumineze întîmplările petrecute în Transilvania, să restaureze în Marele Principat ordinea şi liniştea de care imperiul avea atîta trebuință. îl socotea integru, cu sînge rece, neînduplecat, cu judecată sănătoasă, drept şi prea puțin implicat în viața pe care-o duceau nobilii vremii. Fost judecător la Tabla septemvirală, Jankovich cunoştea temeinic Constitutio criminalis teresiana, Codul penal şi de procedură penală în vigoare, după care trebuiau judecați, cu toată asprimea, cum glăsuia porunca împăratului, capii răscoalei. Scrisori secrete circulau între Iosif şi ju-decătorul-anchetator şi Jankovich păstra cu strictețe instrucțiunile mai marelui imperiului, neîngăduind nimănui să asiste la interogatorii, iar pe

cei ce încercau să-l ademenească la confidențe îi refuza categoric şi fără să facă uz de prea multă politețe.

Silit de împrejurări, la 14 februarie 1785, contele Jankovich pronunță sentința peste cadavrul lui Crişan. Privirea lui era parcă de gheață. Buzele i se mişcau ca şi cum ar fi citit într-o limbă ce nu-i era cunoscută. Obrazul îi era aureolat parcă de bucuria că-i aduce şi-n acest fel un prinos de mulțumire împăratului pentru încrederea ce i-a acordat-o, pentru puterea cu care l-a investit, triumfînd asupra guvernatorului Transilvaniei însuşi, asupra favoritului fostei împărătese, asupra baronului ridicat în rang de Măria Tereza, asupra vicleanului Sa-muel Brukenthal. Contele citea sentința ca şi cum ar fi povestit un basm. Nici măcar bătăile inimii nu i se în

tetiseră. Poate şi pentru că sentința se referea la un mort, la unul care-şi pusese singur capăt zilelor, luînd cu sine secretele pe care nimeni nu trebuia să le afle. I se părea chiar ciudat să pronunțe o condamnare la moarte împotriva unui decedat, împotriva unui hoit. Aşa ceva nu i se mai întîmplase niciodată în cariera lui de judecător. Cei de față îl ascultau cu capetele plecate, asistînd parcă la cuvîntul de rămas bun al celor rămaşi în viață față de cel plecat în lumea umbrelor, cuvînt rostit de vreun preot sau de vreun prieten al mortului. Se gindeau, catolici fiind, că totul se aseamănă cu trecerea din infern în purgatoriu cînd, pentru fiecare, cineva trebuie să rostească o sentință, să depună o garanție.

„In urma ordinului onorabilei comisiuni cesaro-regale instituite din partea Maiestății Sale pentru cercetarea şi înfrînarea turburărilor ivite între țăranii din Marele Principat al Transilvaniei, s-a pronunțat la data mai jos însemnată următoarea sentință, în contra unui făcător de rele, care a fost supus cercetării dimpreună cu alți capi ai revoluțiunii, anume în contra lui George Crişan din comuna Cărpiniş, în comitatul Albei, în etate de 52 de ani, de religiune veche şi iobag al fiscului, ale cărui crime s-au constatat prin depozițiunile martorilor jurați, dar care încă mai înainte de a i se pronunța sentința, s-a sinucis, singur, în închisoare.

George Crişan, cu ocaziunea unui tîrg de țară din comuna Brad, a avut înțelegeri secrete cu poporul, care se adunase acolo, apoi a invitat pe oameni să se adune la biserica din Mesteacăn ca să iee o decisiune definitivă, spunîndu-le să comunice aceasta şi acelora care n-au fost prezenți la tîrg. Şi, ca să poată înşela pe oameni cu mai multă siguranță, ca să dobîndească încrederea lor nebună Şi să dobîndească printre ei aderenți mai mulți, s-a dus şi dînsul la Mesteacăn cu o cruce în mînă şi acolo s-au înțeles că crucea aceea să le servească în viitor ca semn după care să meargă trupele lor, apoi, sub pretext că la Alba Iulia iobagii se vor face militari, a amăgit poporul să-şi iee merinde suficientă şi să-l urmeze pe căi lăturalnice şi prin munți. în noaptea de întîi dînsul a rămas cu poporul la Curechiu şi aici a permis oamenilor să ucidă pe doi funcționari şi pe doi gornici, dintre magis

trații şi servitorii comitatului care, după cum le-a fost dorința oficială, voiau să-i împiedice în drumul lor. Iar în ziua următoare, după ce au săvîrşit acest fapt criminal, a dat ordin să ucidă în mod crîncen pe iobagul credincios Petru Cară din Curechiu, cel ce, după cum i-a fost datorința, denunțase autorității comitatului tulburarea care se începuse. Apoi a înduplecat poporul să pătrundă cu dînsul tot mai adînc în țară, să ucidă pe toți magnații, pe toți nobilii (...), să le prădeze şi devasteze toate averile. Deciziunile acestea le-a executat dînsul în persoană, în modul cel mai crîncen şi neuman în comunele Crişcior, Brad, Ribița, Cîmpeni şi în alte locuri. Astfel, au urmat, apoi, după cum se ştie, devastări şi incendieri înfiorătoare şi diferite omoruri şi acestea în înțelegere totodată cu căpitanii şi corifeii, anume Horea, numit altminteri şi Ursu Nicola şi cu Ion Cloşca. Şi cu această ocasiune dînsul n-a cruțat nici chiar trupele ce-saro-regale ce au fost trimise să restabilească liniştea publică, din contră, a ordonat să le atace, să le maltrateze şi nimicească. Prin faptele acestea, George Crişan, ca unul care a tulburat liniştea publică cu intențiune şi într-un mod malițios, ca agitator şi amăgitor al poporului de jos, ca aprinzător scelerat şi omorîtor crud, dînsul s-a făcut vinovat de crimele cele mai grave şi de neiertat, atît în ce-i priveşte persoana proprie cît şi pentru crimele ce le-a comis poporul pe care dînsul l-a revoltat: şi, în fine, ca să poată scăpa de severitatea meritată a justiției s-a făcut omorîtoriul său propriu.

Cu toate că asupra sa, dacă nu se substrăgea de la pedeapsa prin sinucidere, s-ar fi aplicat o penalitate mult mai severă şi mai evidentă, totuşi pentru a da o icoană şi un exemplu de oroarea acestei pedepse, cor-pul mort al acestuf criminal principal să fie tîrît la locul de supliciu şi acolo, în conformitate cu codul criminal carolin şi terezan, articolul despre ofensarea Maiestății civile, despre revoluțiune şi articolul despre pedepse în general, gîdele să-i taie capul şi să-i despice corpul în patru bucăți, capul să i se pună în țeapă la locul domiciliului său în Cărpiniş, iar celelalte patru bucăți să se pună pe roată, anume o parte de sus a corpului la Abrud, o parte de jos la Bucium, în comitatul Albei de Jos, a

doua parte de sus la Brad şi a doua parte de jos la Mi-hăleni, în comitatul Hunedoarei.

Aceasta sentință s-a pronunțat la Alba Iulia în 14 februarie 1785, pentru dînsul ca o pedeapsă binemeritată, iar pentru alții asemenea lui ca să le fie de exemplu şi de spaimă.

Contele Antoniu Jankovich"

Judecătorul răsuflă uşurat., îl încercă totuşi o undă de regret. Dacă ar fi fost de față şi împăratul, era convins că s-ar fi ales nu numai cu o meritată felicitare dar şi cu alte semne pe care Iosif le dăruia cu mărinimie supuşilor săi credincioşi. Oricum, însă, contele-judecător trăia cu convingerea că rostise cea mai dreaptă sentință din viața sa. în ochii lui se iviră două lacrimi. Nu de durere. De necaz că cel condamnat era mort, că sentința lui n-a fost auzită tocmai de cel în cauză. Şi o voce îi şoptea parcă, acuzîndu-l că săvîrşise o blasfemie. Cum să condamni la moarte un

cadavru? Alungă insinuarea presupusului filozof, ceru apă, să-şi spele mîini-le, şi se retrase, lăsîndu-l pe Crişan în seama gîdekii. Mai avea de trecut un prag şi misiunea lui la Alba Iulia se încheia. Făcuse ceea ce-i ceruse împăratul. Adusese pace şi linişte în Transilvania. Pace şi linişte pentru încă o sută de ani. Aşa credea el. Şi din acest punct de vedere era un fanatic. Pacea şi liniştea izvorîte din supliciu, din hoitul pe care a poruncit să-l împartă între răsărit, apus, miazăzi şi miazănoapte. Şi, pentru a-şi spăla şi sufletul, se retrase în camera secretă şi reciti interogatoriul lui Crişan.

Întrebare cu întrebare, răspuns cu răspuns. Şi-n vreme ce citea, încerca să-şi imagineze cum ar fi reacţionat Crişan auzindu-şi sentinţa. Asta era plăcerea judecătorului. Citind sentinţele, să privească, pe ascuns, victimele. Şi să se bucure. Dacă victima se înspăimînta, însemna pentru el, pentru Jankovich că judecata şi sentinţa au fost drepte. Dacă acuzatul asculta cu indiferenţă, dacă se gîndea la altceva, judecătorului începea să-i tremure vocea. Şi, niciodată, în asemenea împrejurări, nu-şi dăduse seama unde greşise, deşi făcuse mari eforturi în acest scop. Şi-atunci, în compensaţie, spre a-şi spăla păca-

tele, ca un bun catolic ce era, îmblînzea anume următoarele cîteva seminţe, alegînd împricinaţii aşa fel ca să nu mîngîie un tîlhar cu un reproş cînd el trebuia tras în ţeapă. Şi-n timp ce răspundea cu voce tare în locul lui Crişan, mulţumit că totul se petrece după voia sa, cum nici nu şi-ar fi închipuit, se gîndi la ce va zice împăratul auzind că unul din corifeii revoluţiei s-a spînzurat. I se făcu negru înaintea ochilor. Mai trebuia căutat un vinovat. Cel care, păzindu-l de mîntuială, i-a îngăduit lui Crişan să-şi pună capăt zilelor. Sau, poate, l-o fi ajutat. Desigur, împăratul va trece cu vederea acest accident — se consolă judecătorul şi continuă să răspundă în locul condamnatului. Piesa era într-un singur act, cu un singur personaj, iar el era actorul. Şi nu putea intra, cum ar fi vrut, în rol. Făcea un fel de repetiţie, convins că împăratul îl va pune să-i citească interogatoriile. Lui Iosif îi plăcea să-i asculte pe alţii şi să-i corecteze. întrebările erau şi ele ciudate. Unul întreba, altul traducea, totul fiind consemnat în scris. „Cum îl cheamă?"

„Crişan, alias Marcu Giurgiu, locuitor în Cărpiniş, în etate de 52 ani, iobag cameral". „Pentru ce se află în arest?"

„Fiindcă s-a adunat cu ceva popor la biserica din Mesteacăn şi cu acest popor pentru luarea de arme a voit să meargă la Alba Iulia."

„Cum, unde, cu cine şi prin cine a fost prins, ce a avut la dînsul şi pentru ce folosinţă?"

„El a fost prins singur în Mogoş, într-o casă, prin doi oameni şi un popă din Lupşa căruia îi lipseşte un ochi... şi a fost legat."

„Unde l-au condus aceştia mai departe?"

„Din această easă a fost condus pe un deal nu departe de sat, unde erau alţi oameni; aceştia l-au preluat şi l-au dus pînă la Abrud. O trupă de

soldați a mers la o oarecare depărtare mai înainte. Afară de hainele sale n-a avut nimic la dînsul."

„El a spus la început că pentru aceea e în arest fiindcă s-a adunat cu poporul la biserica din Mesteacăn; prin urmare să spună cine a ordonat această adunare a poporului?"

11

El însuşi a ordonat această adunare a poporului." "în ce fel a realizat această adunare a poporului?" "Cu ocazia tirgului de la Brad s-a întîlnit cu mulți oameni din diferite sate care i-au spus că este timpul ele a se lua arme din Alba Iulia şi că el să le fie conducătorul lor. După aceasta, i-a convocat pe toți pentru viitoarea duminică la biserica din Mesteacăn".

„Dacă oamenii s-au adunat atunci şi s-au consfătuit si ce au hotărît la biserica din Mesteacăn?"

„S-au adunat la biserica din Mesteacăn mai mult de o sută de oameni, cînd el a apărut după-masă în fața poporului cu o cruce frumos pictată; poporul l-a primit cu bucurie, cu care ocazie s-a hotărît ca crucea adusă acolo să servească tuturor loc de steag şi că marşul spre Alba Iulia să nu treacă peste Brad, fiindcă acolo locuiau mulți nobili şi aceştia îi vor opri, ci peste Vaca, Zdrapți, la Curechiu, acolo să stea peste noapte. După aceea drumul lor să fie continuat prin munți pînă la rîul Ampoiu şi pe urmă pe drumul principal la Alba Iulia şi, în sfîrşit, acolo să devină soldați grăniceri şi să ceară puşti." „Ce s-a mai hotărît altceva?" •>

„încă aceasta: dacă li se va da puşti în Alba Iulia, el să facă instrucția cu poporul în limba română la început, pentru ca acesta să priceapă mai bine cea făcută în limba germană, pentru aceea a hotărît poporul astfel, fiindcă el a fost soldat la regimentul Contele Gyulay. Pentru osteneala lui să-l răsplătească fiecare comună."

„Dacă în urma acestei adunări a ajuns la Alba Iulia?"

„Nu, poporul a ajuns numai pînă la Curechiu, fiindcă acolo li s-au opus cîțiva vicejuzi, care aveau cu ei doi sau patru soldați şi doi gornici; poporul a fost atacat de aceştia cu arme şi poporul a rezistat atacului lor şi, după cit ştie el, au fost omorîți doi vicejuzi şi un gornic."

„După ce i s-a pus în cale lui şi adunării această piedică, ce a hotărît şi ce s-a dispus după aceasta?"

„S-a hotărît ca, după ce (cum i-a învățat această în-țîmplare) nobilii se opun să se îndeplinească hotărîrea împăratului ca poporul cel înscris să primească arme in Alba Iulia, poporul urmează să meargă înapoi să-i

11

ridice pe nobili, să-i ducă cu ei la Alba Iulia şi să se lase confruntați cu aceştia."

„Dacă el şi poporul adunat în conformitate cu hotă-rîrea luată au luat cu sine pe nobili la Alba Iulia? Şi dacă altceva s-a mai întîmplat?"

„Nu au fost luați nobili, fiindcă oriunde i-au întîl-nit, aceştia au refuzat să vină cu ei şi nobilii au tras cu puşca în ei; întrucît poporul adunat a observat că nu poate să-i ducă pe nobili cu ei şi că aceştia, în cazuri

serioase, deschid focul asupra lor, răsculații români au împuşcat, jefuit, incendiat şi au nimicit tot ce aparținea nobililor."

„Unde s-a făcut începutul asasinatelor, incendierii, jefuirii şi dacă a participat şi dînsul?"

„în Curechiu, Crişcior, pe urmă în Brad, în Ribița, în care localități el a fost totdeauna prezent.*

(Auzind şi acest răspuns rostit clar, fără ezitări, vă-zîndu-l pe Crişan cum îi priveşte în ochi fără sfială, ca şi cum el ar fi fost puterea, cei doi, Friedrich von Eck-hard, interpret al comisiei de anchetă şi contele Janko-vich se uitară unul la altul oarecum îngrijorați. Nu, asemenea întîmplări nu le-au mai ieşit, pînă atunci, în cale. De obicei, interogații încercau în fel şi chip să-şi justifice faptele, să se eschiveze de la nişte răspunsuri exacte, recunoşteau faptele şi se comportau astfel încît să te cuprindă mila văzîndu-i şi auzindu-i. Nu, ei nu-l înțelegeau pe acest român, nu înțelegeau ce-l îndeamnă să aibă atîta curaj încît să-şi clădească singur, cu spusele sale, eşafodul. Contele îşi şterse fruntea îmbrobo-nită de sudoare. Interpretul comisiei de anchetă, om bolnav, milos din această pricină, se gîndea cum să-i şoptească învinuitului să nege măcar o singură acuzație. Să poată consemna măcar un singur afront al celui interogat. Contele ar fi vrut şi el ca lucrurile să se petreacă astfel pentru a-i dovedi împăratului care, sigur, va citi acest interogatoriu, cît de viclean a fost românul şi cît de ingenios s-a dovedit el, procurorul, punîndu-i întrebări din ce în ce mai grele, făcîndu-l să se simtă astfel pe marginea unei prăpăstii, adică fără scăpare, obligîn-du-l să renunțe la frondă şi minciună. Se şi temea ca împăratul să nu creadă că acest căpitan al lui Horea a

fost torturat pentru a-şi dezvălui faptele, Iosif al II-lea atenționîndu-i să nu-i tortureze pe cei prinşi pentru că siia el ce moarte îi aşteaptă. Băură cîte un pahar cu apă si-l întrebară pe Crişan dacă nu-i este sete. Acesta nu le răspunse. întrebarea nu făcea parte din interogatoriu. Cei doi se priviră din nou, înainte de a continua. îşi zîmbiră. Aşa ca să facă ceva într-o fracțiune de timp. Nu-şi dădeau seama că acuzatul se află mult deasupra lor, că în ziua aceea, în camera aceea din cetatea Băl-gradului se înfruntă puterea şi adevărul, că adevărul, desi în lanțuri, are îndrăzneala să sfideze puterea în spatele căreia se aflau soldații şi legile şi poruncile împăratului. De fapt, nici nu-i interesa acest lucru. Ei erau slujbaşii împărăției, erau plătiți pentru ceea ce făceau şi grija lor cea mai de preț era să adune cît mai multe date potrivnice interogatului, cît mai multe capete de acuzare pentru a-i mulțumi pe împărat şi, desigur, pe nobilii care nu aşteptau decît moartea capilor răscoalei. Aceste lucruri le erau foarte clare şi pentru împlinirea lor trudeau. Contele propuse să se continue interogatoriul. Perceptorului cameral Eckhard, în chiar clipa \ir-mătoare, i s-a făcut rău şi a cerut permisiunea să iasă afară. Contele îi îngădui cu un zîmbet amical, păstrînd totuşi distanța care-l separă pe un nobil de un perceptor cameral. Crişan oftă. Se gîndea nu la moarte, ci la cîte nedreptăți şi suplicii vor fi supuşi românii de atunci înainte. îi cunoştea pe asupritori, pe nobili, pe

baroni, ştia că aceştia nu le vor ierta nici după a treia generație îndrăzneala de a fi pornit lupta împotriva lor şi ale nedreptăților ridicate de ei la rang de legi. Măcar de nu i-ar fi prins pe Horea şi pe Cloşca, să poată începe din nou, în primăvară, revoluțiunea. Şi dacă-şi dorea ceva in acele momente, era să-l revadă măcar pentru o clipă pe Horea, să-şi vorbească măcar din priviri, să-şi mulțumească unul altuia pentru tot ceea ce săvîrşiseră, să se despartă ca doi oameni care, după ce-au rînduit împreună o treabă, îşi vede fiecare mai departe de drumul sau. Şi pe Cloşca ar fi vrut să-l vadă, pe tînărul căpitan împreună cu care jură în fața lui Horea, înainte de revoluție, să lupte pentru stîrpirea nobililor şi-a tirani-ei- Să lupte chiar dacă prețul acestei lupte va fi viața

lor. Să nu trădeze, chiar dacă prețui trădării ar fi fost viața lor. Crişan oftă din nou. Contele nu-l înțelegea. Credea că oftează de durerea pricinuită de lanțurile cu care-l legase puterea. Intră Eckhard şi interogatoriul re-începu, mizîndu-se pe descoperirea unor fapte senzaționale.)

„Intrucît a fost prezent, să spună sincer ce s-a făcut în fiecare din aceste localități."

(Crişan zîmbi conspirativ, deşi nu intenționa să ascundă nimic. Gîndurile lui se aflau departe, dincolo de pereții camerei în care se desfăşura interogatoriul. îşi mută greutatea corpului de pe un picior pe altul, obosise de atîta stat în picioare, lanțurile îl enervau, se prefăcu, încruntîndu-se, că încearcă să-şi amintească totul, pînă-n cele mai neînsemnate amănunte.)

„în Curechiu nu s-a întîmplat nimic, afară de omorî-rea a doi vicejuzi şi a unui gornic. în Crişcior au fost prădate şi jefuite toate curțile domneşti şi lucrurile ce le aparțineau şi cinci sau şase nobili au fost omorîți. în Brad au fost jefuite toate curțile nobililor pînă la ultima, însă nici una nu a fost incendiată. Au fost omorîți doi sau patru nobili. în Ribița au fost jefuite şi devastate toate curțile nobiliare. O curte în care au fost soldați şi una în care au fost împuşcați şapte români răsculați au fost incendiate. Soldaților li s-a dat salvum conductum spre Baia de Criş, însă nobilii au fost toți omorîți; dacă omorul acestora s-a întîmplat în casele lor sau pe cînd se refugiau, nu ştie."

(Contele Jankovich îşi frecă mîinile mulțumit. Adresă lui Crişan un zîmbet de învingător. Urma o întrebare decisivă. Era sigur că acuzatul se va eschiva să dea un răspuns direct, că va încerca să se strecoare. Să scape de această întrebare terorizatoare.)

„Fiindcă a fost prezent la atîtea omoruri şi jafuri, să spună ce a jefuit şi pe cine a omorît?"

(Crişan îl sfredeli cu privirea. Ochii lui parcă scîn-teiară ca două stele ivite deodată, pe bolta cerului, co-borît jos, aproape de pămînt, într-o noapte de smoală. Şi-i răspunse contelui înghițind în sec, a părere de rău.

Jankovich asculta dezamăgit mărturisirea acuzatului pe care Eckhard i-o traducea cuvînt cu cuvînt.)

nici n-a jefuit, nici n-a omorît pe cineva; peste a avut numai atîta parte că a primit de la un locui-din Cărpinis, cu numele Vasile, al cărui nume de familie nu-i vine în minte, o cămaşă, o pereche de izmene si două perine."

(Contele fu tentat să insiste dar se răzgîndi convins ca în următoarele zile, cu prilejul altor înfăţişări, Crişan va spune mai multe, recunoscîndu-se criminal.)

„Unde au ajuns lucrurile jefuite din curţile nobililor, din moment ce n-a primit în afară de lucrurile mărturisite nimic altceva?"

(Crişan ridică din umeri.)

„Toate lucrurile din curţile nobililor au fost duse de acolo de răsculaţi."

„Ce fel de haine a avut în timpul răscoalei şi cu ce şi-a acoperit capul?"

(Crişan zîmbi batjocoritor.)

„A avut haine obişnuite, româneşti şi şi-a acoperit capul cu pălăria lui proprie."

„în timpul jefuirilor amintite, cît de mare era numărul răsculaţilor care îi erau credincioşi?"

„Cam o sută şi cincizeci."

„Fiindcă a mărturisit că a fost capul acestor jefuitori, pentru ce a îngăduit să se întîmple atîtea jafuri şi omoruri?"

„După ce au început fărădelegile, nu l-a mai ascultat nimeni."

(Contele şovăi înaintea următoarei întrebări. Nu-l credea pe inculpat. Pentru prima oară avea îndoieli asupra bunei credinţe a omului care-i stătea în faţă.)

„Dacă în afară de el, la ai săi, a mai fost încă altcineva conducător al răsculaţilor?"

(Crişan ar fi vrut să-i răspundă că un fost soldat în armata împăratului putea conduce cinci sute de oameni. Ştia însă că, prin trădare, toate faptele vor ieşi la lumină.)

„Cei numiţi de el însuşi, în calitate de căpitani: astfel Ion Faur din Tomnatic şi Vasile din Cărpiniş, pe urmă Toma din Vaca ale căror nume de familie nu-i vin în minte."

(Masca mulţumirii acoperi din nou obrazul nobilului.

14

Orice nume nou de răsculat, descoperit de el, făcea parte din meritele sale. Şi meritele trebuiau răsplătite. Cunoştea grija împăratului faţă de preacredincioşii săi supuşi. Nu le rămînea niciodată îndatorat. Dimpotrivă.)

„După ce au fost terminate toate jefuirile şi omorurile în Ribiţa, unde s-a îndreptat cu poporul său?"

(Lui Crişan îi plăcu întrebarea. Era doar vorba de poporul său, de români. Era o recunoaştere, fie ea verbală şi neînsemnată, a poporului său.)

„După ce a rămas cu poporul patru zile la Ribiţa, s-a dus la Valea Bradului, pe urmă la Zdrapţi, pe urmă pe drumul ţării la Mihăleni, Blăjeni şi, în sfîrşit, la Cîm-peni."

„Ce s-a întîmplat în toate aceste localităţi amintite la început?"

(Din nou, Crişan îl privi batjocoritor. Şi cît n-ar fi dat el ca în locul nobilului să se fi aflat împăratul. Lui să-i răspundă la întrebări şi să-i spună că din toate promisiunile făcute românilor s-a ales praful.)

„în aceste localități nu s-a întîmplat nimic fiindcă erau deja jefuite de către alții; în Cîmpeni oameni străini, pe care nu-i cunoaşte, au întreprins jefuirea casei camerale şi aurul l-a luat Lupu Draju din Tomnatic care, după cum a auzit, l-a restituit. înaintînd mai departe din Cîmpeni, s-a întîlnit cu Horea şi Cloşca pe un cîmp deschis."

(Eckhard traducea fără prea mult chef.)

„Cine erau aceşti Horea şi Cloşca?"

(Dacă ar fi fost liber, cu sabia la cingătoare, după această întrebare, Crişan ar fi retezat capul contelui. Lanțurile au zornăit prelung ca şi cum curgeau prin vinele sale în loc de sînge. îşi muşcă buzele. întrebarea era o sfidare adresată Crăişorului, omul, românul care, în trei rînduri, a stat de vorbă cu împăratul, la Viena, în palatul acestuia, nu oareunde, la cine ştie ce încrucişare de drumuri şi oarecum, ca din întîmplare, ci numai şi numai pentru că Horea a dorit acest lucru, Horea românul care vorbea în numele românilor din Transilvania asuprită de nobili.)

„Aceştia erau acei oameni care au fost la Maiestatea Sa la Viena."

(Jankovich era mulțumit văzîndu-l pe inculpat că se

frămîntă, că-şi iese din fire, că puterea de-a rezista impasibil începea să-l părăsească. învățase bine legile interogatoriului şi Ştia cînd să profite de momentele psihologice pentru a-l determina pe cel cu care stătea de vorbă sâ spună nu neapărat adevărul ci, şi mai ales, ceea ce el voia să afle.)

„Ce s-a înțeles cu Horea şi Cloşca cu ocazia întîlnirii şi cine a mai fost de față?"

„Horea şi Cloşca au fost singuri, însă s-au înțeles ca cl şi Horea să prindă vechii juzi, iar Cloşca să meargă la cornițele suprem aflat la Galda şi să ceară extrădarea rezoluțiilor preaînalte; acesta a plecat spre Cricău, iar el şi acuzatul au plecat după el."

(Răspunsul nu-l mulțumi pe nobil. I se păru nu numai confuz dar cam pe-alături de adevăr. Insistă:)

„El a declarat la punctul 3 din interogatoriul preliminar ce i s-a luat în Abrud, la 30 ianuarie a.a, că după ce s-au întîlnit ei trei: el, Horea şi Cloşca, în valea satului Ponor, numită Valea Turcului, au fost făcuți toți trei conducători, cu înțelegere ca rebeliunea să fie lățită în întreg principatul şi întreprinderile hotărîte între1 ei să fie îndeplinite în modul convenit de ei; acuzatul să spună cu privire la aceasta adevărul."

(Crişan simți că nobilul încearcă un alt fel de atac. îl făcea mincinos, obligîndu-l, credea el, să se dezlănțuie. Dar n-a prea fost aşa. Crişan nu-şi ieşea din calmul său. Aparent, desigur. în sufletul lui se dezlănțuise o mare furtună. Demult, încă de pe vremea cînd era tînăr. Şi nimeni şi nimic n-au putut-o potoli. Dimpotrivă. Cu trecerea timpului, ea s-a tot întețit. Nici nu se putea altfel de vreme ce poporul său, cel mai numeros din Transilvania, era şi cel mai asuprit.)

„El a vorbit în Abrud astfel: Horea n-a fost prezent şi întilnirea a avut loc pe un munte şi nu într-o vale; acolo n-a fost nimeni căpitan, fiindcă el şi Cloşca erau numiți conducători de către răsculați; n-a vorbit în Abrud nimic de lățiri, ci numai că Ioan Cloşca urma să meargă la Galda pentru a pretinde rezoluțiile împărăteşti, prin urmare s-a întîlnit de două ori cu Cloşca: în Cîmpeni şi Pe acest munte; cu Horea, pînă în acest timp despre care «orbeşte acuma, numai o singură dată, în Cîmpeni".

16

(Pe-un munte, rîse bătrînul conte şi vru să-l întrebe pe acuzat dacă nu cumva, asemenea lui Moise din Biblie, s-au întîlnit acolo şi cu Dumnezeul românilor sau cu vreun trimis de-al lui care să le fi înmînat poruncile pentru răscoală. Se abținu însă, pentru că, admițînd un Dumnezeu al românilor, trebuia să-i recunoască şi pe români ca atare. Or, imperiul depusese susținute străduințe pentru a-i aduna pe românii din Transilvania în jurul Dumnezeului recunoscut de Papă. Continuă interogatoriul cu o altă întrebare ce i se păru firească în contextul de pînă atunci.)

„Dacă s-a îndeplinit hotărîrea luată, juzii au fost luați prizonieri şi au fost pretinse rezoluțiile împărăteşti de la comite ori s-au petrecut alte întîmplări?"

(Crişan scrîşni din dinți a neputință. Cîte n-ar fi trebuit ei să săvîrşească în timpul răscoalei şi n-au izbutit din multe pricini. Poate că şi Cloşca a greşit cînd a pactizat, la Tibru, cu armata, dîndu-le nobililor răgaz să se adune, să se întărească şi să se dezlănțuie. Dacă nu i-ar fi atacat pe ei la Curechiu şi-ar fi avut vreme, aşa după cum s-au înțeles, să pregătească revoluția cum trebuie. Altul ar fi fost sfîrşitul. Poate că el l-ar fi interogat, atunci, pe contele din fața lui. Şi cu siguranță că l-ar fi condamnat la moarte pentru tot răul pe care-) făcuseră românilor el şi tot neamul lui. Dar a fost să nu se întîmple aşa. Pentru că cel dintîi şi cel mai mare trădător a fost împăratul. El i-a întărîtat, el a ridicat neputincios din umeri la plîngerile românilor şi tot el a asmuțit nobilii şi armata împotriva lor, după cum tot el se va spăla pe mîini cu sîngele lor. Pentru că, din lanțurile în care-i legaseră nobilii, altă scăpare, decît prin moarte, nu mai exista.)

„Această hotărîre nu s-a dus la îndeplinire fiindcă dincolo de satul Cricău, pe un cîmp deschis, le-a ieşit în cale un ofițer cu care a vorbit Cloşca; totodată a auzit că urmează să li se predea rezoluțiile preaînalte, deci oamenii să se linişească. între timp Horea a prins pe juzii din Gura Negrei, Gura Albacului, Vidra şi multe alte localități."

„Dacă acest ofițer a venit singur, sau cu soldați?"

„El avea cu sine 20 de oameni."

16

"Unde s-au dus el cu răsculații după ce au primit această informație?"

Deoarece localitatea fusese deja jefuită de răsculații lui Cloşca, a plecat fiecare spre casa lui."

(Şi din nou o întrebare care să-l submineze, moral, pe acuzat.)

„în instrucția care a avut loc cu el la Abrud, a declarat la punctul 6 că atît el cît şi Horea şi Cloşca au plecat din Valea Turcului pentru jefuirea

localității Cricău; că Horea s-a îndreptat spre Bucium, Cloşca spre Mogoş, iar el a rămas în Cricău, deoarece chiar el trebuie să vadă deosebirea între declarațiile sale, să spună purul adevăr."

(Fără să ezite, Crişan replică apăsînd pe fiecare cuvînt, nu pentru a fi crezut, ci pentru că rostea adevărul.)

„El n-a spus în Abrud că Horea a fost împreună cu el şi cu Cloşca. Cloşca a plecat prin satul Mogoş spre casă, fiindcă drumul lui mergea pe acolo; el însuşi n-a rămas în Cricău, ci a mers la Cărpiniş; acolo n-a rămas de frica să nu fie prins de soldații care sosiseră, ci a mers la Criş."

„Pentru ce i-a fost teamă că va fi arestat de soldați?"

„Fiindcă şi-a dat seama că a făcut rău şi de aceea a fugit cu cei mai mulți răsculați."

„El însuşi spune că împreună cu poporul celălalt a făcut rău; ce l-a determinat să săvîrsească aceste fărădelegi?"

(Crişan oftă ca apăsat de o mare greutate. Ca unul care suferea şi nu voia să se plîngă oricui. Se reculese în cîteva clipe şi perceptorul cameral traduse:)

„Greutatea serviciului la domni, fiindcă iobagii au trebuit să lucreze vara de la o duminică la cealaltă fără să primească cea mai mică bucățică de pîine; în celelalte anotimpuri au trebuit să lucreze cîte patru zile pe săptămînă; afară de asta li s-a luat şi zeciuiala, pe deasupra acestora contribuțiile erau prea mari; acei care n-aveau pămînt, trebuiau să plătească anual 4 pînă la 5 florini; acei cu pămînt, 15 pînă la 20 florini şi dintre oi, afară de zeciuiala mieilor, tot astfel dintre porcii graşi trebuiau să dea al zecelea."

17

(In toată lumea-i aşa, gîndi Jankovich. Unii se nasc să muncească, alții să stăpînească. Altminteri, lumea n-ar fi lume. Şi, pentru că se simțea deosebit de obosit, pentru că, de fapt, şi timpul pentru care era plătit era pe sfîrşite, pentru că urmau alte dezbateri pe marginea interogatoriului din ziua aceea, se grăbi să-l încheie. Trebuia să-i lase acuzatului un timp mai lung de gîndire, chiar de reculegere şi de aduceri aminte pentru ca la următoarea şedință, fără ca să fie silit de torturi, acesta să răspundă la toate întrebările în lumina adevărului Maiestății Sale Iosif al II-lea. Altminteri, tot cu o moarte s-ar fi ales, gîndi nobilul şi se porni pe rîs, de unul singur, ca un nebun. Observîndu-l pe căpitan că-l priveşte cu dispreț, se opri brusc din rîs şi puse întrebarea imediat, fără s-o mai socotească.)

„Dacă în calitate de iobag cameral trebuia şi era con-strîns să plătească cele de mai sus?"

„Aceste dări şi munci nu trebuiau plătite de iobagii camerali, numai de aceia care se înrolau în armată."

„Pentru ce au încercat să exopereze micşorarea şi uşurarea dărilor şi muncilor pe o cale aşa de sălbatică şi n-au aşteptat rezoluțiile preaînalte în linişte?"

(Sufletul lui Crişan se răzvrăti din nou şi din nou se încruntă şi toți muşchii i se încordară, după cîtă putere se mai afla în fibrele lor, gata să

sară ca o fiară flămîndă şi hăituită asupra altei fiare, şi ea flămîndă şi hăituită. Acuzatul îşi dete seama că Jankovich făcea pe neştiutorul, că-l incita anume să-i macine nervii, să-l aducă în stare apropiată cu nebunia cum mai pățiseră şi alți acuzați în vremuri nu prea îndepărtate pe care el îi cunoştea şi le cunoştea foarte bine. Vorbi răstit.)

„Pentru că nobilii şi funcționarii comitatului n-au voit să facă cunoscute poporului sărac rezoluțiile preaînalte pe care le aveau deja în mînă."

„De unde putea şti că rezoluțiile preaînalte au ajuns în mîinile nobililor şi funcționarilor comitatului şi sînt ascunse de aceştia?"

„Chiar Horea i-a spus aceasta", tălmăci în grabă Ek-hard, căruia i se făcuse din nou rău.

Prima zi de interogatoriu luă astfel sfîrşit. Crişan fu luat în primire şi dus în arestul său.

18

Citind răspunsurile acuzatului la întrebările sale, contele Jankovich nu păru de fel mirat. Toate coincideau, în general, cu ceea ce ştia şi el de la alți martori ai răscoalei Era satisfăcut totuşi că acuzatul recunoştea faptele pe care le săvîrşise. Şi, împreună cu ceilalți membri ai comisiei, se sfătuiră asupra altor întrebări, astfel ca următorul' interogatoriu să fie mai aspru, să-l prindă în plasă pe Crişan cu mai multe fapte săvîrşite atît de el cît mai ales de Horea şi Cloşca, ceilalți doi corifei ai răscoalei, care nu recunoşteau nimic, nici măcar faptul că îl cunosc pe Crişan.

Contele încerca să peticească ancheta, s-o aducă la un anumit numitor comun favorabil instrucțiunilor primite de la împărat, instrucțiuni care prevedeau în mod expres pedepsirea exemplară a celor trei căpitani, făcîn-du-se uz de cele mai severe suplicii, spre ştiința şi luminarea poporului, pentru înfricoşarea, o dată pentru totdeauna, a celor care-ar mai îndrăzni să atenteze la liniştea imperiului condus de cel mai înțelept împărat din toate timpurile, cum îi plăcea lui Iosif al II-lea să se socotească şi să se ştie cunoscut şi recunoscut în Europa. De aceea Jankovich nu admitea nimănui din afară să pătrundă dincolo de bariera anchetei pe care-o conducea, refuzînd nobili, baroni, guvernatori, păstrînd secretul fiecărui cuvînt, al fiecărei declarații, vrînd ca, la sfîr-şit, să poată spune, privind în ochii împăratului fără să clipească, zîmbind mulțumit, că singurii săi tovarăşi în toată această perioadă n-au fost decît adevărul şi dreptatea, că slujise puterea cu credință.

III

Guvernatorul Transilvaniei, baronul Samuel Bruken-thal era indignat. Toate demersurile sale pe lingă împărat eşuaseră. Dacă i s-ar fi lăsat mînă liberă, altfel Proceda el cu mai marii răscoalei. în primul rînd i-ar fi

20

tratat ca pe nişte fiare. Aşa cum doreau, de altminteri, şi nobilii. Regreta vremurile împărătesei Măria Tereza cînd el, unul din favoriții ei, avea cuvînt şi era luat în seamă de Viena. Doar ea l-a ridicat în ranguri, ea a fost cea care l-a înnobilat, care l-a gratificat cu titlul de baron pe el, fiul

judecătorului regesc Mihai Brukner din Nocrich, pe el care zăcuse o vreme la Sibiu ca simplu vice-notar. Invidioşii au insinuat fel de fel de întîmplări petrecute între el, bărbat frumos şi iubitor de artă, şi împărătească. A trecut cu indiferenţă peste toţi şi peste toate. Puterea cu care era investit, tot mai mare la cîţiva ani odată, o folosea pentru a-şi pune la punct adversarii. Şi-apoi, cînd a ajuns în fruntea piramidei, i-a încurajat pe cei ce-i descopereau calităţi de care el n-avusese ştiinţă, pe care, de altminteri, nici nu le avea, convingîn-du-se, autosugestionîndu-se în tot mai mare măsură că le posedă spre binele său şi al supuşilor săi. Era măgulit cînd i se vorbea despre spiritul său pătrunzător, etichetat ca genial, despre adîncile sale prevederi politice, pe care nu le dovedea însă, deşi i se spunea că de multe ori el se află înaintea timpului său, cînd era lăudat despre lucrările sale organizatorice care însemnau de fapt reducerea contribuţiunilor districtelor săseşti şi preluarea acestora de către iobagi. Oricum, era convins că istoria îl va aşeza între guvernatorii de seamă ai Marelui Principat.

Cînd împăratul Iosif al II-lea vizită Transilvania, îl primi cu onorurile cuvenite, îl ascultă cu răbdare, dar nu făcuse nimic pentru a-i împlini poruncile privitoare la starea iobagilor. Să nu se pună rău cu nobilii, cu spuma Transilvaniei, cu onoarea Principatului, mai ales că se simţea şi el pe de-a-ntregul baron şi socotea că trebuie să fie în toate de partea celor de-un rang cu el. Numai că evenimentele petrecute nu-i îngăduiră să stă-pînească în linişte. Cînd auzise, în 1782, despre cele în-tîmplate la Cîmpeni, fără să stea pe gînduri, fără să se întrebe măcar de partea cui se află dreptatea, porunci tribunalului din Aiud să pedepsească cu moartea pe capii ţăranilor răsculaţi. Adică pe bieţii ţărani români umiliţi şi înjosiţi care izbucniră atunci pe neaşteptate. Nici o remuşcare pentru moartea unor oameni nevinovaţi. Nici

o ingrijorare pentru cauzele care i-au îndemnat pe ro-mani atunci, în tirgul de la Cîmpeni, să taie picioarele celor care-i călcau fără milă, care-i jefuiau pur şi sim-plu de viaţă. La temeliile castelelor sale se aflau lacrimile şi sudoarea acestor iobagi. Dar suspinele şi blestemele, şi rugăminţile, şi protestele lor nu ajungeau pînă-n sălile lucrate de meşteri aleşi. Şi chiar dacă le-ar fi auzit se prefăcea surd. Refuza să înţeleagă limba celor oprimaţi. Era baron şi un baron nu poate coborî în mizeria unei colibe. Nici măcar din curiozitate.

Cînd curierul trimis de comitatul Hunedoarei ajunse la Sibiu, în dimineaţa zilei de 4 noiembrie, Samuel Bru-kenthal nu avea nici o grijă. Poate că-şi privea într-o oglindă veneţiană chipul încă frumos, peste care vremea trecuse cu indulgenţă, fără a-l însemna cu riduri, cu ştiuta oboseală a oamenilor care n-au somn din pricina necazurilor supuşilor săi. Luă scrisoarea din mîna omului de încredere, cu indiferenţă. La poarta palatului său aşteptaseră destui curieri speciali. Şi-i aduseseră veşti fără importanţă prea mare. Ordinele sale erau scurte şi drastice. Cei vinovaţi să fie pedepsiţi şi, dacă era cazul, după cum suna legea, să piară. Judecata s-o facă, la faţa locului, corniţele asistat de doi martori. Care nobil a dat vreodată socoteală

de moartea iobagilor săi? Iar el, baronul se hrănea cu intransigența nobililor, care nobili de-prinseseră din tată-n fiu meşteşugul de nobil, meseria de a trudi pentru a-l supune pe cel sărac, pentru a-i stoarce şi trupul şi sufletul în folosul său. „Şi cum ar arăta această frumoasă şi bogată țară a Transilvaniei fără nobili? Fără această castă superioară tuturor celorlalte pături, fără sîngele ei albastru? Ca o cîmpie fără flori. Ca un rîu secat. Ca un munte despădurit." Aşa gîndea baronul, fericit şi mulțumit de soarta sa în clipele-i de profundă meditație. Care nu erau puține. Căci el, Samuel Brukenthal, ca iubitor de artă, îşi îngăduia multe asemenea clipe de meditație. Era doar propriul său stăpîn. Viena era departe şi avea problemele ei. împăratul aşişderea. Iar Transilvania — ştia el, baronul — n-a fost niciodată mai mult decît un fel de sac fără fund din care imperiul scotea mereu, fără să pună, săturîndu-şi foamea.

20

Citind mesajul comitatului Hunedoarei, se încruntă. „Imposibil!" zise şi deveni guvernator. Uită chipul zîm, bitor al celui ce se privise în oglinda venețiană. îşi îmbrăcă imediat pielea de baron, împlătoşată cu briliantele puterii. Şi-n cîteva clipe hotări să-i zdrobească fără milă pe răsculați. Gîndul îl purtă şi mai departe. Să-i înmormânteze pe toți la un loc, să-nalțe peste ei un fel de deal şi, deasupra, să aşeze o statuie a lui şi o placă pe care să scrie istoria acelor zile şi istoria măreției sale. Puse. Ceru să se întîlnească imediat cu generalul Preiss, comandant al trupelor imperiale staționate în Transilvania, omul care avea la dispoziția sa armata.

Îşi strînseră mîinile ca doi duşmani ce trebuiau totuşi să colaboreze pentru nimicirea celui de-al treilea duşman, primejdios pentru amîndoi în aceeaşi măsură. De multă vreme ei se aflau într-o continuă stare de adversitate. Fiecare îl considera pe celălalt un nimic, un protejat al Curții, un ins care, fără protecția împăratului, n-ar fi prețuit nici un florin. Colaborau în silă şi numai atunci cînd era absolut necesar. Rapoartele militarului, un fel de şef al poliției imperiale pentru Transilvania, trimise la Viena, nu-l lăudau în nici un fel pe guvernator. Dimpotrivă. Mai ales după vizita împăratului în principat, cînd ordinile sale, în loc să fie îndeplinite întocmai şi la timp, erau nu numai neglijate, dar chiar defăimate. Ba mai mult, în cercuri intime, unde Preiss avea oamenii săi, Iosif era luat în derîdere, acuzat fiind că nii cunoaşte situația Transilvaniei, că patentele pe care le-a dat parcă le-ar fi citit dintr-o carte fantastică. Şi baronul Preiss ținea neapărat să-i dovedească împăratului că este nu numai un militar de onoare, dar şl un supus crecjincios.

„Răscoală în Hunedoara şi Zarand!" zise guvernatorul ca şi cum generalul ar fi fost vinovat de întîmplă-rile cuprinse în scrisoarea pe care Brukenthal o ținea îif mînă ca pe un obiect de preț.

Preiss tresări. Se aşeză într-un fotoliu. „Ce cursă îmi mai întinde ăsta, pentru a mă compromite?" gîndi el.

„Avem cîte-un glonte pentru inima fiecărui răsculat? întrebă guvernatorul crezîndu-se stăpîn pe situație.

În sfîrşit, îl avea la mînă pe general. De cînd aştep-

tase el acest moment! Să-i demonstreze că totuşi, el, ba-ronul Brukenthal, este stăpînul Transilvaniei, că el, Preiss nu-i decît un intrus, un venetic, un spion vienez care n-are nici în clin nici în minecă cu Transilvania. Doar că mănîncă aici o pîine albă, că-i ferit de primejdiile războiului care se anunța cu Țările de Jos.

„N-avem!", răspunse generalul, apăsînd pe fiecare cuvînt.

„Dumneata glumeşti!", replică Brukenthal. ".Gloanțele ostaşilor mei se află la Viena", rîse Preiss. "Trimitem să le aducă", ripostă guvernatorul. „N-avem destule care şi căruțe", răspunse ironic militarul.

„N-am timp de glume!" se înfurie Brukenthal.

„încă n-am aflat exact despre ce-i vorba, baroane", se scuză Preiss.

„Iobagii români din Hunedoara şi Zarand s-au răsculat. Au ucis o mulțime de nobili. Au dat foc castelelor şi s-au pus pe jaf. Trebuie să-i potolim. Dacă-i cazul, să-i împuşcăm. îi vom trage şi-n țeapă şi pe roată, le vom tăia capetele. Mila nu încape în judecarea lor", explică Brukenthal cum se prezintă lucrurile.

Pentru cîteva clipe, Preiss amuți. „Dacă voi proceda cu severitate împotriva răsculaților, urmînd îndemnul baronului, împăratul mă va socoti vinovat şi mă va acuza că i-am împuşcat supuşii; dacă n-o fac, se poate întîm-pla un rău şi mai mare, doar este vorba de nobili şi averile lor şi tot eu cad vinovat", gîndi el neştiind, pe moment, cum să iasă din impas. într-adevăr, pentru prima oară de cînd se afla în Transilvania, de cînd fusese trimis să şi colaboreze cu guvernatorul, acesta îl avea în mînă. Şi Brukenthal nu era omul care să scape prada după care alergase cîțiva ani. Preiss ştia acest lucru. Era însă un om liniştit, deşi militar, cu vederi clare, cu judecată, avînd destule cunoştințe de organizare şi administrare. Pe cînd Brukenthal era cunoscut nu numai ca un iubitor de artă şi ştiință, cum se autointitula în cercurile sale intime şi nu numai acolo, ci un caracter dur, pasionat de mărire şi măreție, ambițios — calități cultivate de împărăteasă şi care-l marcaseră definitiv.

..Să aşteptăm ordinele de la Viena", 11 înfruntă Preiss.

„Eu am nevoie de ajutor militar, nu de Viena", ripostă din ce în ce mai enervat guvernatorul.

„Se poate... Eu vă propun ca pînă la sosirea ordinelor clare de la împăratul, guvernul să încerce cu alte mijloace decît gloanțele să potolească răscoala... şi-apoi, ştirea este destul de confuză... şi, dacă-i vorba să intervină armata, unde crede guvernul că trebuie să acționeze, cine asigură încartiruirea şi hrana militarilor?" zise Preiss, vorbind ca un înțelept aflat pe post de consultant.

„Deci refuzați să acordați ajutor guvernului?" încercă Brukenthal să forțeze nota, să se impună în fața militarului care, aşa socotea el, pur şi simplu îl sfida.

„N-ar fi mai bine să-i întrebați pe iobagi de ce au început răscoala şi să-i liniştiţi făcîndu-le dreptate?" răspunse generalul.

Nici el şi nici Brukenthal nu ştiau, de fapt, la ora aceea, ce se petrece în Zarand şi Hunedoara. Preiss credea că-i vorba de o neînsemnată revoltă a unor iobagi de pe moşia vreunui nobil care-i tiranizase peste măsură. Guvernatorul, neinteresat de proporțiile răscoalei, voia moarte pentru moarte. Legea celui mai tare trebuia aplicată. Nu-i scrisese oare lui împărăteasa cînd îl numise guvernator să facă ordine în Transilvania? Şi cum să faci ordine? Aruncînd cu pîine în răsculați, în cei care se împotrivesc puterii? Pe de altă parte, Preiss avea ordin de la Viena că, afară de cazuri urgente, să nu facă nici o intervenție militară fără ştirea Consiliului de Război de la Viena. Iar revoluția românilor nu-i inspira nici o grijă. Ea nu afecta dinastia, nici nu era împotriva împăratului şi nici măcar a statului. Țăranii se răscula-seră împotriva nobililor, împotriva celor care, de fapt, se aflau într-un fel^ de opoziție față de împărat, care nu-l recunoscuseră pe" Iosif al II-lea rege legal al Ungariei fiindcă nu jurase şi nici nu voia să jure pentru păstrarea imunității şi obiceiurilor nobililor. Ei se revoltaseră împotriva sistemului care-i socotea animale şi nu oameni. Pe de altă parte, Preiss era încurcat şi de faptul că țăranii îi executau pe nobili în numele împăratului. Ceea ce i se părea în afara legii. „Numai judecătorii pot rosti, în numele împăratului, condamnări la moarte. Şi acest

hicru după îndelungi anchete, judecăți şi dezbateri. Nu doar ridicînd sabia, rostind numele împăratului şi tăin-du-' omului capul. Oricine ar fi fost el. Ce s-ar întîmpla dacă fiecare şi-ar face dreptate?"

Cei doi se despărțiră fără să-şi strîngă mîinile, ca nişte adversari pe care un om de bună credință, un prieten comun, a încercat să-i împace şi n-a reuşit. Deşi interesele lor erau comune.

A doua zi, guvernatorul îi • ceru, cu şi mai multă insistență lui Preiss, ajutor militar, spunîndu-i că, de cînd s-a pornit revoluția, situația a devenit foarte critică. De astă dată „discuția" s-a purtat în scris. Militarul i-a trans-mis guvernatorului o notă prin care-l încunoştința că s-a hotărît să dizloce o parte din trupele sale către locurile unde se desfăşoară revoluția. îl avertiza însă că nu va începe nici o acțiune militară contra țăranilor răscu-lați, punînd totuşi la îndoială veridicitatea ştirilor ajunse la Sibiu, acuzîndu-i pe cei ce le transmiteau că exagerează. Nu ştia baronul Preiss că răsculații şi ocupaseră întreg Zarandul, că ajunseseră pînă-n Țara Hațegului, că devastaseră Cîmpeniul şi Abrudul, că intraseră în comitatul Sibiului, că nobilimea se afla în pragul unui nemaicunoscut dezastru. Vicecolonelul Karp şi maiorul Stoja-nich fuseseră numiți în fruntea companiilor trimise în zonele răscoalei.

Guvernatorul, neliniştit de impasibilitatea generalului, ceru să se întîlnească din nou. Preiss acceptă.

„Răspunsul şi modul în care acționați, nelinişteşte guvernul", zise Brukenthal fără altă introducere. „De faptele mele eu răspund", se apără Preiss. „Situația este dramatică, de ce nu vreți să înțelegeți, domnule

general? Doar sînteți baron, viță de nobil... sau poate...", atacă Brukenthal cu şi mai multă furie.

Neputința de-a fi ascultat îl scotea din sărite. Şi, din toată Transilvania, Preiss era singurul care nu numai că nu-i era supus, dar îl şi sfida, îl şi ignora, îl şi suspecta. Ba, din cînd în cînd, în scrisorile informative către împărat, îl mai şi defăima.

..încerc să vă înțeleg, dar chiar dacă răscoala va lua proporții mult mai mari, eu cu armata mea nu vom acționa împotriva supuşilor împăratului fără ordinul Maies

23

tații Sale. Eu sînt militar, domnule guvernator, şi sînt obligat prin jurămînt să respect ordinele pe care le-am primit... Cît priveşte titlul meu de baron, l-am moştenit de la străbunii mei... al dumneavoastră este ceva mai nou... dacă nu mă-nşel, l-ați primit cadou.. răspunse Preiss, cu voce sigură, în sinea lui, însă, fiind încercat de mari îndoieli.

„Nobilimea din Transilvania este amenințată de o mare catastrofă. Răscoala o poate face să dispară. Aşa ceva este de neadmis!" continuă guvernatorul.

„Nobilimea nu dispare aşa uşor! Încă n-au fost pe pămînt revoluții care să-i distrugă pe cei puternici, pe nobili şi baroni... şi dacă au fost, aceştia au renăscut din propria lor cenuşă, ca pasărea Phoenix, domnule guvernator... noi, nobilii, sîntem nepieritori...", încercă generalul să-l liniştească pe Brukenthal.

„Glumele dumneavoastră sînt sinistre... mă voi plîn-ge împăratului", amenință guvernatorul.

„Dreptul dumneavoastră, fiecare cu dreptul lui în fața Maiestății Sale... şi cu răspunderile sale", vorbi calm Preiss, ca şi cum ar fi discutat la gura sobei, într-o seară de iarnă, despre o răscoală pomenită în legende.

„Transilvania are o constituție, baroane, care vă dă dreptul să proclamați stare de război şi să dați ordin ca nobilii şi comunitățile libere să se ridice împotriva răsculaților", sugeră guvernatorul o soluție de compromis.

Preiss nu-i răspunse imediat. Rămase cîteva clipe pe gânduri. „Ăştia urmăresc cu tot dinadinsul decimarea supuşilor împăratului", gîndi el. Şi apoi răspunse:

„Dacă o sabie însîngerată va fi transportată de-a lungul țării, dacă se vor pune semnale de foc pe toate dealurile, cum se făcea de regulă această convocare, dacă se va ridica nobilimea cu toți iobagii care-i mai sînt credincioşi încă, dacă vor pune mîna pe arme şi comunitățile oraşelor şi cele două națiuni libere, secuii şi saşii, se vor produce multe încurcături politice de care împăratul n-are trebuință. Europa nu trebuie să-l arate cu degetul pentru asemenea lucruri. Şi aceste lucruri depind de noi şi, în primul rînd, de guvern..."

Baronul Brukenthal îl mustră cu privirea. Dacă i-ar fi stat în putere, l-ar fi expulzat sau l-ar fi arestat pe

acest general şi-ar fi preluat el conducerea armatei şi Doamne ce lecție de bună purtare le-ar fi dat el răsculaților puturoşilor de iobagi care umblau cu jalba cînd la Sibiu, cînd la Viena, în loc să-şi vadă de treburile lor, să-şi asculte stăpînii şi să-i miluiască, după datină şi lege, cu truda lor, cu sudoarea frunții lor aşa cum le-a fost scrisă soarta-n frunte! Gîndurile guvernatorului erau din ce în ce mai tulburi, intențiile tot mai dîrze, ura împotriva românilor răsculați, tot, mai înveninată. Şi totuşi trebuia să găsească o soluție. O soluție cu care generalul să fie de acord s-o pună în aplicare.

„Cereți trupe din Ungaria", propuse guvernatorul. Preiss nu căzu nici de astă dată în cursă. Ştia că discuția cu Brukenthal era de fapt o discuție purtată cu nobilii din Transilvania, cu guvernul susținut şi amenințat de ei.

„Doriți un război al românilor împotriva armatei suveranului nostru? întrebă calm militarul şi continuă: Nici nu prea există motive de îngrijorare pentru a provoca o insurecțiune generală cu participarea nobililor care va costa mult şi care nu se ştie cum se va termina. Şi cine are interesul ca războiul de la granița Țărilor de Jos să se strămute în Transilvania? Iar dacă revoluțiunea românilor va ajunge să fie generală, atunci nobilii şi oamenii liberi, în interesul lor propriu, cu siguranță că vor putea rezista pînă cînd va interveni armata... dar asta-i doar o presupunere", îşi încheie Preiss pledoaria.

Şi această întrevedere se încheie fără nici un rezultat. Brukenthal era disperat. Dacă n-ar fi fost la mijloc duşmanul lui de gînduri şi de acțiune, baronul Preiss, poate că s-ar fi gîndit să demisioneze. Dar nu putea să-i dea satisfacție unui astfel de om care, pus de împărat în slujba Vienei, în loc să acționeze în consecință, face ceea ce-l taie capul. In fața nobililor, guvernatorul se dovedise slab, o altă putere asuprindu-i puterea, legînd-o în nişte lanțuri de hîrtie pe care însă nu le putea rupe cu nici un preț. Veştile pe care le primea de pe scena răscoalei îl indignau. Armata imperială asista impasibilă la atrocitățile comise de răsculați fără să tragă măcar un foc de armă. Şi românii, încurajați de acest lucru, continuau luPta. Ba mai mult, ei vedeau în acest lucru un ajutor

din partea împăratului. Erau şi mai convinşi că bunul Iosif al II-lea se află de partea lor, că vorbele lui Horea n-au fost vane, că marele căpitan, Crăişorul lor se baza pe acest adevăr. Baronul Brukenthal miză atunci pe viclenia ce şi-o masca în multe împrejurări. încercă o conspirație cu nobilii, fără ştirea lui Preiss, fără să-l anunțe pe împărat. îi va pune în fața faptului împlinit, va potoli răscoala, vor muri, desigur, cîteva sute de iobagi, dar imperiul tot bogat va fi. Iar împăratul, pus în fața faptului împlinit, nu va mai avea ce spune. în cel mai rău caz îi va certa printr-o scrisoare adresată de părinte fiilor săi pentru că au fost obraznici, pentru că nu l-au întrebat cum să împartă binele şi răul. Ce altceva va putea face? La nobili, la ajutorul lor nu va putea renunța în nici un caz. Şi-apoi avea el alte treburi mult mai importante. Şi nu era oare dorința lui perpetuă de a avea linişte în imperiu? întotdeauna nobilii, apărîndu-şi cauza, au cîştigat. Şi baronul

Brukenthal rîse în sinea lui gîndindu-se la baronul Preiss pe care, era convins, îl va învinge.

IV

Apă şi pîine. Aşa suna porunca. închisoarea nu-i loe de petrecere. Tortura foamei nu era interzisă. Şi paznicii lui Crişan o aplicau cu severitate. Fuseseră parcă aleşi unul şi unul, oameni sadici, care se bucurau cînd vedeau că cel pe oare-l aveau în pază, răsculatul, suferea. Sau se prefăcea că suferă. Avea Crişan mîndria lui şi nu îngăduia ca alţii să i-o calce în picioare. Cu nici un preţ. Ostaşii care-l păzeau, secui aduşi anume de prii» părţile Ciucului, erau convinşi că românul suferă. El însă era indiferent la tot ce se petrecea în jurul său. Ştia ce-l aşteaptă. Pentru el, ca şi pentru Horea şi Cloşca, altă sentinţă decît condamnarea la moarte nu putea fi. Mal ales că şi împăratul, trecînd în mod tacit de partea ne

3?

hi Iilor ordonase cele mai severe pedepse pentru cei ce u condus pe români la răscoală. Ei juraseră pe crucea d3 aur pe chipul împăratului şi acesta îi trădase. Poate - sta să fi fost marea lor durere. Trădarea împăratului... d După primul interogatoriu, Crişan încercă să-şi amintească întrebările şi răspunsurile. Să şi le reamintească exact Păru mulţumit. Nu pricinuise nici un rău tovarăşilor săi de luptă şi de suferinţă, lui Horea şi Cloşca. Şi nici altor căpitani mai mici ai răscoalei numiţi de el în diferite sate. îşi asumase, cu fruntea sus, fără şovăire, în consens deplin cu caracterul său integru, toate faptele pe care ţăranii răsculaţi le săvîrşiseră sub comanda sa. Nu era o tactică anume. Cu Horea şi Cloşca nu se mai întîlnise din vremea răscoalei. După ce l-au prins şi pe el, nu i-au îngăduit să-i vadă. Măcar din ochi să-şi poată vorbi, să jure că n-au de gînd să asmuţă trădarea unii împotriva celorlalţi. Aşa că toate se petreceau, acum, după bunul său plac. Adică, anchetatorii atacau cu viclenie, gîndind fiecare întrebare astfel ca fiecare răspuns să se adauge ca argument fatal la actul de condamnare la moarte care-i era sortită; el, Crişan răspundea fără, să aibă răgaz să gîndească, răspundea exact, negînd doar ceea ce nu săvîrşiseră nici el şi nici ţăranii care-l aleseseră căpitan. Şi-n acest fel, socotea Crişan că-i sfidează pe tirani, că le mai dă o lecţie, pe lîngă multele pe care le-a dat, despre ce înseamnă ca adevărul să înfrunte puterea, despre curajul de-a le cere anchetatorilor să te privească în ochi atunci cînd te-ntreabă ceva, după cum şi tu îi priveşti în ochi atunci cînd le răspunzi. Altminteri, cum s-ar putea crede că şi întrebările şi răspunsurile au fost cîntărite cu aceeaşi balanţă nemăsluită? Ii sfida pe cei care nici în ceasul al doisprezecelea nu cercetau cauzele ce i-au îndemnat pe români să se răscoale, nu-l cercetau şi pe împăratul care le promise în atîtea rînduri, dacă nu deplină izbăvire, măcar o altă rînduială a relaţiilor dintre ei şi nobili. Şi nu-i cercetau pe aceştia din urmă care, fără milă, fără ruşine, după ce le-au luat pămîntul i-au şi batjocorit, i-au înlăturat dintre naţiunile Transilvaniei, deşi ei, românii formau partea cea mai numeroasă a populaţiei, dintotdeauna şi întotdeauna cea mai numeroasă.

Uşa celulei se deschise larg şi soldatul intră ca tre-cînd pe sub un arc de triumf ridicat în cinstea lui. Crişan nu-i dădu atenție. Nici măcar nu-l interesă că uşa s-a deschis. Ştia că evadarea era imposibilă. Secuiul se opri în fața lui şi, rînjind cum rînjeşte puterea cînd se vede nu înfruntată ci nebăgată în seamă, ofensată, cu orice risc umilită, îl întrebă dacă mai doreşte ceva, dacă nu-i este poftă de-o mîncare mai ca lumea, că el, dacă ar fi fost în locul lui Crişan, ar fi protestat şi anchetatorul şef, contele acela venit de la Timişoara, i-ar fi îndulcit viața pentru cîte zile mai avea de trăit. Crişan scuipă cu greață. Secuiul îl provoca. Şi-i făcu semn să iasă afară. Cu mîna. Voia să fie singur. Doar el şi sufletul său. Să-şi poată aduna gîndurile. La ceas de cumpănă dintre viață şi moarte. Să ceară iertare pentru ceea ce n-a făcut bine şi răsplată pentru binele ce-l izvodise după mintea şi puterile lui întru folosul neamului său. Aşa se cuvenea. De ce să moară ca un tîlhar de drumul mare? Recunoştea. Şi el tîlhărise. Dar tîlhărise puterea, cu aprobarea împăratului, stăpînul absolut al puterii. Dacă cineva ar judeca cu dreptate lucrurile, ei nici n-ar fi fost găsiți vinovați. Nu-l acuza pe Horea că prea se în-crezuse în stăpînul puterii, deşi — cugeta Crişan în celula în care era închis — după patru drumuri la Viena, după trei înfățişări înaintea împăratului, după atîtea promisiuni care nu s-au împlinit, trebuia măcar să bănuieşti că suveranul dacă nu-i trădător, atunci, cu siguranță este laş sau, poate, viclean. Gum de n-a observat Horea că împăratul avea mîinile legate de cei care slujeau puterea, de credincioşii şi necredincioşii înălțimii sale? Doar gura îi era slobodă. Şi mintea, că era-n stare să judece şi să gîndească şi să hotărască. Dar mîinile, făptuitoarele gîndurilor, poruncilor şi vrerilor erau legate. Oare n-a fost un fel de trădător sau laş, ca şi stăpînul lui împăratul, generalul Preiss care-i invitase la Alba Iulia să le dea arme, să-i facă grăniceri, adică slujbaşi direcți al împăratului, aşa cum doreau şi ei românii şi, ajunşi la Alba Iulia, nu s-au ales nici măcar cu praf de puşcă? Dacă n-ar fi fost Preiss, revoluția ar fi început la sorocul stabilit şi, poate, cine ştie, adevărul, dreptatea ar fi biruit, puterea ar fi fost înfrîntă iar stăpînul puterii silit

că recunoască acest lucru nu numai ca pe un fapt împlinit ci ca pe unul necesar. Crişan închidea ochii, amăgin-du-şi mintea şi se vedea împreună cu Horea şi Cloşca, atunci cînd cei doi, care-l cunoşteau şi pe împărat, i-au cerut lui, fost soldat în armata imperială, George Giurgiu să fie al treilea, să fie adică, împreună cu Cloşca, vicecăpitan al lui Horea. Doar o clipă s-a îndoit de buna credință a celor doi, apoi a primit şi-a jurat că nu va trăda. Moarte sau libertate. Nu, libertatea nu se inventase încă. Moarte sau eliberare din jugul nobililor. Soarta de pînă atunci nu mai putea fi suportată. Crişan a propus ca unul dintre ei să facă un drum pînă la Blaj, auzise el că acolo s-ar afla clerici români cu multă ştiință de carte. Să se sfătuiască. De ce să nu încerce? Să le spună şi învățaților români de la Blaj cum, revenit de la Viena, Horea îl trimise pe Cloşca la Sibiu, la guvernator, cu semnătura şi cuvîntul împăratului în traistă şi cum domnii le-au promis de toate şi nu s-au ținut, după obiceiul lor, de cuvînt. Să-i întrebe cam ce

să facă, dacă nu-i potrivit să pornească în numele dreptăţii, cu moarte asupra lor. Horea a fost împotrivă. Aia-s vînduţi, au Ire-cut de partea papistaşilor ca să ne înjuge pentru vecie la carul blestemat al robiei. N-avem ce lecţie afla la Blaj! Ne aprindem paie-n cap. Dacă ar fi ţinut cu noi, românii ăia învăţaţi de la Blaj, ne-ar fi căutat, să vadă cum trăim şi ne-ar fi ajutat măcar să scriem cărţile către împăratul, fu de părere şi Cloşca. Un om învăţat îi altfel ca unul ca mine, se resemna Crişan. Nu ţinea cu tot dinadinsul să-şi impună punctul de vedere. Adevărat, era curios să afle părerea învăţaţilor de la Blaj. Dar, dacă Horea îi cunoştea ca pe nişte trădători, mai bine să nu-i caute. Şi nici nu le-ar fi putut povesti tot ce voiau ei să facă decît sub jurămînt. Şi-ar fi jurat un învăţat faţă de un fost soldat, cum era el? Dacă s-ar fi dus Horea, el era mai învăţat, putea vorbi cu ei nemţeşte ori chiar latineşte, altfel s-ar fi putut înţelege cu măriile lor. Dar tot nu le-ar fi putut spune ce-au de gînd să facă. Doar să-i întrebe ce părere au despre nobili. Bună, le-ar fi răspuns ei, că doar cine le dă şi lor mîncare dacă nu tot nobilii. Şi-apoi, dacă s-au lepădat de vechea credinţă, înseamnă că nici n-au pe ce jura. Că unu-i dumnezeul lor

şi altu-i al nostru. Aşa că renunţară la sfatul învăţaţilor români de la Blaj. Şi el, Crişan, se văzu, ca-n vis, ple-cînd spre Ţara Zarandului. Aşa-i spusese Horea: îţi dăm un cal şi pleci, dacă nu găsim calul, pleci pe jos; ştii bine că la Brad, în ultima joie din octombrie îi tîrg mare; vin oameni din o sută de sate; găsi-vei un loc, o ascunzătoare unde să stai şi vorbeşti cu ei. Să-i aduni duminică în vreun sat din apropiere. La Mesteacăn. îi aduni la biserică şi le spui care-i treaba. Şi luni porniţi peste munţi, prin Curechiu, către Alba Iulia. Poate ne întîlnim la Zlatna. Pînă atunci noi, eu şi Cloşca şi feciorul meu ăl mare, umblăm prin satele de la munte. Să ştie oamenii că împăratul îi de partea noastră, că guvernul de la Sibiu nu-i nici de partea noastră şi nici de partea împăratului, că ţine cu nobilii, cu tiranii, să afle şi să vedem ce-i de făcut. Pînă ajungi tu la Zlatna, eu oi mai vorbi cu vreo cîţiva juzi de încredere. Gornicii îs cumpăraţi. Dacă-ar fi putut, de mult mi-ar fi săpat groapa. Şi, ca să nu avem vorbe: voi porunciţi de la voi în jos, eu poruncesc de la mine pînă dincolo de voi. El şi Cloşca încuviinţară că n-au nimic împotrivă. Horea era doar cel mai înţelept dintre ei. Şi cel mai învăţat. Şi-apoi, nu fusese el de patru ori la Viena? Nu trăise el luni şi ani de zile cine ştie pe unde, azi la unul mîine la altul, azi într-un sat, mîine-n altul, ba ajunse şi prin părţile Huedinului şi-ale Ciucei, numai şi numai ca să nu-l prindă şi să-l nimicească. Şi nu de el se rugau amărîţii satelor să plece la Viena şi să ceară îndurare împăratului? Za-randul trebuia neapărat încunoştinţat despre ordinele primite de Horea de la Iosif al II-lea după ultima călătorie a românului la Viena unde petrecuse cîteva luni, din postul Crăciunului pînă după Paşte. Zarandul trebuia înarmat, ca şi Ţara Haţegului şi satele din partea Clujului. Să aibă în primăvară cu ce porni răscoala. Că nu poţi sta în calea tunului cu furca. Nici măcar cu lancea. Două săptămîni i-a îngăduit Horea pentru drumul acela pînă la Brad. Să poată merge pe poteci ascunse de gornicii care abia aşteptau să predea

autorităților pe încă unul care-i „contra" şi să-şi încaseze darul pentru trădare.

Porni la drum pe jos. Cu calul s-ar fi putut afla In

28

primejdie. De unul singur se putea ascunde mai uşor, putea căuta cărările pe care numai fiarele umblau, pe buze de prăpăstii, pe creste de munți, prin păduri fără nume. Nu-i spusese lui Horea că se va abate pe la Bră-nişca, Horea l-ar fi oprit. N-ar fi acceptat nici un fel de risc. De ce să intri singur în gura lupului? l-ar fi întrebat Horea; şi Cloşca, după obicei, ar fi aprobat dînd din cap, sau adăugind şi el ceva la vorbele căpitanului. Dar el, Crişan, trebuia neapărat să treacă pe la Brănişca, pe la curtea nobilului Antoniu Josika şi a contesei Măria Teleki, să le-arunce aşa într-o doară cîteva vorbe despre pîrjolul pe care-l pregăteşte şi care, cu siguranță, va cuprinde şi moşia nobilului din Brănişca. Om mîn-dru şi răsfățat de avere, baronul Antoniu Josika, la cîte un pahar de vin, în cercul său de prieteni, se lăuda că strămoşii lui fuseseră români din Caransebeş, că luptaseră ca nişte viteji de neînlocuit sub steagurile lui Iancu de Hunedoara, că acesta, drept răsplată, i-a înnobilat, obligîndu-i însă, ca să-i facă pe voie mamei sale, catolică, să se lepede de credința lor şi să treacă la catolicism şi, o dată cu asta, să-şi maghiarizeze şi numele. Aşa s-au născut Kendefi din Cîndea, Kenderesi din Cândreş, Borbat din Bărbat, Ursuly din Ursu, Brady din Brad şi alții şi alții, rîdea baronul. Crişan trecu pe la Brănişca în fugă, îi spuse lui Josika ce avusese să-i spună şi plecă, în plină noapte, către Brad. Era mulțumit. Răsplătise binele pe care baronul i-l făcuse cu ani în urmă cînd l-a pus pe picioare, după ce la Miercurea îl prinsese o boală grea. Numai că, mîndru cum era, baronul n-a pus preț pe vorbele Cerşetorului în pielea căruia intrase Crişan.

Soldatul care-l păzea intră din nou în celulă, să-l întărite, să-i macine nervii, după cum primise ordin, pînă la următorul interogatoriu. Crişan nici nu-l observă. Şi-apoi, învățase să-şi stăpînească bine nervii. Numai şi numai pentru a nu-i da puterii satisfacție. Era singura lui grijă. Să mai învingă o dată puterea. Doi civili intrară împreună cu soldatul. Unul ca să-l picteze, să-i deseneze chipul spre ştiința posterității şi altul ca să-l studieze din punct de vedere psihologic. Cei doi au fost invitați de contele Jankovich să-l ajute în ancheta pe care

1

28

o făcea, curios să afle dacă părerile sale în ce-i priveşt» pe cei trei capi ai răscoalei corespund cu ale unor specialişti. La sfîrşit, citind, mai ales, părerile psihologului, rămase cam decepționat. Voindu-se imparțial, admira totuşi curajul şi tăria de caracter a celor trei, pe cînd psihologul i-a prezentat ca pe nişte criminali de rînd. Probabil după cum auzise vorbindu-se de ei la curțile nobililor unde fusese găzduit pînă să ajungă la Alba Iulia. Pictorul n-a avut încotro şi i-a zugrăvit aşa cum erau. Figurile lor erau prea bine cunoscute ca să fie schimonosite. Crişan se uita la cei doi oameni ai stăpînirii cu un fel de milă, ca şi cum ei ar fi fost acuzați că au încercat să

distrugă ordinea publică. Nu-l mai interesa cine intră şi cine pleacă din celula în care se afla. Gîndu-rile lui erau departe, aproape de satul său natal, de Vaca, pe malul Crişului Alb, printre zărândenii veniți la tîrg la Brad să vîndă, să cumpere şi să afle noutăți. Stătea ascuns sub podul Crişului să nu-l descopere slujbaşii împărăției sau ai nobililor şi, cu ajutorul unor prieteni de demult, chema la el oameni din toate satele. Le vorbea în numele lui Horea despre care auziseră toți, pe care toți îl socoteau mai marele lor în treburile şi socotelile ce-l priveau pe împărat. De fiecare dată cînd pleca la Viena, traista Crăişorului era plină cu fel de fel de jalbe din multe sate de pe Criş şi Arieş. El era omul lor de încredere şi de legătură cu dreptatea Curții de la Viena în care mai credeau ca nişte blînzi şi naivi supuşi ce erau. Ura lor se resfrîngea doar asupra nobililor în stăpînirea cărora se aflau ei şi copiii lor şi cimitirele în care zăceau bătrînii şi străbătrînii lor.

De la Brad, la „spartul tîrgului", după ce pusese la cale întîlnirea de la Mesteacăn, ostenit şi bucuros deopotrivă, întinerit parcă, socotindu-şi încheiată cu bine misiunea pină-n ziua aceea, Crişan se duse la Vaca să mai doarmă o noapte două în casa părintească, ascuns de ochii gornicilor. De sîmbătă seara, pînă duminică-n zori cînd porni către biserica unde-l aşteptau oamenii, n-avusese parte de somn. Nu închise deloc ochii. Fusese militar, apoi iobag în Cărpiniş, era ager la minte dar nu vorbise încă niciodată unei mulțimi de oameni adunată anume ca să-l asculte pe el, trimisul lui Horea. Stînd In

29

celulă, zîmbea ciudat, zîmbetul acela al lui multiplicat în zeci de zîmbete „rostite" deodată, amintindu-şi ce neliniştit era, cîte griji nu-şi făcuse. De fapt, ceea ce-l macină pe el atunci era începutul vorbirii. îi povesti însă preotului ce griji îl frămîntă şi acesta-l învăță ce şi cum să vorbească. Trebuia să fie convingător. Oamenii să-l urmeze fără a-i pune întrebări, fără a-i cere dinainte socoteală pentru ce se va întîmpla cu ei dacă, ajunşi la Alba Iulia, în loc să li se dea arme, vor fi care bătuți la tălpi, care duşi la temniță. La biserica de la Mesteacăn se adunaseră ca la vreo cinci sute de români. Unii, ce-i drept, veniră mai mult din curiozitate. Pînă la urmă se alăturară cu trup şi suflet celorlalți. Toți voiau să facă o treabă bună. Şi erau convinşi că aşa se va întîmpla. După ce discută cu popa, Crişan ieşi în fața mulțimii — slujba religioasă fusese scurtă, de ochii lumii, un fel de paravan pentru întîlnirea cu poruncile împăratului. Crişan scoase din traistă o cruce strălucitoare, ca de aur, o arătă iobagilor, spunîndu-le că este semnul primit de Horea de la Iosif al II-lea, oare le îngăduie să-şi facă singuri dreptate împotriva voinței nobililor. Le^mai arătă şi un fel de scrisoare pecetluită şi scrisă de unul care avea, desigur, multă ştiință de carte. Jurară pe adevărul lor, pe drepturile lor, pe crucea aceea de aur să se supună fără cîrtire poruncilor sale, care porunci, de altminteri, sînt de la Horea, ba şi mai de sus, de la împăratul. Şi ele trebuie urmate fără cîrtire. Să nu creadă careva că jurămîntul poate fi retras. Nu. De vreme ce şi preotul l-a binecuvîntat, înseamnă că el trebuie respectat chiar cu prețul

vieții. Că nişte drepturi nu se cîş-tigă numai cu vorba, cu rugăciunea. Nobilii se lasă greu înduplecați să dea înapoi ce-au furat de la strămoşii noştri. Şi, tot timpul cît a durat răscoala, i-au stăruit în auz vorbele unuia dintre cei mulți: mai bine în mormînt decît să tot robim! Se-ntreba el, stînd în celulă, nedumerit încă, ce forță aşa de mare i-a împins pe oameni să-l asculte şi să-l urmeze fără şovăire? Nu găsea cel mai potrivit răspuns. Le mulțumi cu zîmbetul acela ciudat, izvorît de undeva din adîncul sufletului, cu zîmbetul acela cu care înfruntase moartea pe vremea cînd fusese militar. Cu zîmbetul acela pe care unii l-au socotit parşiv,

30

viclean, care nu-i îngăduia celui ce-i era adresat să protesteze față de porunca sa, care hipnotiza omul, împie-trindu-i propria voință.

Retrăi, cu emoție, întîmplările petrecute în satul Curechiu unde se adunaseră sute şi sute de iobagi, hotărîți să ajungă cu orice preț la Zlatna, unde-i aştepta Horea şi mai departe, la Alba Iulia, unde-i aşteptau oamenii generalului Preiss să le dea arme, să-i facă militari, să-i scoată de sub puterea nobililor, să-i pună în slujba împăratului. Prin fața ochilor săi, ieşind parcă dintr-un perete al celulei şi pierzîndu-se în celălalt, trecu Petru Cara, trădătorul, omul care-a vrut să-l prindă şi să-l predea nobililor, şi zîmbi la fel de mulțumit ca atunci cînd oamenii săi se năpustiră asupra lui şi-n dangăte de clopot tras în dungă îl trimiseră pe lumea cealaltă. Atunci a înțeles pentru prima oară ce înseamnă puterea celor mulți, puterea iobagilor care-şi răzbunau părinții şi moşii, toate asupririle pe care le îndurară pînă atunci gîn-dindu-se la răzbunare. Şi cît de mult se bucură el văzîn-du-şi oamenii credincioşi jurămîntului lor, hotărîți să moară pentru dreptatea în care credeau. Şi totuşi, după noaptea aceea pătată cu sînge, unii iobagi se speriară. Ce s-ar fi întîmplat oare dacă el, Crişan, n-ar fi avut un moment de mare inspirație? Răscoala se curma atunci, iar nobilii s-ar fi răzbunat ca să-i învețe minte să li se împotrivească. Aşa însă, el îi adună la biserica din sat şi le spuse, citindu-le parcă o poruncă împărătească: de-oarece nobilii se opun plecării lor la Alba Iulia să primească arme, adică se opun voinței împăratului şi dorinței lor, a iobagilor, ei trebuie să-l urmeze neapărat, să stîrpească vița nobililor pentru ca averile acestora să poată fi împărțite între ei. Sutele de români din fața lui păreau cioppliți din piatră. Aşa ceva nu fusese cuprins în jurămîntul lor. Şi nici nu ştiau ce anume înseamnă să stîrpească nobilii. Şi-n grija cui vor rămîne familiile lor, se întrebau alții. Crişan, încruntat dar cu zîmbetul pe buze, cu zîmbetul acela care nu permitea vreo replică, proclamă răscoala. Să cucerim Țara Zarandului şi s-o stăpînim sănătoşi în numele împăratului. Şi împăratul era şi legea şi dreptatea şi adevărul. Dacă se vorbea în numele său, însemna că împăratul este de partea lor, că-i

II

va ajuta la nevoie. Aşa-i spusese lui Horea la Viena, în-demnîndu-l să facă dreptate cum va crede el de cuviință. Şi-apoi, sămînța răzbunării începu să încolțească în sufletele iobagilor. Ce altă şansă ar mai fi avut ei să se slobozească din robie? Şi-l urmară pe Crişan. întîia oară în viața lui,

fostul soldat al împăratului se văzu stăpîn peste o aşa mulţime de oameni, peste un fel de armată care îl asculta pe el ca pe un general, armată care lupta după tactica şi strategia stabilite de el. In sfîrşit, vocaţia lui de militar putea fi demonstrată. Cu graiul faptelor. Ca şi vocaţia lui de pradă a nedreptăţilor şi asupririi pe care le îndurase scrîşnind din dinţi şi blestemând. Nobilii se aflau acum la dispoziţia lui. Ce-o face oare Antoniu Josika din Brănişca? încă n-au ajuns pînă la el ştirile privitoare la răscoală. Şi dacă ar fi ajuns, nu era el omul care să se sperie. Avea doar puşcă, avea şi slugi credincioase, la nevoie le înarma şi pe ele. Şi-apoi, între el şi răsculaţi se afla Mureşul. Castelul său era ca o cetate. Care ţăran ar fi cutezat să se gîndească ori să viseze că-l poate înfrînge pe Antoniu Josika, vestitul baron de la Brănişca? Luat de treburile răscoalei, Crişan uită de baron. Nu înainte de a hotărî să aibă şi el aceeaşi soartă ca toţi nobilii asupra cărora se va abate el cu oastea sa. Căci sutele de ţărani ce-l urmau primiră numele de oaste. Oastea lui Crişan. Oare, dacă toţi ţăranii ar fi avut atunci arme, s-ar mai fi aflat el acum închis în celula cu pereţii din piatră, din cetatea Bălgradului? Gîn-durile i se tulburau. Şi zîmbetul acela începu să se sub-ţieze şi pentru cîteva clipe dispăru. Oaste fără arme. Geaba ai comandanţi buni dacă n-ai cu ce trage în duşman. Aşa a fost să fie! se resemna el. Şi se văzu iarăşi în fruntea oastei sale pornind în josul Crişului către Crişcior. Aici stăpînea nobilul Kriscsori, strănepotul lui Vlad Balia, român de obîrşie, îmbogăţit şi înnobilat de regele Sigismund. Drept recunoştinţă faţă de bunătatea regelui, Vlad trecu la catolicism şi, pentru că moşia cea mai mare se afla în satul Crişcior, unde-şi avea şi castelul, îşi luă numele de nobilul Kriscsori. Urmaşii săi uitaseră toate aceste lucruri. Ba mai mult, ţineau la mare secret obîrşia lor dintîi. Crişan n-avea de unde să ştie aceste date despre nobilul asupra căruia pornise, marţi dimineaţa, la 2 noiembrie, cu oastea sa. Nici nu-l interesau. Ştia că-n război, după ce soldatul prinde gustul prăzii, luptă mai cu tragere de inimă, gîndindu-se la foloasele pe care le-ar putea trage din ocuparea fiecărui oraş, după fiecare pas făcut înainte. La ceasul prînzului, bastionul lui Kriscsori fusese cucerit. Averea nobilului, cu aprobarea lui Crişan, fusese împărţită între ţăranii iobagi care, zicea un bătrîn, trudiseră de fapt pentru ea. Popa Costan se alătură răscoalei, spunîndu-le oamenilor că n-o să mai fie iobagi, că şi el are porunci împărăteşti privitoare la nimicirea puterii nobiliare.

Stînd în celulă, aşteptînd clipa unui nou interogatoriu, Crişan îşi amintea fiecare întîmplare prin care trecuse, fiecare amănunt, fiecare poruncă. Ca o furtună s-au năpustit ţăranii asupra castelelor. Şi furtuna n-are lege. Loveşte fără milă tot ce întîlneşte în cale. Fără milă. Ar fi vrut ca nobilii să i se opună. Dar nu s-a prea întîmplat aşa ceva. Lucrurile nu s-au petrecut ca într-un război adevărat unde duşmanul, copleşit de puterea adversă, ridică steagul alb şi se predă, rămînînd astfel în viaţă. Oastea lui — era convins — n-ar fi ţinut seama de steagul alb. Iobagii nu erau militari. Nu cunoşteau regulile jocului de-a războiul. Ei porniseră să recucerească ceea ce pierduseră moşii lor. Cu mijloacele pe care le aveau la îndemînă. Ajutîndu-se de foc şi de furci, şi de securi, şi de sape. Urmărind un singur

scop. Vrînd astfel să-i facă şi împăratului pe plac. Crişan le-a spus doar că între împărat şi nobili s-au iscat neînțelegeri. Că nobilii nu vor să-l ajute pe împărat să apere granițele. Şi fără armată, cum să aperi un asemenea imperiu? De aceea generalul Preiss dăduse apă la moara iobagilor acceptînd conscripțiunea, promițîndu-le că-i va înscrie în armata imperială. Generalul era omul de încredere al împăratului.

„Ce facem?" îl întrebară pe Crişan mai mulți țărani, după ce Crişciorul intrase pe mîinile lor. Puteam opri, oare furtuna? Nu. Deşi s-ar fi cuvenit, poate, să-l întreb pe Horea. Dar el era departe şi țăranii puşi pe răscoală. Nu-şi imputa nimic. Totul s-a desfăşurat aşa precum prevăzuse el. Deşi uneori n-a fost întru totul de acord cu răsculații. S-a gîndit cîteva clipe sau s-a pre«

32

făcut că se gîndeşte şi le-a răspuns: jumătate la Mihă-leni, jumătate către Brad. Ce altă plăcere mai mare putea să aibă țăranul iobag decît să-l vadă pe nobil, pe fostul său stăpîn, pe temutul său stăpîn, pe înfricoşătorul său stăpîn, fugind din fața sa, implorîndu-l să-l ierte, cerşindu-i milă iar el să-i răspundă arătîndu-i semnul morții, călcîndu-i mîndria şi puterea în picioare. Ce mîn-dru era el atunci, înaintînd către Brad ca într-un fel de marş forțat, el, comandant de armată, ascultat şi prețuit de oamenii ce-i jurară credință, el, care a şi cucerit două importante redute din Zar and. Ce mîndru era el cînd, cîte unul sau mai mulți deodată, îi cereau sfatul, îi cercetau gîndurile, părerile. Sau cînd poruncea iertare pentru vreun nobil sau pentru vreo ramură de-a acestuia. Că un comandant trebuie să fie şi milos. Nu numai neînfricat. Stătea în celulă şi i se părea că fiul său se află împreună cu el şi-l întreabă cum a fost şi el, căpitanul Crişan, cel de al doilea om de încredere a lui Horea povesteşte. Păcat însă că povestea n-are un sfîrşit pe placul său. Nu că i-ar fi fost teamă de moarte. Cu mai multă chibzuință, dacă s-ar fi sfătuit în mai multe rîn-duri ei, căpitanii răscoalei, dacă ar fi ținut o mai bună legătură, lucrurile puteau lua o altă întorsătură. Şi împăratul ar fi fost obligat să-i ajute, nu să pună preț pe capetele lor. Dar aşa a fost să fie. Furtuna se potoleşte cînd nu te aştepți. Dispare precum a şi apărut. Din nimic, în nimic. Se mîndrea că-ntr-un răstimp aşa de scurt cucerise mai multe sate şi castele decît în toți anii aceia mulți cît fusese în slujba împăratului ca soldat. Care general s-ar fi descurcat mai bine decît el? Nu regreta nimic. Doar faptul că răscoala nu se sfîrşise cum ar fi vrut el, cum a presimțit el. Pentru prima oară în viață l-au înşelat presimțirile. Măcar au văzut şi iobagii că, la o adică, nobilii nu prețuiesc doi bani. Ce gîndeşte, în palatul lui de aur, împăratul despre noi? Era un gînd ce-l frămînta. Jucase doar pe mina lui Iosif al II-lea. S-ar fi cuvenit, după regula jocului, să-mpartă-n două şi paguba şi cîştigul. Dar, se vede treaba că împăratul uitase de ei. îşi retrase mîna din joc şi-o altă mînă luă

4 — Roata fără sfîrşit

49

locul mîinii sale imperiale. O mînă învățată să trişeze. Mîna împăratului mințea doar. Aşa a fost să fie, îşi spuse, încercînd să pipăie cu degetele

miinilor întunericul care pătrundea în celulă pe furiş parcă, asemenea iobagului care intrase pentru prima dată în castelul stăpî-nului său. I se păru că noaptea era umedă, lipicioasă. Scuipă să-şi alunge greața. închise ochii şi începu să respire rar, tot mai rar. Dar, ca şi-n nopțile de pînă atunci petrecute în celulă, somnul se depărta de el. Soldatul care-l păzea intră ținînd un opaiț într-o mînă. Intră şi ieşi imediat. Prizonierul era la locul lui. Crişan oftă a părere de rău. I se părea că aude tropăitul calului care-l purta pe omul său de încredere, peste şi printre munți, la Horea, să-i dea de ştire despre cele întîm-plate la Curechiu şi la Crişcior, să-i spună despre planurile căpitanului Crişan de cucerire rapidă a Zarandului, despre deplasarea unor cete către Mureş, în comitatul Hunedoarei, să-l avertizeze că răscoala a început, că şi el şi Cloşca, acolo pe valea Arieşului trebuie să pornească cu oamenii la luptă. Nobilii trebuiau derutați şi în-frînți pentru ca poporul şi împăratul să fie mulțumiți. Tropăitul calului se pierdu în bezna care inundă celula din podea pînă-n tavan. Şi-n noaptea aceea tot mai adîn-că, tot mai cuprinzătoare, Crişan văzu cum ard castelele. Şi murmurele mulțimii, strigătele de izbîndă ale iobagilor se revărsau asupra lui ca valurile unui rîu ce nu mai țineau seama de maluri, învolburate, răzbunătoare, aducătoare de pierzanie. Şi i se păru c-o aude pe nevas-tă-sa îndemnîndu-l să se roage pentru ca Dumnezeu să-i ierte păcatele, pentru ca urmaşii săi să nu trăiască aplecați sub blestemul celor loviți de moarte de mîna lui sau de porunca lui. Înjură. Dumnezeul lui murise o dată cu prăbuşirea răscoalei. La ce bun să-i mai ceară ajutor. Greşise, alegîndu-şi un Dumnezeu neputincios. Dar oare Dumnezeul nobililor mai trăia? Zîmbi mutîndu-şi gîndul într-altă parte. Şi-un fel de teamă i se cuibări în suflet. Teama pentru urmaşii săi. Nu mai cerea nimic de la viață decît să nu-i piară neamul.

V

Guvernatorul Transilvaniei, baronul Samuel von Brukenthal nu-şi găsi liniştea pînă cînd nu-l prinse pe generalul Preiss în cleşte. Cleştele îl descoperi aşa din-tr-odată, stînd de vorbă cu nepotul său Michael von Brukenthal, numit comisar al guvernului pentru liniştirea răscoalei.

„îl vom acuza pe general de trădare", zise guvernatorul.

„Nu înțeleg", răspunse Michael. Şi nici nu înțelegea cum omul numărul unu al împăratului în Transilvania poate fi acuzat de trădare. Era o aberație.

Samuel zîmbi, liniştindu-l. Apoi, continuă:

„N-a fost Preiss acela care a incitat oamenii, iobagii să vină la Alba Iulia să le dea arme, să-i facă soldați ai împăratului, să-i desprindă de nobili, de stăpînii lor dintotdeauna? Oare împăratul ştia despre faptele generalului? Eu nu cred că ar fi acceptat o asemenea acțiune, deşi are nevoie de soldați ca de pîine şi de apă? Transilvania este altceva decît oricare altă provincie a imperiului. Aici nobilii au rădăcini adînci. Şi-ntre ei şi împărații Vienei au fost încheiate nişte acorduri ce trebuie respectate. Şi de-o parte şi de alta."

„Dar dacă Preiss a primit instrucțiuni secrete de la Iosif?" zise Michael dus pe gînduri.

„Am şi eu agenții mei, le-aş fi aflat, dacă nu a doua zi, în ziua a treia cu siguranță. N-am lucrat eu oare cu împărăteasa de bună memorie, Măria Tereza? N-am învățat de la ea cum se anulează un spion cu un alt spion? Răspîndeşte zvonul că Preiss este cumpărat de răsculați, că de aceea a interzis trupelor sale să intervină şi vei vedea rezultatul. în cîteva zile, cu ajutorul nobililor, desigur, răscoala va fi o tristă amintire", îl îndemnă Samuel pe nepotul său de frate. Acesta îl privea întrebător:

„Oare n-ar fi bine să-i opreşti pe nobili... să nu pornească împotriva țăranilor? Va fi masacru mare. Eu cred că dacă punem preț mare pe cei trei capi ai răscoalei, se vor găsi trădători care să-i prindă. Morți sau vii."

„Lasă nobilii în seama mea, răspund eu de faptele lor; împăratul nu mai vrea să audă de răscoală. Tu pune-l pe general pe jar. Preiss trebuie compromis. Şi astfel, obligat să acționeze la ordinele noastre."

„Aşa voi face", promise Michael. Guvernatorul umplu două păhărele cu coniac franțuzesc şi cei doi închinară pentru victorie: „Şoarecele de Preiss a căzut în cursă. General de paie. Cum de-a îndrăznit să-şi pună inteligența la concurență cu cea a unui guvernator înnobilat de fosta noastră împărăteasă care l-a înfruntat pînă şi pe luminatul Iosif al Il-lea. Ba mai mult, care n-a catadi-xit să împlinească poruncile împăratului, socotindu-le nepotrivite pentru Transilvania. Explicîndu-i că românii de aici nu sînt un popor, decît iobagi de care şi nobilii şi împărăția au nevoie pentru a-şi spori averile. Ştiu eu... Iosif vrea să dea cu o mînă şi să ia cu două. Nu-i el atît de liberal pe cît pare. Sîngele Măriei Tereza curge prin vinele sale. Doar dacă nu s-a subțiat, dacă nu s-a amestecat cu apă."

Michael îşi admira unchiul. Samuel intrase în pielea de baron ca şi cum neam de neamul lui, pînă atunci, ar fi fost numai şi numai nobil. Il admira socotindu-l un bun tactician. Nobilii de viță veche ştiau că baronia lui Samuel este un fel de surogat, dobîndită în saloanele şi dormitorul împărătesei. Şi totuşi, îl acceptau. Şi-l ascultau. Pentru că baronul le făcea jocul. Baronul înfrunta iobagul cu legi aspre. Şi tot el, baronul, cuteza să nesocotească, în favoarea lor, unele decrete imperiale. Altfel, guvernînd în lumina legii, nobilii s-ar fi unit şi, cine ştie, poate ar fi izbutit să-l înlăture de la putere. Mai ales după ce împărăteasa a trecut în lumea celor drepți. Samuel umplu din nou paharele din cristal de Boemia, cu coniac franțuzesc.^Simțea nevoia să bea şi să se destăi-nuie. Şi-l socotea pe nepotul său om de mare încredere.

„Ce-o fi zicînd împăratul cînd a auzit ce-au făcut în Zarand şi Hunedoara şi-n Alba şi-n Cluj, bunii lui iobagi? Conduşi de amicul său Horea", rîse Michael.

„Prăpădul lumii", hohoti şi guvernatorul.

„Noi trebuie să-i prindem pe capii răscoalei", reveni, la problemele curente, Michael.

35

„Dacă baronul Preiss a căzut în cursă, cum n-or să cada nişte ţărănoi fără ştiinţă de carte, nişte aventurieri, oameni de nimic", îl linişti guvernatorul, sigur pe sine, ca si cum Horea şi Cloşca şi Crişan s-ar fi aflat deja la poarta castelului său, în genunchi, cerîndu-şi îndurare. „Şi-am să-i zdrobesc să mă ţină minte Transilvania cît o fi ea pe pămînt. Ticăloşii! Pe ăl cu drumurile la Viena, pe Horea, l-aş fi putut scurta de cap de zeci de ori. N-am făcut-o crezînd că. se linişteşte. Le-am spus doar să-şi vadă de treburile lor, că rînduielile sînt bune asa cum sînt. Dar descreieratul ăla de Crişan s-a pus pe jaf. Şi după el şi Horea şi Cloşca. Mari comandanţi de oşti", se înfurie Samuel.

„Ne-au făcut destule necazuri, nobilii vor cere despăgubiri", zise Michael, după ce sorbi din paharul de cristal o înghiţitură de coniac franţuzesc.

„Să le plătească împăratul. Doar în numele lui s-au pornit iobagii pe tîlhării", zise guvernatorul ca şi cum ar fi fost preşedintele unei curţi de judecată privind plata suferinţelor nobililor.

„Numai că visteria imperiului s-a cam golit", rîse Michael.

Guvernatorul umplu din nou paharele. Avea chef de băut şi de vorbă:

„Ce-or fi vrut să cucerească ţărănoii ăştia de iobagi? Stăpîni au avut, de lucru li s-a dat, unde să doarmă la fel, mîncare pe săturate", se miră Samuel.

„Vom afla dacă-i vom prinde pe cei trei crai."

„Nu cred că vom scoate mare lucru de la ei. Îi prindem şi-i condamnăm. Eu nici măcar nu i-aş mai judeca. Pentru asemenea fapte nu sînt nici legi şi nici pedepse. Moartea este o suferinţă prea uşoară. Îi scăpăm de grija de-a trăi. Unde-i inchiziţia cu legile sale draconice? împăratul va avea un cuvînt de spus, sînt sigur că nu-i va lăsa în mîinile noastre şi-ale nobililor din Transilvania."

„Spion contra spion."

Băură din nou. Samuel se ridică, semn că întrevederea s-a terminat. Nu uita în nici o împrejurare că este guvernatorul Transilvaniei. Şi ţinea mult ca istoria să-i consemneze domnia, să nu-l omită niciodată.

35

VI

Viena îşi vedea de treburi, nestingherită prea mult de războiul cu Ţările de Jos, la graniţa cărora, din ordinul împăratului Iosif al II-lea, lăudat de apropiaţii săi ca mare strateg militar, se adunaseră vreo 80 000 de soldaţi din toate colţurile imperiului. Şi, pentru a le dovedi supuşilor şi Europei că, într-adevăr, este un militar desăvîrşit, împăratul îşi propuse şi miniştrii îl aclamaseră, să conducă personal ostilităţile, să dirijeze luptele şi să guste la faţa locului din cupa victoriei. Toate pregătirile necesare erau făcute. Nici un amănunt nu fusese scăpat. Dar, la 12 noiembrie 1784, sosi la Viena solia guvernatorului Transilvaniei. Drumurile grele o împiedicară să ajungă mai repede. Auzind ce se petrece în cea mai frumoasă şi bogată „ţară" a imperiului, Iosif al II-lea păli. Nu-i venea să creadă că românii, oamenii

aceia care-l căutară la toate răspîntiile în timpul vizitelor sale în Transilvania, care-i cerură îndurare, cărora el le răspundea „oi vedea", oamenii aceia blajini, supuşi, care-l aclamaseră fără rezerve, oamenii aceia care aduceau venituri importante visteriei imperiale, s-au răsculat, avînd în fruntea lor pe cel pe care el, Iosif îl primise în audiență, căruia-i acordase marele privilegiu de a-l vedea pe el, împăratul în chiar palatul său de la Viena. In sinea lui, îi dădea dreptate mamei sale, împărătesei Măria Tereza, care i-a ținut la distanță respectabilă pe iobagi, înfruntîndu-i fără milă cînd ridicau capetele. Dar el voia să fie un împărat modern. Voia să schimbe din temelie rînduielile imperiului, să rămînă în istorie ca un împărat cum n-a mai fost altul în lume pînă la el. Ştia că nobilii din Ungaria şi Transilvania, mai* ales, s-ar bucura dacă pe cîmpul de luptă, vreun glonte i-ar căuta inima. Nu, nu le va da el o asemenea satisfacție. Moartea se afla departe de tronul său. Intîi le va da răsculaților o lecție de bună purtare, şi-apoi, nobililor, o lecție de istorie. Să ştie toată suflarea imperiului că el este nu numai cel mai mare, cel mai puternic, ci şi cel mai înțelept: „Ei nu pricep că i-aş putea strivi ca pe nişte ploşnițe!"

36

Vreme de trei zile, împreună cu apropiații săi, împăratul cercetă starea de lucruri din Transilvania. Avea prea puține date la îndemînă pentru a dicta măsuri radicale. Oricum însă, răscoala trebuia grabnic lichidată, conducătorii săi pedepsiți exemplar, iar iobagii lăsați să-şi vadă de treburi pentru a contribui la refacerea visteriei. Cauzele răscoalei nu-i interesau încă. Efectul trebuia lichidat pentru ca Viena să trăiască liniştită sau, cel puțin, doar cu gîndul la cucerirea liberei navigații pe rîul Schel-de pe care Țările de Jos, îndărătnice, ca de obicei, îl refuzau marelui imperiu. In a treia zi, după ce reținuse părerile fiecărui demnitar, împăratul se aşeză la masa de lucru şi începu să scrie ordinele către cei ce urmau să pună capăt răscoalei.

Întîi îi scrise baronului Brukenthal:

„Trebuie să se pună capăt, foarte repede şi în mod serios, întîmplărilor neplăcute, triste şi fatale ale revoluției țăranilor români, atrocităților şi devastărilor pe care aceştia le comit. Orice administrație bine organizată trebuie să aibă în vedere ca dreptul privat şi siguranța supuşilor să fie garantate în stat, atît în ce priveşte persoanele cît şi averea lor. Şi, întrucît amîndouă aceste lucruri au fost atacate într-un mod atît de neplăcut, domnia ta te vei înțelege imediat cu comandantul general şi împreună veți da ordine comitatelor ca dînsele să dea tot ajutorul necesar pentru liniştirea acestor tulburări. Şi, fiindcă procedura legii statului trebuie să servească în astfel de cazuri ca un exemplu şi spectacol public de teroare, domnia ta vei dispune să plece cu trupele şi cîțiva funcționari ai comitatelor, fie vice-juzi, fie asesori, parte ca dînşii să dojenească pe răsculați în limba lor, parte ca, după o cercetare sumară ce o vor face, să țină jtfdecată statarială asupra agitatorilor şi a persoanelor ce vor opune rezistență şi pe cei condamnați să-i execute pe loc cu gîdele ce-l vor avea la îndemînă. Se înțelege însă că nu trebuie să se comită nici un abuz cu măsura aceasta şi în modul acesta să

fie tratați numai sceleraţii cei mai renumiți. De asemenea vei invita preoțimea de religiune grecească să-şi dea cea mai scrupuloasă silință ca să convingă pe oamenii aceştia înfuriați despre rătăcirea în care se află şi să-i aducă iarăşi la linişte. Şi

37

fiindcă liniştirea acestor tulburări îmi zace foarte mult la inimă, domnia ta îmi vei înainta rapoartele dumitale detaliate prin cancelaria aulică. Pe capul conducătorului revoluţiunii să se pună un premiu de 300 de galbeni în favoarea persoanei sau persoanelor care vor da pe mîna autorității pe căpitanul acesta sau pe alți căpitani mai de frunte şi premiul acesta să se aducă la cunoştință publică peste tot locul. De altminteri, domnia ta vei avea grija cea mare să-mi înaintezi cît mai în grabă un raport amănunțit despre împrejurările cum s-au născut tulburările acestea, prin ce au fost provocate, cum s-au extins şi, în fine, cum stau lucrurile pînă la ora aceea. îndată ce domnia ta îmi vei putea da informații sigure şi detaliate asupra acestor întîmplări, sau dacă în privința aceasta vei avea nevoie de noi ordine, să-mi trimiți iarăşi înapoi pe curierul acesta."

Împăratul reciti scrisoarea şi, mulțumit, o semnă. Îi şi vedea pe capii răscoalei condamnați la cele mai mari suplicii. Auzea parcă mulțumirile pe care i le adresau nobilii. „Cu o singură lovitură am cîştigat două războaie", gîndi el. Oftă ca pentru a-şi oferi răgaz să-şi poată aduna din nou gîndurile risipite în tot imperiul, muie pana în cerneală şi începu a scrie o altă scrisoare, adresată baronului Preiss, omul său de încredere din Transilvania. Scria fără grabă, cîntărind parcă fiecare cuvînt, fiecare poruncă. Să nu rămînă în urma lui decît lucruri demne de laudă. „Că posteritatea este obişnuită să-şi mai şi blameze predecesorii... eu, ca împărat, trebuie să fiu, deopotrivă, bun şi drastic. Altfel imperiul meu ar ajunge mîncarea preferată pentru celelalte imperii care nu numai ne înconjoară, dar ne şi invidiază. Şi cum să nu in-vidîezi un imperiu bogat şi cult, şi înțelept, un imperiu care seamănă cu împăratul său ca două picături de apă? Oare n-avea dreptate contele X care susținea cu onoarea lui că scînteia răscoalei din Transilvania a fost adusă din capitala vreunui imperiu vecin?"

Scria un cuvînt şi cugeta sau presupunea sau îşi amintea de sfatul cutărui ori cutărui conte ori demnitar.

„Nu mă îndoiesc — îi scria împăratul baronului Preiss — că domnia ta... vei fi luat totuşi măsurile cele mai potrivite ca să împiedici revoluțiunea țăranilor din Tran

37

silvania şi, în caz contrar, să execuți numaidecît dispo-zițiunile acestea şi cu toată seriozitatea. Fiindcă impresia cea mai puternică asupra mulțimii o fac în astfel de cazuri tunurile, domnia ta vei da imediat ordin prin curie-rul acesta la Alba Iulia, ca să trimită de acolo şi de la Sibiu cîteva tunuri de cîte trei funți împreună cu soldați de artilerie şi cu munițiunea necesară şi să le transporte ziua şi noaptea cu cai pregătiți din distanță în distanță, acolo unde se află trupele şi să le distribuie pe la batalioane şi diviziuni. Pe

lîngă aceasta, am dat ordin şi comandantului general din Ungaria ca, îndată ce liniştea se va fi restabilit acolo, să trimită la domnia ta pe generalul Koppenzollern cu două regimente de infanterie, De Vins şi Kâroly, de asemenea şi pe generalul Sturm cu dragonii din regimentele Wiirtemberg şi Berlichingen şi domnia ta să întrebuinţezi trupele acestea acolo unde vei crede, ca să-i prinzi pe răsculaţi între două focuri. Dacă liniştea în părţile de acolo încă nu va fi restabilită, atunci precauţiunea cere ca regimentul I român de graniţă, care e compus din soldaţi cam nedisciplinaţi, să fie retras îndată, companie cu companie, şi ţinut în ordine sub ln-specţiunea ofiţerilor superiori şi subalterni, aşa fel ca orice excese să fie evitate. Iar în caz că poporul acela răsculat nu va putea fi înduplecat să se împrăştie şi să dea pe agitatori pe mîna autorităţilor, atunci este nevoie să întrebuinţezi forţa, dar nu trebuie continuat mai mult decît pînă trupele ţăranilor se împrăştie şi se retrag. De altminteri, domnia ta te vei înţelege împreună cu guvernul de acolo, aşa încît ordinele mele să fie urmate întocmai şi liniştea să se restabilească cît mai în grabă peste tot locul. Despre toate acestea domnia ta vei raporta încontinuu Consiliului aulic de Război în măsura în care lucrurile se vor îmbunătăţi sau se vor agrava. îndată ce-mi vei putea da informaţii sigure şi detaliate despre întîmplările acestea sau vei avea nevoie de noi ordine să-mi trimiţi pe gardistul acesta iarăşi înapoi."

Un adevărat plan de bătaie. Ca şi cum s-ar fi înfruntat două armate echipate la fel şi nu cîteva sute de ţărani înarmaţi cu ce găsiseră pe-acasă, cu armata imperială. Recitind scrisoarea, să nu-i fi scăpat cumva vre» greşeală, împăratul încercă să-şi amintească relieful Tran-

silvaniei, reconstitui drumurile străbătute de el, îşi ima-gina dealurile, vaile, satele şi oraşele şi constată cu sa-

satisfactie ca nu-i scăpase nici un amănunt. „Cînd vor trage tunurile mele, toţj munţii aceia de aur vor tresări. Şi cînd vor porni la atac soldaţii mei, urmă de revoluţiune nu mai rămîne." Răscoala îi oferi un bun prilej de a face o repetiţie generală pentru un eventual război în care, luat prin surprindere, ar trebui să acţioneze rapid şi eficient. Dacă n-ar fi fost împărat, ar fi ajuns un general genial. Numai că lui nu-i plăceau războaiele! „Dacă le-ai da tunurile Măriei Tale, oare ce-ar face ţăranii răsculaţi, cu ele?" îl întrebă o voce numai de el auzită, o voce care venea de foarte departe. împăratul tresări, speriat. „Cum să tragi cu tunurile în nişte oameni care nu au tunuri?" continuă să-l întrebe vocea aceea pe care n-o mai auzise pînă atunci. Şi-l încercă pe Iosif un mare regret. Scrisorile cu ordinele sale constituiau capete de acuzare împotriva înţelepciunii sale. Dacă le-ar fi avut în faţă, le-ar fi rupt. Dar ele se aflau deja în drum spre Sibiu şi Alba Iulia. „De ce nu mi-ai venit în ajutor înainte de a le scrie?" întrebă împăratul. Vocea nu-i răspunse. Iosif se înfurie. Neputinţa de-a revoca un ordin pe care-l dăduse deja îl punea la grele încercări sufleteşti. Niciodată el n-a fost împotriva ţăranilor, împotriva iobagilor. Nici pe faţă, nici în spate. Dimpotrivă, ţinea mult să-i despovăreze de jugul iobăgiei. în favoarea imperiului, desigur. Dar lupta cu nobilii, cu cei care-şi făcuseră din fiecare

moşie un fel de împărăție a lor era dură, era o luptă de aşteptare, de pîndă reciprocă. „Oare de ce nu faci abuz de puterea "supremă pe care o ai?" interveni, în gîndu-rile sale, din nou, vocea aceea ciudată, pornită, poate, din cartea cine ştie cărui filozof al vremurilor de mai demult sau pe care le trăia el, Iosif al II-lea, împărat al Austriei, rege al Ungariei şi principe al Transilvaniei. „Cu atît mai mult cu cît puterii tale i se asociază, în această chestiune, şi dreptatea, şi adevărul", continuă vocea aceea să-l apese tot mai mult cu întrebările ei nefireşti de clare, întrebări pe care poate şi el, împăratul şi le pusese, de care uitase însă, prins de alte şi alte treburi cu care se confrunta imperiul. „Sigur, pe supuşi trebuie să-i ții în mînă, dar mintea şi uneori chiar inima trebuie să lumineze faptele

39

mîinii. Căci mîna ta are mii de degete şi, dacă le laşi in seama firii, dacă nu controlezi ce şi cum lucrează fiecare întru binele popoarelor tale, poți ajunge un tiran pentru moartea căruia se va ruga, zi şi noapte, toată împărăția. Chiar şi nobilii. Chiar şi demnitarii şi consilierii prea supuşi Maiestății Tale care prin bunăvoința şi voința ta au fost dăruiți cu ranguri şi onoruri", îl întărită vocea aceea care, culmea, i se păru împăratului că nu mai vine chiar aşa de departe, că,.dimpotrivă, seamănă foarte mult cu propria sa voce. M-am lăsat copleşit de evenimente! se justifică el. Şi continuă: ,,Prea multe şi înspăi-mîntătoare fapte au săvîrşit scelerații aceia de țărani. Dar oare de ce s-au răsculat? Nu i-am promis eu românului ăla ele Horea că voi vedea şi le voi rezolva plîngerile? N-am dat ordin: supuşii mei să fie conduşi cu dreptate? Şi atunci? Adevărat că baronul Brukenthal, ca parvenit ce este între nobili, face de multe ori abstracție de ordinele mele. Ba mă şi contrazice. Ca şi cum nu le-aş fi judecat îndelung, ca şi cum n-as fi fost să văd starea de lucruri din Transilvania. Şade în brațele nobililor şi nu se teme de mînia mea. Numai de nu s-ar abate asupra lui. Chiar dacă se mai laudă încă, fățarnicul, că a fost favoritul mamei mele. Se bizuie că-i om de cultură, că s-a înconjurat de cărți şi picturi, că în jurul lui roiesc înțelepții. Voi vedea. Voi întoarce scrisorile pe dos cu alte scrisori. In cîteva zile voi primi alte veşti despre revoluțiune şi voi hotărî. Oricum, nu poți trage cu tunurile în nişte oameni care n-au tunuri!"

Şapte zile s-a agitat împăratul gîndindu-se în ce fel să revoce ordinele dintîi, trimise la Sibiu şi Alba Iulia. Intre timp, primise rapoarte secrete şi din partea armatei care-i comunicau cu lux de amănunte declanşarea unei insurecții a nobililor care-i execută pe țărani fără judecată. Şi, ajutat de vocea aceea lăuntrică, indignat de faptul că nobilii au luat pe cont propriu judecarea răsculaților fără să țină seama de lege, împăratul adresă o nouă scrisoare baronului Samuel Brukenthal. O scrisoare dîrză, amenințătoare, chiar.

„Iosif al II-lea... Dintr-un raport care ne-a sosit am înțeles cu neplăcere că un număr oarecare de nobili adunați şi care nu puteau să constituie nici chiar o adunare

58

ordinară a comitatului au cutezat într-un mod arbitrar să execute numaidecît, în două locuri, prizonieri, fără nici o cercetare, după dreptul statarial şi anume într-un loc vreo 60 de inşi şi în alt loc vreo 40 de inşi. Fiindcă actele acestea desigur nu numai că iritează şi mai mult pe oameni, dar, de altminteri, nici nu folosesc nimănui, iar pe de altă parte, deşi purtarea poporului, în realitate, s-ar putea privi ca un fel de răzbunare şi atrocitate, totuşi, poporul trebuie adus la calea cea bună mai mult prin convingeri şi prin recunoaşterea greşelilor pe care le-a comis, aşa că pentru scopul acesta graţierea şi liberarea prizonierilor din închisori va avea o influenţă mult mai salutară de cît pedepsele cele mai severe. Fiindcă severitatea subjugă, ce-i drept, poporul, dar nu-l convinge şi prin urmare focul poate să irumpă din nou la cea dintîi ocaziune. Această purtare umană faţă de popor trebuie să o imprimaţi bine în inimile nobililor, oricît de greu au fost dînşii de atacaţi de răsculaţi, pentru că altminteri dînşii nici o dată nu vor putea spera să fie siguri, ci din contră vor fi expuşi la un pericol şi mai mare la cea dintîi ocaziune. De asemenea trebuie să ordonaţi în modul cel mai sever şi funcţionarilor comitatului să nu arate faţă de oameni nici un fel de neîncredere, căci altcum ţăranii, văzînd că funcţionarii se tem de dînşii, vor deveni şi mai cutezători. Prin urmare este necesar ca procedura sumară să fie iarăşi suspendată, iar ţăranii care se află în închisori să rămînă deţinuţi pînă va veni la Deva comisiunea ce am numit-o noi ca să facă cercetările ce sînt necesare în privinţa celor aflaţi în culpă, înainte de toate trebuie să vă daţi silinţa ca fiecare să se întoarcă pe la satele lor şi celor care se află prin păduri să le fie permis a se întoarce iarăşi pe la locuinţele lor, dacă promit că vor rămîne liniştiţi. Acesta este singurul mijloc şi totodată cel mai sigur pentru a restabili iarăşi ordinea şi liniştea, deoarece afară de devastarea curţilor nobilitare micşorarea populaţiei şi a culturii este încă o pagubă prin care răul se face şi mai mare, fiindcă ţăranii români, pradă fricii de a se întoarce acasă, sau se vor decide să emigreze, sau vor rămîne prin păduri şi în felul acesta vor neglija cultura pămîntului. Dar lucrul cel mai rău este că aţi voit să provocaţi o insurec

40

tiune generală a nobilimii şi, cu toate că aţi căzut în rătăcirea aceasta, credem însă că veţi fi venit la o judecată mai sănătoasă. Ca să provocaţi o astfel de insurecţiune, voi nici nu sînteţi îndreptăţiţi fără preaînaltul nostru ordin sau fără voia noastră şi aşa trebuie să luaţi în con-sideraţiune intenţia aceasta, ca obrăznicia cea mai mare şi care ar putea să aibă pentru viitor urmările cele mai triste, fiindcă numai nouă ne aparţine dreptul şi noi avem la îndemînă mijloacele ca să restabilim ordinea şi liniştea, pe cînd în modul arătat mai sus se cauzează numai o iritaţiune şi mai mare şi, în fine, desigur, s-ar putea provoca un rezbel intern naţional sau poate chiar şi un rezbel de religiune, al cărui sfîrşit şi urmări nici nu se pot prevede. Dacă voi v-aţi fi lăcomit aşadar să ne faceţi propunerea aceasta, atunci am trata cu cea mai mare severitate pe aceia care într-adevăr şi-ar fi permis aşa ceva. Dar ne place să sperăm contrariul şi tot ce e mai bine, anume că veţi fi revenit la o judecată mai bună. Aceasta este preaînalta noastră voinţă,

acesta este ordinul nostru care vi-l aducem şi vi-l dăm de ştire, ca de aici' înainte să suspendaţi orice procedură mai departe a dreptului statarial şi, din contră, publicînd o amnistie generală şi instruind poporul, să faceţi ca fiecare să se întoarcă pe la casele sale. Totodată sîntem siliţi să dezaprobăm chiar şi numai ideea ce-aţi avut-o ca să ordonaţi o insurecţiune fără să ne întrebaţi pe noi mai înainte, fără de ştiinţa şi fără aprobarea noastră prealabilă şi vă declarăm că o astfel de propunere ar deştepta numai nemulţumirea noastră cea mai mare şi ar cauza o pedeapsă simţitoare. De altminteri nu putem să vă ascundem surprinderea noastră că voi, de la începutul acestei fierberi a poporului, ne-aţi înaintat numai un singur raport. Vă ordonăm aşadar prea graţios că despre toate evenimentele ce vor urma să ne informaţi fără întîrziere din timp în timp şi de altminteri vă rămînem binevoitori cu graţia şi favoarea noastră regală şi de mare principe."

„Şi cl!ne-i va judeca pe ţăranii răsculaţi? îl întrebă aceeaşi voce. Nobilii? împăratul trebuie să-i judece, prin omul său de încredere, răspunse tot vocea. Care-i omul de încredere al împăratului?" Iosif al II-lea căzu iar pe gînduri. Nu ştia, în acel moment, cine-i şi unde se află

41

omul său de încredere. Examen la care nu se gîndise. Dar pe care trebuia să-l promoveze. Şi deodată, ca o revelaţie, îi veni în minte numele contelui Antoniu Jankovich din Banat. Da, el este unul din cei mai credincioşi şi de încredere oameni ai săi, potrivit pentru cercetarea şi judecarea răscoalei şi a corifeilor ei. „Singur Jankovich va putea să-mi dezvăluie lucrurile pe care trebuie să le fac în Transilvania pentru ca să nu se mai întîmple o altă asemenea tragedie sub înţeleaptă şi nobila mea domnie".

VII

Noaptea de unu spre doi noiembrie 1784 care se lăsase şi peste satul Curechiu din Zarand, sat în care trăseseră, în drum spre Alba Iulia, ţăranii iobagi conduşi de Crişan, pentru a primi arme şi a intra în armata împăratului, noaptea aceea care a rămas în istorie, părea mai neagră, mai tristă, mai împovărată de taine decît nopţile de pînă atunci, înstelate, străluminate de lună. întindeai mîna şi nu vedeai vîrfurile degetelor; ţăranii îşi căutaseră culcuşuri care pe unde-au putut, cei mai mulţi însă, ră-mînînd în cîmp, la marginea satului, lîngă focuri de strajă. Nu le venea a dormi. Discutau de toate, despre familiile lor, despre nobili, despre porunca împăratului de-ai scăpa de iobăgie. Aveau încredere în Crişan, ba chiar începuseră a-l îndrăgi ca pe un conducător hotărît ce era. Se şi vedeau militari, înarmaţi, învăţaţi de George Giurgiu, fost soldat, cum să mînuiască armele. Şi se bucurau. Scăpa-vom şi noi şi pruncii noştri de robie. Greul l-am purtat pînă duminică, la Mesteacăn, cînd am primit slobozenie. Ce s-or face nobilii fără noi? Arză-i focul, să-i arză... Să mai pună şi ei mîna pe coarnele plugului, pe sapă şi pe seceră, că prea au fost învăţaţi să poruncească rŞi să primească. Mulţi se întrebau unde o fi Horea, bărbatul acela curajos care-a stat în faţa împăratului ce

rîndu-i îndurare pentru români, omul care l-a trimis la ei pe Crişan cu poruncile aduse de el de la Viena. Le-ar fi plăcut să-l aibă în mijlocul lor, să-l asculte şi să-i mulţumească pentru binele pentru care şi-a riscat de atîtea ori viaţa, să-i jure că-l vor asculta fără cîrtire. fiecare şi-l închipuia altfel. Cîte unul, mai bătrîn, care-l cunoscuse în cine ştie ce împrejurare, le spunea, să treacă noaptea, că om ca Horea nu-i în tot principatul Transilvaniei, înţelept şi viteaz şi plin de îndrăzneală şi cu cugetul curat ca lacrima.

Cu ajutorul judelui din Curechiu, Crişan fu găzduit la o casă, să se poată hodini ca lumea, că zilele de-acum înainte vor fi grele, drumul pînă-n Alba Iulia nu-i uşor. Nimeni nu bănuia că trădarea pîndeşte, că şi-a scos colţii, că, adăpostită de beznă, umblă să-l prindă pe cel pe care oamenii adunaţi din nenumărate sate din Zarand l-au aşezat în fruntea lor, recunoscîndu-l drept conducător al lor din ziua aceea de unu noiembrie şi pînă la iz-bînda în care credeau cu tărie, care le descreţise frunţile şi le înseninase sufletele. Dacă adevărul, dreptatea şi împăratul erau de partea lor, izbînda de partea cui să fie? Doar n-o umbla norocul după nobili ca umbra după om.

Petru Cara, gornic în Crişcior, intră în Curechiu pe furiş. Cunoştea satul. Fuse'se de nenumărate ori ba cu o treabă, ba cu alta, ba numai aşa ca să vază şi să audă ce fac şi ce zic oamenii. Era doar omul de încredere al nobililor şi trebuia să plătească într-un fel preţuirea de care se bucura în faţa stăpînirii. „Dacă îl prind pe Crişan, om m-am făcut. Pe viaţă!" îşi şoptea, sieşi, gornicul, rugîndu-se parcă. Ajunse la casa judelui. Se uită pe fereastră şi nu văzu decît un prunc care se juca. Intră şi-l tortură pe bietul copil, încercînd să scoată de la el unde se afla taică-său şi Crişan. Ars cu vătraiul înroşit în foc, copilul i-a dezvăluit secretul. Bucuros că obţinuse destul de uşor ceea ce voJse, ,că nu se întîlnise cu nimeni pe uliţele satului, Petru Cara se pierdu în beznă. Cu gîndul la argintii ce urma să-i primească. Socotindu-şi fapta ca un gest de mare credinţă faţă de mai marii săi. Convins că deja Crişan se află în mîinile sale şi că românii iobagi vor putea fi întorşi din drum. Gloata fără căpitan îi ca un om fără cap.

Satul ca şi tabăra ţăranilor începură să se scufunde în linişte. Cei care nu puteau adormi, povesteau în şoaptă, stînd în jurul focurilor de strajă, păzind ,parcă sosirea zilei care, aşa li se părea lor, venea încet, foarte încet. Miezul nopţii se ivise printre oameni şi case fără să fie luat în seamă. Şi-n urma lui, avîndu-l călăuză pe Cara, cîteva umbre zoreau pe uliţa mare a satului. Noaptea îi ascundea cum nu se putea mai bine. Doar liniştea nu putea fi mituită. Paşii lor, cînd grăbiţi, cînd hotărîţi, cînd şovăitori, deconspirau umbrele: vicejuzii Mihai Gâl din Baia-de-Criş şi Wolfgang Nalâczi din Brad, împreună cu cîţiva soldaţi. Ceata,de umbre se furişa către casa în care se odihnea Crişan. Omul pe care gornicul Cara îl şi vedea pus în lanţuri. Căpitanul era însă păzit şi umbrele neglijaseră acest amănunt. Mizau pe viclenie şi putere.

În odaia în care dormea Crişan intră o femeie. întunericul îi acoperea fața ca un voal țesut din fir subțire, bine îndesit. „Crişane, scoală-te!" zise femeia în şoaptă, s-o audă numai cel ce dormea. Bărbatul tresări şi, auzind că-n preajma lui se află o femeie, întinse mîna, cum făcea acasă cînd nevastă-sa îl trezea înainte de vremea cînd el obişnuia să se scoale sau cînd vreo treabă urgentă îl chema la drum înainte de revărsatul zorilor. Femeia făcu un pas înapoi şi zise, din nou: „Crişane, scoală-te şi fugi! Vin vicejuzii cu cătanele şi gornicul Cara să te prindă. Şi ce s-or face bărbații noştri fără tine!"

Crişan sări din pat ca muşcat de şarpe. Nu se dezbră-case. Uită să mulțumească femeii. Deschise fereastra şi sări afară. Duşmanii erau în curtea casei. Crişan începu să fugă, să se piardă în noapte. Vicejuzii, văzînd că le scapă, ordonară soldaților să tragă.'Şi liniştea satului fu țăndărită de arme..Crişan ajunse între ai săi, urmărit de Cara, de vicejuzi şi de soldați. Oamenii începură să chiuie, să tragă clopotele bisericii în dungă şi țăranii aflați în jurul focurilor de strajă dădură năvală în sat, să afle ce s-a întîmplat şi ce trebuie să facă. Soldații primiră ordin să tragă asupra mulțimii care-i înconjuraseră din toate părțile. Nu mai exista scăpare. Şi nici milă. Armele nu luară foc. Umiliți şi răzvrătiți deopotrivă de porunca vicejuzilor, țăranii, care cu bîte, care cu pietre năvăliră asupra celor doi şi-i omorîră. Petru Cara fu şi el prins

si, din porunca lui Crişan, executat imediat pentru trădare. Soldaților li s-au luat armele. Răscoala fusese aprinsă. Crişan, privind în!josul Crişului, jură să aducă sub stăpînirea țăranilor iobagi care-l urmaseră întregul comitat al Zarandului, să nimicească nobilii care, ca nişte.căpuşe, au supt şi-au itot supt şi sînge şi sudoare de iobag, îmbogățindu-se, îmbuibîndu-se, nesocotind legile şi poruncile împăratului. în doi noiembrie, tăvălugul răscoalei, trecînd peste curțile nobiliare din Crişcior, ajunse după-amiază la Brad. Din Brad, fluviul răsculaților se împărți ;în mai multe brațe astfel că în cinci noiembrie întreg.Zarandul se afla în mîinile acestora.

„în comitatul Zarandului... astăzi domnesc numai Horea cu rebelii săi şi aşa că l-au închis din toate părțile, că nimeni nu mai poate străbate acolo şi nici nu mai există în comitatul acesta nici un fel de administrațiune, ca şi 'cum nu s-ar ține de Transilvania", scriau nobilii în memoriul lor adresat contelui Jankovich.

La Brad, 'țăranii se cam speriară de faptele lor, de puterea lor nebănuită. N-ar fi arezut, dacă cineva le-ar fi spus-o dinainte, că pot aduce țara la porunca şi sub sta-pînirea lor. Şi nici că nobilii sînt aşa precum i-au văzut ei, oameni slabi în fața morții, laşi, trădători şi umili în fața puhoiului dezrădăcinat din multele veacuri trecute pînă la ei. N-aveau ştiință nici de scrisoarea foştilor stă-pîni adresată împăratului Iosif, în 'care ei, nobilii se plîn-geau: „Casele noastre au fost prefăcute în cenuşă sau în ruine mizerabile, toată averea noastră a fost prădată şi în această situațiune care nu se poate descrie, cînd inimile noastre erau aproape să se frîngă de durere ne văzurăm ajunşi într-o stare cu mult mai amară decît însăşi moar-

tea. Sufletele noastre au'fost forțate să primească vechea lor religiune grecească, iar noi supuşi la cea mai tristă stare de sclavi şi în această situațiune şi'mizerie am tjrebuit să petrecem mai mult de patru săptămîni fără nici un ajutor sub mîinile servitorilor şi țăranilor noştri."

Nu, nu aminteau nobilii în scrisoarea către împărat că de veacuri, „țăranii lor" erau supuşi la cele mai grele suplicii. 'Şi nici că nu i-au ascultat poruncile pentru a uşura, cît de cît, starea iobagilor. Mîndria lor era grav

rănită. Şi castelele lor dărîmate. Şi condiția de nobil aşezată pe aceeaşi treaptă" cu cea de țăran.

La Brad, înainte de a porni către Ribița, Crişan ținu sfat cu căpeteniile țăranilor numite de el, oameni de nădejde care-i jurară credință şi care, fireşte, erau ascultați de ceilalți iobagi. „V-a plăcut cum i-am adus între noi pe nobili?" întrebă Crişan zîmbind a mulțumire. „Plăcut!" răspunse un bătrîn. „Numai de nu i-am scăpa din mînă!" zise altul. „Pînă azi, mîna noastră îi mare şi tare — căută Crişan să-i liniştească. Numai că trebuie să se întindă peste toate satele, să coboare către Deva, s-o ia în jos şi-n sus pe Valea Mureşului. Dacă om putea lovi şi cetatea din Deva, nu ne mai scapă nici un pui de nobil. Şi împăratul va trece pentru totdeauna de partea noastră. Că, după cum i-a spus lui Horea, el n-are trebuință de nobili. Şi, dacă noi hotărîm să-l ascultăm şi să plătim ce-avem de plătit, treaba-i oablă." Oamenii ascultau duşi pe gînduri. Explicațiile lui Crişan erau logice, vorbea în numele adevărului, dar ei, țăranii încă nu erau obişnuiți cu puterea, nu ştiau s-o mînuiască, să se folosească de ea. „Şi dacă împăratul va trece de partea foştilor noştri stăpîni?" întrebă acelaşi bătrîn. Eu unul n-am chef să fiu tras în țeapă de dragul Iui Iosif!" „Cine gîndeşte în felul acesta, îi mai bine să se întoarcă acasă!" hotărî Crişan, apăsînd pe fiecare cuvînt, înăsprindu-şi glasul, anume ca să se ştie că nu glumeşte. „Lucrarea noastră n-are nevoie de iepuri!" Chipurile țăranilor se luminară. Crişan vorbea cu dreptate. „Şi, după ce isprăvim cu toți nobilii, ce-om face?" „Ne va spune el împăratul!" „După ce-i vom linişti de tot pe nobili, Horea se va duce la Viena să capete noi ordine. Guvernatorul va fi nimic pe lingă Horea. Poate că vom muta Sibiul la noi. Fără baroni şi fără nobili şi fără conți. Destul ne-a mințit pe noi Sibiul. Veneau scrisorile de la împărat şi guvernatorul le ascundea. Şi noi sufeream şi aşteptam în zadar. Şi ei chefuiau pe banii noştri. Acuma bucurați-vă, oameni buni, c-a venit şi vremea noastră. Bucurămu-ne, destul şi noi şi-ai noştri că plătitu-le-am cu vîrf şi îndesat toate datoriile! De-acuma, că ne-om despărți pentru o săptămînă, două, că eu voi pleca în munții Abrudului, să-l ajut pe Horea

cu oastea mea, să clădim lucrarea aşa cum trebuie, după legea noastră şi porunca împăratului, vă invit să porniți cu toată încrederea mai departe, fără frică şi să puneți suflet în tot ce faceți. Aripile nobilimii le-am tăiat. Să-i tăiem şi grumazul. Cercetați cetatea de la Deva, luați-o în stăpînire şi-nchMeți între zidurile ei pe toți aceia care ne-ar putea fi de folos. Că tare

drag mi-ar fi să înjugăm la plugurile noastre nobili mîndri şi făţarnici şi, în vreme ce ei vor ara pămînturile noastre, noi le-om citi poruncile împăratului pe care le-au ţinut ascunse de vederea noastră, batjocorîndu-ne şi pe noi, batjocorind şi împărăţia!"

VIII

La un moment dat, Crişan trăia un sentiment de ură faţă de el însuşi. Era convins că Horea ar fi putut intra în Cîmpeni şi Abrud la fel de triumfător şi fără sprijinul oastei zărăndene şi că locul său ar fi trebuit să fie pe malul Mureşului, în fruntea răsculaţilor care atacaseră cetatea Deva. N-a avut cine să-i comande, că de mulţi erau cîtă frunză şi iarbă. Ce-i drept, le-au lipsit şi armele. Ce faci cu.furca sau cu sapa sau cu securea în faţa unor ziduri din piatră, groase cît o veşnicie? îl frămînta mult acest bun pierdut. Altă întorsătură ar fi avut revoluţia dacă cetatea Deva, cuibul nobililor din comitatul Hunedoarei, ar fi căzut în mîinile noastre. Eram stăpînii Principatului. De la Deva pînă la Sibiu, un pas de loc. Eu pe la Orăştie şi Sebeş, Horea pe la Alba Iulia, guvernatorul ar fi stat azi în locul meu. Şi, Doamne, ce judecată i-aş fi făcut! în numele tatălui meu şi-al moşului meu şi-al copilului meu şi-n numele tuturor nenorocirilor pe care le purtăm în spinare de cînd neamul nostru se 'ştie pe lume şi-n numele mişeliilor pe care le-au asmuţit ca pe nişte lupi flămînziţi anume, împotriva noastră. Şi-n numele împăratului. Să se ştie că noi sîntem legea cea mare şi dreaptă. Dar n-a fost să fie aşa. La Deva

ne-a trădat şi împăratul, adică legea. De ce s-o fi dat oare de partea nobililor? Doar în palatul lui din Viena nimeni nu-i putea face nici un fel de rău! L-au cumpărat. Aştia-s în stare să-şi vîndă părinţii şi să-l cumpere pe împărat. Sau l-au ameninţat cu puterea altui împărat. Prea s-au înmulţit împăraţii în lumea noastră. Ca şi cum, fără ei, noi am rămîne pe drumuri, muritori de foame. Privi zidul din faţa lui ,şi scrîşni din dinţi. Era neputincios. Altminteri ar fi izbit zidul acela cu pumnii lui de fier, l-ar fi dărîmat şi-ar fi fugit în munţi, ar fi fugit către primăvara în care sperase atît de mult şi el şi Horea şi Cloşca. De ce n-a oprit armata împăratului pornirea turbată a nobililor? De ce le-a îngăduit să-i pună pe bieţii iobagi să-şi sape singuri gropile în 'care să putrezească, să-i aşeze în genunchi, pe marginea lor, amirosind a ţărînă, cu capetele plecate ca la liturghie şi să asmuţă asupra lor călăul cu securea ascuţită. Făcea călăul un pas, cădea în şanţ un cap de iobag român. Şi tot aşa pînă cînd s-au prăpădit cinzeci ori şaizeci de oameni, ori poate că şi mai mulţi. Cum să te fi purtat blînd cu astfel de nobili care omorau fără judecată oameni lipsiţi de apărare? Crişan nu regreta nimic din cîte făcuse în timpul revoluţiei. Dimpotrivă. îi părea rău că n-a chibzuit îndeajuns cum să acţioneze după ce Zarandul se afla la picioarele sale. Prea se grăbise către Cîmpeni. Să-l ajute pe Horea, dar să şi fie lăudat de Horea pentru vrednicia faptelor sale. Şi să se înţeleagă încotro să îndemne oamenii. Era.sigur că la Cîmpeni parte din oastea lui va primi ceva arme. Dar şi oastea lui Horea era săracă. Oricum, greşise că nu pornise împotriva cetăţii de la Deva. Şi nu-şi ierta această greşeală fatală.

Să ai o oaste şi să ai şi o cetate. Putea ierna liniştit. îşi aminti de ultimatumul lui Horea adresat cetăţii din Deva, nobililor ascunşi după zidurile ei. Ultimatumul.transmis de Crăişor din om în om pînă să ajungă să fie scris de fuincţionarul de la saline, în Şoimuş, pe nume Carol (Briineck. în ziua de 11 noiembrie. Sub ameninţarea cu moartea. Funcţionarul se temea deopotrivă de răsculaţi ,şi de nobili. Şi numai scu-zele adresate la începutul scrisorii l-au salvat. Dacă l-au salvat. Nimeni nu s-a mai interesat de soarta lui după ce Deva a cîştigat 'şi a doua înfruntare cu iobagii răscu

46

laţi. De fapt, nu Deva cîştigase bătălia, ci trupele împăratului bine hrănite şi bine înarmate. Şi nobilii care s-au întrecut în a culca sub copitele cailor cîţi mai mulţi români «răsculaţi. Atunci au înţeles ţăranii că împăratul îşi luase mîna de pe ei, că-i lăsase pradă nobililor. Dar cine-i poate porunci împăratului? se întrebau ei, dezamăgiţi. Poate doar un alt împărat mai mare şi mai tare decît Iosif. Nimeni însă nu ştia unde s-ar fi putut afla un asemenea împărat. Carol. Briineck scria cu mînă tre-murîndă..Şi nu ştia că, de fapt, scrie unul din cele mai importante documente ale revoluţiei: ,,In situaţiune destul de dureroasă şi tristă a ajuns o parte din.nobila noastră patrie în urma.revoluţiunii ţăranilor (...) Dar acum, cuprins de frică şi ca să-mi scap viaţa, sînt silit să aduc următoarele la cunoştinţa Măriei Tale şi a onorabilei nobile Table, căci altfel viaţa mea va fi pierdută după cum mi-au declarat dînşii. Astăzi au venit la mine, din Crişcior, George Marcu, Ion Abrudeanu şi Petru Abrudeanu din Ruda, toţi trei primişi ca deputaţi din partea căpitanului lor cu numele Horea, spunîndu-mi să scriu Măriei Tale şi onorabilei nobile Table care sînt intenţiunile amintitului căpitan şi ale poporului său, căci altminteri viaţa mea, după cum am amintit mai sus, desigur va fi pierdută, în urma acestora am isocotit şi eu că de.nu voi comunica lucrurile aceste Măriei Tale şi onorabilei nobile Table, atunci Măriile Noastre, nefăcînd nici o dispozi-ţiune, veţi fi atacaţi cu forţa, eu, dacă nu voi scrie, încă voi fi pierdut şi fiscul încă-va avea să sufere pagube în urma incendiilor, iar Măriile Voastre veţi rămîne fără nici o pregătire şi din această cauză rog cu supunere pe Măriile Voastre să.nu luaţi în nume de rău sila în care mă aflu.în prezent, din contră să o consideraţi cu o graţioasă bunăvoinţă. Cererile comandantului lor amintit mai sus cu numele Horea şi ale poporului său plebeu sînt următoarele: 1. Ca nobilul comitat dimpreună cu toţi posesorii şi cu toată seminţia lor să presteze jurămînt sub cruce; 2. Nobilime să nu mai fie, ci fiecare nobil, dacă va putea -să capete vreo funcţie împărătească, să trăiască din aceea; 3. Posesorii nobili să părăsească pentru totdeauna moşiile nobiliare; 4. Că nobilii încă să plătească impozite întocmai ca poporul contribuabil plebeu;

46

5. Pămînturile nobililor să se împartă între poporul plebeu, în conformitate cu ordinul ce-l va da Maiestatea Sa împăratul; 6. Dacă Măria Ta şi onorabila nobilă Tablă, cum şi nobilii posesori, primiţi condiţiunile

acestea, ei vă promit pace şi în semnul acestei păci dînşii cer să ridicaţi steaguri albe în prăjini cît se poate mai lungi atît pe fortăreaţă cît şi la capetele oraşului Deva, cum şi în alte locuri. De altminteri, cei trei deputaţi din ordinul căpitanului lor fixează un termen la toate condiţiunile acestea, anume ca răspunsul Măriei Tale şi al onorabilei nobile Table şi al nobililor Posesori să se trimită pe duminică seara în 14 a lunii acesteia la Popa Dănilă din Crişcior, fiindcă altfel, după cum ameninţă dînşii, vor pune jurămînt şi cu toată puterea lor dimpreună cu căpitanii îşi vor da silinţa să nimicească oraşul Deva."

Cu mînă tremurîndă, privindu-i pe furiş pe cei trei care îl obligaseră să scrie ultimatumul, Carol Briineck, după ce-şi ceru iarăşi scuze nobililor, semnă scrisoarea, numindu-se supus servitor.

Crişan nu cunoştea amănunte despre cum a ajuns scrisoarea în mîinile nobililor din Deva. Nici nu aveau importanţă. „Tunurile au hotărît şi Mureşul a fost martorul loviturii decisive primită de răsculaţi! Poate că a fost singura-mi poruncă pe care românii mei n-au putut-o împlini", încerca el mereu, de cîte ori îşi aducea aminte, să se consoleze. Şi să regrete că n-a fost la faţa locului. „Oare merită împăratul să mor pentru el?" se întrebă, deodată, Crişan. Şi-i veni să urle de durere. Că-n suflet i se strecură, pe nesimţite, o durere mare, cum nu mai cunoscuse pină atunci. „Dar oare eu mor pentru împărat sau pentru iobagii mei, pentru oastea mea, pentru casele şi copiii românilor ce n-au mai putut îndura umilinţa şi batjocura? Că, de le era bine, care m-ar fi ascultat? Pentru ei mor. Cit despre împărat, dacă aş putea scăpa de-aici şi mi-aş mai aduna o altă oaste, aş porni împotriva lui. Nu să-l omor. Să-i duc plocon toate furcile noastre şi toate securile noastre şi toate bîtele noastre şi toate sapele noastre, să-şi înarmeze armata lui cu ele şi să cîştige războaie. Trădătorul! Pune el preţ pe capul meu şi pe capul lui Horea şi pe capul lui Cloşca. Pune el sudoarea şi sîngele nostru, stors în galbeni, preţ

pe capetele noastre? Ce.altă ticăloşie mai mare s-o fi săvîrşit în lumea asta?" Lanţurile zornăiră prelung. A nebunie. Horea nu luase în calculele sale trădarea împăratului. Tot ce ,săvîrşise pentru ai lui se risipise ca fu-mul, ca poruncile împăratului care, poate, nici n-au fost.

Noaptea petrecută la Vaca, înaintea adunării de la Mesteacăn, îi reveni în minte. Adică discuţia purtată în noaptea aceea cu bătrînul Nicolae Ievuţan, la care trăsese, ferindu-se de cei care l-ar fi putut prinde şi preda autorităţilor. „Tu pui paie pe foc", i-a zis bătrînul, privindu-l neîncrezător. „Horea a venit cu porunci de la împărat", i-a răspuns Crişan. îi lipseau alte argumente. „Cu ce fel de porunci?" îl cercetă bătrînul, umplînd ulcelele din faţa lor, cu ţuică. „Să ne facem dreptate. Să luăm arme. Să ajungem grăniceri şi să scăpăm de nobili". „Treaba n-ar fi rea, zise bătrînul în şoaptă, numai că nobilii nu dau doi bani pe poruncile împăratului şi pe jelaniile voastre. Eu, de cînd mă ştiu, tot aştept soarele să răsară şi el tot în ograda nobilului se opreşte". „L-om aduce noi şi-n ogrăzile săracilor. Că al nostru a fost. Ei ni l-au furat." „Bine, bine, dar toată treaba s-o chibzuiţi cum

trebuie. Să nU ră-mînă jale în urma voastră. împăratului nici că-i pasă de noi. Chiar dacă a dat ordin să ni se mai ia unele poveri de pe umeri. El tot împărat rămîne. Şi nobilii tot nobili se vor fi numind." „Noi sîntem hotărîţi să lovim. Şi vrem să lovim tare, cu forţă. Să nimicim nobilimea. De ce şi pînă cînd să tot slugărim la alţii? Oare nu vom fi în stare să ne stăpînim noi pe noi? Sîntem oare noi un neam de oameni mai proşti ca nobilii? N-aş crede. Cît am fost în solda împăratului am văzut multe şi-am auzit multe şi-am învăţat multe. S-ar zice că pe la cincizeci de ani şi mai bine omul ajunge înţelept. Aşa-s şi eu. Dumneata ce-ai fi făcut în locul meu dacă Horea ţi-ar fi dat poruncă să-l ajuţi pe el şi poporul din care te tragi?" „Poate că l-aş fi ascultat, poate că nu. M-aş fi gîndit. Că, gloata, odată întărîtată, îi ca un puhoi pornit din munte după nişte ploi năpraznice. Nu-i stau în cale nici copacii şi nici rădăcinile lor. Pustieşte tot ce-ntîlneşte în cale". „Aşa-i, cum zici. Dar auzit-ai dumneata ca vreun asemenea puhoi să fi fost pedepsit?" „Ba, dar nici binecuvîn

tat n-a fost. Eu vin cu tine la Mesteacăn. Că mi-e dragă dreptatea. Şi tu porţi în ochi scăpărări ce nu izvoresc din minciună. Vin cu tine să aflu exact ce-ai de gînd. Şi, dacă trebuie, merg cu voi şi mai departe, la Alba Iulia. Is bătrîn, dar nu-s încă fără minte!" „La Mesteacăn vom da cu banul. Să le arătăm ţăranilor că şi norocul se află de partea noastră, nu numai puterea. Să creadă că trebuie să urmeze drumul drept, că eu le voi fi cea mai bună şi mai credincioasă călăuză. Că Horea nu-i un oarecare." „Nu-i destul să dai cu banul, zise bătrînul. Nici să-ţi iasă pajura, dacă vei alege pajura. îţi trebuie şi alte dovezi. Numele lui Horea este cunoscut. Dar nici acest lucru nu-i deajuns. Omul nu-şi părăseşte casa şi pruncii şi muierea de dragul pajurei sau de dragul lui Horea. El face lucrul ăsta de dragul binelui pe care-l doreşte pentru el. Aici trebuie dusă lupta la Mesteacăn. Fiecare să creadă că tu împărţi binele. Că împăratul le vrea binele." „Om vedea. Joi, la Brad, oamenii nu s-au împotrivit poruncilor mele..."

„Cum de-am ajuns în temniţă cînd am avut în mîinile mele atîta putere?" se întreba Crişan aşteptînd să fie chemat la interogatoriu. Era hotărît. Nu va ascunde nimic. Dar nici nu va subscrie la faptele pe care nu le-a săvîrşit, pe care acuzatorii vor încerca, desigur, să i le atribuie, cumpărînd şi martori şi declaraţii. Bănuia că va fi pus faţă-n faţă cu anume ţărani. Poate chiar cu cei care i-au fost mai apropiaţi. Ca să scape cu viaţă, omul se-nfruptă şi din trădare. Oare nu tot trădare se numea steagul alb pe care soldaţii înfricoşaţi de moarte îl ridicau în faţa duşmanilor numai şi numai ca să scape cu viaţă? Nu-i interesa ce se va întîmpla cu ei după aceea. Importantă era viaţa. Crişan renunţase de mult la steagul alb, la puterea lui miraculoasă. Nu s-a umilit o viaţă de om, cît a trăit şi nu se va umili nici în faţa contelui Jankovich. Dar soarta şi-o va hotărî singur. Nimănui nu-i va îngădui să dispună de zilele sale. Nu ştia încă în ce fel va proceda, însă acesta era singurul gînd care nu-i dădea pace, care-l încolţise şi-l forţa să caute firul care să-l scoată din labirint. Cu atît mai mult, cu cît moartea nu l-a înspăimîntat niciodată.

Aducînd martori, contele Jankovich nu voia neapărat să-l umilească pe Crişan. Deznodămîntul îi era cunoscut, împăratul nu avusese nici o reținere în privința condamnării la moarte a căpeteniilor răsculaților. El avea obligația să justifice ordinul împăratului, să-l aşeze pe baze legale astfel încît moartea corifeilor să poată fi încadrată în cele mai aspre pedepse. Să nu se creadă, cumva că nobilii au făcut presiuni şi că ei au determinat comisia să hotărască pedeapsa capitală. Şi nu orice fel de moarte. Ci una înspăimîntătoare. Să le fie tuturor iobagilor un fel de lecție de istorie. Să afle şi să nu uite neam de neamul lor că puterea nu poate fi învinsă de adevăr. Că dreptatea nu-i decît o prostituată care doarme în patul mai marelui puterii.

În ziua de cinci februarie 1785 se prezentară la comisia aulică trei țărani din Crişcior, trimişi de comitat să depună mărturie, după ce, mai înainte, la întîii februarie li se luaseră declarații scrise. Cei trei ascultau fără nici o remuşcare cele declarate, traduse în limba română şi față de Jankovich recunoscură că tot ce-au spus la comitat este adevărat, că pot sta şi față-n față cu acuzatul dacă este nevoie de aşa ceva. înconjurat de soldați secui, Crişan a fost scos din celulă şi adus în fața comisiei aulice. Lanțurile de la mîini şi de la picioare îi aminteau în fiecare clipă că nu poate fugi. Şi nici nu voia să fugă. Numai acuzatorii lui se temeau de o eventuală evadare. Contele făcu un semn şi în camera unde se desfăşura interogatoriul fu adus un țăran.

„îl cunoşti?" îl întrebă Jankovich pe Crişan.

„Nu, niciodată nu l-am văzut", zise acuzatul privin-du-l în ochi pe iobagul-martor.

„Eu te cunosc, din Crişcior şi din Curechiu, din toamnă cînd ai început răscoala. Am fost de față. N-am omorît şi nici n-am pus foc. M-au silit alții să fiu de față. Altminteri m-ar fi prăpădit. Şi am copii de crescut!"

Contele îi făcu semn să tacă. Ca om al legii nu su

49

porta vorbele de prisos. Formula întrebări scurte şi pretindea ca şi răspunsurile să fie la fel.

„Ai trimis şi la Crişcior poruncă să vină şi de acolo trei sau patru oameni în duminica următoare la biserica din Mesteacăn?"

„Da, am trimis şi la Crişcior poruncă. Doară şi-acolo sînt nobili şi iobagi", răspunse fără să ezite nici o clipă, Crişan.

„Cum de-a putut amăgi sceleratul ăsta atîta amar de mulțime?" se întrebă contele invidios pe țăranul din fața lui care, ştiindu-se în pragul morții, avea totuşi curajul să-l înfrunte. L-ar fi vrut laş, umil, aştepta ca acuzatul să cerşească îndurare şi el să-i spună că, pentru faptele ce le-a săvîrşit, nici împăratul nu-i poate acorda clemență.

„La Mesteacăn ai poruncit ca oamenii să se adune în ziua următoare, adică luni, la Curechiu şi să aibă cu ei mîncare pentru patru zile, cît să le ajungă pînă la Alba Iulia unde-i aşteaptă ordine împărăteşti?" întrebă contele, cu ajutorul interpretului.

„Da, eu am dat porunca asta şi oamenii m-au ascultat. Erau sătui de nobili şi de purtarea lor neomenească."

„Ce rost mai au martorii, cînd sceleratul ăsta recunoaşte toate faptele? Mai bine-i lăsam acasă", îşi spuse iarăşi contele, bucuros, totuşi, că interogatoriul decurge în bune condițiuni, că, spre deosebire de Horea care negase totul pînă atunci, Crişan nu ascunde nimic. îi era silă de activitatea sa, dar porunca împăratului, în grațiile căruia se afla, trebuia împlinită. îmbătrînise împărțind dreptate după cît îi îngăduiseră legile şi puterea şi era hotărît să se retragă la castelul lui, să-şi petreacă bătrî-nețea în tihnă. Dar pentru a-şi atinge acest scop, trebuia neapărat să-l mulțumească pe Iosif.

„Spune-ne dacă la Curechiu, după ce cei doi vicejuzi şi un gornic au fost omorîți, ai poruncit pentru marți dimineața oamenilor să se adune la o cruce ridicată la marginea satului şi le-ai făcut cunoscut că, după întîm-plările din noaptea trecută, poporul să te urmeze pentru ca toți nobilii să fie omorîți şi averile lor jefuite?"

„Nimeni altul decît eu am dat aceste porunci şi m-am

sitrăduit să le şi împlinesc", răspunse Crişan ca şi cum contele i-ar fi pus o întrebare mai mult decît firească. Giurgiu Adam, martorul acuzării, ceru şi el să vor-bească. Jankovich îi îngădui, făcîndu-i semn cu capul, Crişan îl privi cu scîrbă. Cum de nu-l văzuse el la Cu-rechiu sau la Crişcior? Sigur şi-ar fi dat seama că-i un trădător şi l-ar fi pus cu botul pe labe. Se simțea oare-cum jignit că adevărurile rostite de el erau puse la în-doială, că trebuie confirmate de nişte oameni fără că-pătîi, de nişte slugoi ai nobililor! „La Curechiu, zise martorul, Crişan Giurgiu a poruncit ca oamenii adunați de prin toate satele de pe Criş să-l omoare pe gornicul Petru Cara, om de treabă din Crişcior, fiindcă a condus vicejuzii la casa unde căpitanul răsculaților îşi petrecea noaptea."

„Petru Cara a fost omorît după porunca ta?" întrebă contele de formă, convins fiind că acuzatul nu va nega ceea ce spusese, cu destul zel, martorul.

„Da, eu am poruncit să fie omorît Petru Cara pentru trădare. Trădarea se pedepseşte cu moartea. A vrut să mă vîndă vicejuzilor cărora le-a spus că la Curechiu se pregăteşte o răscoală cînd de fapt noi ne-am adunat să mergem la Alba Iulia după arme, la porunca împăratului."

Lui Jankovich nu-i venea la îndemînă nici o întrebare cu care să-l încuie pe Crişan. Considera că întrebările de pînă atunci au fost banale, că nu l-au obligat pe acuzat la nici un fel de efort, dovadă că fiecare răspuns a urmat firesc, acuzatul cunoscînd parcă întrebările mai înainte de a fi fost rostite. Nu, aşa ceva nu i s-a mai întîmplat! Şi nici cum decurgea interogatoriul lui Horea, nu-i plăcea contelui. Unul tace, altul spune totul. Nu găsea nici un fel de logică în aceste două comportamente. Şi era furios. Bine că nu i-a îngăduit lui Michael Brukenthal să asiste. S-ar fi compromis. Ar fi contribuit la demonetizarea prestigiului de care se bucura comisia aulică pe care cu competență, cu onoare şi credință o conducea.

„De la Curechiu ai condus mulțimea la Bucureşci şi la Crişcior unde ați omorît nobili şi-ați jefuit castelele", zise contele.

51

„Cu dreptate vorbiți. La Crişcior s-au făcut omoruri şi jafuri. La Bucureşci, nu. Iar dacă s-au făcut, eu h-am avut şi nici nu am ştiință de ele."

„Unde ați pus puştile pe care le-ați luat de la nobilii şi gornicii şi vicejuzii şi soldații veniți la Curechiu?"

„Puştile au fost luate de mulțime... oamenii voiau arme, să se apere şi să se răzbune... cine i-a putut controla... şi nici de oprit n-au mai putut fi opriți..."

Contele ceru ca martorul Giurgiu Adam să plece şi să fie adus, față-n față cu Crişan, Marcu Giurgiu. Criş-cioreanul intră ca un hoț, furişîndu-se parcă pe uşă. „îl cunoşti?" întrebă Jankovich, arătîndu-l cu mîna pe Marcu Giurgiu.

„Nu", zise Crişan după ce se uită cu aceeaşi scîrbă la noul intrat.

„Eu te cunosc, eşti Crişan Giurgiu, tu ai poruncit să se adune oamenii la biserica de la Mesteacăn."

„Cînd am zis eu că n-am poruncit acest lucru?" se înfurie Crişan.

„La Mesteacăn le-ai spus oamenilor că în Alba Iulia se va publica hotărîrea pentru uşurarea contribuției şi a muncilor domneşti şi ai vorbit în numele lui Horea, care avea ordinul împăratului ca să-i omoare pe toți nobilii şi curțile lor să fie jefuite", acuză Jankovich ştiind dinainte răspunsul. Interogatoriul lui Crişan devenise pentru el un fel de joc. Punea întrebarea doar de formă. Să aibă un dosar de anchetă cît mai voluminos. Să lase posterității cit mai multe detalii. Şi mai ales, să-l salveze pe împărat. Să-l ajute să creadă că pedeapsa pe care a poruncit-o pentru capii răscoalei a fost mai mult decît dreaptă. Nu se cuvenea ca Iosif să aibă mustrări de conştiință.

„La biserica din Mesteacăn am adus în mod public la cunoştința oamenilor că la Alba Iulia vor deveni grăniceri, vor primi arme, uşurarea contribuției şi serviciilor domneşti, fiindcă Horea mi-a spus că în privința asta are în mîinile sale rezoluții de la Majestatea Sa. La Valea Bradului le-am poruncit oamenilor cu de la sine putere să-i omoare pe nobili. Că nobilii sînt duşmanii noştri de moarte."

Contele nu găsea replică. Drept urmare, ceru ca şi al doilea martor să plece şi să intre Turciu Mihai, ultimul martor trimis de comitat să depună mărturie îm

51

potriva lui Crişan. Omul intră cu inima strînsă. Căci una este să dai o declarație acuzatoare şi alta să o menții în fața celui pe care, vrei nu vrei, îl trimiți la moarte. Şi-apoi, mai există remuşcarea ce te poate urmări o viață întreagă. Şi mai sînt pruncii care vor purta această ruşine cît vor trăi. Şi nepoții şi strănepoții. Căci cine ştie în ce fel se va păstra numele tău printre celelalte nume ale oamenilor din sat, semnătura ta pe actul de condamnare a unui om pe care nu-l ştii vinovat, alături de care poate că' ai fost, dacă nu

cu fapta atunci cu ghidul şi care, dacă ar fi izbutit să nu piardă puterea, te-ar fi scăpat de iobăgie.

„îl cunoşti pe omul ăsta?" rosti plictisit Jankovich.

„L-am văzut în Crişcior, dar nu ştiu cum îl cheamă".

„El este Crişan Giurgiu, l-am văzut şi-n Curechiu şi-n Crişcior", zise Turciu Mihai, grăbindu-se să scape din chingile în care se simțea tot mai strîns.

Contele repetă întrebările puse lui Crişan de față cu Giurgiu Adam. Acuzatul dădu aceleaşi răspunsuri. Nici o eschivă în logica sa. Nici o tresărire a muşchilor feței. Jankovich întrerupse interogatoriul. Era obosit. Acuzatul fu condus în celula sa. Cei trei martori au fost instruiți să păstreze tăcere asupra celor petrecute. Altminteri, vor fi pedepsiți. Crişan triumfă pentru ultima dată. Reîntors în celulă, se simți istovit. Nu mai trăise de mult o asemenea stare. Dîndu-şi seama că totul este pierdut, că împăratul s-a lepădat de ei, că jertfele au fost zadarnice, încercă să nu se mai gîndească la nimic. Nu mai avea nici un rost să reconstituie anumite evenimente din timpul răscoalei, să le întoarcă pe toate fețele, să le judece, să descopere unde a greşit şi de ce a greşit pentru a nu mai repeta, la o adică, greşelile care au costat vieți de oameni şi timp şi, de ce nu, izbînda. Tresări. I se păru că l-a strigat cineva. Recunoscu vocea lui Horea. Părere. Horea zăcea şi el legat în lanțuri ca şi Cloşca. Ar fi dat orice să-l vadă pe Horea numai preț de cîteva clipe. Să-şi ia rămas bun de la cel mai vrednic dintre ei. Să-şi ceară iertare pentru că, atunci şi atunci şi atunci... nu l-a ascultat. Sau să-i spună că atunci şi atunci şi atunci... ar fi trebuit să fie mult mai dîrz şi mai fără milă şi mai fără de încredere. Să-i spună că mila n-are

ce căuta printre cei ce-şi fac singuri dreptate. Şi nici încrederea în stăpînire. Că stăpînirea este puterea. Şi puterea nu poate fi biruită decît tot de putere. De o putere mai mare. Şi ce altă putere mai mare decît poporul există în lume? Poporul oprimat veacuri la rînd. Poporul explodînd la prima scînteie iscată ca din întîmplare. Poporul în stare să moară pentru libertatea lui, pentru adevărul lui, pentru mai binele lui. Ar fi vrut să se sfătuiască şi cu Horea şi cu Cloşca asupra testamentului pe care cei trei ar fi trebuit să-l lase urmaşilor. Să le spună acestora că ei, cu oastea lor ar fi putut înfrînge puterea nobililor. Să le dăruiască un alt plan de luptă. Mai bun, mai exact, în care să fie prevăzute toate variantele posibile şi să le spună că nu trebuie să se încreadă decît în propriile lor puteri. Crişan se luptă cu el însuşi pînă după miezul nopții. Apoi, cu fruntea sus, cu zîmbetul acela al lui şi numai al lui pe buze, fără să şovăie, trecînd peste vigilența secuiului care-l păzea, cel mai dîrz căpitan al răscoalei, cel mai neprețuit ajutor al lui Horea se alătură iobagilor cărora la Deva şi-n alte locuri li s-au tăiat, fără milă şi fără judecată, capetele...

X

În fruntea cancelariei ungaro-transilvane se afla, în acea vreme, contele Francisc Eszterhâzy de Galantha, căruia nu-i displăcea să se contrazică

mereu cu Iosif, să-i combată ordinele sau să le facă uitate. Sprijinit de nobili, cancelarul obținu cîştig de cauză într-un prim duel cu împăratul. Astfel, Iosif renunță să amnistieze capii revoluției, aşa după cum hotărî întîia oară. Urmă apoi o lungă polemică între cancelar şi împărat privind revoluția şi urmările ei. Primul, jucînd pe mîna nobililor, cel de-al doilea, pe dorința de a uşura starea românilor din Transilvania. Eszterhâzy urmărea o răzbunare totală şi fără scrupule. Aşa cum nobilii o doreau înfăptuită de

53

ei înşişi. Dar cum poți condamna la moarte şi executa un popor întreg? Dialogul dintre cei doi s-a purtat la sfîrşitul lunii noiembrie, cînd deja contele Jankovich îşi intrase în atribuțiuni, cînd deja, ca reprezentant al împăratului, reuşise să oprească execuțiile în masă ale răsculaților prinşi de nobili şi pregătite de aceştia nu numai cu mult fast dar şi cu multă ură.

„Revoluția sau se micşorează peste iarnă şi se linişteşte, sau, ceea ce nu putem crede, va creşte şi mai mult, presupunea cancelarul. Şi tot el: în primul caz, trebuie să avem în vedere că nobilii şi-au pierdut toate averile, mai mult, dînşii nu au pentru timpul de iarnă nici chiar case de adăpost şi mulți dintre ei şi-au pierdut copiii, părinții şi rudele. Aşadar, ar trebui ca în această privință să luăm ceva măsuri."

Replica împăratului a fost neprevăzută. Abil în astfel de riposte, Iosif a încercat să închidă o eventuală poartă de comunicare dintre el şi nobili, poartă al cărei cerber era Eszterhâzy. Fără să se gîndească prea mult, mai marele imperiului hotărî: „Pierderea ce au suferi,t-o nobilii este o nefericire care a căzut asupra dînşilor şi în privința aceasta nu se poate face nimic pentru ei, cum nu se poate face nimic nici pentru aceia care printr-o întîmplare oarecare au suferit o pagubă în averea lor. Aşadar, revoluția a fost o întîmplare, susține împăratul, şi împotriva întîmplării nu există arme".

Contele Eszterhâzy, oarecum indignat, nu cedă, dimpotrivă, insista. Nu-i era teamă de împărat. El a fost ales de nobili şi se comporta ca atare. îi reprezenta cu fidelitate la rău şi la bine. încearcă, deci să-l înduioşeze pe Iosif: „deoarece în ținuturile de acolo, din Transilvania, călcate de răscoală, au fost arse toate bucatele, vinul şi celelalte băuturi vărsate şi ca atare este lipsă de toate, ar trebui luate măsuri să se aducă bucate din Banat pentru nobili şi pentru alți locuitori din satele şi oraşele respective."

Împăratul nu se lăsă prins în plasă. El cunoştea de-a-cuma mult mai multe amănunte despre revoluție şi urmările ei, despre faptele țăranilor şi ale nobililor. El ştia că n-au fost arse sate întregi deoarece n-au existat sate locuite în exclusivitate numai de nobili, ştia că răscula

53

ții s-au năpustit cu ură şi fără teamă numai asupra conacelor, de aceea, drept răspuns cancelarului, după ce-i aminti aceste amănunte foarte importante, îi îngădui să spere într-un liber transport al bucatelor, inclusiv din Banat în Transilvania.

Pierzînd încă un duel, cancelarul Eszterhâzy încercă să recîştige teren. Nimic nu-l înduioşa. El vroia să vadă oameni spînzurați, drept pedeapsă

pentru că au participat la revoluție, pe toate drumurile Transilvaniei. El vroia să le ofere țăranilor o lecție de istorie cum n-a mai fost alta în lume. Cum a îndrăznit un iobag nu numai să-şi înfrunte stăpînul, dar să-l şi omoare, să-l şi jefuiască, după ce acesta a fost aşa de îndurător cu el de nu l-a lăsat să piară de foame? Şi asta de nu se ştie cîte generații. Țăranul român trebuie să uite că pămîntul şi țara au fost cîndva ale strămoşilor săi, că nobilii i-au jefuit pe aceştia, avînd, atunci ca şi acuma, la îndemînă puterea. Și să-i pară bine iobagului că-i este îngăduit să respire, adică să trăiască. Datoria lui este să-l slujească pe nobil. De aceea încercă din nou să facă opoziție. Sperînd ca, pînă la urmă, să-l determine pe Iosif să-i dea, dacă nu ascultare, cel puțin dreptate. Să recunoască, adică, logica sa ca reală şi bazată pe ceea ce, de fapt, se petrece şi există în Transilvania. în acest sens, baronul Brukenthal era şi el de acord cu cancelarul. Mai puțin contele Jankovich care, deşi se socotea fără doar şi poate viță de sînge albastru, încerca totuşi să se detaşeze, să privească evenimentele petrecute în Transilvania cu ochiul unui om cît se poate mai obiectiv. Că i-a condamnat la moarte pe corifeii revoluțiunii, era o altă poveste. Respectase întrutotul ordinul stăpînului său. Dacă Iosif i-ar fi dictat să-i grațieze, împotriva tuturor nobililor, i-ar fi grațiat. Eszterhâzy puse deci pe tapet o altă problenîă prin care încerca să sondeze părerea împăratului despre reformele de care vorbeau tot mai mulți demnitari ai curții. Şi cancelarul propuse: „în privința amnistiei, ar mai trebui să se adauge că această clemență imperială nu se extinde şi asupra căpitanilor revoluțiunii şi că amnistia va avea loc numai în cazul în care oamenii se vor întoarce la casele lor şi vor restitui lucrurile ce le-au răpit. Dacă acest lucru nu se

intîmplă, atunci tîlharii sînt recompensați pentru tîlhă-riile lor, iar funcționarii şi nobilii persecutați vor fi pedepsiți de două ori şi nu vor mai putea fi siguri de casele lor."

Împăratul simți imediat unde voia să-l aducă Eszterhâzy. îi era lehamite de crimele săvîrşite de nobili împotriva țăranilor. Ştia că muriseră mult mai mulți români decît nobili şi funcționari. Deşi nimeni n-a avut interesul să-i comunice cifre exacte. Toți îi arătau cu degetul pe iobagi. Deci nu putea îngădui un masacru cum nu se mai petrecuse în nici un alt colț al imperiului său. Şi-i răspunse cancelarului cu acelaşi calm, cu aceeaşi logică: In afară de cei doi inşi care au fost prezenți la con-vorbirea ce-au avut-o cu vice-colonelul Schultz, deosebirea între capii revoluțiunii şi între cei care au alergat numai după ei este aşa de dificilă, încît pentru a re-stabili liniştea şi a-i face pe oameni să se întoarcă la ca-sele lor, trebuie ca amnistia să fie generală şi apoi, sub alt pretext, să fie traşi la răspundere numai căpitanii care vor fi confirmați prin investigațiunea ce se va face, fiindcă alminteri mulțimea va rămîne totdeauna împreună şi nu se va împrăştia." Un şiretlic folosit de împărat pentru a salva oameni nevinovați care puteau fi acuzați la întîmplare şi la bunul plac al nobililor? Poate. Cert este că Iosif tînjea după linişte. Revoluția îl tulburase. Numele şi renumele său fuseseră pătate. Europa îl arăta cu degetul. Împărăția lui era socotită

ca un fel de închisoare a popoarelor. Şi el era convins că este cea mai luminată împărăţie.

Eszterhâzy nu cedă aşa de uşor. El dorea ca spusele împăratului să fie cît mai concrete. El vroia definiţii exacte. Cine poate fi acuzat drept fost căpitan şi cine poate scăpa de această gravă acuzaţie? Nobililor nu le place să se joace de-a cuvintele frumoase. De aceea cancelarul îi cere lui Iosif să se folosească de contele Jankovich ca de-o unealtă. Şi-i propuse: „Ar trebui ca să se ordone contelui să vorbească cu oamenii aceştia pe un ton serios şi energic, fiindcă dacă acesta se prezintă înaintea lor cu promisiuni şi cuvinte frumoase, atunci le întăreşte şi mai mult convingerea şi credinţa în rătăcirea lor, că bine au făcut răsculîndu-se. Şi împărăţia nu

poate decît să piardă mult din autoritatea sa." Eszterhâzy acuza. îi acuza şi pe împărat şi pe Jankovich. Fără menajamente. Cunoştea că între cei doi s-a stabilit un punct de vedere comun, că-şi comunicau unul altuia părerile, că, lucru foarte grav, contele se agita să afle cauzele care i-au îndemnat pe iobagi să se răscoale. Cauzele adevărate. Nu declaraţiile culese de la nobili şi comiţi. Şi nici cele bazate pe argumentele guvernatorului Brukenthal. Pentru că Iosif, nefiind un mărinimos, vroia totuşi să facă ordine în imperiu, să le acorde drepturi ţăranilor, să-i scoată de sub dominaţia nobililor. Zvonurile circulau în tot imperiul. Şi ajungeau, adevărate sau nu, şi la urechile cancelarului. Ca şi la cele ale nobililor. Şi erau înfricoşătoare. Cum să dai mînă liberă iobagilor?

Pus sub acuzare, împăratul nu-şi pierdu cumpătul ci, viclean, descifra o nouă regulă a jocului pe care-o aduse la cunoştinţa cancelarului în termeni nu tocmai joviali: ,.Tonul contelui Jankovich trebuie să fie tonul omului imparţial şi echitabil, a omului trimis din partea regelui, adică sever cu aceia care nu-şi recunosc şi nici nu regretă greşelile lor, convingător ca să-i smulgă din rătăcirea în care se află, zelos ca să descopere adevărul şi compătimitor ca să pună capăt abuzurilor şi asupririlor de mai înainte şi să arate ţăranilor prin fapte că ce este echitabil va face pentru dînşii, de asemenea să ceară şi din partea lor linişte şi supunere fără nici o indulgenţă". împăratul vrea linişte. Pentru el şi pentru imperiu. Linişte poleită cu dreptate. Contele Jankovich pare să fie un aurar priceput în a polei totul astfel încît să fie mulţumite toate părţile implicate în conflict, dar mai ales împăratul. De ceilalţi, fie ei nobili sau iobagi, îi pasă mai puţin. Deşi, nu numai în sinea lui, cauzele revoluţiei le pune în seama nobililor. Deşi este neîndurător cu aşa-zi-şii căpitani ai revoluţiei. Pentru că aşa i-a cerut Iosif să fie. Iar el, ca slujbaş vechi, ştie ce înseamnă voia împăratului. Şi o împlineşte cu orice risc. Riscă să fie denigrat de nobili. Riscă să condamne la moarte fără re-muşcare. Riscă orice. Mai presus de toţi şi de toate, în faţa lui, se află împăratul. I s-a acordat încrederea şi i s-au cerut fapte. Şi el se supune. S-a dezobişnuit să mai privească înapoi. Nici înainte nu se prea uită. Il intere-

sează cu precădere prezentul. Locul şi rolul său se află

n prezent. împăratul va studia trecutul şi va dispune cum să arate viitorul.

Cancelarul Eszterhăzy se impacientă. împăratul nu-i dădea nici o satisfacție. Mereu îl îndepărta de Transilvania şi de problemele ei ca şi cum nu le-ar cunoaşte, ca şi cum nu l-ar interesa decît întîmplător, ca şi cum n-ar avea dreptul să dispună şi el în asemenea situație.

ncearcă să-l îmblînzească pe Iosif. Se prefăcu interesat de soarta satelor româneşti şi exclamă: „Casele împrăştiate prin munți ar trebui concentrate şi formate din ele comune la poalele munților. Zîmbi şiret. Țăranii, ca să

ie ținuți în frîu, trebuie aduşi cît mai aproape de cazarmă, de armată."

Iosif îl supuse din nou cu argumente ciudate: „Concentrarea caselor, cu deosebire în ținuturile muntoase, unde pămînturile cultivabile sînt aşa de împărțite, ar

epărta pe oameni aşa de tare de ocupațiunile lor, fiind un lucru foarte greu de realizat, de aceea, propunerea se anulează."

Lovitura era destul de puternică, dar cancelarul insistă: „Trebuie să se înființeze cît mai multe şcoli româneşti în ținuturile de acolo, ca să putem face cetățeni ai statului din oamenii aceştia care sînt asemenea fiarelor sălbatice."

Din nou Eszterhăzy încerca să afle gîndurile ascunse ale împăratului. Dar Iosif nu căzu nici de astă dată în capcană. Dimpotrivă. Anulează şi atacă. Singurul său sfătuitor de încredere în problema Transilvaniei este contele Jankovich. Ceilalți nu vor decît să-i forțeze mîna, să poată pune în căpăstru pentru încă cine ştie cită vreme, cel mai numeros popor din Transilvania. Şi Iosif cunoaşte, într-o oarecare măsură, starea de fapt existentă în acest Mare Principat. Notarul din Mediaş l-a pus la curent cu multe lucruri pe care cancelarul nu le cunoaşte. Pe care baronul Brukenthal, chiar dacă le ştie, se preface a nu le vedea şi auzi. Şi asta numai şi numai de dragul nobililor. Iosif răspunde: „Ce-i drept, şcolile lipsesc, dar chiar situația împrăştiată a caselor face ca introducerea lor să fie dificilă şi ineficace." împăratul se eschivează. Sau înadins îi răspunde astfel

cancelarului. Apoi continuă: „Poate că tot cu acelaşi succes s-ar putea transforma fiarele acestea sălbatice, dacă cel puțin domnii peste pămîntul acestor români ar căpăta prin şcoli nişte principii mai bune."

Eszterhâzy nu reveni asupra nici unui răspuns. Ca şi cum nu ar fi întrebat, ca şi cum n-ar fi propus. Cu fiecare frază părea că abia începe dialogul. Nu-i plăcea să fie umilit. Şi cum pe împărat nu-l putea umili, se prefăcu că discuția are zece, o sută, o mie de capete. El este dator să încerce. Nobilii aşteaptă de la el multe. Neputința îl scotea din sărite. Dorința lui este să rămînă în istorie ca un om cu pumnul de fier şi cu mintea ageră. Şi Iosif îl tratează ca pe un supus oarecare. Nu i-o va ierta. Va sta la pîndă, aşteptînd momentul prielnic, şi se va răzbuna. îl va surprinde

el pe Iosif singur, fără coroană şi fără sceptru şi fără grai. Va striga după ajutor şi nu-i va răspunde nimeni. Prea departe a mers în a umili un nobil ungur care, pe deasupra este şi cancelar al Ungariei şi al Transilvaniei. Şi Eszterhâzy aduse în discuție reglementarea urbariului: „Introducerea reglementării urbanului şi anume chiar în aceste timpuri neprielnice va avea urmări dintre cele mai rele. Dar mai tîrziu, după restabilirea liniştii şi ordinei peste toată Transilvania, astfel ca să se poată spera într-o stabilitate a lor, atunci poate va fi şi timpul pentru lucrarea aceasta. Pentru că, dacă reglementarea urbariului i se va părea poporului bună, atunci el va crede că tot ce doreşte va putea obține cu foc şi sabie, iar dacă nu-i va plăcea, va-stîrni tulburări şi mai mari. Şi fiindcă tulburările au început în domeniul fiscal, cuibul lor fiind tot acolo şi astăzi, iar pe de altă parte după cum se constată din rapoartele autorităților montane, ale ofițerilor şi ale altor oameni imparțiali, cu canaliile astea s-au unit chiar şi mineri şi oameni liberi numai ca să poată prăda şi în acest scop au alergat spre dînşii popor din Banat şi Ungaria, cu un cuvînt din toate părțile, şi deoarece iobagii din domeniul Zlatnei au trimis peste tot emisari cu amenințări de a pune foc, ca să-i facă pe oameni a se uni cu dînşii, aşa se pare, că e lămurit de-ajuns şi într-un mod sigur, că adevărata cauză a tîlhăriilor acestora a fost severitatea nobililor şi, prin urmare, regle-

81

mentarea urbanului nu va ajuta cu nimic, decît că va produce neplăceri." Eszterhăzy nu uită să susțină cauza nobililor încereînd să-i apere cu argumentul experienței invocat asemenea unui martor invizibil.

Hotărîrea împăratului nu mai putea fi scoasă din matcă. îl enerva însă nu atît lipsa de tact a cancelarului Eszterhăzy pe care-l socotise, pînă atunci, un bun diplomat, cît insistența acestuia, comportarea lui asemenea unui ins mituit pentru a face ceva interzis de lege. „Nobilii pot cumpăra şi împărați, nu numai cancelari!" rîse Iosif înciudat că este obligat totuşi să se sprijine şi el pe umerii celor cu care se înfrunta. Cît n-ar fi dat el să poată fi altfel, să emită un decret nu pentru abolirea iobăgiei ci pentru desființarea titlului de nobil, pentru ca fiecare cetățean al imperiului să se bucure de aceleaşi drepturi. Acesta a fost visul său din tinerețe, vis care se transformase într-o utopie, într-un lucru absurd, imposibil de descris, la care nici nu mai merita să se gîn-dească. Iosif nu realiza că, de fapt, se luptă cu mori de vînt, că ordinele sale, dispozițiile sale, părerile sale, dacă nu erau luate în derîdere, atunci erau uitate ca nişte lucruri fără importanță sau, şi mai rău, ca nrşte lucruri fără trebuință. Nu degeaba îi imputa cancelarului Eszterhăzy cît de rea este constituțiunea Ungariei, cît de rele sînt instituțiile ce există în comitate... De aceea, răspunsul său la temerile cancelarului a fost, ca de obicei, categoric; „Toată lumea ştie că de zece ani de zile toți iobagii din Transilvania şi cu deosebire românii s-au plîns cu insistență împotriva robotelor; s-a constatat din acte că încă Maiestatea Sa împărăteasa de preafericită memorie dăduse cele mai energice ordine pentru reglementarea serviciilor urbariale şi că toate aceste ordine au fost în permanență zădărnicite şi consecința firească este că,

acolo unde există asupriri şi unde dispare orice posibilitate de îndreptare, acolo nici liniştea nu poate să domnească; în fine, sînt lucruri cunoscute, care nu se pot nega, că în domeniul Zlatnei au existat o mulțime de asupriri excesive şi prin urmare plîngeri în contra lor şi că Tezaurariatul Minier de aici care se află cu totul pe sub pămînt, niciodată n-a făcut ca asupririle acestea să înceteze, ci din contră, autoritățile acestea, orbite de funcționarii lor, voiesc încă să le ascundă; sînt fapte dovedite că plîngerile se află nerezolvate din luna aprilie şi că tot astfel se procedează şi în celelalte oraşe montane, cu deosebire la Baia Mare, unde un frate al consilierului aulic Mitis face pe tiranul, iar fratele lui de aici îl acoperă. Fără îndoială aşadar, contele Jankovich are să facă cercetări în domeniul Zlatnei, să pună capăt plîngerilor acestora şi să pedepsească pe cei vinovați. Dar totodată trebuie să introducă şi urbariul care, după atîtea prelucrări, a fost în fine aflat echitabil atît din partea guvernului, cît şi din partea cancelariei şi în modul acesta să se facă dreptate acestor oameni, anume, că întocmai precum românul rebel a fost spînzurat, decapitat şi puşcat sau condamnat la alte pedepse grele, tot asemenea să se pună capăt şi plîngerilor sale şi se introduce un urbariu onorabil, urbariu care prin puterea regelui se impune să-l observe într-o formă atît domnul cît şi iobagul. în modul acesta reglementarea nu va face deloc acea falsă impresiune pe care o presupui Domnia ta şi de care te temi."

Şi el, țăranul român, iobagul român nu ştia că se află între împărat şi cancelar ca între ciocan şi nicovală, nu ştia că revoluția pornită la îndemnul lui Horea şi sub directa lui conducere nu reuşise să-l scoată teafăr la lumina adevărului şi dreptății. Dimpotrivă, reprezentanții puterii stăteau în jurul lui aşteptînd să moară sau, dacă nu, să fie omorît. Nu ştia bietul iobag că împăratul este la rîndul său robul altor puteri, că nu există vreunul mai mare în afară de popor care, adunat laolaltă, reprezintă cu adevărat puterea de neînvins, puterea supremă. Pentru că, atunci cînd se porneşte ca o avalanşă, poporul luptă pe moarte şi pe viață. Cale de mijloc nu-şi alege. Cum nu şi-a ales nici Horea, nici Cloşca şi nici Crişan şi nici mulți, mulți alți români condamnați după înăbuşirea revoluției. Eszterhâzy ştia toate aceste lucruri. Poate că şi Iosif le cunoştea dar nu voia să se recunoască sclavul altor puteri.

Cancelarul încercă din nou să-l incite pe împărat: „Prezenta conscripțiune ar trebui amînată pînă cînd fo

8(3

cul se va stinge cu totul şi aceasta cu atît mai mult cu cit chiar conscripțiunea în unele comune a dat naştere la tulburări. De asemenea, ar trebui suspendată şi con-scripțiunea pentru separarea iobagilor de către grăni-ceri, deoarece şi aşa populația din Țara Hațegului s-a împrăştiat prea tare..."

Iosif se declară iarăşi împotrivă. începuse să zică „nu", pînă cînd nici nu termina cancelarul de propus. Iar Eszterhăzy atacă frontal, cerînd retragerea unor prerogative ale puterii contelui Jankovich încredințate de

împărat, pentru ca nobilii să redevină imuni. împăratul se întrebă de ce oare îi lipseşte curajul. Altminteri contele Eszterhăzy ar fi fost demult surghiunit la castelul său şi ținut mereu sub urmărire. Nu-şi putea justifica în nici un fel lipsa de fermitate în ce priveşte pedepsi-ea celor care nu-i respectă ordinele. îndrăzni însă să-l nfrunte din nou pe cancelar. Poate şi pentru că, după vizitele făcute în Transilvania, a început să-i simpati-eze pe români, renunțând să-i mai socotească copiii vi-regi ai imperiului. Şi nu permitea nimănui să se înd6-ască de buna credință a contelui Jankovich.

Şi totuşi Eszterhăzy îndrăznea. Ba şi mai mult, îşi)ermitea să-l ironizeze pe împărat, subtil desigur, atît cît să nu poată fi acuzat, la o adică, de lezare a Maies-ății Sale. împăratul se întrecea cu gluma şi el nu putea uporta aşa ceva. Cum adică, el, cancelarul, să nu fie nici măcar consultat, deşi ar fi avut drept de veto cu jfivire la unele măsuri pe care împăratul le dirija, prin contele Jankovich, în Transilvania, măsuri prin care >arcă-şi cerea scuze iobagilor români pentru toate cele ntîmplate, pentru toate dreptățile şi nedreptățile săvîr-site la lumina legilor imperiale. Aşa ceva nu mai putea | tolerat. împăratul să-şi caute un alt cancelar sau, dacă nu, cancelarul va reuşi să-şi găsească un alt împărat. Că-i plină Europa de împărați fără tronuri. De cancelari, multe guverne duc lipsă. De cancelari pricepuți, se-nțelege. Drept urmare cancelarul îşi ia inima-n dinți şi-l somează pe Iosif: „Contele Jankovich a fost trimis în Transilvania numai pentru liniştirea şi cercetarea tulburărilor. Dar înălțimea voastră i-ați extins puterile atît de mult că dînsul poate să destituie funcționari numind alții în locul lor după bunul său plac şi afară de aceasta, mai trebuie să-şi dea părerea şi asupra urbariului. în urma acestor noi dispozițiuni, trebuie ca toate comitatele să fie puse sub ordinele contelui Jankovich, iar guvernului să-i fie luată toată activitatea şi deoarece chestiunea aceasta este în legătură cu toate instituțiile politice, economice şi în parte şi cu cele juridice, aşa este aproape imposibil să nu se nască o confuziune şi să nu se nimicească toată viața guvernului care, mai ales în momentele acestea, trebuie susținut. Iar punerea funcționarilor noi se pare a fi pentru contele Jankovich o chestiune cu totul imposibilă, deoarece dînsul nu cunoaşte persoanele din Transilvania. De asemenea nu putem spera de la dînsul nici aprecierea în fond a urbariului, fiindcă pentru aceasta ar trebui să cunoască țara şi dînsul n-a văzut niciodată Transilvania şi cu atît mai puțin o cunoaşte. Ar trebui aşadar ca misiunea contelui Jankovich să se restrîngă numai la cercetarea cauzelor revoluției în înțelesul primei propuneri şi totodată să fie invitat ca să procedeze în înțelegere cu guvernul."

Cancelarul credea că împăratul nu va găsi cea mai potrivită replică. Insinuarea nu era deloc subtilă. Din contră, suna răspicat şi clar, ca s-o poată înțelege toată lumea.

Numai că, din nou, Iosif a refuzat să accepte argumentele cancelarului şi a decis în consecință: „In tot cazul trebuie să i se lase contelui Jankovich autoritatea ca să poată destitui pe funcționarii comitatelor şi ai fiscului pe care îi va afla vinovați şi să pună alții în locul lor. Iar modul cum se Ara

introduce urbariu! trebuie să i se comunice astfel ca dînsul să instruiască poporul şi pe funcţionarii domeniului în privinţa asta."

Greu a mai ajuns contele la unele cauze reale care au provocat revoluţia. Prea multe ziduri i-au fost aşezate în cale. Prea multe porţi erau ferecate cu lacăte ale căror chei au fost declarate pierdute. Şi puterea nobililor încă mai era nemăsurată.

60

XI

„Să trudim ca-n toamna asta să punem mîna pe arme", zise Horea.

„Şi cît o fi iarna de lungă i-om instrui pe ţărani să ştie să tragă, atunci cînd li se porunceşte", adăugă ho-târît Crişan.

„împotriva nobililor ne vom ridica la primăvară, după ce dă colţul ierbii, să avem răgaz să-i nimicim pînă la vremea zăpezilor", vorbi din nou Horea, privind undeva departe, încercînd să aducă-n raza ochilor săi întraga Transilvanie.

„Iarna-i nepotrivită pentru revoluţiune", intră în vor-)ă şi Cloşca.

„Zici că împăratul ne-a dat mînă liberă", se adresă Crişan lui Horea.

„împăratului îi trebuie bani şi cătane şi, după cit am nţeles eu, stă cu noi la masă, abia aşteaptă să-i ospă^ ăm pe nobili cu gloanţe, să le plătim tot răul pe care i l-au făcut nouă şi alor noştri de veacuri", vorbi Horea sigur pe sine.

„Poruncile lui Iosif îs limpezi ca apa de izvor", zise Cloşca.

„Trebuie să ajungă la urechile iobagilor", îşi dădu Crişan cu părerea.

„Nu-i chemăm noi la Alba Iulia, arătîndu-le crucea e aur şi iscălitura împăratului?" se agită Horea.

„Şi dacă nu vom avea sorţi de izbîndă!" întrebă Cri-an, mereu susceptibil, obsedat de acţiune.

„Noi respectăm porunca împăratului. Dacă alţii n-o vor respecta, după cum v-am mai spus, ne-om face sin-;uri dreptate. Alminteri, ne-or înjuga la plugurile lor şi mai a dracului şi-or ara pînă şi cimitirele noastre. Şi cui nu-i pasă de aşa ceva?" zise Horea. Vorbi răstit, ca să-şi impună şi-n acest fel punctul de vedere.

„Noi îţi sîntem alături şi ca noi mai sînt multe mii de ţărani, de amărîţi care te-au trimis, în numele lor şi-a dreptăţii, la Viena, la împăratul", îl susţinu Cloşca.

60

„Răul cel mare îi altul, dacă stau bine şi mă gîndesc", oftă Crişan.

„Să nu şovăim!" încercă Horea să-l oprească din drum.

„Nu şovăim, dar furca şi coasa nu pot înlocui armele", continuă Crişan.

„Am zis că luăm arme de la Alba Iulia... aşa după cum ne-a promis împăratul şi după cum s-a învoit şi generalul Preiss care a şi început să facă înscrierile", îi aminti Horea.

„Unuia ca tine, fost soldat în oastea imperiului, nu trebuie să-i fie frică de nişte lepădături, că nobilii nu-s decît nişte lepădături", intră în vorbă Cloşca.

„Mie nici de nobili, nici de împărat şi nici de moarte nu-mi este frică, aşa să ştii", răspunse Crişan, supărat parcă pe vorbele tovarăşului său mai tînăr.

„Baza revoluțiunii îs oamenii care, după cum bine zice Crişan, trebuie să aibă arme... la nevoie şi furcile şi coasele sînt bune... om da porunci către fierarii satelor să facă lănci şi sulițe..." căută Horea să-şi liniştească ortacii.

„Eu, unul, abia aştept să se pornească vîlvătaia", rîse Cloşca.

„O pornim, noi, la vremea potrivită... n-or scăpa nobilii nici în gaură de şarpe de mînia noastră!" zise Horea apăsînd pe fiecare cuvînt.

„De la bun început, oamenii trebuie îndîrjiți... să le spunem că nobilii nu-s făcuți din brînză, că-s şi ei puternici, dat că noi ne aflăm deasupra lor... cu noi îs şi adevărul şi dreptatea şi poruncile împăratului... şi morții noştri tot de partea noastră se află", grăi Crişan.

„Tu pleci în Zarand să aduni crişenii... noi aici, pe valea Arieşului... eu cît va fi mai mare puhoiul, cu atît nimic nu-i va putea sta în cale... venit-a ceasul socotelilor... şi de-atîtea sute de ani de robie, am învățat a le face cumsecade!" hotărî Horea, adresîndu-se lui Crişan.

Cei trei îşi strînseră mîinile şi jurară să lupte pe viață şi pe moarte pentru a-i slobozi pe iobagi din robie, pentru a-i stîrpi, pînă la unul, pe nobili. Se aşezară

apoi pe iarbă, Cloşca scoase din desagi mîncare, o sticlă cu țuică, se ospătară mulțumindu-se cu puținul pe care-l aveau. Nimeni nu-i mai putea opri din drumul pe care porniseră. Erau convinşi că izbînda va fi de partea lor.

XII

Omul de încredere trimis de Crişan descăleca şi, lu-îndu-şi căciula de pe cap, se apropie de Horea, care-l privea cu ochi de Sfinx.

„Vaca", zise Mihuț şi căpitanul îl recunoscu.

„Pune căciula la locul ei", porunci Horea şi țăranul îl ascultă. Mina se ridică şi țăranul îşi acoperi capul.

„Vorbeşte", zise Horea nerăbdător, acum, să afle ce s-a întîmplat în Zarand unde-l trimisese pe Crişan să adune oamenii şi să pornească împreună cu ei către Alba Iulia.

„S-a urnit furtuna", zise şoptit, ca şi cum ar fi vrut să nu-l audă vreun duşman ascuns pe undeva pe aproape, solul trimis de Crişan.

„Cum s-a urnit"? întrebă Horea.

„La Curechiu, zarvă mare, şi la Crişcior şi la Brad. Am prăpădit mulți nobili. Crişan zice că ar trebui să vă întîlniți la Blăjeni şi de-acolo să cuprindeți tot principatul. Că ne merge bine. Să isprăvim pînă- la Crăciun!"

Horea îl asculta înmărmurit. înseamnă că Giurgiu n-a avut încotro, altminteri ar fi aşteptat primăvara, gîndi el şi-l privi pe Cloşca.

„S-o pornim şi noi!", zise acesta, ca şi cum ar fi ghicit gîndurile lui Horea. S-o pornim, dară... oamenii noştri de încredere să plece în sate, să le spună țăranilor că-i aşteptăm la Cîmpeni ca să asculte poruncile îm-

păratului şi să le îmlinească. Lucrul ăsta trebuie să-vîrşit în mare grabă. Peste două zile om fi la Blăjeni, iar peste încă o zi, vom intra în Cîmpeni. Am zis", porunci Horea.

62

Cloşca şi Ion, fiul căpitanului, instruiră oamenii de încredere. Răscoala era proclamată şi pe valea Arieşu-lui. Şi, după cum au plănuit, în patru noiembrie s-au întîlnit cu Crişan şi oastea lui la Blăjeni. Aici, toți prestară jurămînt de credință, jurămînt straşnic pentru nimicirea tuturor nobililor. Şi-n ziua de cinci noiembrie, răsculații, în frunte cu Giurgiu Crişan, intrară în Cîmpeni. De aici, după ce ascultară poruncile împărăteşti, oastea țăranilor porni, sub conducerea lui Cloşca şi Crişan, către Abrud. Sîmbătă, în şase noiembrie, oameni din 29 de sate din Zarand şi din 16 sate din domeniul Zlat-nei forțau porțile Abrudului.

Horea plecă în munți să pedepsească juzii satelor pentru nedreptățile pe care le-au făcut țăranilor, juzii fiind credincioşi despoților.

„Devastările întîmplate la Abrud, scrie comisarul guvernului, Michael Brukenthal, întrec toate închipuirile. Toate casele nobililor au fost distruse."

Edificiul fiscului şi casieria fiscală rămaseră neatinse, acestea fiind proprietatea împăratului, după cum porunciră căpitanii. Iosif al II-lea nu trebuia să aibă argumente...

XIII

Horea îl privea nepăsător pe contele Jankovich. Se hotărî să nu recunoască nimic. Cu orice risc. Orice îi vor promite anchetatorii, el nu va renunța la hotărîrea sa. Va trece în mdarte cu fruntea sus. împăratul a trădat. El însă n-o va face. Nu va rosti nici un nume de om.

„Pentru ce te afli în arest?" a fost prima întrebare care i s-a pus de către contele Jankovich în ziua de 28 ianuarie 1785, la Alba Iulia, lui Nicola Urs, alias Horea, locuitor din Rîul Mare, cam de 54 de ani, iobag cameral.

„Nu ştiu de ce m-ați arestat, zise Horea şi vorbele

62

sale răsunară în camera aceea ca un protest. Ştiu însă că de vreo patru ani sînt tot urmărit pentru că am fost la împărat şi m-am plîns, în numele iobagilor români, pentru cîte fărădelegi săvîrşesc nobilii şi cei care ne stăpînesc."

Jankovich îşi scarpină tîmpla stingă. „Va merge greu cu sceleratul ăsta", gîndi el şi formulă o nouă întrebare: „Unde, cum, cu cine şi de către cine ai fost prins, ce ai avut asupra ta şi pentru ce folosință?"

Horea nici măcar nu tresări. Nici un muşchi al feței nu se mişcă. Obrazul acuzatului era împietrit parcă. Anchetatorii nu-i cunoşteau încă puterea. Nu ştiau că nici sub torturi, Horea nu va spune nimic despre răscoală. Se înarmase cu tăcere şi nici o putere n-ar fi fost în stare să-l dezarmeze. Răspunse firesc, ca la o întrebare oarecare, banală:

„Am fost prins împreună cu Cloşca pe cînd şedeam la foc, în pădurea Albacului, pe un munte şi anume la locul numit Cusdie. Au venit peste noi şase gornici domneşti de pădure din Rîul Mare, pe numele lor Matieş Nuț, Trif Ştefan, Matieş Ioan şi fratele său şi Nicula George care, de fapt, nu era

gornic. Aceştia ne-au legat, pe mine doar la o mînă, pe Cloşca la amîndouă mîinile. Apoi ne-au dus în casa lui Matieş Ioan şi ne-au predat soldaţilor care ne-au purtat la Zlatna şi, de aici, la Alba Iulia. Am avut la mine o puşcă mică şi o secure. Puşca o purtam mai mult de falā, fără un scop războinic, iar securea îmi era de trebuinţă pentru a tăia lemne, să facem foc. Altceva n-am mai avut asupra mea."

Jankovich făcu semn unui membru al comisiei de anchetă şi acesta aduse în faţa acuzatului o lancie de fier şi o raniţă. Horea privi lucrurile cu indiferenţă. Contele îl întrebă:

„Recunoşti că lancia şi raniţa şi lucrurile ce se află în ea sînt ale tale, mai bine zis au fost ale tale?"

„Lancia asta n-a fost a mea niciodată. Raniţa este a mea. N-au fost însă în ea nici sigiliul, nici condeiul, nici creionul, nici scriptele astea şi nici plumbul. Adevărat, am avut în raniţă cîteva rezoluţii împărăteşti, dar mi-au fost luate de gornicii care m-au prins."

Contele ceru să i se arate acuzatului scriptele una

cîte una. Printre ele se afla şi o rezoluţie împărătească, dată la Viena la 13 aprilie 1784, în care se ordonă ca deputaţii localităţilor care au fost la Iosif în audienţă să nu fie urmăriţi pînă la elaborarea definitivă şi rezolvarea chestiunilor aduse la cunoştinţa împăratului. Deputaţii sînt sfătuiţi să se întoarcă acasă şi să aştepte, în linişte, rezultatul plîngerilor lor, deoarece prezenţa lor la Viena nu foloseşte la nimic. Horea se uită la documente ca şi cum le-ar adulmeca. Apoi răspunde:

„Da, sînt ale mele, dar am avut şi originalele care trebuie să fie la Matieş Nuţ."

„Dacă împăratul v-a sfătuit să aşteptaţi rezoluţiile sale, de ce n-aţi făcut-o?" îl iscodi Jankovich cu o nouă întrebare.

Horea zîmbi amar. îi cunoştea foarte bine pe nobili şi pe guvernatorul Brukenthal. Ca şi contele, dealtfel. Nu-i veni să răspundă. O făcu, totuşi, în silă:

„De cinci ani trudim pentru ca ordinele împăratului să se împlinească. Dar guvernul ne-a fost împotrivă. Am tot fost luaţi în derîdere. închişi, condamnaţi, biciuiţi, omorîţi!"

Argument facil, gîndi contele. „Omul este dator să aştepte. Şi iobagul tot om se cheamă că este. Şi trebuie să se supună mai marilor lor, stăpînilor, nobililor. Cine le îngăduie să-şi facă singuri dreptate? Nici o lege nu permite supusului să se răzvrătească împotriva stăpînu-lui. De aceste lucruri contele Jankovich era pe deplin convins." De aceea îl întrebă pe Horea:

„Pentru ce, totuşi, aţi început tumultul aşa de repede, cînd ultima rezoluţie împărătească a fost dată la Paşti şi-a fost adusă în vară?"

Această întrebare a fost, de fapt, cheia care l-a închis pe Horea în imperiul tăcerii. Se uită la conte, pre-făcîndu-se uimit. îl ţintui cu privirea cîteva clipe, apoi răspunse:

„Nu ştiu să fi provocat nici un tumult." Şi-n sinea lui: „Ori scap şi pornesc din nou la luptă, că oamenii mă aşteaptă, ori mor pentru dreptate!"

Contele se socotea unul din cei mai abili anchetatori ai imperiului. Convingerea sa fusese întărită şi de încrederea ce i-a acordat-o împăratul în ce priveşte judeca

nea capilor răscoalei şi stabilirea cauzelor care au deter-minat-o. îşi amintea cu plăcere de scrisoarea pe care Iosif i-o adresă la 19 noiembrie 1784. O citise de ne-numărate ori, cum citeşti o poezie pe care vrei s-o în-veți pe de rost. O reciti, în gînd, cu nostalgie; încercă să-şi amintească fragmente şi din alte scrisori ale împăratului, corespondența pe care o purtase cu Iosif, în această perioadă, fiind foarte bogată.

Reveni printre membrii comisiei de anchetă, cerînd lui Horea să-i spună ce a făcut la Mesteacăn. Chipul acuzatului se lumină. Interogatoriul se desfăşura oarecum la întîmplare. „Contele vrea să afle de la mine ceea ce nu ştie, îşi spuse el. Oare cîte bănuieli cad asupra capului meu?" Răspunse degajat: „în viața mea n-am fost acolo."

Jankovich se arătă mulțumit de răspuns. încearcă să-l surprindă pe acuzat cu o altă întrebare:

„Oare nu ştii că la Mesteacăn s-a ținut o adunare şi o consfătuire? Ce s-a pus acolo la cale?"

Horea ridică din umeri. Făcea eforturi să pară indiferent, să se arate comisiei ca unul care nu numai că nu fusese căpetenia răscoalei dar nici măcar n-a participat la ea. în sufletul său se dădea o mare luptă. îi era greu, nespus de greu să nege lucrarea la care trudise cu atîta sîrg. Pe de altă parte însă, credea într-o posibilă scoatere de sub acuzare. Iobagii mai aveau nevoie de el. Cine altul cunoştea mai bine drumul pînă la Viena şi înapoi? Şi, nu în ultimul rînd, sconta pe mărinimia împăratului, miza chiar pe o întîlnire cu acesta pentru a-i destăinui, între patru ochi, felul în care s-au petrecut lucrurile. N-avea cunoştință că Iosif îl renegase, că pusese mulți galbeni pe capul lui, că îl condamnase deja la moarte. îi răspunse contelui:

„Nu, eu nu ştiu nimic despre cele petrecute la Mesteacăn. Nici n-am fost acolo, nici n-am auzit ce s-a în-tîmplat acolo. Şi nici nu prea ştiu unde se află satul ăsta. N-am trecut prin el, mergînd la Viena. Şi nici nu m-am ascuns acolo de ochii puterii care mă urmărea."

„Pe Crişan Giurgiu, îl cunoşti?" încercă Jankovich să lovească măcar odată în plin.

Horea simți că-l încearcă un fel de sufocare. Trebuia să se dezică pînă şi de unul dintre cei mai apropiați şi credincioşi colaboratori ai săi, de Crişan, de bărbatul care pornise tumultul, care venise cu 26 de sate din Zarand, care făcuse tot ce i-a stat în putință pentru a-i asculta şi respecta ordinele, pentru a-i nimici, pînă la unul, pe nobili. Poate că a fost una din cele mai lungi şi grele clipe trăită de el în timpul procesului. Dar nu mai putea da înapoi. „Oare pe unde şi-o petrece vremea, Crişan?" se întrebă el. Nu-şi răspunse, încercînd să şi-l închipuie pe Giurgiu asemenea unei mulțimi de români care-l aşteptau pe el, Crăişorul, să pornească din nou la luptă. Şi-n fața lui, dincolo de zidurile camerei în care se afla, văzu parcă o

mulțime de iobagi, fiecare semănînd aidoma cu Crişan. Şi fiecare om din mulțime era cu degetul la gură făcîndu-i lui, lui Horea, Crăişorului, semn să tacă, să nu spună, să nu divulge secretele răscoalei. Vor-bele-i ieşiră din gură ca trase cu cleştele: „Nu, nu-l cunosc pe Giurgiu Crişan!"

Contele zîmbi ca unui animal dresat. Sentința era dată. Ca atare, continuă să-l întrebe ca şi cum ar fi stat de vorbă la castelul său cu un om venit de departe, curios să afle ce se mai întîmplă în lumea mare.

„Cum au început tulburările?" zise Jankovich. Calm, răbdător, apăsindu-şi, ca din întîmplare, tîmplele cu amîn-două mîinile. Nu, nu i se mai întîmplase, în toată cariera sa, un caz similar, să ancheteze şi să judece un caz rezolvat, sentința împăratului fiind sfîntă.

„Ce-ai ordonat, în scris sau verbal, în timpul tumultului?" continuă el, încercînd să evite, pe cît îi era posibil, cuvîntul revoluțiune.

„N-am ordonat nimănui nimic. Nici în scris, nici verbal, în vremea desprş care sînt întrebat cum mi-am petre-cut-o, am discutat cu oamenii doar despre călătoria mea la Viena. Altceva nici nu m-a interesat decît respectarea poruncilor împărăteşti", răspunse Horea ferm, fără ezitare.

„Ce rol ai avut tu în timpul răscoalei?" Contele zise tumult, traducătorul greşise însă.

„Eu n-am avut nici un rol", răspunse Horea, prefă-cîndu-se din nou surprins de întrebare.

90

„Ai fost la Muşca în timpul răscoalei?" „M-au trădat", gîndi Horea şi sîngele îi înroşi obrazul. Oftă. Fără să vrea, ca aflîndu-se în stare de inconştiență, oftă. El, care şi-a propus să nu dea nici un semn de slă-biciune. Să fie de piatră chiar şi-n clipa morții, dacă aşa i se va hotărî soarta. Şovăi. Răspunse cu voce mai scăzută, mai puțin sigur pe el:

„La Muşca? Am fost, dar cu patru ani în urmă. Am şi uitat. Cine ține minte pe unde a umblat cu patru ani în urmă? Mai ales că pînă la Viena am trecut prin sute de sate. Şi-apoi, cît timp m-am tot ascuns iarăşi am trecut prin multe sate." Nu-i plăcu nici lui răspunsul pe care l-a dat. Dar nu găsise altul mai bun. Şi dorința lui era să scape cît mai repede de tortura interogatriului.

(Crişan declanşase răscoala. Dar sutele de oameni care i se alăturaseră, nu constituiau, totuşi, o armată. Horea a încercat organizarea iobagilor. în ziua de 9 noiembrie, apărat de o gardă formată din 30 de călăreți înarmați, seara tîrziu, ajunsese în comuna Muşca. Se opri în fața unei case care-i inspira mai multă încredere. Nici el, nu ştia de ce. Bătu la poartă. Stăpînul casei întrebă: „Cine-i?" „Oameni buni!" răspunse Horea. Țăranul deschise poarta. Horea coborî de pe cal. „Care ți-e numele?" întrebă un om de-al lui Horea. „Vasile Macavei", răspunse muşca-nul. începuse să-i fie frică. Prea mulți oameni călări se aflau în fața casei sale. Cu ce gînduri or fi venit? Nu-şi aminti să fi făcut nimănui nici un fel de rău. „Ce-o fi, o fi!" îşi spuse el aşteptînd să audă ce vor acei oameni necunoscuți de la el. Sărac era, harnic era, pe împărat nu-l suduise niciodată în gura mare şi nici pe vreun nobil, aşa că încercă să-şi alunge teama. „Ai auzit de Horea?" îl întrebă cel ce se

afla în fruntea călăreților, cel ce descăleca primul lăsîndu-şi calul în grija altuia, cel care părea să fie căpitanul celorlalți. „Auzit, cum să nu fi auzit, dar nu l-am văzut, nu ştiu cum arată", răspunse Vasile Macavei crezînd că noii veniți îl caută pe Horea, pe cel cunoscut de el din auzite, pe care-l ştia delegatul lor perpetuu la împărat. „Ce fărădelegi o fi făcut omul ăsta, numit Horea?" se întrebă țăranul. Şi mintea i se lumină. „Eu sînt Horea!" zise cel ce se afla în fața lui.

Vasile Macavei oftă, ca şi cum cineva i-ar fi luat de pe umeri şi de pe suflet mari poveri. „Dacă-i aşa, atunci fiți bineveniți în casa mea!" se bucură stăpînul casei. „Ne primeşti să înnoptăm la tine?" îl întrebă Horea. „Numai că n-am atîtea lavițe!" se plînse omul. „Acoperiş să avem să nu se aşeze bruma pe noi!" îl linişti Horea şi intră în curte. Pînă după miezul nopții discută cu Vasile Macavei şi cu alți țărani chemați de acesta despre treburile răscoalei. A doua zi, adună tot satul să asculte poruncile împărăteşti. Horea vorbea rar, aşa fel ca fiecare să priceapă ce vrea să spună, ca toți să-l asculte şi să-l urmeze. „Pentru ca izbînda să fie de partea noastră, îi nevoie să vă alegeți un căpitan", propuse Horea. Mulțimea murmură. Țăranii se priviră unii pe alții şi-l propuseră pe Toma Pe-truță. Horea consimți, îi luă jurămîntul de credință şi mai numi pe lîngă dînsul trei țărani în calitate de căprari. Mulțimea murmură prelung, semn că aprobă lucrarea lui Horea. Apoi, acesta ceru să fie iarăşi ascultat cu luare aminte astfel ca nicicare să nu poată zice că n-a avut cunoştință de ceea ce trebuie să facă. „Pentru că pedeapsa pentru trădători este una singură: moartea!" Vorbind rar, apăsînd pe fiecare cuvînt, Horea zise: „Căpitanul Toma Petruța să pună străji în jurul satului şi să nu lase să intre în comună nici o trupă de-a nobililor şi nici soldați. Iar pe voi, dragii mei, pe voi care sînteți şi săraci şi iobagi vă asigur că, de azi înainte, nu veți mai plăti nimănui nimic, vă şterg datoriile şi restanțele de contribuțiune dominiale şi vă spun că nu mai aveți a face robote şi tot de acum nu.vom mai suferi în țară picior de nobil. Aveți poruncă de la mine şi de la împăratul să stîrpiți nobilii. Puterea îi în mîinile voastre. S-o stăpîniți cum se cuvine. Iar dacă nu veți asculta poruncile mele şi nu vă veți supune ordinelor mele, căci vă voi da şi anumite misiuni, veți fi pedepsiți crîncen, iar casele voastre vor fi prefăcute în cenuşă. Iar acum, apropiați-vă să vă arăt poruncile împărăteşti pe care însuşi prealuminatul Iosif al II-lea, singurul nostru stăpîn, mi le-a dat, aşa fel ca şi românii din Transilvania să-şi aibă drepturile lor, să fie aşezați la locul cuvenit între celelalte națiuni din Transilvania. Eu voi umbla peste tot. Şi cînd vă voi porunci să veniți la mine, să şi porniți la drum, să ştiți că-i trebuință de mîinile voastre, de puterile voastre. Aşa să ne-a-jute Dumnezeu." Murmurul mulținii se preschimbă în vuiet şi trecu dincolo de dealurile ce împrejmuiau satul. Horea plecă spre Lupşa.)

Contele atacă din nou. Experiența lui nu putea fi înşelată: „îl cunoşti pe Petruța Toma din Muşca?"

„Eu nu trădez. Mai bine mor eu decît să moară sute de români care poate, pînă la urmă, vor ajunge la izbînda. Că adevărul şi dreptatea nu pot fi ținute, pînă la sfîrşitul lumii, cu căluşul în gură şi cătuşe la mîini", gîndi Horea şi răspunse că nu-l cunoaşte pe Petruța Toma din Muşca.

„Oare nu tu l-ai făcut pe Petruța Toma din Muşca, în timpul răscoalei, căpitan peste oamenii din sat?" rînji satisfăcut Jankovich, deşi îşi propuse să fie sobru, cioplit din aceeaşi piatră cu acuzatul. Numai că el nu era legat în lanțuri. Şi nici nu era condamnat la moarte. El era stăpînul vieții lui Horea pînă la executarea sentinței al cărei termen se apropia cu trecerea fiecărei zile, furişîn-du-se ca un hoț în cetatea Alba Iulia.

„Nu l-am făcut căpitan în Muşca pe Petruța Toma, deoarece eu n-am fost de patru ani la Muşca", răspunse Horea neştiind că fostul său tovarăş de idealuri, cel care-i jurase credință, se afla pe aproape, că declarase deja cum s-au petrecut lucrurile.

Contele făcu un semn şi după cîteva minute, Petruța Toma fu adus în fața acuzatului. Redevenit de piatră, Horea nici măcar nu tresări. Fostul căpitan, galben ca ceara, se uita la Horea cu teamă. Amenințările rostite atunci de căpetenia răsculaților îi stăruiau în minte, scrise parcă cu litere de foc. Se temea ca nu cumva vreunul din apropiații lui Horea, scăpat de urmărire, să-i aprindă casa, să-i omoare nevasta şi copiii, să-l azvîrle şi pe el în prăpastie cum auzise că se întîmplase cu judele din Vidra.

„îl cunoşti pe omul acesta?" întrebă Jankovich, arătînd cu mîna către Horea.

„îl cunosc. A fost la noi, la Muşca şi m-a făcut căpitan. El împreună cu altul cu chivără roşie. De la noi au trecut muntele la Lupşa", răspunse Petruța Toma, repe-tînd apoi ordinele pe care le-a primit de la Horea.

Contele jubila. Asemenea loviturii numai el ştia să

7'

99

aplice. Perspicacitatea sa era cunoscută şi recunoscută în toată împărăția. Silabisind aproape fiecare cuvînt, îl întrebă din nou pe Horea dacă-l cunoaşte pe fostul său căpitan, Toma Petruța. Crăişorul se învălui parcă într-o piatră şi mai dură.

„Nu, nu-l cunosc!" zise el răspicat, privindu-l în ochi pe martorul acuzării.

„Cum poți spune asemenea neadevăruri? se prefăcu mirat contele. Doar l-ai numit căpitan."

Petruța îşi muşca buzele. Se ruga pămîntului să se deschidă sub picioarele lui şi să-l înghită. Nu mai putea suporta. Simțea cum îl părăsesc puterile.

„Nu l-am numit căpitan!" insistă Horea, în a nu recunoaşte faptele care i se imputau.

„Spune-ne dacă ai dat ordine acestui căpitan şi dacă ai amenințat țăranii din Muşca, făcîndu-le şi promisiuni înveninate?" continuă Jankovich să-l întrebe cu acelaşi prefăcut calm al omului care n-are ce pierde, care nu se grăbeşte.

„N-am habar despre asemenea ordine şi nici de ameninţările şi promisiunile de care a vorbit omul ăsta", rămase Horea neclintit pe poziţie.

..Cine a fost omul cu chivără roşie, militară, cu două pistoale şi o sabie lungă, ungurească, împreună cu care ai fost prezent la adunarea de la Muşca?" voi să afle contele. Ţinea mult să dezlege taina acestui necunoscut care, după ce răscoala luase amploare, dispăruse fără ca prezenţa lui să mai fie semnalată în vreun sat. De acest om era îngrijorat împăratul temîndu-se ca nu cumva vreo putere străină să se fi amestecat în treburile imperiului, îndemnîndu-i pe români să se răscoale şi sprijinindu-i totodată. Şi împăratul trebuia să fie liniştit şi din acest punct de vedere. Altminteri ar fi trăit mereu cu grijă în aşteptarea unei noi răscoale pe care, în nici un caz, n-ar mai fi tratat-o cu aceeaşi indulgenţă.

„Dacă n-am fost în Muşca, nu pot şti nici cine a fost omul cu chivără roşie!" replică Horea.

„Oare nu acest om l-a luat pe Toma Petruţa de mînă sperîndu-i să asculte porunca împărătească, atunci cînd rostul căpitan le-a zis că nu vrea să se amestece în treburile împăratului şi-ale nobililor, că nu ştie ce înseamnă

să fie căpitan şi nici la ce poate folosi o răscoală pornită în pragul iernii", continuă Jankovich să-l iscodească pe inculpat. I-ar mai fi dat o zi de viaţă condamnatului dacă acesta i-ar fi dezvăluit taina necunoscutului. Horea refuză propunerea. La ce i-ar mai fi fost de folos o zi de viaţă? Cum să se lase umilit în asemenea hal de un conte? Ţăranii erau de-acuma lipsiţi de putere. Nu se mai încumetau să se adune şi să intre în Alba Iulia, să-l elibereze. Poate că se şi temeau de numele lui. Poate că-l uitaseră. De teamă, desigur. Să nu fie bătuţi sau întemniţaţi, sau chiar omorîţi.

„Nu ştiu nimic despre această întîmplare!", zise Horea.

Petruţa Toma era uimit. Nu mai văzuse un asemenea om. Să mergi cu ochii deschişi în calea morţii şi s-o înfrunţi astfel, este ceva supraomenesc. Eu aş cerşi milă şi îndurare. El cere moarte. Vorbeşte ca şi cum moartea n-ar fi decît un somn de cîteva ceasuri. Doamne, ce putere zace în sufletul ăstui om! Şi eu l-am trădat. Şi blestemul se va abate peste tot neamul meu, peste copiii copiilor mei! ,

„La Muşca n-ai dormit la Vasile Macavei?" îl sîcîii iarăşi contele, încercînd să-i demonstreze că ştie mult mai multe lucruri despre activitatea sa în timpul răscoalei decît ar fi bănuit.

Horea îl privi cu aceeaşi nepăsare şi-i răspunse că, deoarece n-a fost la Muşca, n-a putut dormi în casa aşa-zi-sului Vasile Macavei. Jankovich, ca şi cînd n-ar fi auzit răspunsul, interveni cu o altă întrebare:

„Trupa ta de oameni cu care ai fost la Muşca, a avut şase, şapte puşti, furci, securi şi bîte?"

„N-am fost nici singur şi nici cu vreo trupă la Muşca!" răspunse Horea biciuindu-l pe Toma Petruţa cu privirea sa înfricoşătoare.

Alţi doi martori ai acuzării, Ignat Urs şi Dumitru Man, de loc din Muşca, au clacat şi ei în faţa lui Horea care a negat toate acuzaţiile ce i le-

au adus. Contele nu-şi pierdu însă cumpătul. Porunci să-l aducă şi pe Vasile Macavei în casa căruia a dormit, la Muşca, Horea şi omul cu chivără roşie. Martorul zicea da, acuzatul zicea nu şi confruntarea n-a dus la nici un rezultat. Omul cu chivără roşie rămînea şi pe mai departe, învăluit în aceeaşi taină de

69

nepătruns. Jankovich pregăti alte întrebări. Ținea cu orice preț să dezlege limba corifeului răscoalei, să-i poată furniza împăratului amănunte la care nimeni nu se gîn-dise, să demonstreze că Horea a fost cu adevărat primul căpitan al răscoalei şi, în acelaşi timp, că românii s-au răsculat cu de la sine putere, îndemnați de asuprirea pe care n-o mai puteau răbda, fără să fie îndemnați de vreo putere străină şi ostilă imperiului vienez.

„Avem informații că în timpul răscoalei ai fost la Bucium", zise contele.

„Am fost", recunoscu Horea şi Jankovich se bucură. Prinsese un capăt al firului. Cel puțin aşa credea el în clipa aceea. Horea devenise dintr-odată mai înțelegător, mai maleabil, dispus să colaboreze cu anchetatorii. Aşa credeau şi ceilalți membri ai comisiei aulice.

„De unde şi cînd ai venit la Bucium?" întrebă contele, grăbit ca nu cumva acuzatul să se răzgîndească şi să nege afirmația dintîi.

Horea nu era însă un oarecine şi vicleniei lui Jankovich îi răspundea cu aceeaşi monedă. Alungase compromisul şi trădarea din conştiința sa. Gîndurile îi erau limpezi. Ca cleştarul. Şi nici teamă nu-i mai era. De fapt, teamă nu i-a fost niciodată şi de nimic. Ba, nu, s-a temut întotdeauna de trădare. Şi trădătorii l-au biruit.

„La Bucium am plecat de la casa mea din Rîul Mare. Am fost singur acolo şi anume în ziua de luni după Si. Dumitru stil vechi", răspunse Horea.

„Ce-ai făcut acolo?" se interesă contele.

,,M-am dus să iau un privilegiu de la cei din Bucium care aparține comunei unde trăiesc eu, Rîul Mare."

„La Bucium ai fost prins şi legat", îl acuză Jankovich.

„Da, acolo am fost prins, dar n-am fost legat ci numai închis în casa lui Băieşanu Macavei", recunoscu Horea.

„Cine şi de ce te-a arestat şi de către cine ai fost pus în libertate şi de ce?" insistă contele să lovească fierul cît mai era cald.

Horea îşi umezi buzele. Il cuprinse o sete ciudată, ca şi cum s-ar fi aflat într-un cuptor, neîncălzit încă, şi asista la aprinderea focului. Şi printre cei care umblau cu lemnele şi cu jarul, se afla şi Jankovich. Parcă visa. Il cuprinse şi un fel de somn. Nu era vorba de oboseală.

1C2

Trecuse peste pragul critic. Se obişnuise cu oboseala cum se obişnuise cu foamea şi cu gîndul că va muri. Răspunse ca şi cum ar fi vorbit în somn:

„Nu cunosc motivul pentru care am fost prins şi eliberat la Bucium. Şi nici nu ştiu cine m-a prins şi nici cine m-a eliberat. Oameni răi ca şi oameni de omenie se găsesc în fiecare sat. Cine-i poate deosebi şi cine-i cunoaşte?

Ei se ivesc aşa, ca din întîmplare, ca nişte păsări, care de pradă, care asemenea porumbeilor."

' „Ah, dacă n-ar fi insistat împăratul să-l descopăr cît mai bine pe acuzat, n-aş insista atîta. Cu dovezile pe care le am, ar fi fost demult trimis pe lumea cealaltă!" gîndi contele şi trimise după Giurca Petruța şi Costinaş Onu, alți martori ai acuzării. Ancheta, respectiv, rezultatele anchetei trebuiau bine garnisite cu depozițiile martorilor care l-au văzut şi l-au auzit pe Horea poruncindu-le răsculaților să n-aibă milă față de nobili; desigur, socotea Jankovich, împotriva dorinței împăratului şi ale legilor ce domneau în imperiu. Cei doi se înfățişară smeriți în fata comisiei aulice. Horea se uită la ei ca la nişte străini pe care atunci îi vedea pentru prima oară.

„Îi cunoşti pe aceşti doi oameni?" întrebă contele. „Nu-i cunosc", răspunse Horea fără şovăire. „Cum nu-i cunoşti? Doar ai poruncit oamenilor tăi să jefuiască casa lui Giurca Petruța cel tînăr ca şi casele lui David Ion şi Giurca Petruța cel bătrîn, care te-au prins, iar casa lui Costinaş Onu ai cruțat-o pentru suma de 50 fiorini!" se răsti contele, mînios că Horea se încăpăţî-nează să nege faptele pe care el şi oamenii săi le-au să-vîrşit în timpul răscoalei.

„N-am jefuit casele ăstor oameni şi nici n-am primit cei 50 de fiorini de care se vorbeşte", negă Horea.

„Ai fost prins de unul singur, sau împreună cu alții?" se interesă Jankovich.

„Singur", răspunse Horea tot mai sigur pe el, mai de neînvins.

Contele se înfurie. Era convins că martorii spuneau adevărul.

„Cum poți minți în halul ăsta cînd aceşti oameni ți-au spus în față că ai fost prins împreună cu unul cu chivără

roşie militară, cu pistoale şi sabie şi cu încă vreo treizeci de răsculați?"

„Unde-o fi Chivără Roşie? se întrebă Horea. Unde-o fi omul în care mi-am pus multă nădejde? M-a părăsit şi el. Cum a văzut că răscoala nu merge aşa precum a visat el, a dispărut. M-a trădat. Poate că şi el a fost o unealtă de-a împăratului sau de-a nobililor. Tot aleşii mei s-au dovedit a fi cei mai de încredere. Cloşca şi Crişan. Neînduplecați şi buni români. Şi netemători. De-ar fi apărut moartea în fața lor, ar fi biruit-o."

„Nu ştiu de nici un chivără roşie militară şi cu pistoale şi sabie. Este adevărat că în încăperea în care am fost închis se aflau mai mulți oameni. Nu i-am cunoscut şi nici nu ştiu dacă şi ei au fost arestați sau nu. Despre răsculați habar n-am. Eu, la Bucium, am fost de unul singur."

Contele îl privi consternat.

„în omul ăsta sălăşluieşte dracul cel mai negru!" îşi spuse el.

„Cum nu ştii nimic despre omul cu chivără roşie militară, cu pistoale şi sabie, cînd Costinaş Onu ți-a spus în față că tu, Horea l-ai trimis pe el, Onu, la acesta atunci cînd ți-a oferit 50 de fiorini, să-l întrebe dacă-i mulțumit cu jumătate din suma cerută de 100 de fiorini?"

„Omul ăsta, Onu, nu ştie ce vorbeşte. Eu nu ştiu nimic despre aceste fapte. Nici nu le-am poruncit, nici nu le-am săvîrşit."

„înainte de a ajunge la Bucium, ce-ai căutat la Roşia şi ce ordine ai dat acolo?" intră contele pe un alt făgaş al interogatoriului.

„N-am fost la Roşia şi nici n-am dat ordine acolo."

„Om de nimic!" şopti contele din ce în ce mai furios. Se abținea însă să deconspire starea în care se afla. Era doar şeful comisiei aulice.

„Dar aceşti doi oameni care stau în fața ta, au jurat că te-au văzut cu ochii lor în Roşia şi-au auzit cu urechile lor ordinul ca locuitorii din Bucium să vină la Roşia, după cum s-au şi petrecut lucrurile, şi să prade bunurile ascunse în mine iar intrările galeriilor să le umple cu paie şi pe urmă să le dea foc pentru ca nobilii ascunşi în subteran să se sufoce sau să iasă afară să se predea,

71

findcă el are împuternicire de la împărat să-i stîrpească pe nobili?" rosti contele această acuzație.

Calm, indiferent la starea în care se afla Jankovich, Horea zise iarăşi nu. „Ce fel de ordine ai dat la Bucium?" „Nici un fel de ordin."

„Ce-ai făcut la Bucium după ce-ai fost eliberat?" „Oamenii m-au luat cu ei. N-am făcut nimic altceva." „La Bucium, n-au venit husari conduşi de un ofițer din Zlatna? Ce-ai vorbit cu ofițerul?"

„Ofițerul de husari a venit, ce-i drept, în sat, cu trupa sa, numai după jefuire şi a cerut să vorbească cu oamenii. Poporul care era adunat acolo, în număr de vreo 800 de oameni, m-a trimis să vorbesc cu ofițerul, acesta le-a spus să se liniştească şî să nu mai jefuiască fiindcă el vine cu porunci de la generalii împărăteşti!"

„Ce ai făcut tu şi poporul în urma acestui ordin al ofițerului?"

„El a plecat acasă, iar poporul s-a împrăştiat..."

„Minciună. Aceşti doi oameni au spus, în fața ta, că împreună cu tot poporul, afară de cei din Bucium, ai plecat în aceeaşi seară la Muşca."

„Minciună, eu am plecat singur, peste Bistra, şi n-am plecat, după cum spun oamenii ăştia pe care nici nu-i cunosc şi nici nu i-am văzut pînă azi, la Muşca, împreună cu poporul."

„Ai avut o puşcă la tine?"

„Da, aceeaşi cu care am şi venit la Bucium..."

„Cu ce au fost înarmați toți oamenii care, după spusele tale, au fost la Bucium în număr cam de opt sute?"

„Unii cu puşti, mulți însă cu securi, furci şi bîte".

(Răscoala îşi umfla de la o zi la alta apele, ajungînd, după numai o săptămînă, asemenea unui fluviu uriaş care aduna zeci de izvoare pornite din satele comitatelor Zarandului, Hunedoarei, Clujului, Aradului, Albei de Jos, Sibiului. Nobilii erau înspăimîntați, autoritățile neputincioase iar țăranii stăpîni pe situație. Prezent mereu printre răsculați, Horea se duse în ziua de luni 8 noiembrie, de la Roşia la Bucium. Prima comună căzuse în mîinile oamenilor săi, nobilii ascunzîndu-se împreună cu servitorii lor şi cu ce-au putut aduna la repezeală, în minele

din apropiere. Primul căpitan păru nemulţumit de acest lucru. Cu duşmanul trebuie să fii neîngăduitor. Ajuns la Bucium, Horea porunci oamenilor să se adune în cătunul Poieni. Să asculte şi ei poruncile împăratului. Să nu mai spună nimeni că buciumenii se feresc de răscoală pentru că nu ştiu cine şi de ce a pornit-o. Crăişorul era însoţit de vreo doisprezece oameni de încredere, înarmaţi cu puşti. Şi se mai afla cu el un om care purta chivără roşie militară şi era încins cu o sabie lungă, căruia însuşi Horea îi zicea căpitan. Care dintre cei doi era mai mare în grad, ţăranii n-au putut desluşi.

Oamenii s-au adunat la locul numit de Horea. Curioşi şi dispuşi în acelaşi timp să intre în vîlvătaie. Dacă le-ar fi revenit o parte de cîştig. Nici ei nu ştiau ce poate însemna cîştigul promis de Horea. „Oameni buni!" strigă, să-l audă tot poporul, căpitanul cel necunoscut.. „Oameni buni!" repetă el şi se făcu linişte. „Plecaţi la Roşia avînd asupra voastră paie şi fin. înfundaţi gurile minelor în care s-au ascuns nobilii. Pedepsiţi-i pentru ca apoi să putem pleca asupra castelului din Galda."

Judele domnesc din Bucium, George Suciu, nu era de acord ca oamenii lui să intre în vălmăşagul răscoalei. Spera într-un premiu pentru loialitate faţă de nobili. Chemă la el mai mulţi ţărani, le promise cîteva privilegii cu condiţia să-l prindă pe Horea şi pe căpitanul necunoscut pentru a-i preda autorităţilor. „Cu banii pe care-i primim drept recompensă, ne îmbogăţim pe viaţă!" zise judele bucuros că oamenii îi mai dau ascultare. Şi încă oameni de vază în Bucium. Aleşii lui Suciu se înfăţişară la Poieni. Şi începură să facă agitaţie împotriva lui Horea. „Ara-tă-ne poruncile împăratului pe care te lauzi că le ai!" strigă unul, făcîndu-şi loc să ajungă cît mai aproape de căpitani. „Ce ai de gînd să faci de acum înainte?" strigă altoi. Mulţimea se retrase în aşteptare, nu neapărat din laşitate ci pentru a urmări cu atenţie confruntarea dintre căpitani şi oamenii judelui şi, preţ de cîteva clipe, se lăsă o tăcere adîncă, asemenea unui moment de reculegere.

Horea ieşi, fără sfială, sigur pe sine, în faţa oamenilor şi ţăndări liniştea:

„Poruncile de care v-am vorbit se află la mine şi le-am primit de la însuşi împăratul nostru, în aprilie, cînd

m-am aflat faţă-n faţă cu el, în palatul său, la Viena. Vi le-aş arăta cu toată dragostea, dar ele sînt prea sfinte pentru a le scoate la iveală ori de cîte ori vreun necredincios cere să le vadă. Şi-apoi, să zicem că le pun în faţa voastră. Care se încumetă să le tălmăcească? Voi trebuie să credeţi ceea ce vă spun eu şi să fiţi siguri că le am şi că ele glăsuiesc să-i nimicim pe nobili pînă la unul şi-n ăst fel să ne răscumpărăm libertatea. Careva m-a întrebat unde voi porni din Bucium? întîi şi întîi, vom merge la Galda, unde, după cum bine ştiţi, zac ai noştri, întemniţaţi de ăi tari şi mari pînă mai ieri. De la Galda vom porni către Aiud, apoi la Trascău aşa fel ca să stîr-pim nobilii din partea aceea a ţării. Apoi vom hotărî din nou ce vom mai face şi încotro vom merge. Că de oprit, nimeni nu ne mai poate opri."

Buciumanii, instigați de oamenii judelui, nu se mulțumiră cu ceea ce le spuse Horea. Ba mai mult, îl acuzară că se laudă, că nu are nici un ordin împărătesc şi, asemenea unei mări prinse de furtună, îi înconjurară pe Horea, pe celălalt căpitan şi pe oamenii cu care veniseră li duseră cu forța în comună şi-i închiseră în casa iobagului Macavei Băieşan. George Suciu, sigur de izbînda, trimise un om de încredere la Zlatna după ajutor militar, ca să-l poată preda pe Horea şi să primească premiul ce i se cuvine. O asemenea pradă nu-i la îndemînă oricui, se bucură judele, aşteptînd soldații. „Ce facem?" îl întrebă Horea pe căpitanul cu chivără roşie militară şi sabie lungă. Acesta ridică din umeri. Dezarmați cum erau, nu se puteau împotrivi. Frunțile oamenilor de încredere ai lui Horea erau încrețite. Ştiau că, de ajung în mîna soldaților, îi aşteaptă condamnarea la moarte. Şi care om vrea să moară cu zile? George Suciu puse oameni de pază la uşă, la ferestre, aşa încît, orice încercare de a scăpa era zadarnică.

„Să dăm foc casei şi, pînă cînd or stinge ei pojarnița, noi om căuta să fugim", propuse unul dintre răsculați. Căpitanii nu acceptară această soluție. Aşteptau cu toții o minune.- ©Jnimune care să-i salveze. Care să le îngăduie răzbunarea. „Buciumani nemernici!" scrîşni Horea. „Noi am greşit. Trebuia să-l prindem pe jude, să-l judecăm şi să-i punem o cruce la capi" zise căpitanul cu chi-

vără roşie militară. Horea dădu, aprobator, din cap. îl cunoştea prea puțin pe George Suciu şi poate de aceea avusese încredere în el. Altfel, adunarea din Bucium ar fi început-o cu judecarea răului şi nimicirea lui. Dar n-a fost să se întîmple aşa. „Unde-i căpitanul nostru din Bucium, Ionuț Dandea?" întrebă, aşa deodată, Horea. Nimeni nu-i răspunse. Toți l-au văzut stînd în rîndurile din față în timpul adunării, apoi a dispărut odată cu ceilalți neîncrezători.

El însă, căpitanul din Bucium, văzînd pericolul în care se afla Horea, împreună cu tatăl şi cu cei doi frați ai săi plecară în cătunele de jos ale Buciumului, la Muntari, Sat şi Cerbu, să adune oameni şi să-i scape pe cei doi căpitani înainte de venirea cătanelor. Astfel că marți dimineața, a doua zi după cele întîmplate, încă înainte de răsăritul soarelui, buciumanii credincioşi lui Horea năvăliră asupra casei în care acesta era închis şi-l liberară împreună cu toți ai săi. Horea porunci să-i prindă şi să-i lege pe țăranii care s-au încumetat să pună mîna pe el. Căpitanul cu chivără roşie militară întări porunca lui Horea, cerînd oamenilor să prade casele trădătorilor. Ceea ce se şi întîmplă, Ionuț Dandea dovedindu-se a fi un aspru judecător şi tot atît de înverşunat împlinitor al ordinelor primite de la Crăişor.

Cînd soldații plecați din Zlatna ajunseră la Bucium, mulțimea țăranilor era de vreo opt sute de oameni. Horea discută cu ofițerul povățuindu-l să-şi vază de treburile lui, că țăranii nu-s porniți contra împăratului, ba dimpotrivă, au ordin să facă ceea ce fac. Soldații, temîndu-se de mulțime, plecară la Zlatna iar Horea cu oamenii săi porniră la Muşca.)

Interogatoriul lui Horea a continuat în ziua de întîi februarie. Contele încercă să-l cîştige pe acuzat cu întrebări banale. Horea nu s-a lăsat prins în astfel de mreje.

„Tu, române, ştii să scrii şi să citeşti?"

„Faţă de ăştia, adevărul trebuie ascuns", gîndi Horea şi răspunse că nu ştie nici să scrie şi nici să citească. Contele îl ameninţă, făcîndu-i semn cu degetul. Nu-l credea. „Un ţăran român care îndrăzneşte să se înfăţişeze împăratului, nu-i un iobag oarecare. Cine oare l-o fi instruit?

108

De fapt, la Viena sînt destui amatori de revoluţii şr^Eo-rea a zăbovit multe luni pe lîngă palatul lui Iosifp^ffep-tîndu-l să se reîntoarcă din Italia. N-a stat el degeaba. Nici atunci şi nici altădată. Destui avocaţi se ofereau, pe preţ de nimic, să instruiască oameni de jos, porniţi împotriva regulilor din împărăţie. Cum astfel se poate explica faptul că un ţăran român, în timpul revoluţiei, l-a acuzat pe împărat de trădare pentru că nu le-a dat arme şi-a ameninţat în gura mare că, dacă-i va trăda încă o dată, îşi vor căuta un alt împărat? Ca şi cum împăraţii se găsesc de vînzare la piaţă", medita îndelung contele. Apoi întrebă:

„In timpul răscoalei, ai scris şi ai primit scrisori? Cine ţi le-a scris şi cui i-ai răspuns?"

Imitîndu-l pe acuzatorul său, Horea rămase cîteva clipe pe gînduri. Răspunsul îl avea pregătit. Dar voia să-i creeze contelui emoţii. Emoţii şi bucurii care să nu se împlinească.

„Eu nici n-am trimis scrisori şi nici n-am primit scrisori!"

Jankovich avea însă dovezi pe care Horea nu le pmtea contesta cu argumente.

„N-ai scris tu oare judelui nobililor din Zam să lase oamenii să meargă în Ungaria pentru a cumpăra bucate?" îl întrebă, ironic, contele.

Horea replică:

„Scrisoarea despre care se vorbeşte n-am scris-o singur, întreg satul Rîu Mare a cerut şi a lăsat să se scrie această scrisoare pe care a compus-o nobilul Alexandru Chendi din Cîmpeni."

„Oare locotenentul Petru Lupu din Abrud nu ţi-a trimis o scrisoare? Şi nu tu i-ai răspuns la ea?"

„Nici locotenentul nu mi-a scris mie, nici eu lui", zise Horea manevrînd cu curaj acelaşi nu hotărît care, spera el mereu, îl va salva sau îl va duce în faţa împăratului.

„Cui i-ai mai scris?"

„Nimănui, din moment ce nu ştiu face acest lucru." „Nici judelui nobililor Gheorghe Bisztray junior din Cîmpeni?"

„Nici. întregul sat Rîu Mare i-a scris." „Cine a scris această scrisoare?"

109

„Acelaşi Alexandru Chendi." „Ce conţinea scrisoarea aceea?"

„Cei din satul Tomnatic de pe Criş au scris celor din Rîu Mare, în numele localităţii Tomnatic şi-al altor localităţi de pe Criş că nobilii sînt foarte întărîtaţi asupra lor şi că sînt tare urmăriţi de către aceştia, drept

pentru care cer ajutor şi la această veste, satul Rîu Mare a scris judelui nobililor Bisztray ca el să caute mijloace şi să scrie la Zlatna pentru ca nobilii să se abţină de la asuprirea crudă a poporului."

„începe să fie confuz, gîndi mulţumit contele. Caută alibiuri şi nu le găseşte. Sînt mai mult ca sigur că nu vom scoate mare lucru de la el deşi acesta deţine secretul răscoalei", continuă Jankovich să mediteze înainte de întrebarea următoare:

„Cînd a fost Alexandru Chendi la tine?"

„Nu-mi amintesc ziua, dar era pe vremea cînd răscoala se afla în focul ei cel mai mare."

„Cît a stat la tine?"

„O săptămînă."

„A mai fost Alexandru Chendi si altădată la tine?" „Nu."

(Nobilul Alexandru Chendi se afla în derivă. La începutul răscoalei fusese de partea iobagilor, răspunzînd chemării lui Horea în ospeţia căruia s-a aflat o săptămînă, vreme în care a scris mai multe scrisori şi, se presupune, i-a sfătuit pe căpitani ce şi cum să facă. Apoi, cînd autorităţile l-au convocat la interogatoriu, s-a lepădat de ei, acuzîndu-i. Deşi le-ar fi putut fi de folos, ca un martor de elită ce era. Titlul de nobleţe l-a împiedicat s-o facă. Şi teama de moarte. Anchetatorii nu prea ţineau seama, în astfel de împrejurări, de starea socială a inculpaţilor. Iar el, nobilul din Cîmpeni, în vinele căruia curgea acelaşi sînge ca şi-n vinele lui Horea, s-a hotărît să şadă în banca trădării. Grija lui a fost să scape de acuzarea ce i s-ar fi putut aduce, de bănuiala că ar fi fost implicat în evenimentele petrecute şi ca atare trecut pe lista inculpaţilor. Dar cine renunţă de bunăvoie la viaţă pentru a salva viaţa altuia? încercările sale, voalate ce-i drept, de a acoperi unele fapte ale căpitanilor au eşuat. Autorităţile cunoşteau mult mai multe lucruri din viaţa lui

decît şi-a închipuit. Primul interogatoriu i l-a luat loco-tenent-coionelul Kray.

„I-ai văzut pe Crişan şi pe Cloşca la Horea acasă? l-a întrebat, cu voce aspră, militarul.

„Nu i-am văzut!" i-a răspuns, cu voce tremurîndă, tră-dînd frica, Alexandru Chendi.

„Am documente şi, dacă nu ne spuneţi adevărul, vă paşte o mare primejdie", l-a ameninţat Kray.

Nobilul se cutremură. încercă să-şi amintească numărul şi numele nobililor români din Transilvania. Erau puţini, foarte puţini. Şi nimeni nu şi-ar fi pus viaţa la bătaie în favoarea sa. Fiecare îşi apăra titlul şi bunăstarea.

„I-am văzut", mărturisi Chendi şi simţi în inimă vîr-ful unui pumnal.

„De ce aţi acceptat să mergeţi la Horea acasă?" continuă Kray să-l ţină în frîu.

„De frică. M-a ameninţat. Şi oricînd putea să mă omoare. Dacă nu el, vreun scelerat dintre cei pe care-i comanda. Că era aspru la mînie şi nu

suferea să fie umilit. Ştiţi doar ce-a făcut cu nobilii pe care i-a întîlnit în drumul său!" 1

Kray îl privi cu milă. Ca pe un cerşetor. Numai că, în loc de un bănuţ, i-a azvîrlit o altă ameninţare:

„Scrisoarea pe care v-a trimis-o Horea ca să mergeţi la el, nu conţine nici măcar o aluzie cum că v-ar face nu ştiu ce mare rău dacă-l refuzaţi. V-a chemat pur şi simplu cum chemi un prieten, şi v-aţi dus!"

Kray nu-l mai întrebă decît lucruri nesemnificative la care nobilul răspunse cu mîna pe inimă. Dar, pentru a ieşi de tot şi definitiv la suprafaţă, îşi propuse ca în faţa comisiei aulice să-i dea lui Horea cîteva lovituri de graţie şi astfel să fie considerat de contele Jankovich un co-laborator de mare valoare. Aşa şi-a pus şi el semnătura pe sentinţa de condamnare la moarte a lui Horea. Fără depoziţiile sale, probele împotriva Crăişorului nu erau nici pe departe zdrobitoare. Astfel, atunci cînd, în faţa comisiei aulice i se citesc depoziţiile date mai înainte, el nu numai că le confirmă, dar mai adaugă şi alte amănunte. Susţine că, în săptămînă care-a petrecut-o la Horea, acesta, împreună cu Cloşca, n-au stat în nici o noapte în

111 sat, plecînd cine ştie unde. Apoi, îi dă lui Horea lovitura de graţie. Nobilul Chendi mărturiseşte:

„Horea se afla acasă cînd un om de-al lui de încredere i-a adus vestea din Abrud că prietenul său, preotul din Arada, a fost arestat de autorităţi. Auzind această întîmplare, Horea s-a înfuriat şi a poruncit ca imediat să fie jefuit Cîmpeniul. Şi poporul l-a ascultat." Nobilul şi-a făcut şi de astădată datoria. Titlul şi averea sa au fost salvate.)

În faţa lui Horea, la porunca lui Jankovich, apăru nobilul Alexandru Chendi. Nu era nici mîndru, dar nici nu i se citea în ochi teama care-l cuprinsese altădată. Trădase. Restitui teama şi primi încrederea autorităţilor, „îl cunoşti pe acest om?" îl întrebă contele pe Chendi. „Îl cunosc", răspunse acesta degajat. „Tu îl cunoşti pe acest nobil Alexandru Chendi?" i se adresă Jankovich lui Horea.

„Da, îl cunosc şi după nume şi personal." Chendi ocolea anume privirea lui Horea, care-l căuta. Nu pentru a-i face semn să tacă, să nu-l acuze ci numai aşa, ca să ştie ce culoare au ochii unui trădător care i-a fost şi prieten, pe care l-a ajutat în destule rînduri.

„Adevărat că ai spus în prezenţa acestui nobil că-ţi pare rău că răscoala a început într-un anotimp aşa de nefavorabil?"

„Nu, răspunse Horea. Nobilul minte." „Recunoşti că tu şi căpeteniile tale v-aţi lăudat în prezenţa acestui nobil că aţi supus Principatul Transilvaniei de la Beiuş pînă la Turda în aşa fel încît dacă tu, Horea, ai porunci, nu numai românii ci şi iobagii unguri s-ar răscula pe loc împotriva nobililor şi funcţionarilor?"

„Eu n-am rostit asemenea vorbe şi nici din gura altora nu le-am auzit", răspunse Horea. Nobilului Chendi i s-a părut că niciodată, de cînd îl cunoaşte, nu l-a văzut aşa măreţ, aşa de puternic, deşi era legat în lanţuri, deşi soarta îi era pecetluită. Şi nobilul român se ruşina. Simţi în ceafă o

durere mare. Ceru un pahar cu apă. Dorința i-a fost împlinită imediat. Era doar nobil şi unul din cei mai importanți şi credincioşi martori. Şi un astfel de om trebuie tratat cum se cuvine. Jankovich îl compătimea, îşi dădea seama ce greu îi vine nobilului să acuze. „Sau

poate că o face din plăcere, nu neapărat din necesitate — gîndi el. Altul ar risca. De dragul de a fi cunoscut în tot imperiul. Cine-a auzit de Chendi la Viena? Nici măcar ce1 ce mătură strada din fața palatului imperial. Impă-ratul, nici din greşeală." Se uită la Horea apoi la Chendi si încercă să-i compare. Nu găsi nici un punct care să îi apropie." Doar faptul, cu totul şi cu totul întîmplător — zîmbi contele — că vorbesc aceeaşi limbă. Dar asta nu spune nimic şi nici nu înseamnă mare lucru. Am mai vă-zut eu frate omorîndu-şi fratele, bucurîndu-se că a izbutit să săvîrşească o asemenea nelegiuire. Oare să ştie nobilul Chendi că, deja, Horea este condamnat la moarte? Cine să-i fi spus? Lucrul ăsta îl ştiu doar eu şi împăratul. Să aibe el o presimțire atît de ascuțită? Posibil. Multe lucruri imposibile sînt totuşi posibile. Prea îl acuză de moarte."

Contele reveni cu picioarele pe pămînt. Obişnuia să se odihnească, să-şi odihnească mintea, meditînd în timpul interogatoriului. Din tinerețe. Exerciții spirituale. Jocuri de-a logica. Ecuații pentru alte întrebări în vederea descoperirii altor necunoscute de care avea trebuință. Tuşi sec şi i se adresă lui Horea:

„Cine a poruncit nobilului să scrie, tu, sau întregul sat?"

Chendi îşi aminti o rugăciune din copilărie pe care o rostea în gînd. Era sigur că va scăpa cu față curată. Se temea însă de blestemul lui Horea. Blestem care putea însemna şi ultima dorință a celui din fața sa. Horea răspunse:

„N-am ştiință decît de cele două scrisori adresate judelui nobiliar. Despre a treia sau chiar despre a patra, scrisă pentru locotenentul Petru Lupu nu ştiu nimic. Cît priveşte cele două scrisori pe care le cunosc, n-au fost atît de amenințătoare precum le descrie nobilul. Şi nu eu, ci întregul sat Rîu Mare a poruncit să fie scrise cele două scrisori."

Chendi vru să intervină, dar se abținu. Fața i se congestiona. Să vadă şi contele cît poate fi el de indignat cînd un iobag îl face mincinos. Jankovich nu-l băgă însă în seamă. Mimica nobilului nu-l interesa. Eventual mimica acuzatului. Să' ştie măcar cînd spune sau cînd nu

spune adevărul. „Măcar l-ai cunoscut pe locotenentul Petru Lupu?" „Nu."

„Nu ți-a promis locotenentul că-ți va face servicii bune la comisia din Sebeş?" „Nu."

(Michael Brukenthal ținea neapărat să se remarce, să fie considerat un fel de coautor la prinderea căpitanilor răscoalei, dintre care Horea îl interesa cel mai mult. Era convins, ca dealtfel, şi unchiul său, Samuel Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, că după prinderea lui Horea răscoala se va

destrăma, principatul recîştigîndu-şi astfel liniştea mult dorită. S-au propus, în acest scop, o mulțime de planuri, care mai de care mai îndrăznețe, galbenii oferiți drept recompensă, stîrnind multe ambiții printre militari. Cu aprobarea tacită a lui Michael Brukenthal, din încredințarea căpitanului Richard, locotenentul Hoffman din regimentul I românesc de graniță, scrise din Abrud, sub semnătura locotenentului român Petru Lupu, lui Horea, să vină la Cîmpeni să poarte tratative pentru pace. Inteligent şi abil în astfel de treburi, Horea intui scopul acestei invitații şi ocoli momeala. Scrisoarea mirosea a trădare. Sfătuindu-se şi cu Cloşca, hotărî să respingă oferta de pace a necunoscutului locotenent român. Aflat în munți, nobilul Alexandru Chendi a fost solicitat şi acceptă să scrie răspunsul cuvenit, conceput de Horea.

,,Să-l scriem în limba maghiară", propuse Cloşca.

„Ăştia ne-ar crede besmetici. Omul ne scrie româneşte şi noi îi răspundem ungureşte?" rîse Horea acceptînd ideea tovarăşului său. Chendi n-a avut nici o obiecțiune. El tiu se considera implicat în răscoală decît cu sufletul. Era român, dar era şi nobil. Părerea lui Horea era ca scrisoarea să fie scurtă şi să respingă în mod indirect propunerea ofițerului care se oferea ba să-l sprijine pe lîngă comisia din Sebeş, ba să-l însoțească personal la Viena cu condiția, firească pentru locotenent, ca Horea să se prezinte la Cîmpeni, la masa împăcării. Magistral concepută, scrisoarea suna astfel: „Onorate Domn, Domnule locotenent! Bunul nostru Domn! Scrisoarea Domniei tale cu data de astăzi, scrisă româneşte, am primit-o cu mare

respect şi cu multă bucurie. La care vă scriem acestea; că Dumnezeu preasfîntul să se îndure de poporul său şi să dăruiască în țara noastră pace, pe care domnii foarte uşor ar putea-o face, dacă ar vrea, fiindcă noi nimic nu poftim ce e cu neputință, ci numai două lucruri: întîi să fie lăsați slobozi prinşii noştri, a doua să ni se dea milostiva rezoluție dobîndită de la înalta Curte cu multele noastre rugări, potrivit poruncii împăratului. în ce priveşte însă ca noi să ne întîlnim la Cîmpeni şi să vorbim de pace, bine ar fi, dar nu mai putem umbla atîta în sus şi în jos, fiindcă oamenilor le e frig şi flămînzesc. Mai departe, juzii cei vechi sînt acolo cu domnii şi cu miliția, să fie trimişi aici în domeniu să dea socoteală, fiindcă mult au tras şi stors, anume mai întîi judele Macavei Bota, Ion Oneț, Ion Cocoş a Teții, Petelic Bodea, Gheorghe Boba care n-a dat socoteală de 5 000, Achim Coteț şi Şimoca Cotoşel. Cu aceasta rămînem al Domniei tale supuse slugi, iobagii fiscali din Rîul Mare şi Nicola Ursu." Complotul eşuase.)

Contele continuă interogatoriul. Horea şi Chendi stăteau fată-n fată. Vîndutul si vînzătorul. Iobagul si1 nobilul.

„Ce fel de document tipărit era acela, la începutul căruia era imprimat vulturul împărătesc cu două capete?44

Chendi era mai atent decît Jankovich.

„A fost privilegiul Majestății Sale pentru zidirea unei biserici greceşti care mi-a fost dat în biserica din Viena, cînd am fost ultima dată acolo şi pe care l-am adus aici."

„întrebare banală, răspuns banal, document fără importanță", gîndi nobilul, întrebîndu-se cum ar fi anchetat el cazul lui Horea. Fugi înfricoşat de acest nemernic gînd. „Poate că m-aş fi spînzurat înainte de a începe interogatoriul. Sau poate că l-aş fi condus mai bine decît contele. Nu de altceva, dar îl cunosc mai bine, chiar foarte bine pe acest dezlănțuitor de răscoală. De unde oare i-a venit în minte ideea de-a instiga iobagii împotriva nobililor? Că, să fiu sincer, el n-o ducea tocmai rău. Ce-i drept, n-avea casă, n-avea masă, dar nu se putea plînge de lipsuri. Şi drumurile la Viena îl întinereau. Şi-apoi, nu cred eu că Horea şi-a pus de atîtea ori viața-n joc numai de dragul iobagilor năpăstuiți. Cine ştie ce prie-

8'

115

teni şi-o fi găsit el la Viena cărora le promitea să-i revadă. Ce-l va întreba, oare, acuma?"

Ghicindu-i, parcă, gîndul, Jankovich, aproape plictisit, privindu-l pe Horea a lehamite, supărat că nu poate scoate nimic de la el, puse o nouă întrebare:

„N-a venit George Crişan la tine cu cîteva din căpeteniile sale în cîmpia satului Rîu Mare, numit Albac, şi nu te-au rugat pe tine să le stai întrajutor fiindcă au fost strîmtorați mult de către soldații imperiali, iar tu, împreună cu mai mulți dintre oamenii tăi, ați răspuns că nu dați ajutor în afara stăpînirii nimănui, dar în cazul în care cruzimea soldaților ar pătrunde pînă la voi, atunci v-ați apăra?"

Chendi mustăcea. Horea n-avea nevoie de un anume timp de gîndire. Ca şi cum întrebările i-ar fi fost date mai dinainte anume ca să pregătească răspunsurile cît mai bine.

„Nu, nimeni n-a venit pentru ajutor la mine. Dar au venit trei străini din regiunea Crişurilor care au cerut copii după rezoluțiile împărăteşti."

„Cu mintea lui ascuțită, dacă ar fi avut arme destule şi oameni pricepuți în a le mînui, Horea ajungea rege al Transilvaniei", gîndi Chendi. Jankovich fu şi el pe aproape cu presupunerile. De aceea se bucura că avea dezlegarea împăratului pentru lichidarea lui Horea.

„într-o seară, cînd erai bine dispus, poate după cîteva păhărele de băutură, l-ai chemat pe nobilul Alexandru Chendi din casa preotului Sîntion din Albac, în fața porții şi ți-a spus că el, Chendi, va obține grațierea dacă vei linişti oamenii şi îi vei opri de la jefuire şi omoruri viitoare, la care tu imediat ai răspuns:

— Nu-mi trebuie grația împărătească; voi linişti oamenii dacă vor fi eliberați cei arestați la Galda de Jos şi Zlatna, dacă se va aduce o uşurare contribuțiilor, taxelor şi altor dări, fiindcă Maiestatea Sa a ordonat de cap numai un fiorin şi 20 de creițari, fără să ştie de celelalte taxe?"

Nobilul îngălbeni. Horea va nega şi-l va pune într-o situație penibilă. Şi-l va mai blestema o dată pentru trădare. Liniştit, acuzatul răspunse:

79

„Nu ştiu niimic despre aceste cuvinte. Nobilul le-o fi visat." '

Chendi se aştepta ca Jankovich să-l oblige să intervină. Contele însă continuă interogatoriul ca şi cum el nu s-ar fi aflat de faţă.

„Te-au înarmat sau nu mulţi oameni Cu arme frumoase în casa lui Nicola Petru din Albac?"

„Au venit mulţi oameni la mine pentru a auzi ce stă scris în documente şi aceştia au adus acolo şi puşti."

„Erau sau nu agăţate în camera ta mai mult de 30 dintre cele mai frumoase puşti care-au fost încărcate în prezenţa nobilului, împărţindu-se şi pulbere, şi plumb?"

Chendi confirmă, Horea tăcu. Contele continuă:

„Cu această ocazie ai poruncit nobilului Alexandru Chendi să citească în faţa poporului adunat, documentele. Dacă după citire şi explicare, cei mai buni gospodari fruntaşi au dat din cap şi au arătat că hi aceste documente nu stă scris ceea ce credeau ei şi au plecat imediat, iar tu ai rămas numai cu oamenii de nimic?"

Chendi o luă înaintea lui Horea, se grăbi să scape de tortura interogatoriului şi confirmă cele declarate. Horea răspunse:

„Am poruncit nobilului să citească documentele, iar apoi toţi oamenii au plecat deoarece n^aveau de ce să mai rămînă acolo."

„Dacă n-am fi fost noi, martorii, credincioşii de bază ai împăratului, nu-l puteau acuza de nimic", gîndi Chendi 'şi-n sinea lui se bucură că va scăpa de Horea. „Cum de m-am lăsat eu ademenit şi înfricoşat de un iobag?" se întrebă el şi-l privi pe acuzat, pe ascuns, cu destulă ură ca şi cum Horea i-ar fi pricinuit un mare rău, cel mai mare rău al vieţii lui.

„A venit la tine George Crişan şi alţii şi ţi-au spus: — Iată, Horea, fiindcă ne-ai condus la această fărădelege, dă-ne acum scrisorile împărăteşti în baza cărora ai început, pentru ca să ne putem apăra faţă de soldaţii împărăteşti. Iar tu le-ai răspuns: — Aceste documente nu vă folosesc la 'nimic, fiindcă au fost date numai pentru domeniul Zlatnei?"

„Dacă s-ar fi întîmplat acest lucru, Crişan şi oaoie

nii săi i-ar fi omorît pe loc", gîndi nobilul. Contele aştepta curios răspunsul acuzatului:

„Eu am vorbit cu nişte oameni pe care însă nu i-am cunoscut. Aceştia au întrebat de documente, dar cu alte vorbe decît cele pomenite de conte, la care eu le-am răspuns că nu le pot da documentele vieneze deoarece au fost date numai pentru domeniul Zlatnei."

„N-alegi nimic din răspunsurile ăstuia care vorbeşte ca un mort înviat numai pentru cît ţine acest interogatoriu şi nu-l interesează ce va unma după ce el se va reîntoarce in mormînt", gîndi nobilul, uimit de perspicacitatea lui Horea, de curajul său de a-l înfrunta pe conte şi prin conte pe însuşi împăratul pe care, după cum se lăuda mereu, îl socotea prietenul său.

„Ai dispus ca nobilul Chendi să-ţi scrie două scrisori?"

„Eu nu, poate sătenii." Nobilul oftă.

„Ai avut obiceiul ca scriptele tale, adică, mai bine zis, rezoluțiile de la Viena, să le păstrezi la Nicola Cîrstea din Arada, o parte a Albacului?"

„Da, fiindcă acesta a fost de cinci sau 'şase ori la Sibiu cu ele, după dreptate. Şi n-a găsit-o."

„Adevărat că tu şi căpitanul tău, atunci cînd ați primit vestea că în Ponor şi Remetea au fost omorîți soldați, ai răspuns cu bucurie:

— Aşa e bine, vrem să pornim lupta şi contra lor?"

„Despre toate acestea eu nu ştiu nimic!" răspunse Horea calm, ca şi cum astfel s-ar fi şi petrecut lucrurile.

Contele înteți tirul. 'Voia să-i demonstreze şi nobilului român care era de față că hotărîrea împăratului de a-l alege dintre cei mulți să ancheteze corifeii răscoalei a fost mai mult decît inspirată. Să i se ducă vestea în toată Transilvania! Că-i înțelept şi viclean, şi drept, că urmăreşte numai şi numai stabilirea adevărului.

„Oare ce vrea Jankovich? Să stabilească adevărul, sau pur şi simplu să realizeze un proces verbal de anchetă pe care să-l anexeze sentinței de condamnare la moarte a lui Horea? Căci Horea n-are scăpare", gîndi nobilul Chendi.

„Este adevărat că, împreună cu partizanii tăi princi-

pali: Mariță Avrami, Todor Berindei şi Ion Culdă, atunci cînd ți-a parvenit ştirea că nobilii au pătruns în Sohodol şi l-au arestat pe preotul din Arada, care-ți era prieten, ai îndemnat poporul să jefuiască Abrudul? Cunoşti ceva despre această jefuire? Tu ai fost conducătorul rebelilor? I-ai dat, cu această ocazie, băiatului sau soției lui Alexandru Chendi un fiorin?"

Nobilul stătea ca paralizat în fața lui Horea. Toți muşchii îi erau crispați. Gura îi era uscată. încercă să scape din această stare lingîndu-şi buzele, înghițind în sec. Nu izbuti.

Horea răspunse cîntărindu-şi parcă fiecare vorbă într-o balanță anume făcută pentru el, sigilată în numele adevărului său:

„Da, eu am fost la Cîmpeni, dar numai cu intenția de a spune vicejudelui nobililor ca să numească alți juzi în locul celor fugiți; dar n-am fost în vremea cînd s-a petrecut jaful. Şi mai ştiu că i-am dat băiatului lui Chendi un fiorin pe care-l datoram tatălui său ca onorariu pentru scris."

„Deci nobilului i-au fost plătite scrisorile, gîndi, contele. Nu le-a scris de dragul aceluiaşi sînge care curgea în vinele amîndoura. Şi nici pentru ca răsculații să nu-l jefuiască."

„Ce părere ai, nobile Chendi, de răspunsul pe care l-ai auzit?" întrebă Jankovich.

Martorul răspunse, ca şi cuim cineva i-ar fi dictat cuvînt cu cuvînt:

„Cînd ai venit la mine 'din Cîmpeni, casele juzilor domneşti şi casa lui Frăticu, alias Cristea Petru din Rîul Mare, cel care a tras de două ori asupra ta fără ca puşca să ia foc, erau întregi. Cînd te-ai reîntors la Cîmpeni, era jefuită şi dărîmată iar vîn timpul jefuirii, drept recunoştință pentru că v-am scris, ai pus o sentinelă la poarta casei mele, să mă păzească", încercă

^nobilul să-i amintească lui Horea faptele pe care el le nega nu cu înverşunare ci într-un mod 'foarte firesc.

„Ce ai de răspuns la toate acestea?" îl întrebă contele pe Horea.

„Toate acestea le aud acum pentru 'prima dată. Nu ştiu nimic despre ele"

82

„Asta ană crede copil, a'şa mă înfruntă. Şi face pe curajosul! Nici Vorba nu-i tremură, nici ochii nu-i închide cînd mă minte-n faţă, nici obrazul nu i se înroşeşte de ruşine. Oare aşa să fie toţi sceleraţii care au 'luat parte la răscoală?" Contele era indignat. Horea îl nesocotea. Cum îl nesocotea şi pe 'Chendi. Cum l-ar fi nesocotit pe însuşi împăratul, dacă acesta ar fi fost de faţă." De ce insistă să-l vadă pe Iosif? Sigur deţine secrete pe care mai bine le ia cu el în mormînt decît să ni le dezvăluie. Pentru el, noi nu sîntem decît nişte venetici, nişte inşi trimişi să-l ancheteze, faţă de care n-are nici o îndatorire. Nu vrea să recunoască faptul exact că noi reprezentăm şi voia împăratului şi legea imperiului!" Jankovich vorbea cu el însuşi. Cît n-ar fi dat să aibă aproape de el un bun prieten cu care să se consulte, căruia să-i spună ce gîndeşte despre acest 'interogatoriu. Cu ceilalţi membri ai comisiei aulice nu poate discuta decît oficial, păstrînd şi distanţa şi înălţimea care-l despărţea de ei.

Pînă la ultimul interogatoriu, Horea a mai apărut în faţa contelui de trei ori, respingînd toate acuzaţiile care i s-au adus, negînd că ar cunoaşte pe vreunul din martorii acuzării, sau chiar dacă recunoştea pe careva, nega mărturiile depuse împotriva sa. Ultima şedinţă a avut loc la 24 februarie. Contele era indignat. Dacă i s-ar fi admis de către împărat să folosească tortura, n-ar mai fi stat o clipă pe gînduri. Şi "i-ar fi sfîrtecat acuzatului şi nervii şi inima. L-ar fi făcut să simtă gustul puterii, gustul adevărului puterii. Aşa însă, contele se vedea obligat să suporte cu stoicism sfidarea Ia care-l supunea Horea, impertinenţa acuzatului. „Oare toţi românii sînt 'aşa?" se întrebă Jankovich şi rîse. Martorii dovediseră că Horea este, totuşi, o excepţie. Mulţi care bravaseră în 'timpul răscoalei, se comportaseră ,apoi 'ca nişte mieluşei. Spuseră tot ceea ce li s-a cerut. Fără pic de remuşcare. In fapt însă, inconştienţi. Pentru că n-o făceau anume pentru binele împăratului şi nici pentru a ajuta comisia 'aulică la stabilirea adevărului, ci doar 'pentru a-şi apăra propria lor piele. Mulţi au trădat şi au murit. Oare dacă cei ctare-au păţit astfel ar fi ştiut 'că n-au scăpare, ar mai fi trădat? Contelui îi părea rău că n-a experimentat acest

82

lucru pe unul din mulţii săi acuzaţi. Să-i spună adică în faţă, că va muri şi-apoi să-l ancheteze, cerîndu-i să spună adevărul. Cum reacţionează un om în faţa unei astfel de situaţii? Implorînd milă? Cerşind zile şi viaţă? Cerîn-du-şi iertare? Spunînd că tot ceea ce a făcut 's-a întîmplat datorită ameninţărilor cu moartea la care-a fost supus de căpitanii răscoalei?

„Am cam îmbătrînit degeaba!" recunoscu Jankovich. Ceru să-l aducă din nou pe Horea. Pentru un ultim interogatoriu.

„Te-am chemat acum pentru ultima dată aici. Pricepi oare că este momentul suprem pentru a te răzgîndi cu privire la ceea ce vorbeşti? După ce vei reflecta, să mărturiseşti în mod sincer care a fost participarea ta la neliniştea ce-a fost în țară şi la violențele comise?"

„Ei speră că mă voi lăsa păcălit acum, în ultimul moment. Cred ei că adevărul meu poate fi dat în schimbul unor promisiuni mincinoase. Moartea-i lîngă mine. Ne-am făcut prieteni de 'cînd am fost adus la Alba Iulia. Aşa că nu-mi mai pasă. Totul s-a sfîrşit. Răspunsul meu ^ste unul singur; şi de fiecare dată acelaşi: N-am fost, nu ştiu, nu cunosc!"

Contele îl asculta cu atenție convins fiind că Horea îşi va schimba radical atitudinea.

„Eu am vorbit pînă acum ca şi cum aş fi vorbit înaintea lui Dumnezeu şi n-am avut nici o participare la răscoală."

Contele îl înjură în gînd. Apoi continuă: „Ai abuzat în mod culpabil, în modul cel mai grav de grația preaînaltă prin îndărătnicia neruşinată arătată pînă acum, grație pe care ar fi trebuit să o recunoşti prin aceea că, după ce ai fost arestat, n-ai fost predat jurisdicției ordinare pentru a fi judecat, ci, în baza ordinului preaînalt, unei comisiuni aulice trimise în mod special, pentru ca cu atît mai puțin să stai pe gînduri să arăți adevărata tendință, realizarea şi, în sfîrşit, ținta răscoalei pornite în țară. Ce spui despre toate acestea?"

„Eu sînt nevinovat. Eu nu ştiu nimic despre toate acestea."

„Continuă să tăgăduiască!" se enervă contele.

83

„Trebuie să înțelegi că nu este necesară mărturisirea crimei de către făptuitor pentru ca acesta să fie pedepsit, fiindcă altfel n-ar putea fi abătut nici un acuzat de la o negare perseverentă. S-a dispus ca martorii să confirme declarațiile împotriva ta, în fața ta şi unii dintre ei au fost jurați chiiar în prezența ta. După declarațiile acestora, acuzatul va fi judecat în conformitate cu legislația penală preaînaltă şi după aceea pedepsit după gravitatea crimei lui ca un tulburător al liniştei publice, afară numai dacă nu vei aduce contra martorilor amintiți obiec-țiuni legitime. Este aproape imposibil să nu fii convins despre aceasta. Ce poți răspunde în legătură cu cele auzite?1'

Horea răspunse ca unul ce nu se afla pe marginea mormîntului asemenea lui:

„Eu n-am cunoscut decît abia unul sau cîțiva martori. Ca atare nu ştiu să aduc contra lor obiecțiuni. Destul că nu ştiu nimic despre cele întîmplate şi că sînt nevinovat."

„După ce au fost dovedite prin atît de multe declarații, sub jurămînt, crimele de care ai fost acuzat şi care ți s-au pus în sarcină, să spui dacă poți spune ceva pentru a te apăra."

Horea ridică din umeri şi zise:

„Ce să spun pentru a mă apăra cînd nu mă ştiu vinovat cu nimic? Nobilii şi ceilalți locuitori din Bucium au fost porniți contra mea de cîțiva ani."

„Persişti asupra declarației acesteia sau crezi că trebuie schimbat ceva?"

„Deoarece nu ştiu decît ceea ce am declarat pînă acuma, nu pot deci decît să mențin depoziția."

Contele îl privi cu milă. Pentru prima dată de cînd îl cunoscuse îl compătimea. Horea surprinse privirea nobilului şi-i răspunse cu aceeaşi monedă. „De fapt, gîndi Jankovich, acest om, cît este el de nemernic şi de scelerat, trebuie invidiat! Locul său nu-i printre muritorii de rînd!"

Contele nu bănuia atunci că Horea, încă din ziua morții, va intra pe poarta nemuritorilor neamului său. Cu voce stinsă, porunci să-l ducă pe acuzat, sub pază straşnică, în celulă. Şi să fie păzit ca o comoară imperială, „împăratul va fi mulțumit!" încercă Jankovich să se autoliniştească.

XIV

Samuel Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, făcea noi şi noi planuri pentru stingerea răscoalei. „Să-i ascultăm pe scelerați, să notăm cauzele care i-au îndemnat să se răscoale, să le promitem marea şi sarea şi-apoi, după ce-i vom prinde pe căpitanii lor, vom vedea noi ce-i de făcut", gîndea ziua şi noaptea baronul. înțelepciunea sa, lăudată de supuşii apropiați, nu izvodea însă nici o soluție care să poată fi pusă imediat şi cu succes în aplicare. Aştepta scrisorile împăratului, mustrările acestuia, nu cu teamă, ci cu oarecare nelinişte pentru că, orgolios cum era, nu-i făcea plăcere să i se impute nici măcar această răscoală. Cu atît mai mult cu cît îl asigurase pe Iosif că-n Marele Principat domneşte liniştea, că oamenii trăiesc în pace şi fericire, că nobil şi iobag lucrează întru strălucirea imperiului cu aceeaşi tragere de inimă, ba chiar cu multă pasiune. ,

Frămîntat de aceste gînduri, îi scrise comisarului său, Michael Brukenthal, la Sebeş, să caute, în înțelegere cu generalul Pfefferkorn şi cu episcopul Nichitici, un om de încredere, de naționalitate română, care, însoțit sau nu de soldați, să plece în Țara Zarandului, să afle ce vor, de fapt şi nu de drept, răsculații. Generalul se gîndi la un ofițer. Comisarul n-a fost de acord. „Țăranii ăştia nebuni nu trebuie înfricoşați că se tulbură şi mai tare", argumentă el. Episcopul propuse un preot care, zicea el, cu ajutorul cuvîntului sfînt, să-i înduplece pe rebeli să depună armele şi să se liniştească. Michael Brukenthal se opri însă asupra lui Ioan Piuariu-Molnar, oculist la Sibiu, român născut în Sadu. „Asta-i şi de-al nostru, că noi îl saturăm şi cu pîine şi cu hrană sufletească şi-i şi de-al lor, că-i român. Numai că, de-al nostru şi de-al lor, puse într-o balanță, primul este mai greu, că-i din aur, cel de-al doilea fiind de sînge, rîse comisarul. Şi-l vom trimite în Zarand, cetele din Munții Apuseni aflîndu-se în stare de armistițiu!"

Oculistul se supuse acestei porunci fără s-o comenteze. Nu-i plăceau vărsările de sînge. Şi-n mod sincer, voia să

oprească răscoala, să-i vadă pe țărani din nou pe la casele lor împlinind poruncile stăpînilor şi-ale împăratului. Căci ce alte treburi avea un iobag? Şi, ca să le inspire țăranilor mai multă încredere, ca să se facă crezut pe cuvânt, ca intențiile sale să nu fie bănuite de trădare, luă cu el o cruce, aşa cum făcuse şi Crişan cînd se prezentase în fața țăranilor, la Mesteacăn.

Cînd Piuariu-Molnar ajunse la Brad, în ziua de 16 noiembrie, Crişan cu ai săi se aflau la Valea Bradului. Oculistul îi ceru căpitanului să se întîlnească la Brad, Crişan refuză propunerea, demult nu mai avea încredere în nici un om de-al stăpînirii şi-i propuse ca vorbirea să aibă loc pe un deal din apropierea satului unde el va fi prezent cu o parte din trupa sa. Piuariu-Molnar acceptă. Trebuia să-şi îndeplinească misiunea şi nu se eschiva de la nici un fel de compromis. De fapt, nici nu consideră oferta lui Crişan drept compromis.

Plecă la Valea Bradului şi, cînd văzu adunarea țăranilor în frunte cu Crişan, ridică crucea. Răsculații îl priveau cum se apropie nu numai cu neîncredere ci şi cu o neprefăcută nepăsare. „Ce bine ne poate face nouă unul care în fiecare dimineață îşi pleacă de zece ori sau de şi mai multe ori capul ca să-i salute pe mai marii Sibiului?" „Poate avea înțelegere, dar îi lipseşte puterea."

„Eu simt că vrea cu tot dinadinsul să ne amăgească."

Ajunse în apropierea oastei lui Crişan şi-l cuprinse mirarea văzînd că nici o puşcă nu-i îndreptată către el, că nici o laneie nu-l amenință. „Oamenii buni se simt de la distanță!" zîmbi, mulțumit, oculistul. Apoi se aşeză la sfat cu Crişan şi cu alți cîțiva căpitani ai săi mai apropiați. Discutară despre cauzele răscoalei, notă tot ce îi spuneau căpitanii, nu comentă cererile lor în nici un fel, era doar neutru, venise să propună pace şi să cunoască condițiile în care tulburările pot înceta. Nu promise nimic. îi lipsea puterea. întrebările pe care le punea iobagilor aveau în ele şi un iz de curiozitate. Oculistul voia să afle, pentru el, cît mai multe amănunte, cît mai multe adevăruri. Avea acum prilejul să le cunoască din cea mai autorizată sursă. De la răsculați.

„Cînd şi cum a început această răscoală?" întrebă el prefăcîndu-se în totalitate neştiutor.

Răspunse unul din căpitanii lui Crişan:

„Răscoala asta a început aşa: eu, Giurgiu Marcu din Crişcior, m-am dus în ăst an, în luna iulie, la Zlatna, şi-am tras la crîşma lui Varadi şi cîrciumarul de acolo, pe numele său Petru, m-a întrebat dacă am fost la Alba Iulia, iar dacă n-am fost, să mergem şi noi crişciorenii să ne înscriem ca militari, fiindcă aceia care nu se înscriu vor rămîne iobagi, iar cei ce se înscriu vor servi împăratului ca soldați. După trei săptămîni, m-am dus eu, Giurgiu Marcu, la Alba Iulia, în numele tuturor locuitorilor din comună, pe care-i aveam însemnați şi i-am înscris. Cînd m-am întors acasă, am aflat pe servitorul meu legat în lanțuri şi doi boi ai mei legați la doamna mea Szebeni din Crişcior. Asta pentru că am fost la Alba Iulia. Aşa s-au înscris toți din ținutul ăsta cum s-a înscris întreaga țară."

„De unde ştiţi voi că ţara întreagă s-a înscris?" întrebă oculistul nemulţumit că nu i s-a răspuns la întrebare, că cel dintîi căpitan, Crişan adică, stă în expectativă, lăsîndu-i pe ceilalţi să vorbească. Doar nu Giurgiu Marcu din Crişcior a pornit răscoala, ci George Giurgiu, zis,Crişan, din Vaca.

Ţăranul răspunse:

„Horea, căpitanul nostru pe care-l cunosc foarte bine după nume, are o scrisoare de la împăratul şi, în puterea acestei scrisori, oamenii nu mai au să facă servicii domnilor ci numai împăratului, fiindcă Horea a fost în persoană la Maiestatea Sa şi împăratul a trimis poruncă şi guvernului ca noi să nu facem servicii domnilor în măsura de pînă acum, dar pentru că domnii nu voiesc să asculte de porunca aceasta, aşa a poruncit împăratul, ca noi,, la fel ca întreaga ţară, să fim înscrişi militari."

Ioan Piuariu-Molnar, din ce în ce mai curios, mai interesat, convins fiind că le va aduce mari servicii celor ce l-au trimis în mijlocul răsculaţilor, care răsculaţi nu erau nici scelerați, nici lupi şi nici fiare, ci oameni în toată firea, cu care te puteai înţelege în bună regulă, puse o nouă întrebare: „Cum aţi făcut adunarea şi cum s-au început aceste tulburări?"

Căpitanii se uitară la Crişan căruia nu-i păsa de întrebările oculistului. Aştepta momentul cînd acesta se va interesa de condiţiile armistiţiului. Răspunse căpitanul:

„Horea ne-a trimis vorbă să ne adunăm în hotarul Mesteacănului şi afară de asta ne-a şi scris că dînsul are poruncă de la împăratul ca să ne adune pe toţi fiindcă are nişte patente pe care voieşte să ni le comunice şi aşa ne-a întrebat dacă noi voim să ţinem de domni sau de împăratul. Aceia care voiesc să ţină cu împăratul să meargă cu dînsul la Alba Iulia, ca acolo să asculte poruncile ce trebuie să facă mai departe şi aşa am jurat cu toţii la biserica din Mesteacăn şi aveam acum să vedem dacă mai servim domnilor sau căpătăm arme, sau dacă comandantul de la Alba Iulia are alte porunci. Aşa am plecat în ziua de întîi noiembrie la opt ore dimineaţa către Curechiu, dar Horea n-a fost aici de faţă, numai George Crişan pe care-l trimisese Horea".

„Generalul o fi fost de bună credinţă, dar, după cum se vede, nici el n-a avut destulă putere şi a trebuit să-i înşele pe aceşti ţărani care, firesc, s-au răzbunat. Sigur că le-a ajuns cuţitul la os. Şi-aşa rabdă de cine ştie cîte veacuri", zise, în sinea lui, oculistul, apoi întrebă din nou:

„Ce arme aţi avut voi la început?"

„Cînd am plecat să mergem la Alba Iulia, nu aveam în mîini decît bîtele noastre, iar unii dintre noi nu aveau nici măcar bîte". Piuariu-Molnar zîmbi, compătimîndu-i pe bieţii oameni, nu se arătă însă milos şi puse altă întrebare:

„Care este cauza revoluţiunii voastre, purtarea voastră atît de culpabilă înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor?" îi fu teamă de această întrebare. Strînse crucea în mîini.

„Domnule Piuariu-Molnar, ce cauți dumneata printre noi fără o puşcă, fără măcar un vîrf de coasă, doar te lauzi că eşti român, că iubeşti poporul şi mai ales că întotdeauna ți-a fost milă* de cei asupriți?" îndrăzni un căpitan să-l întrebe pe oculist, tocmai cînd acesta se ruga Dumnezeului său strîngînd puternic, în palmele amîndouă, crucea despre care credea că-l apără de cel rău. „Sau ai venit să ne tulburi planurile? Sau să ne predai nobililor ca pe nişte vite? Nu ți-a fost mai dragă liniştea pe care-ai avut-o în bîrlogul domniei tale, la Sibiu? Cîți galbeni ai primit pentru curajul de-a da ochii cu noi?" Piuariu-Molnar ridică crucea. In semn de răspuns. Crucea lui râspun-

87

dea tuturor întrebărilor. Şi trebuia sâ-i liniştească pe toți cei care ar fi îndrăznit să-i facă vreun rău.

„Liniştiți-vă!" zise Crişan cu autoritatea-i recunoscută şi temută. „Nu-i nici de-al nostru, dar nici de-al lor, nu-i. S-a rătăcit pe drumurile Transilvaniei şi-a nimerit la noi în Zarand. Se află, cum s-ar spune, în ospeția noastră. Să-l cinstim ca atare. Şi la vremea cuvenită să-l slobo-zim teafăr şi nevătămat. Să ne poată vorbi de bine." Şi către oculist:

„Domnia ta eşti ca apa sfințită. Nu faci nici bine, dar nici rău nu eşti în stare să faci." Apoi către căpitani:

„Răspundeți-i la întrebare. Să nu plece de la noi neştiutor. Şi de la el să afle şi cei tari cînd, cum şi pentru ce am pornit vîlvătaia. Să afle şi să ia aminte. Să învețe să socotească cum se desparte binele de rău."

„Poate ne mai întrebi o dată ce-ai vrut să afli, că ne-am luat cu vorba şi-am uitat păsul Măriei Tale", zise un căpitan.

Oculistul repetă întrebarea. Unul din căpitani vorbi: „înainte de toate ne rugăm în genunchi şi cu lacrimi In ochi de prea grațiosul nostru împărat ca să ne ierte, pentru că nouă ne pare rău de ce-am făcut. Noi sîntem oameni săraci şi chinuiți de domni. Apoi, cu deosebire ne rugăm de împărat să binevoiască prea grațios a ne elibera de jugul iobăgiei şi să ne primească în serviciul împărătesc, aşa după cum ne-am înscris la Alba Iulia, deoarece de vom ajunge să fim iarăşi supuşi domnilor, dînşii se vor purta cu noi, în viitor, şi mai rău şi țara iarăşi se va răscula!4*

După ce-l auzi vorbind pe Crişan, după ce auzi şi răspunsul căpitanului care, în vorbe puține şi cu destulă stîn-găcie, îl relată despre cauzele răscoalei. Piuariu-Molnar prinse curaj, şi atacă:

„Dacă eu vă declar că Maiestatea Sa împăratul nu voieşte să fiți soldați şi, mai cu seamă acum, după ce-ați comis atîtea excese, ce veți zice"?

Căpitanii se uitară, din nou, la Crişan. între ei, înainte de venirea solului, discutaseră şi această problemă. Noaptea, la căpătîiul cîte unui foc de tabără, vorbeau de toate. Şi-un alt căpitan răspunse:

87

„Dacă împăratul nu voieşte să fim militari, noi ne supunem voinței şi poruncilor Maiestății Sale. Dar să nu mai fim iobagi. Să ne dea funcționari germani."

„Ciudat răspuns, gîndi oculistul. Oamenii ăştia sînt plini de înțelepciune. Doamne, cum am uitat şi eu de bă-trînii din satul meu, de vorbele şi îndrumările lor! M-am prea îndepărtat de ei. Şi de cine m-am apropiat? De neasemuit este harul unui popor. Harul poporului meu!" îi veni nu numai să plîngă, dar să şi plece imediat de unde a venit. Deşi nu era trădător, în clipele acelea se socotea ca făcînd parte din cei ce-şi vînd nația, arun-cînd-o cu bună ştiință în brațele duşmanului. îşi reveni însă imediat. Misiunea sa nu putea fi compromisă de sentimentalism. De un soi de sentimentalism, dacă nu vulgar, atunci, cu siguranță, atavic. Şi nici el, nici răsculații, nici oamenii puterii nu puteau beneficia de pe urma lui. Se reculese şi întrebă:

„De ce voiți voi, aşa deodată şi acuma să scăpați da domnii voştri, care, după cum se ştie, v-au făcut 'itîta bine, v-au apărat şi cînd ați fost la necaz şi-n lipsuri, v-au ajutat în tot medul?"

Crişan surise amenințător. Dincolo de zîmbetul său se putea citi ura care-i stăpînea sufletul, ura împotriva domnilor, a nobililor, ura împotriva puterii care cu nedreptate conducea țara, care-i asuprea ca pe nişte vite bune numai şi numai de muncă.

„Ce-ai zice, Măria Ta, în cazul cînd vreun nobil te-ar înjuga, poruncindu-ți să-i ari holdele?"

„Aşa ceva nu se mai întîmplă de multă vreme în țara noastră. Şi nici nu ştiu şi nu cred să se fi întîmplat vreodată", răspunse oculistul.

„Ba s-a întîmplat şi încă se mai întîmplă. De multe ori n-avem loc unde să ne îngropăm morții!"

Crişan îi făcu semn unui căpitan să răspundă la întrebarea celui venit la ei cu gînduri pacifiste:

„Din cauză că domnii au reținut toate ordinele ce le-a dat Maiestatea Sa împăratul pentru uşurarea sărăcimii şi dînşii, în contră, ne-au încărcat cu servicii tot mai grele. Unii luau de la noi grîu şi alte bucate, şi pe lîngă aces-tea, dijme de la toți, aşa încît am ajuns ca noi numai

88

apa să n-o plătim şi cu toți, mărturisim sub jurămînt că, la Paşti şi la Crăciun, trebuia fiecare să le dăm un cola*, un ulcior, o luminare şi o găină şi, dacă vreun iobag avea, să fie cu iertare, doi porci, atunci domnul îi lua unul şi, dacă nu avea porci, atunci, de frică, trebuia să cumper» unul cu bani şi să-l dea domnului său. Pe lîngă acestea, fiecare iobag, ori avea vaci ori nu, mai trebuia să dea domnului său, în fiecare an, cîte două cofe de unt iar după ce ne-am plîns la guvern în privința asta în urmă cu cinci ani, am primit răspuns ca să dăm numai cîte o cofă de unt. Mai departe trebuia să facem în fiecare săptămînă cîte patru zile de lucru, deşi unii nu aveau în stă-pînire decît a patra parte dintr-un jugăr de pămînt. Mal mult, unii domni ne sileau să le aducem lemne chiar şi în sfînta noastră zi de Crăciun, zicînd: Ce ne pasă nouă de sărbătorile voastre! Iar dacă se întîmpla să moară un iobag care avea o casă bună, atunci pe văduvă o scoteau afară din casă dacă nu avea nici un fecior şi o trimiteau în temniță ca să descopere exact toată averea ce i-a rămas de la bărbatul său, apoi îi luau

totul şi-o trimiteau cu copiii să-şi capete pîinea de toate zilele cum va putea şi unde va putea. Chiar şi în cazul în care rămîneau feciori minori care nu erau în stare să facă servicii domneşti, domnii luau şi de la copiii aceştia mici pămînturile şi averea rămasă de la părintele lor şi după ce creşteau mari îi sileau din nou să le facă servicii, dar fără să le mai dea ceva din averea părinților lor. De asemenea trebuiau şi femeile noastre să le facă diferite servicii, să toarcă, să țese pînză de in, iar dacă o femeie nu ştia să toarcă şi să țese bine, trebuia să plătească cu bani alta în locul ei. Şi acestea sînt împrejurările care ne silesc să rugăm pe împărat ca să ne mîntuie odată de un astfel de jug. In fine, cerem să se desființeze arenzile din ținutul acesta şi să rămînă fiscului, deoarece armenii care au luat cîrciumăritul în arendă voiesc să tragă, tot prin noi, cel mai mare folos din acesta şi noi nu mai putem suporta o astfel de stare. De asemenea, ne rugăm să fie lăsați în libertate toți acei care au fost prinşi în timpul acestei mişcări."

Oculistului nu-l prea conveni acest răspuns. întrebă

dacă mai are cineva ceva de spus. Şi vorbi un alt căpitan:

„Ar fi bine ca pe viitor, atît soldații din armata imperială cît şi particularii care vor călători prin Zarand să aibă cu ei un paşaport românesc investit cu sigiliul împăratului."

Ioan Piuariu-Molnar ascultă uimit această propunere. „Ăştia vor ca în Zarand limba oficială să fie cea românească. Nemaipomenit. De unde atîta îndrăzneală? Puterea nu va fi de acord cu asemenea treabă. Vor rîde de vorbele țăranului. Deşi — gîndi el — cererea nu-i nedreaptă. Oare nu ungurii şi saşii au învățat româneşte? Unde-n lume s-a mai pomenit ca stăpînul să învețe limba slujitorului său? Numai dacă stăpînul n-a ajuns slujitor iar slujitorul stăpîn. Cum s-au petrecut lucrurile în Transilvania."

„Aveți curajul să semnați aceste plîngeri?" întrebă oculistul, revenind iarăşi la starea lui socială, la misiunea ce i-a fost încredințată. Crişan le făcu semn că-i de acord să le semneze. Semnară cei cinci căpitani şi cei şapte preoți care erau de față. Şi-n schimbul unui armistițiu de două săptămîni, oculistul Ioan Piuariu-Molnar, cu de la sine putere, le promise că va înainta plîngerile lor împăratului, desigur, prin guvernul de la Sibiu şi el în persoană le va aduce răspunsurile.

„Cît priveşte rezultatul — zise trimisul guvernului — acestea vor fi, cu siguranță, în favoarea iobagilor!"

Încrezător' în spusele lui Ioan Piuariu-Molnar, în influența sa asupra guvernului, acum cînd cunoştea atît de bine cauzele răscoalei, Crişan împrăştie trupa țăranilor din Zarand, îndemnînd oamenii să meargă pe la casele lor şi să rămînă liniştiți, dar la cea dintîi poruncă să fie gata cu toții să se adune, să-şi facă iarăşi dreptate. Oculistul înainta raportul său, prin episcopul Nichitici, guvernului, care-l trimise împăratului. Nimeni însă nu luă nici o măsură. Dovadă că răscoala n-a încetat definitiv atunci, In ziua

semnării plîngerilor de către căpitanii răsculaţilor in prezenţa lui Crişan. Trădarea şi puterea aveau şi atunci sute şi mii de feţe.

90

XII

Socotindu-l pe împărat scutul lor pe care nici vorba, nici glontele nu-l puteau străpunge, crezînd în puterile Iul miraculoase, nădăjduind că i-a despărţit pentru totdeauna de nobili, ţăranii răsculaţi mergeau înainte cu ochii închişi, lăsîndu-se conduşi de întimplare, făcîndu-şi dreptate încrezători în izbîndă. Faptul că armata imperială nu-i oprea din acţiunile lor le întărea şi mai mult convingerea că Iosii se afla de partea lor, îngăduindu-le, cu bună ştiinţă, să nimicească puterea domnilor care, de altminteri, i se împotriveau, voindu-se singuri şi nestînjeniţi stăpînitori de oameni, de pămînturi şi de legi. De aceea poate n-au încercat să afle ce se petrece dincolo de taberele lor, în cancelariile guvernului de la Sibiu, în palatul imperial, în cazărmile soldaţilor. Neglijaseră în totalitate acest lucru. Ceea ce îi interesa în mod deosebit era să ajungă odată la limanul pe care-l visaseră, pe care-l bănuiau dar pe care nimeni nu ştia să-l descrie. ,

Horea, Cloşca şi Crişan s-au aflat prea puţină vreme împreună şi de prea puţine ori pentru a stabili o anume tactică, pentru a hotărî cum să acţioneze în continuare, cunoscînd unde se aflau la un moment dat. Ba mai mult, cete de răsculaţi, conduse de căpitani investiţi ad-hoc de ei înşişi cu acest titlu, acţionau după intuiţie în multe comitate vecine Zarandului şi Hunedoarei, principalii căpitani neştiind care era, de fapt, stadiul răscoalei la un moment dat.

Cuceriseră nesperat de uşor Zarandul, apoi Abrudul şi Cîmpeniul, Valea Mureşului se afla şi ea în flăcări, văpaia ajunsese şi-n comitatele Clujului şi Aradului şi se părea că pînă în Crăciun, nobilii vor capitula, cerînd îndurare.

Poate doar Horea să-şi fi dat seama de adevărata stare de lucruri. Poate doar el se temea că, la o adică, împăratul va renunţa la scrupule şi va ordona soldaţilor imperiali să intre în luptă şi să tragă fără milă. Dar cui să mărturisească el aceste gînduri? Cui să-i împărtăşească această teamă cînd şi el se amăgea, crezînd în izbîndă?

r

131

Şl dacă i-ar fi spus cuiva aceste lucruri, oare, acela l-ar fi crezut? Şi dacă l-ar fi crezut, cum ar fi reacţionat? Poate făcîndu-l trădător. Sau poate sfătuindu-l să facă ce-o face şi să se înfăţişeze împăratului. Sau poate i-ar fi cerut porunca scrisă a acestuia cum că ei, iobagii, aveau îngăduinţa Maiestăţii Sale să-şi facă singuri dreptate. Şi de unde să scoată el această scrisoare? Nici crucea aceea aurită cu care se înfăţişase Crişan la Mesteacăn, înaintea moţilor crişeni, n-o mai avea. Era mîhnit şi pentru că oamenii săi întrecuseră măsura, omorînd şi jefuind şi pe cine nu s-ar fi cuvenit. Crişan într-o parte a Principatului, Cloşca în altă parte, fiul său cine ştie pe unde; cînd şi cum să adune el un sfat al căpitanilor de seamă ai

răscoalei? S-a gîndit de multe ori la acest lucru. I l-a împărtăşit şi lui Cloşca, dar acesta, mai tînăr, mai nervos, om de acţiune, convins că vor stîrpi viţa nobililor, îl linişti, nesocotindu-i îngrijorarea.

„După ce vom lua castelul de la Galda şi-i vom elibera pe ai noştri, vom porni care către Cluj, care către Sibiu, care către Alba-Iulia şi întreaga ţară se va afla tn stăpînirea noastră."

„Cîţi nobili au mai rămas în viaţă, în Transilvania?* Cloşca ridică din umeri. Nu ştia nici cîţi erau înainte de răscoală, nici cîţi au pierit, nici cîţi au scăpat cu fuga şi, ceea ce era foarte important, nu ştia ce poate însemna o Insurecţie a nobililor. Şi el şi Horea şi Crişan neglijaseră, de la bun început, potenţialul militar al nobililor. Şi acest potenţial era destul de mare.

„Dacă intră în horă şi cătanele împărăteşti?"

„Le-a pus împăratul botniţe, rîse Cloşca. Şi-apoi, la o adică, toţi grănicerii de prin partea locului sînt români, (i luăm de partea noastră şi ne vom lupta atunci ca de la l»părat la împărat", continuă el. Horea nu-l contrazise. Dar nici nu-i dădu dreptate.

„Ce-o fi o fi, nu mai putem da înapoi", zise Horea şi-l îndemnă pe Cloşca să pornească neîntîrziat asupra Gal-dei, să-l ia cu el şi pe Horea cel tînăr, să prefacă în scrum castelul baronului Kemâny şi sâ-i elibereze pe iobagii întemniţaţi. Şi-apoi, om vedea.

91

XVI

În. vreme ce eomisarul guvernului Michael Bruken-tal căuta un român pe care să-l trimită să trateze cu răs-culaţii în Zarand, baronul Preiss continua să se afle într-o situaţie ingrată. Viena nu-i trimisese nici un ordin încă, şi el stătea într-o penibilă expectativă care putea să-l coste foarte mult. Gîndurile sale erau tulburi. încercase să aleagă dintr-o mulţime de soluţii pe cea mai bună, dar, cam era soldat care lucra pe bază de ordine, nu reuşi să te oprească la nici una. Intuiţia nu-l ajutase în nici un fel. Deşi se străduise cîteva zile şi cîteva nopţi de-a rîn-dul să presupună cum va reacţiona împăratul cînd va auzi de ceea ce se întîmplă în Transilvania, nu izbuti decît să creeze o şi mai puternică confuzie în jurul său, subalternii clevetind pe seama temerilor sale. Discută cu vicecolonelul Schultz din regimentul secuiesc de husari şi ajunse la concluzia că trebuie să intervină într-un fel pentru a-i stînjeni pe ţărani astfel ca aria răscoalei să nu se întindă prea mult.

„Cum vom putea reuşi acest lucru?" întrebă Schultz. „Să tratăm cu ei, să le promitem drepturile pe care le eer, să-i potolim, să destrămăm cetele, să-i compromitem pe corifei", răspunse generalul.

Schultz acceptă să facă pe negociatorul. Tocmai aflase eă două cete ale ţăranilor conduse de Cloşca şi, respectiv, de fiul lui Horea, porniseră pe drumuri diferite către Galda, urmînd să se întîlnească la Cricău, să-şi unească forţele şi să atace împreună castelul baronului Simion Kemeny din Galda de Jos şi să-i elibereze pe cei arestaţi de atîta vreme între care se afla

bunul prieten al lui Horea, Judele din Rîul Mare, Dumitru Todea, arestat şi condamnat la moarte pentru cele întâmplate la Cîmpeni în 1782.

Vicecolonelul, precaut, îl trimise pe locotenentul frobst înaintea răsculaţilor, ca să-i pregătească o întrevedere cu căpitanul lor. Locotenentul îl întîlni pe Cloşca la Pîrîul Turcului şi acesta acceptă să discute cu Schultz, deşi «‹upase deja Cricăul, deşi pînă la cucerirea castelului din ©aida nu mai avea de făcut decît un pas, deşi i se spusese

92

ca baronul a fugit iar castelul este ca şi al lor. Intuiţia lui Cloşca dădu greş. Nefiind militar, acceptă cu prea mare uşurinţă intervenţia armatei numai şi numai pentru a nu-l supăra cumva pe împăratul care — zicea el şi era convins de acest lucru — se afla cu trup şi suflet de partea lor. Grăbit, urmărind o avansare, Probst raportează vicecolonelului următoarele:

„In data de opt noiembrie, pe la miezul nopţii, însoţit de 24 de husari, am sosit în comuna Rîmeţi. Aici n-am întîlnit nici un vicejude, şi nici un alt funcţionar, aşa că nimeni nu m-a putut ajuta. Comuna Rîmeţi este aşa de împrăştiată, încît numai ici şi colo se vede cîte o casă aşezată pe cîte un deal: drumurile sînt printre stînci şi prăpăstii aşa că pe timp de noapte nu poate călători nimeni pe aici şi, mai cu seamă, călare. A doua zi am plecat spre Ofenbaia, dar încă pe drum am auzit că violenţele ţăranilor tulburaţi din ţinutul acesta se terminaseră pe aici şi că dînşii s-au întors către comuna Mogoş, care este tot Rîmeţi. In acelaşi timp i-am văzut pe locuitorii din comunele Ponor şi Rîmeţi mergînd la o adunare unde erau chemaţi de o circulară. Am plecat şi eu după dînşii, tot în partea aceea fr» care mergeau ţăranii, pînă cînd s-a lăsat noaptea. m ziua următoare, către seară, observai că o mare mulţime de oameni se adună în valea numită la Pîrîul Turcului. Mă apropiai de dînşii şi cerui să vorbesc cu căpitanul lor. După un mic discurs ce-l ţinui în limba lor, ieşiră numaidecît din mulţime doi oameni şi mă întrebară ce voiesc şi dacă sînt din partea Maiestăţii Sale împăratul sau din partea domnilor. Le-am răspuns că eu sînt trimis aicea pentru siguranţa lor, dar dînşii mi-au spus că siguranţa lor stă în aceea ca să le dau puşti şi săbii şi să fie liberi de domnii lor. După ce văzură că eu sînt român şi crezînd că sînt de religiunea lor, mă rugară să înaintez autorităţilor următoarele trei puncte: se roagă să fie liberi de iobăgie; să fie militarizaţi; să fie lăsaţi iarăşi în libertate cîţiva oameni care se află condamnaţi şi închişi la Galda. Ţăranii aceştia nemulţumiţi sînt din următoarele comune, anume din întreg domeniul Zlatnei, din Lupşa, din Cîmpeni, Ponor, Rîmeţi, Ofenbaia, Muncel, Sălciua, toţi formează o trupă numeroasă de 1 400 de oameni şi-n fiecare moment sosesc la dînşii tot mai mulţi

92

ţărani. Ei sînt comandaţi de doi căpitani. Unul se numeşte Ion Cloşca din Cărpiniş, iar altul Gavrilă Bîrlă din Rîmeţi. Trupa aceasta a trecut astăzi dincoace de munţi peste hotarele lor, astăzi se împărţesc subcăpitanii şi apoi se vor uni cu o trupă mai mare pe care o comandează un căpitan cu numele Horea şi vor ataca Ighiul. Ei lasă neatins tot ce este împărătesc...

Dînşii îmi tot spuneau că au porunci de la Maiestatea Sa împăratul pentru lucrurile acestea şi eu cerui într-un mod foarte fin să văd şi eu o poruncă şi atunci ei îmi arătară (anume căpitanul) o bucată de hîrtie pe care se afla scris în limba română o copie de pe o rezoluție şi care nu poate nicidecum să le dea vreun motiv pentru revoluțiunea aceasta. Eu aş fi Înaintat onorabilei Diviziuni încă de ieri raportul acesta, dar nu cunoşteam drumurile şi nu am fost pînă astăzi în stare să ieşim dintre stîncile care ne uimeau şi unde nu puteam căpăta vreo provizie, nici noi, nici caii noştri. Şi, fiindcă țăranii de aici au venit cu toți încoace şi pe acasă au rămas numai femeile şi copiii, aşa am fost silit şi eu să mă retrag de aici. Căpitanul Ion Cloşca este înarmat cu o puşcă şi cu o teacă goală de sabie, iar celălalt căpitan cu puşti şi cu pistoale. Mulțimea se adresează către dînşii cu titlul de căpitan şi ieri le-au prestat jurămîntul de credință. Mijloace de subzistență n-au deloc, din care cauză taie imediat vitele ce le apucă la mînă. Iar poporul celălalt este înarmat cu puşti, parte cu lănci, parte cu topoare şi cu furci. Muniţiune au puţină sau aproape deloc şi intenţiunea lor este să extermineze pe toţi nobilii care nu sînt militari."

După ce studie raportul lui Probst, vicecolonelul Schultz, însoţit de o trupă de soldaţi, porni pe urmele răsculaţilor, pentru a se întîlni cu căpitanii lor. "Cu orice preţ trebuie să-i liniştesc, îşi zise el. Şi sînt sigurră-mi vor da ascultare. Sînt doar reprezentantul împăratului. Acum şi aici!"

Apropiindu-se de Cricău, Schultz auzi clopotele bătînd tn dungă. Alarmă. Dar nu pentru ca militarii să intervină. Ci pentru ca răsculaţii să pornească la atac. Mulţumiţi că şi Cricăul căzuse, ţăranii s-au retras în munţi, vicecolonelul găsind satul devastat. In faţa castelului con

tesei Szekely, un om se străduia să intre călare în curte. Schultz îl opri.

„Cine eşti?" Omul nu răspunse.

„De unde vii?" Tăcere.

„Ce cauţi aici?" Omul scoase nişte sunete de neînţeles.

„Îi gîngav, domnule vicecolonel!" zise un soldat.

„Ba-i suspect", zise Schultz şi porunci să-l arestez» şi să-l ducă legat pînă la Galda. Vicecolonelul cercetă lucrarea ţăranilor răsculaţi asupra Cricăului, îl lăsă pe locotenentul Probst să vegheze, iar el porni către Galda. Arestatul se dovedi a fi preotul Popa Petru din Lupşa. Probst ajunse şi el la Galda şi-i luă apărarea preotului, spunîndu-i vicecolonelului că este omul său de încredere cu ajutorul căruia spera să-i potolească pe răsculaţi.

A doua zi, Schultz porni către tabăra răsculaţilor. Aceştia plecaseră deja spre Aiud. în urma sutelor de ţărani, doi oameni se tîrau aproape. Nu puteau ţine pasul cu ceilalţi. Vicecolonelul îi somă să se oprească. Probst le spuse că trebuie să-i anunţe pe căpitanii lor despre venirea reprezentantului împăratului. Ţăranii începură să strige. Trupa se opri, apoi se întoarse din drum. Cloşca, însoţit de şase oameni, se apropie de Schultz.

„Din partea cui vine domnia ta?" întrebă Cloşca.

„Din partea Maiestăţii Sale împăratul", se grăbi vicecolonelul să răspundă. Probst traduse.

„Fiți bine venit atunci!" zise Cloşca.

Mulțumim, am venit doar ca nişte buni amici", răspunse Probst.

„Cine-i căpitanul cel mare?" întrebă Schultz.

„Peste trupa asta, căpitanul cel mare este Ion Horea, fiul lui Ursu Horea. Eu sînt căpitanul al doilea", zise Cloşca, punîndu-l în dificultate pe vicecolonel care ceru să vină de față şi căpitanul cel mare împreună cu preotul.

„Măria ta rîde de noi, doar preotul se află în mîinile voastre", zise Cloşca.

„Nu-i la noi", minți vicecolonelul.

Veni şi numitul Ion Horea. Schultz ceru ca trupa tiranilor să se oprească la o distanță de 500 de paşi. Apsl discută numai cu căpitanii care se plînseră de nedreptățile ce li se fae iobagilor. Schultz întrebai

94

„Ce v-a îndemnat să adunați atîta popor?" „Afacerea noastră priveşte țara întreagă", răspunse numitul Ion Horea.

„De şapte ani şi mai bine ne-am plîns la autorități pentru anumite drepturi ce le-am avut în munții din domeniul de sus al Zlatnei, drepturi care mai înainte erau lăsate In libera lor folosință, insă n-am putut obține nici o uşurare — adăugă Cloşca, apoi continuă: Pentru folosirea acestor drepturi noi am plătit înainte numai cîteva sute de fiorini, dar acum întreaga sumă face numai pe un singur an 1 400 fiorini şi în suma asta nu se cuprinde ce mai iau pe deasupra funcționarii şi care face a treia parte din toată suma. împrejurările astea ne-au silit să înaintăm Maiestății Sale o umilă plîngere prin Ursu Horea, care a călătorit în persoană la Viena. La această petițiune noi am primit în luna aprilie o rezoluțiune pe care v-o înmînăm în copie, în limba română şi, după cum se poate vedea, prin această rezoluțiune ni s-a promis că plînge-rile noastre vor fi cercetate şi satisfăcute şi noi stăm şi acum pe rezoluțiunea aceasta. Guvernul, ce e drept, a ordonat o investigațiune, dar comisiunea a luat lucrul prea uşor şi numai pe deasupra; afară de aceasta, în tot timpul se află arestați dintre ai noştri cîte o sută de oameni şi mai bine şi cîțiva dintre ei au şi murit din cauza bătăilor, numai ca lucrul acesta să ajungă odată la un capăt. Chiar şi acum se află închişi cinci inşi la Zlatna şi doi în Galda tot pentru afacerea aceasta şi numele lor este Dumitru Todea şi Cianu Pascu."

Schultz îl asculta cu mare atenție. Şi puse o a doua întrebare:

„Pentru ce turburați voi liniştea publică şi pentru ce •emiteți omorurile acestea, fiindcă, oricum, nu-i asta calea pe care puteți să vă cîştigați drepturile?"

Cloşca era pregătit:

„Uciderile s-au întîmplat fără de ştirea şi fără voia noastră, deoarece se unesc cu noi şi oameni care nu țin de noi, iar peste tot, cauzele nemulțumirii sînt, mai cu seamă, tratările cele rele ale domnilor şi ale funcționarilor, aceştia ne înjură şi, dacă ne ducem cu plîngeri, ne «cot afară şi ne tratează cu dispreț, pe cînd ar trebui să jtie că noi sîntem supuşii Maiestății Sale şi plătim contri

buție. Macavei Bota şi Vasiieloja sint In continuare juai fără să se fi făcut vreo alegere nouă; unul e în Vidra şl celălalt în Rîu Mare şi amîndoi juzii aceştia s-au înavuțit prin asuprirea noastră, a țăranilor, aşa de mult încît la începutul tulburărilor amîndoi au încărcat banii pe doi cai şi au fugit cu ei în munții cei mai înalți; mai adăugăm faptul că Macavei Bota şi mulți alții îndrăznesc sâ-l înjure pe Maiestatea Sa în modul cel mai infam şi odios."

Schultz îi credea numai în parte pe căpitanii răsculaților. Auzise şi el despre abuzurile unor juzi, despre modul în care nobilii îi asupresc pe țărani. Totuşi, i se păru, că răsculații exagerează. Nu-i venea să creadă că lucrurile s-au petrecut aşa cum au fost relatate. „De fapt, scopul meu nu este să-i cred sau să nu-i cred pe aceşti oameni care, în general vorbind, mi se par cuminți şi credincioşi împăratului. Eu n-am venit aici să cîntăresc faptele nobililor şi plîngerile iobagilor, ci să-i determin pe răsculați să se liniştească, să se împrăştie fiecare de und» a venit, să le spun că împăratul va avea grijă de ei într-un timp cît mai scurt. Dacă izbutesc să-i risipesc, macat pentru o săptămînă, frigul şi foamea şi lipsa de arme îi va împiedica iarăşi ca să pornească jafurile şi omorurile. Că de crimă nu poate fi vorba. Răsculații, în general, n-au fost socotiți nici o dată criminali. Nici Spartacus n-a fost un criminal. Răscoala cere jerfe. Şi cei ce se răscoală caută să-şi facă singuri dreptate folosind orice fel de mijloace. Şi cine să încumetă să pornească o răscoală, ştiind câ-l poate aştepta moartea în orice moment, dacă nu cel care nu mai poate indura? Dar aceste lucruri nu sînt de competența mea. împăratul a fost în Transilvania, a văzut şi a auzit ceea ce-l interesa, a şi promis, urmează ca lucrarea lui să prindă rădăcini. Ştiu, nobilii îi sînt împotrivă. Fiecare nobil se consideră un mic împărat pe moşia lui, treabă car6 nu-i bună şi nici folositoare imperiului. Dar vina o poartă cei care-au îngăduit veacuri la rînd ca treburile să se deruleze astfel. Pînă la Iosif, fie» care împărat voia să se laude cu nobilii săi. Şi uite unde-a dus această mărinimie. Căci, cine alții sînt mai pricepuți în minciuni şi linguşeli decît nobilii? Dar răscoala trebuie potolită, focul trebuie stins.

Pentru liniştea imperiului şi slava împăratului."

95

Căpitanii aşteptau ca vicecolonelul să le pună alte în-trebări. Aveau ocazia să se destăinuie fără ca omul imparatului să se arate grăbit, sau să-i îmbrîncească, să-i dea afară, să le spună că nu sînt decît nişte ticăloşi care nu-şi iubesc stăpînii, care nutresc gînduri negre față de liniştea împărăției, față de însuşi împăratul care nu le doreşte decit numai şi numai binele.

„Eu nu cred că uciderile s-au întîmplat fără ştirea voastră şi fără voia voastră, doar voi sînteți căpitanii oamenilor!" zise Schultz.

„Ori pe unde trecem cu trupa noastră, în fiecare zi ni se alătură alți iobagi, partea cea mai mare fiind înfuriați asupra domnilor lor şi aceştia, conduşi de un sentiment de răzbunare asupra domnilor, comit ilegalitățile acestea, ilegalități care sînt trecute apoi pe socoteala noastră şi, de

altminteri, noi nici nu sîntem în stare să ținem în ordine o mulțime aşa de mare de oameni."

„Oare ce vrea ofițerul acesta de la noi? Că-i om al împăratului, ştiu. Dar unde vrea să ne aducă? Ce putere îi stă la îndemînă? Ne întreabă, noi îi răspundem şi el nu zice nici da şi nici ba. Nu-i nici împotriva noastră^ dar nici contra nobililor nu se arată a fi. Horea, el trebuia să fie de față la această întîlnire pusă la cale poate tocmai pentru că primul nostru căpitan este într-altă parte. Oi fi avînd eu dreptul să-l ascult pe acest ofițer? Şi ce se întîmplă dacă-l voi asculta? Căci el n-a venit numai şi tfiumai ca să asculte necazurile noastre. Planurile lui sînt altele. Pînă acum le-a ținut ascunse. Oare nu-l urmează soldații împăratului? N-are oare de gînd să ne prindă, să ne omoare sau să ne pună în lanțuri, să ne pună într-un jug şi mai greu." Cloşca îşi făcea fel de fel de gînduri. Nu ştia cum trebuie să acționeze. Iar fiul lui Horea era prea crud ca să fie înțelept. Cu cine să se sfătuiască? Ceilalți erau porniți pe viață şi pe moarte contra domnilor. Vor asculta, la o adică, de ordinele sale?

Vicecolonelul îl readuse în fața lui. Punea întrebări scurte, ciudate ca şi cum ar fi sosit abia atunci în Transilvania, ca şi cum n-ar cunoaşte starea de fapt a turbu-Bârilor.

„Cine anume se află în tabăra voastră şi de unde au venit oamenii ăştia, fiindcă, judecîndu-i după faptele să

96

vîrşite, nu pot fi considerați ca tîlhari?" întrebă Schultz, renunțînd la gîndurile dinainte. Căpitanii tresăriră. întrebarea era, de fapt, un fel de cap de acuzare. Dacă țăranii erau tîlhari, ei, căpitanii lor nu puteau fi altceva.

„Deci împăratul se desparte de noi, ne dă la o parte — gîndi Cloşca. Ai cui vom rămîne dacă Maiestatea Sa se leapădă de noi?" Nu-şi veni în fire. După cîte i-a spus Horea, după cîte-a văzut şi-a auzit în satele pe unde-a umblat şi la Viena, unde l-a însoțit pe Horea, provocarea lui Schultz îl dezarma; se şi vedea cu cătuşe la mîini, aş-teptînd clipa în care se va despărți de viață. Nu-l înfricoşa gîndul morții. Se reculese şi-i răspunse vicecolone-lului:

„La noi nu se află nici un tîlhar, toată trupa este formată numai din oameni din țară. Şi dacă nu sînt la noi tilhari, cu atît mai puțin sîntem tîlhari noi, căpitanii lor".

Convins că Salis — despre care se vorbea că ar fi venit la ei din afara imperiului, luîndu-le banii ca preț pentru armele ce le va procura cine ştie de unde şi fugind aiurea — era un personaj legendar, că răsculații nu auziseră de el, că nici căpitanii nu-l văzuseră vreodată, Schultz îi întrebă dacă mai au de spus ceva sau dacă vor să mai adauge plîngerilor dinainte altele.

„Noi, ce-am avut de spus, am spus. Şi-a notat şi ofițerul Probst plîngerile noastre. Am ruga să fim înscrişi militari, fiind gata să ne prezentăm oriunde ne vor cer* înalții noştri superiori."

Vicecolonelul continuă cu o întrebare vicleană:

„Voi mă recunoaşteți ori ba ca pe un slujitor al Maiestății Sale?"

„Te recunoaştem, altminteri n-am fi stat de vorbă!" zise un căpitan.

„Veți asculta de poruncile mele, aşa cum le-aş da eu în urma preaînaltului ordin al Maiestății Sale?"

„Cum să nu te ascultăm? Doar împăratul ne vrea binele. Şi-un serv al său nu poate să ne dorească altceva", ziseră în cor căpitanii.

Cloşca, circumspect, tăcu. Simțea că ceva nu este în regulă. Una este să vorbeşti în urma unui ordin care există, şi alta în numele unui presupus ordin. Dar pentru

97

că se afla în slujba împăratului şi pentru că răscoala pornise în numele Maiestății Sale, Cloşca n-a avut putere» să nu se supună vicecolonelului.

„Dacă-l înfrunt, îi bai, ar putea zice că l-am înfruntat pe însuşi împăratul!"

Schultz, simțindu-se în siguranță, convins că este stăpîn pe situație, începu să-i mustre pentru toate cîte-aa săvîrşit în timpul răscoalei. Căpitanii îl ascultau umili, fără să-l contrazică, fără să-şi justifice faptele.

„Ascultați-mă, că eu nu vă vreau răul. Dimpotrivă. Doresc ca să vă ajungă grația şi amnistia împăratului. Dar pentru aceasta trebuie să încetați cu jafurile şi omorurile şi să vă împrăştiați, fiecare să plece de unde a venit şi să aştepte în linişte rezoluția împărătească."

Cloşca îl asculta în tăcere. O mare durere i se înfiripă în suflet. Şi durerea creşte pe măsură ce vicecolo-nelul vorbea. Adunase atîția oameni, se afla aşa de aproape de Galda, de castelul-închisoare împotriva căruia îl trimise însuşi Horea şi se vedea silit să se oprească din drum, să-şi calce pe inimă, să le îngăduie domnilor să-şi înalțe iarăşi capetele din țărînă. *

Silabisind aproape, Schultz se adresă apoi presupusului Ion Horea, îndrumîndu-l să-şi caute tatăl, să-i spună ce-au vorbit şi să-l îndemne să trimită pe la casele lor pe țăranii răsculați.

„Noi vom asculta de poruncile Măriei Tale, dar te rugăm să-i eliberezi pe cei trei oameni şi caii lor pe care i-au prins soldații şi, de asemenea, pe Popa Petru din Lupşa."

Vicecolonelul promise că aşa va face precum i se cere. Apoi vorbi iarăşi Cloşca:

„Măria Ta, se cuvine să ne spui cînd te vei întoarce la noi cu deciziunea împăratului pentru ca plîngerile noastre să fie luate în seamă. Noi vrem să vedem un ordin scris, că de vorbe sîntem sătui. Am înaintat în scris Maiestății Sale o petițiune şi vrem răspuns la ea tot în scris. Te mai întrebăm dacă se cuvine să venim toți cei care sîntem aici, de față, cu oameni cu tot?"

„Petițiuni cu adunări de oameni nu se pot face, le răspunse Schultz. Țăranii să rămînă la casele lor, iar eu voi sta de vorbă numai cu voi, căpitanii lor. Şi neapărat să

97

fie de față şi Ursu Horea. Ca loc de întîlnire, cel mult pînă la 19 in luna asta, stabilim oraşul Cîmpeni."

Căpitanii se învoiră, promițînd că-l vor anunța şi pe Horea despre cele întîmplate la Tibru. Şi vicecolonelul Schultz, ca să le dovedească prietenia

lui, sărută crucea pe care-o purta Cloşca după ce căpitanii jurară, tot pe ea, că vor face precum au promis.

„Şi-acum, mergeți la trupa voastră şi spuneți-le oamenilor ce-am hotărît!" îi îndemnă vicecolonelul.

Căpitanii plecară însoțiți de Probst. Schultz voia să se convingă de faptul că înțelegerea nu va fi răstălmăcită, că țăranii se vor supune căpitanilor. Văzînd că nu-i expus nici unui pericol, credinciosul împăratului se apropie de trupa țăranilor şi se opri lîngă căpitani care le vorbeau oamenilor despre înțelegerea făcută. Țăranii ascultau cu capetele descoperite, liniştiți, convinşi că, nu peste multă vreme, la Cîmpeni ofițerul le va aduce dreptatea pe care o căutaseră zadarnic, atîția amar de ani.

Vrînd să-şi dea pe față autoritatea şi bunele intenții, după ce terminară căpitanii de vorbit, Schultz ceru să le spună şi el ceva oamenilor:

„Noi credem ce au zis căpitanii voştri, căci ei sînt oameni drepți şi vedem că chipul acesta de pe cruce e chipul împăratului şi eu mă plec în fața Maiestății Sale şi pînă în a opta zi de acum înainte să fie pace şi linişte şi-n a opta zi vom merge la Cîmpeni şi vom vedea ce va fi.*

Vicecolonelul plecă mulțumit fără să ştie că la întîl-nirea cu căpitanii răsculaților Ion Horea fusese substituit de Ursu Uibaru, care a şi declarat, la Abrud, după ce a fost prins, acest lucru, zicînd că Ion Horea i-a ordonat să se prezinte sub numele său.

XVII

Cercetînd dosarul răscoalei, împăratul improviza un fel de dialog cu nobilii din Transilvania pe seama insu-recțiunii lor.

„Ce este insurecțiunea?" întrebă Iosif, adînc revoltat

de faptul că nobilii şi-au permis să-l desconsidere în această acțiune a lor. Ceru unui consilier răspuns exact la întrebare, în conformitate cu legile imperiului. „Nobilimea din Ungaria şi Transilvania avea obligația ca atunci cînd era chemată, să apere statul. Chemarea trebuia făcută de rege sau de principe, respectiv, de împărat."

„Eu n-am făcut o asemenea chemare!" se înfurie Iosif.

„A făcut-o baronul Brukenthal, guvernatorul, în numele Maiestății Voastre. De teamă şi de ruşine. El n-are Sînge nobil în trupul său şi nobilii l-au batjocorit şi l-ao amenințat, au făcut presiuni mari asupra lui şi el le-a admis insurecțiunea, a permis, împotriva voinței tale, ca nobilii să se răzbune în mod crunt pe bieții iobagi!"

„Dar baronul Preiss, omul meu de încredere în Transilvania, ce-a păzit? De ce n-a împiedicat un asemenea răzbel?"

„Nu-i vinovat! El s-a opus, dar nimeni nu l-a ascultat. Brukenthal se socoteşte un fel de împărat al Transilvaniei şi nici Maiestatea Voastră nu va cuteza să-l pedepsească, deşi i se cuvine aşa ceva. Contele Jankovich* vă poate spune mai multe lucruri despre el ca om şi ca guvernator. Este loial Curții de la Viena numai cînd primeşte, nu şi cînd trebuie să dea. Şi-ntre ceea ce ar trebui să dea, ascultarea se află pe locul întîi."

„Preiss a preîntîmpinat un război civil. Pentru că nu ie-a dat arme nobililor şi oamenilor lor. Ar merita o decoraţie. Numai că n-o va primi. Dimpotrivă, va fi trecut pe lista acuzaţilor fără vină şi va scăpa graţie înţelepciunii Maiestăţii Voastre. Ca şi mulţi alţii. Unii însă vor trimbiţa noile graţii acordate de către împărat. Iar dreptatea se va afla de partea fiecăruia. Ce vor face însă ţăranii?"

Împăratul murmură vorbe neînţelese. Răspunsul îl întrista. Era chiar indignat de această îndrăzneală.

„Deci, baronul Brukenthal a declarat insurecţiunea în numele meu şi pentru mărirea mea. Interesant. Ce-ai de spus, în această privinţă, Eadislau Ballo, vice-comite de Alba Iulia?"

Parcă-l văzu înaintea sa, plecîndu-se smerit, aşa pre

99

cum ştiu toţi slujbaşii imperiali să-şi mărturisească devotamentul faţă de tron.

„In interesul apărării proprii, nobilimea noastră a apucat armele ca în caz de nevoie să-i fie de ajutor armatei imperiale."

Iosif îi făcu semn să se ridice şi să plece. Era dezgustat. Argumente puerile şi false.

„Şi aţi primit arme, baroane Simion Kemeny, comite de Alba?" se interesă împăratul.

„Două mii de puşti şi o mie nouă sute de cartuşe pe care le-am distribuit populaţiei credincioase nouă, ca împreună cu nobilii comitatului să facă exerciţii, să fim pregătiţi la caz de nevoie."

„Supuşii voştri, duşmanii voştri!" îl apostrofă Iosif cu aceeaşi scîrbă şi compasiune. In sufletul său încolţise un fel de ură faţă de aceşti despoţi ai imperiului.

„Dacă aş putea, le-aş face nobililor un principat aparte, în care ei să-şi fie unii altora stăpîni şi iobagi deopotrivă", îl străfulgera un gînd.

„Oamenii noştri, continuă baronul Kemeny, au făcut şi manevre ca să înveţe cum trebuie atacaţi iobagii." „Ieşi afară!" strigă împăratul.

Apoi i se înfăţişă cornițele Clujului. Iosif îl privi la început cu oarecare indulgenţă. Contele Csâky aşteptă să fie întrebat.

„Voi cum aţi procedat?" se interesă Iosif.

„Eu mi-am luat titlul de suprem beliduce, iar baronul George Bânffi de vice-beliduce. Oamenii au fost împărţiţi în trei trupe şi-am plecat la rezbel."

„împotriva cărui duşman?"

„împotriva celui mai înverşunat duşman, împotriva iobagilor români!" răspunse contele fără nici un fel de remuşcare.

„Oare dacă ne-ar'fi atacat un duşman adevărat, tot aşa aţi fi procedat? Mă refer la iuţeala cu care v-aţi înarmat şi antrenat."

„Fireşte, Maiestate, doar noi sîntem cei mai de vază supuşi credincioşi ai tăi. Cum oare ai putea crede despre noi că am fi procedat altfel?"

„V-aţi îndepărtat întîi de adevăr, apoi de dreptate şi, la urma urmelor, de mine!" oftă Iosif.

Contele continuă:

„Dar am socotit că trupele noastre sînt prea puține, drept pentru care am cerut întărituri comitatului Săt-mar".

„Ruşine vouă!" strigă împăratul. Cunosc faptele voastrei neputînd să faceți o expedițiune organizată asupra țăranilor din munți şi nevoind să vă mărginiți numai la apărarea proprie, ați început în timpul armistițiului, în-câlcind regulile păcii şi-ale războiului, să purtați rezbel cu țăranii pe drumurile mari şi, ceea ce-i mai rău, cu țăranii care nu se aflau în stare de revoluțiune, care nu atacau şi nu opuneau nici o rezistență. Ați năvălit ca nişte hoarde barbare asupra unor comune liniştite, ați atacat şi ați împuşcat oameni nevinovați pe drumuri şi ulițe, ați pătruns în casele țăranilor şi ale preoților, i-ați bătut, i-ați terorizat, le-ați deschis lăzile şi, în numele despăgubirilor ce vă datorau, le-ați luat banii, i-ați despuiat de bucate şi de fîn. Ați strîns pe țărani grămadă, vinovați şi nevinovați, bărbați şi femei şi copii şi, pro-clamîndu-vă victorioşi, i-ați luat prizonieri, închizîndu-i în închisorile comitatelor. Insurecțiunea voastră, ilegală de altminteri, a degenerat într-un rezbel cu populația liniştită şi neînarmată a țăranilor români şi v-ați făcut vinovați de atrocitățile cele mai brutale."

Transilvania trăia o mare dramă. Răzbunarea nobililor se dovedea cumplită.

„Ladislau Ballo, nu mi-ai povestit totul, de ce îmi ascunzi lucruri foarte importante care m-ar ajuta la o cît mai dreaptă judecată a situației?"

Vice-comitele Albei se supuse şi începu să povestească i

„După ce am luat cu noi cîțiva soldați viteji din regimentul Toscana, am prins în Trascău 140 de inşi şi am omorît şase, în Ighiu am prins 13 oameni şi am omorît 9, în Cetea şi în Geoagiu de sus am prins 12 şi am omorît patru". „Continuă, tot îmi mai ascunzi ceva", îl interpelă împăratul. „In proporțiune cu numărul cel mic al națiunii noastre am adunat lîngă mine vreo o sută de inşi şi voiam să mă unesc cu alți cincizeci de nobili armați din Ighiu, apoi să mai iau cu mine pe căpitanul Miiltz din regimentul Toscana cu 25 de husari şi împreună să mergem prin munți ca să persecutăm pînă la moarte pe tur-

bații de tîlhari care se scaldă în sîngele nostru; dar co durere şi of! cu ce amară durere a inimii a trebuit să mă conving... că, deşi husarii ungureşti buni la inimă ar fi voit să zboare cu toată bucuria ca să stingă pe tîlharii aceia care sug sîngele nostru, dar cu toate acestea au fost împiedicați în bunul lor scop prin ordinele venite de la comandant, că nici într-un chip să nu vină cu noi prin munți după tîlhari; mai mult, chiar şi în cazul dacă tîlharii vor veni pe aici, dînşii numai să-i alunge înapoi dar să nu-i omoare, să nu-i taie... De altminterea, Maiestatea Voastră trebuie să aveți în vedere că plebea cea sălbatică niciodată n-a putut fi guvernată fără frîu tare, că prizonierii care i-am făcut pînă acum şi al căror număr trece de 300 de inşi trebuie pedepsiți în conformitate cu legile patriei."

„Sînteți nişte mişei! îl apostrofă împăratul. Sincer să fiu cu mine însumi, nici nu mă mir că bieții iobagi au pornit răscoala împotriva voastră. Numai că răscoala nu-i îngăduită de legile împărăției. Asta-i marele vostru noroc. Altfel ați fi stat pe eşafod, alături de sceleraţii care au condus revoluțiunea. Şi eu aveam linişte sufletească pentru că am lucrat după dreptate. Aşa însă cine-mi scoate spinul care s-a înfipt în sufletul meu? Dar contele Teleki, ce ne-ar spune despre cele petrecute cu prizonierii din Aiud."

Cu capul plecat, contele povesti:

„Mulți dintre țăranii răsculați din Sîngeorgiul Tras-căului au fost tăiați, mulți au fost răniți şi aduşi ca prizonieri la Aiud şi din aceştia mulți au murit pe drum sau în oraş. Unul îşi dete sufletul pe stradă, lîngă o fîn-tînă cu roată şi rămase acolo pînă cînd gîdele îi legă capul de picioare şi-l duse cu o prăjină afară din oraş. Iar pe ceilalți prizonieri îi închiseră în pivnița lui Bodor, în fața fortăreței, dîndu-q fiecăruia cîte o bucată de pîine şi apă. Iar un individ lipsit de sentimentul omeniei astupă, noaptea, cu paie, pe dinafară, ferestrele pivniței şi în dimineața următoare aflară pe țăranii arestați, năduşiți."

„Ce pedeapsă vi s-ar cuveni pentru astfel de fapte, vouă, nobili ai Marelui Principat şi ai imperiului? Ar trebui să vă expulzez, sau să vă arăt cu degetul față de toți oamenii Vienei. Nu aflu la îndemînă cuvinte care sâ

condamne faptele voastre! Imperiul n-a mai trăit o asemenea ruşine. Şi, vă garantez eu, nici nu va mai trăi vreodată. Pentru că nobilul trebuie să fie nobil în orice împrejurare, nu numai cînd se înfruptă din bunurile stoarse din sudoarea şi sîngele supuşilor săi!"

Împăratul privi speriat în jurul său. Nu, nu-l auzise nimeni. Pereții cabinetului său erau bine capitonați. Nobilii nu vor afla niciodată gîndurile sale. Şi se bucură.

XVIII

Baronul Preiss încerca pe toate căile să-şi creeze anumite circumstanțe atenuante pentru eventualitatea că va fi acuzat de nepăsare față de revoluție. Mai cu seamă că ordinul împăratului în privința rolului pe care trebuiau să-l joace trupele întîrzia, în vreme ce răscoala cuprindea tot mai multe sate, atrăgînd în viitoarea ei şi mai mulți oameni. Evenimentul lua proporții şi nimeni nu-i întrevedea, clar, sfîrşitul. Poate doar contele Jankovich, cu mintea sa lucidă, bazîndu-se şi pe experiența dobîn-dită de-a lungul multor decenii de viață, de slujbă în folosul împărăției. El era sigur că, pînă la urmă, totul va reintra în matca de dinainte, că viața îşi va relua cursul normal, că iobagii îi vor sluji, în continuare, cu aceeaşi credință şi teamă pe nobili. Şi asta pentru că răsculații nu numai că n-aveau aprobarea împăratului, dar lucraseră împotriva legilor care guvernau imperiul. Iar legea nu-l iartă pe cel care-o răstălmăceşte sau pe cel care o sfidează. Preiss ceru părerea baronului Brukenthal în privința posibilităților de satisfacere a doleanțelor țăranilor făcute cu prilejul armistițiului de la Tibru. Ca de obicei, guvernatorul îl sfida.

„Este nedemn şi nu se cuvine pentru că urmările vor fi rele, ca cineva să poarte tratative cu oameni ce se află în stare de revoluție, mai înainte ca aceştia să se

147

Împrăştie, să depună armele şi să se liniştească odati pentru totdeauna. In ce priveşte liberarea din starea d« iobăgie şi militarizarea lor, acestea stau în puterea împăratului, guvernul fiind neputincios, deci, ca atare, nu poate promite nimic. Vorbind despre țăranii închişi la Galda, aceştia au fost condamnați pe linie judecătorească şi tot pe această cale trebuie să li se rezolve apelul. Dar, desigur, este necesară mai multă înțelegere şi răbdare din partea lor. Plîngerile țăranilor din munți nu sînt noi, ele au fost supuse grației împărăteşti împreună cu părerea guvernului. Deci şi-n acest caz, se cuvine mai multă înțelegere şi răbdare din partea lor. Nimic nu se obține cu forța şi de azi pe mîine. Că doar împăratul are multe treburi mai importante de rezolvat decît plîngerile acestor țărani care, de fapt, în multe cazuri, nici ei nu prea ştiu bine ce vor. Ca atare, guvernul nu vrea să ştie de nici un fel de concesie. Şi nici să-i lase în libertate pe iobagii închişi la Galda şi pentru care, este adevărat, primise ordinul cancelariei aulice încă în luna aprilie 1784."

Brukenthal era categoric. Marele Principat al Transilvaniei se afla în mîinile sale şi el îl guverna după cum credea că-i mai bine, spre deplina mulțumire a nobililor, fala şi mîndria țării. încă o dată generalul Preiss se afla într-o mare dilemă. „Cum să acționez? In numele cui? Puterea mea este mărginită, deşi se bazează pe arme şi pe tunuri. Guvernatorul mă duşmăneşte de moarte. Şi mă obligă să cad în dizgrația împăratului. Am îmbătrînit lîngă tron şi tot n-am învățat prea multe. Şi toți mă privesc ca pe un duşman al țării. Ca şi cum din cauza mea ar fi pornit răscoala. Gîndească ce vrea guvernatorul, eu tot îl voi trimite pe Schultz la Cîmpeni. Un militar trebuie să-şi respecte cuvîntul dat. Schimbăm însă tactica. Renunțăm la tratative şi, în numele cîştigării unor drepturi, cerem extrădarea căpitanilor. Şi, fără cap, revoluția se înăbuşă şi moare."

„Ce să le promit în schimbul căpitanilor?" întrebă vicecolonelul.

„Tot ce pofteşti. Trebuie să-i seduci, să-i convingi că plîngerile lor se află pe masa împăratului, că au fost studiate de Maiestatea Sa şl că urmează ca, In cîteva zile, un emisar special să sosească cu ele In Transilvania. Cu

102

condiția însă ca, pînă atunci, căpitanii să se afle in mîinile armatei imperiale. Altminteri nu numai că nu vo» scăpa de robie, dar va interveni împotriva lor şi armata, semn că împăratul îşi ia definitiv mina de pe ei, mina lui proteguitoare. Trebuie să reuşeşti. Ai doar atîta experiență. Şi-apoi, nici nu ți-ar strica o avansare. Poată chiar pînă la general." „Măcar de-aş avea de-a face cu nişte copii. Dar oamenii ăştia sînt tare ciudați. Tac şi ascultă şi, cînd vorbesc, spun lucruri mari în cuvinte puie, de parcă ar fi învățat la cine ştie ce şcoli vieneze. Şi nu renunță la ideile lor. Şi nici la plîngerile pe care, susțin ei, le-au înaintat de multe ori împăratului. Şi sînt jnvinşi că dreptatea este de partea lor. Că dacă ei nu ar fi, nici soarele nu s-

ar mai arăta pe deasupra pămîn-lui, izvoarele ar seca, rîurile s-ar prăpădi, grîul ar fi mîncat de alte vietăți înainte de vremea seceratului »i țara s-ar preschimba într-un veritabil deşert din care împărăția n-ar trage nici un folos."

„Să nu-i contrazicem. Nu pierdem nimic dacă le dăm dreptate. Numai să putem pune mîna pe căpitanii lor. Să despărțim trupul de cap."

Schultz ajunse la Abrud în ziua de 19 noiembrie. Nu părea să se grăbească pentru a-i întîlni pe răsculați. Voia şi-n acest fel, amînînd întîlnirea, să le mai dea un semn că puterea se află, totuşi, de partea sa, că orice îra-potrivh-e este zadarnică şi, mai ales că el vine în întîm-pinarea lor cu bunăvoință, cu speranța că-i va salva de la pieire, că numai el îi poate salva, el, slujbaş de încredere al împăratului. La Tibru învățase lecția. Văzuse cîtâ considerațiune au țăranii față de Iosif, cum în numele său îi poți pune repede în căpăstru. Numai de nu l-a» rupe înainte de-a ajunge la țintă. De cum sosi la Abrud, Schultz avu o mare decepție. Autoritățile îi aduseră un prizonier pe care-l întîlnise la Tibru printre căpitanii cu care stătuse de vorbă şi care i se recomandase, fără ca ceilalți să protesteze, drept Ion Horea. Dar omul era, de fapt, Ursu Uibariu.

„Cum să mai poți avea încredere în asemenea oameni?" se întrebă vicecolonelul rămas perplex în fața acestei întîmplări. Hotărî să rămînă peste noapte în Abrud, eonvins fiind eă, la Cîmpeni, căpitanii vor veni

Însoțiți de o mulțime de revoltați sau nu se vor prezenta deloc. Şi cît îşi dorea el să-i izbutească acțiunea. Cită nădejde şi-a pus Preiss în el, viitor general al imperiului.

Însoțit de o trupă de husari, Schultz plecă a doua zi spre Cîmpeni. Ajuns în comuna de pe Arieş, întrebă dacă Horea şi alți oameni din munți au venit şi l-au căutat. Judele, după ce-l salută cu deosebit respect, ca reprezentant de vază al împăratului, îi răspunse că Horea şi Cloşca împreună cu vreo 40 de oameni l-au căutat, într-adevăr, cu o zi mai înainte, dar el n-a ştiut ce să le răspundă cînd să mai vină pentru a-l întîlni pe vicecolonelul Schultz care onorează cu prezența sa această comună trecută şi ea prin focul răscoalei. „Aş vrea să văd urmele lăsate de țărani", zise Schultz şi judele se oferi să-l conducă pe străzi, printre case ruinate sau părăsite de stăpînii lor. Ochiul de militar al oaspetelui cercetă cu luare aminte poziția strategică a Cîmpeniului, pentru că cine ştie cu ce ocazie va trebui să conduc o trupă împotriva acestei localități în care răsculații s-ar putea, la nevoie, retrage ca într-o cetate. Şi-apoi, Cîmpeniul se află cam la răscruce de drumuri aici, între localitățile din munți.

„Vin țăranii!" zise primarul după ce scrută depărtarea.

„Unde-s?"

„Pe drumul ce coboară din comuna Rîu Mare, vin călări şi nu sînt prea mulți."

Vicecolonelul privi şi el către marginea de zare în direcția arătată de mîna întinsă a judelui.

„Foarte bine!" zise militarul şi trimise doi soldaţi să-i întîmpine şi să-i întrebe dacă-l caută pe el, sau dacă vin cu alte treburi la Cîmpeni. Văzîndu-i paşnici, se apro-piară de ei.

„Poate veni Horea şi locuitorii comunei să se întîl-nească cu Măria Ta, după cum v-a fost înţelesul lîngă Cricău?" întrebară ţăranii.

„Ieri v-am căutat, dar nu v-am găsit", explică unul care se temea ca vicecolonelul să nu fie supărat şi să-i certe pentru că nu s-au întîlnit încă de ieri.

„Ne-am întors la noi acasă, să mai chibzuim ce-i de

104

făcut", adăugă un bătrîn. Militarul îi privea cam de sua, U sfida, tratîndu-i ca pe nişte oameni care-au venit să-i ieară iertare pentru cine ştie ce fapte săvîrşite, care na erau siguri dacă vicecolonelul va trece cu vederea aceste fapte. Prefăcîndu-se că meditează asupra răspunsului, zise: ^

„Mîine pot veni la mine şi Horea şi locuitorii comunei."

Ţăranii mulţumiră şi plecară de unde-au venit. Schultz se duse pînă în comuna Bistra să se informeze despre starea de spirit a oamenilor şi, spre marea lui satisfacţie, constată că liniştea a pus stăpînire pe sat ca şi cum nici n-ar fi trecut revoluţia şi pe acolo. Află că la Cîmpeni şi la Cărpiniş toate minele se aflau în lucru, că ţăranii, acum în prag de iarnă, îşi vedeau de treburi, trudind la spălarea aurului. Seara s-a înapoiat la Cîmpeni, a mai discutat cu judele, apoi s-a culcat. N-a prea dormit, însă. Toată noaptea au sunat, în munţi, cornuri-le de vînătoare, tulnicile, chemînd oamenii, pentru a doua zi, la adunare. ,

„O mulţime prea mare mă poate încurca, îşi spuse el. Sau mă poate ajuta. Din cîteva sute de oameni se vor afla destui care să se ofere contra unui premiu să-l predea pe Horea."

Schultz aşteptă la primărie delegaţia ţăranilor care să-l invite pe şesul cel mic din Cîmpeni, unde se adunaseră oameni din toate satele, dar mai ales din Rîul Mare, Vidra, Cîmpeni, Bistra şi Lupşa. Într-adevăr, către ora unu după-amiază, juraţii din aceste comune se prezentară la vicecolonel şi-l chemară la locul adunării. Schultz plecă fără să se grăbească. Era militar şi-l reprezenta pe împărat. Nimeni n-avea voie să se atingă de el. Aşa sunau poruncile lui Horea: „Cită vreme cătanele împărăteşti nu trag în noi, le vom lăsa în pace."

In faţa trupei de ţărani formată din vreo 600 de oameni, păşiră înaintea vicecolonelului Horea, Cloşca şi încă vreo doisprezece bătrîni. îşi descoperiră capetele şi aşteptară cuvîntul reprezentantului împăratului. Schultz li lăsă anume cîtei/a clipe să aştepte vorbele sale. Să i le preţuiască şi mai mult. Şi să le respecte aşa precum zio

104

ei că-l respectă pe împăratul. Vicecolonelul îşi drese vocea şi începu:

„înalta autoritate mi-a ordonat să vă comunic vouă că bătrînii şi juraţii împreună cu căpitanii lor să se înfăţişeze pe ziua de 24 noiembrie tot în locul acela unde am avut convorbirea dintîi, în ţinutul Cricăului şi al Ti-

brului şi unde veți auzi cu urechile voastre porunca împăratului de la generalul neamț. Ați înțeles?"

Țăranii se uitară unul la altul. Propunerea li se părea ciudată. De ce adică să nu le spună aici şi astăzi porunca împăratului? Doar nu se va schimba pînă peste două zile.

„Noi singuri pînă la Cricău nu ne vom putea duce, iar dacă vom lua cu noi şi pe locuitorii comunelor care se află acum aici, atunci nu vom putea răspunde de faptele lor, de excesele ce le vor comite la dus şi la întors datorită mijloacelor necesare pentru subsistență şi încar-tiruire."

Vicecolonelul se încruntă. Răspunsul căpitanilor îi displăcu.

„Asta înseamnă că conştiința voastră nu este curată. Altminteri ați fi acceptat să veniți singuri la Tibru. Aşa că declarați-mi sincer, dacă ştiți că ați păcătuit prin toate faptele nedemne cîte le-ați comis şi că ați atras asupra voastră dizgrația Maiestății Sale?"

Ca într-o piesă foarte bine jucată, țăranii căzură în genunchi strigînd:

„Recunoaştem că am greşit şi ne rugăm de Maiestatea Sa să ne grațieze şi ne supunem înaltelor sale ordine ce vor urma, în deplină încredere că nouă, amărîților de iobagi, ni se va face dreptate. Am fost siliți să facem pa-sul acesta ca să ajungă la urechile împăratului tristele noastre plîngeri şi rugăminți!"

Schultz nu ştia însă ce este mila. El se afla în misiune şi trebuia să şi-o îndeplinească în cît mai bune condi-țiuni. De aceea, făcîndu-le semn să tacă, le spuse:

„Dacă voi recunoaşteți că ați greşit, să-mi spuneți cine v-a sedus la pasul acesta ilegal, cine v-a îndemnat să porniți împotriva nobililor, stăpînii voştri?"

Ca un cor antic, cei de față răspunseră pe dată:

„Țara întreagă a făcut-o. Măria Ta caută de vezi dife

ritele noastre rezoluțiuni pe care le-am adus în original si pentru împlinirea cărora în zadar am alergat pe la toate autoritățile țării, căci tot n-am putut obține nici o deriziune."

Horea şi Cloşca scoaseră din traistele lor nişte pachete de hîrtii şi le predară vicecolonelului. Erau rezoluțiuni date de cancelaria aulică, scrise în limba latină şi întărite cu numere şi sigilii autentice. Schultz crezu că a sosit momentul să semene în rîndul țăranilor deruta şi neîncrederea față de căpitanii lor. Aşa că îi ceru ofițerului Probst să traducă şi să explice oamenilor conținutul acestor scrisori, să le dovedească în acest fel că n-au avut nici o justificare, nici un motiv ca să înceapă răscoala din pricina acestor documente şi că, prin urmare, au fost înşelați de oameni rebeli şi acestora trebuie să le ceară socoteală pentru nefericirea ce va cădea peste capetele lor. Țăranii nu reacționară în nici un fel. Aşteptau bătălia finală. Ştiau că Schultz abia a început vorbirea.

„Ar fi bine, îi îndemnă el, ca în ziua de 24 noiembrie să alegeți cîțiva oameni din comunele voastre şi să-i trimiteți la Sebeş, la reşedința comisiei instituite ca să asculte porunca mai departe a împăratului!"

Mulțimea murmură. Un simplu semnal și s-ar fi năpustit asupra colonelului și trupei sale de husari. Dar Horea nu voia o încăierare. Nu venise pregătit pentru așa ceva. Coborîse din munți, întîi și-ntîi să le dovedească încă o dată oamenilor săi de încredere că s-au lăsat înșelați, la Tibru, de acest militar care vorbește fără sfială în numele împăratului, nefiind în stare să le spună ce s-a ales de rezoluțiile lor și cînd li se va face dreptate.

Schultz continuă fără să-i pese ce gîndesc căpitanii. El voia să impresioneze mulțimea, s-o aducă la ordinele sale atunci și fără nici o concesie. Vorbi din nou:

„După ce cu toții sînteți vinovați și convinși că ați greșit, trebuie să recunoașteți și faptul că ați fost înșelați de căpitanii voștri și cu greu veți putea dobîndi grația împăratului dacă nu-mi veți împlini imediat două poruncii întîi să predați în mîinile armatei tot felul de puști fi arme; apoi să-mi extrădați imediat, aici pe loc, pe căpi

tanii voștri care v-au îndemnat la răscoală și v-au înșelat, ca să-și poată primi pedeapsa meritată!"

Mulțimea murmură din nou. Apoi fu cuprinsă de un vuiet pe care Schultz nu l-a mai auzit. Și dintr-odată se liniști ca la o poruncă. Unul din căpitani ieși înaintea celorlalți și grăi:

„Noi nu putem să extrădăm pe nici unul din căpitanii noștri. Ou atît mai puțin că noi, în fapt, nici nu avem căpitani, deoarece toate le-a făcut țara și focul a venit peste noi de pe Criș iar noi doar că ne-am unit numai cu crișenii și am mers cu ei pînă la Cricău și Tibru, dar In urma poruncii împărătești pe care ne-ai publicat-o acolo, ne-am întors înapoi la casele noastre unde ne aflam și acum așteptînd grația împăratului.*

„Sînt vicleni, observă Schultz. Vor să-și scape căpitanii de pedeapsă, să dea vina pe țară. Dar oare aici cine-i țara? Că nobilii nu pot fi țara. Sînt prea puțini. Tot ei, țăranii, sînt țara."

Bătrmul căpitan aștepta cuvîntul vicecolonelului care tntîrzia anume pentru a-i pune într-o dilemă și mai mare. Apoi, cînd văzu că mulțimea este nerăbdătoare, oamenii așteptînd rezoluțiile promise, militarul vorbi:

„Trebuie să-i extrădați pe căpitani. Împăratul a poruncit aceasta și cine nu se supune poruncilor Maiestății Sale se cheamă că-i răzvrătit și trebuie pedepsit cum se cuvine ca să fie exemplu pentru toți. Așadar, vă propun să iau cu mine pe acești doi oameni, pe Horea și pe Cloșca în mîinile cărora se află cărțile voastre și despre care voi ziceți că sînt de omenie. Îi iau și-i duc la generalul cel mare unde, în numele vostru, ei vor apăra cauza comună. Marele general îi așteaptă cu inima deschisă. Și-i înțelegător. Și el, asemenea împăratului, este de partea voastră cită vreme îl veți asculta. Altminteri, are și arme, și tunuri, și soldați. Nu-i bine să vă împotriviți. Destul că ați omorît și-ați jefuit pînă azi după bunul vostru plac și după cum v-au învățat căpitanii voștri!"

Auzindu-l, oamenilor nu le venea să creadă.

„împăratul nu poate da asemenea porunci. Iar dacă le-a dat, tot el se cuvine să ne asculte din nou, să audă că guvernul n-a făcut nimic pentru a-i împlini rezoluțiile

107

pe care le-a dat. Să ştie că nobililor nu le pasă de Maiestatea Sa. Cît priveşte aceşti doi oameni, noi nu-i dăm. Nu-i dăm nici pentru toată împărăția, cît o fi ea de mare şi de tare. Is ai noştri şi noi sîntem ai lor. Toți sîntem acelaşi trunchi. Şi nu-i în lumea asta secure în, stare să despice trunchiul ăsta. Că-i trainic şi trăieşte încă dinaintea venirii nobililor printre noi şi va trăi cît lumea!"

Țăranii începură să protesteze strigîndu-i vicecolonelu-lui să-şi vază de treburile sale.

„Că aşa cum nici pînă azi nu ne-ai ajutat, nu ne vei ajuta nici de azi înainte!"

„Ne vom ajuta noi, după cum am chibzuit că va fi mai bine!"

Mulțimea făcu cîțiva paşi înainte, apropiindu-se, amenințătoare, de Schultz şi de oamenii săi. Apoi se ootî. Militarul îi simți puterea. Nu se înfricoşa, dar o teamă ciudată îl cuprinse. Un simplu semn din partea unui căpitan şi soldații ar fi fost călcați în picioare.

„Nedreptățile să-i fi adus oare în halul ăsta de disperare? se întrebă Schultz. Dar au ei puterea să aleagă ân-tre dreptate şi nedreptate? Ei, care nu ştiu carte, care de veacuri se află în slujba nobililor, care-au trăit aseme-nea unor animale vorbitoare, domnii avînd asupra lor puteri nemăsurate!" Militarul se cutremură. „într-adevăr n-am reuşit să-i cunosc pe aceşti oameni care lucrează pentru țară. Eu, eu pentru care țară lucrez? Unde-i țara mea? împărăția este prea mare ca să-i zic țară. Nu-s oare şi eu un fel de slugă? Mai puțin asuprită, dar nu cine ştie cît de credincioasă. Doar sînt plătit pentru tot ce fac. Plătit şi gratulat cînd vreo treabă îmi iese bine, cînd am posibilitatea şi şansa să execut un ordin impecabil." Vi-cecolnelul se întrista. Nu-şi pusese, niciodată pînă atunci, problema existenței sale în dependență de țară, de dreptate, de adevăr. I se ordonase şi el executase. Ca o păpuşă trasă de sfori. Şi cu ce s-a ales într-o viață? Cu gradul de vicecolonel. Cîți vicecolonei sînt în lumea asta? Mulți, foarte mulți! Cîți vor rămîne în amintirea posterității? Doi, trei sau poate unul singur dintr-o generație. Schultz privea şi asculta mulțimea nemulțumită ca şi

107S

ovm atunci s-ar fi trezit din somn. Nu observă că-n timp ce vuietul creştea în intensitate, Horea se pierdu printre oameni, îşi lepădă cojocul şi nu mai putea fi văzut şi recunoscut dintre sutele de țărani. Doar Cloşca rămase nemişcat lîngă el.

„Vi s-a publicat patenta împărătească?" întrebă vi-«eeolonelul nu pentru a primi vreun răspuns, ci numai aşa ca să facă şi el ceva în momentele acelea.

„Da!" murmurară oamenii.

Îi ordonă locotenentului Probst să le-o citească din nou. Cloşca primi un exemplar tipărit din patenta împărătească. La fel şi judele din Rîu Mare. Văzîndu-se învins, vicecolonelul adăugă la cele spuse de Probst:

„In fața nefericirii ce vă aşteaptă, sâ nu puteți zice că n-ați cunoscut patenta împărătească, de aceea v-am dat-o cu mîinile mele. Mergeți acasă, citiți-o, consultați-c In linişte şi hotârîți-vă să vă supuneți înaltelor porunci.1*

„Aşa vom face!" răspunseră căpitanii.

Schultz se îndepărtă apoi de ei, se opri la o oarecare distanță şi-i urmări cum se pierd pe drumul care suia tn munți. Ca o oaste care nu va putea fi niciodată înfrîn-tă, care moare şi se naşte în fiecare zi.

Militarul trebuia, totuşi, să fie mulțumit. Prin armistițiul de la Tibru reuşise să oprească desfăşurarea normală a răscoalei, îi despărțise, pentru o vreme, pe țăranii răsculați de căpitanii lor. Dar nu-i convinsese că cei mari şi puternici trudesc pentru ca dreptatea lor să fie scoasă o dată pentru totdeauna la lumină. Şi gînduri-le lor stăteau numai şi numai în preajma acestor lucruri.. Țăranii deputați erau aşteptați în 25 noiembrie la Sebeş Abilul Michael Brukenthal le pregătea o primire deosebită.

„Dacă deputații țăranilor răsculați se vor înfăţişa înaintea noastră — după cum ne-a promis Schultz, lucru de •are eu mă îndoiesc — atunci pe lîngă condițiunile ce le-a pus vicecolonelul vom adăuga-o şi pe aceea ca dîn-fii să restituie lucrurile luate de la nobili. Vom reține aici cîțiva dintre ei ca ostateci şi-i vom obliga să se supună nouă."

108

„Ce facem acuma?" întrebă Cloşca. Horea nu-i răspunse. Privea undeva departe, foarte departe, unde numai cu gîndul poți ajunge şi se gîndea la soarta revoluției, la soarta țăranilor. Fierbea în sufletul lui o mînie cum nu l-a mai încercat o alta asemănătoare pînă atunci. Era mînios şi pe el şi pe Cloşca pentru tntîmplarea de la Tibru şi pe Crişan că se încrezuse în oculistul de la Sibiu. Dar mai înainte era mînios pe el Însuşi pentru că n-a trimis la vreme ordine clare, să ştie fiecare vicecăpitan — adică şi Crişan, şi Cloşca, şi Horea cel tînăr — ce trebuie să facă. Abia acum îşi dădea seama că încăpuse, cu răscoală cu tot, nu numai pe mîinile fatalității ci şi pe acelea ale puterii. Şi puterea nu iartă. Te înşfacă şi te nimiceşte. Nici măcar nu te ascultă. Şi dacă te ascultă, trebuie să vorbeşti în limba ei, să te aperi, acuzîndu-te, să-i cazi în genunchi, la picioare, pentru a-ți tăia capul cu mai multă uşurință. Horea, cel tînăr supraveghea casa în care se aflau cei doi, ca nu cumva vreun trădător să vină pe neaşteptate şi să-i prindă.

„Nădăjduiesc să ajungem la un oarecare liman", îi răspunse într-un tîrziu Horea.

„La un oarecare liman"... repetă Cloşca.

„La un oarecare, pentru că limanul dintîi s-a cam îndepărtat de noi. Sau poate că noi ne-am depărtat de el. Să nu fi fost oare pe placul nostru?"

„N-a fost pe placul nobililorI" îl întrerupse Cloşca.

„De la Crişan nici o veste", zise trist Horea, schim-blnd vorba.

„Nu-i deajuns că îi hotărît să-nceapă, după porunca ta, din nou. Să taie şi să pîrjolească tot ce întîlneşte în eale, să le arate nobililor de pe Criş şi de pe Mureş cît eîntem noi de tari şi de neînduplecaţi?"

„Aşa-i! aprobă Horea. Numai că fiecare lucru are o vreme potrivită a lui pentru a fi făcut ca lumea. Care om îşi face o casă care să ţină numai de azi pe mîine? Un »ebun se poate gîndi la aşa ceva."

109

„Ce porunceşti?" întrebă Cloşca. Simţea cum îi fierbe sîngele în vine, cum îl arde cumplit un dor de răzbunare. Dacă Horea i-ar fi spus să plece în clipa aceea, atunci ar fi pornit să-şi spele greşeala de la Tibru.

„Ne-au minţit şi cătanele împărăteşti. Au stat cît au stat departe de noi dar, pînă la urmă, tot domnilor le vor cînta în strună. Nu l-ai auzit pe Schultz la Cîmpeni cum încerca să ne amăgească? Dacă-l ascultam, astăzi eram în fiare, poate că ne-ar fi şi omorît. Lor nu le pasă de viaţa noastră. Nu le-a păsat niciodată. S-a depărtat de noi şi graţia împărătească." Horea vorbea parcă de unul singur.

„Ţara-i a noastră. Poate că izbutim s-o şi luăm cu totul în stăpînire, pe veci!" zise Cloşca mai mult ca să-l liniştească pe Horea. Nici el nu mai credea într-o asemenea şansă, deşi, la începutul revoluţiei, asemenea gânduri i-au trecut deseori prin minte. Şi nu o dată încercase să şi-l închipuie pe marele său căpitan, pe Horea, rege al Transilvaniei, supus împăratului, dar singurul stăpîn al ţării sale.

„Trebuie să numim noi căpitani şi să pornim din nou la drum, zise Horea. Şi nu ne vom mai opri. Nimeni nu ne va mai putea opri. Nici chiar împăratul!"

„Vorbele tale sînt sfinte pentru mine! răspunse Cloşca mîngîindu-şi puşca de care nu se despărţea. Şi le voi împlini chiar dacă va trebui să plătesc cu capul acest lucru!"

Horea se uită la tovarăşul său de luptă ca la un copil mare trimis într-o lume pe care n-o cunoştea, de care auzise vorbindu-se doar în treacăt.

„In zilele ce urmează vom lua şi Galda şi Aiudul, vom arde pînă la rădăcină Abrudul, vor cădea şi Deva, şi Turda, şi Clujul, şi Alba Iulia şi pînă la Crăciun vom ajunge şi la Sibiu şi-om sta de vorbă cu domnul guver-nator ca de la egal la egal. Să pornească tulnicile şi cor-nurile de vînătoare chemarea. Să se strîngă iarăşi oamenii. Să-şi ia merinde şi arme şi să pornim odată!" porunci Horea ridicîndu-se în picioare.

Cloşca văzu cum, în faţa sa, se înalţă un munte înalt, înalt cît să nu-l poţi cuprinde cu privirea. Şi-n vîrful acelui munte stătea un om care semăna cu Horea şi omul

109

acela stăpînea ţara şi-auzea parcă mulţimea vuind în jurul muntelui, bucurîndu-se că ţara este a oamenilor de rînd.

„Or fi ajuns poruncile noastre în Zărand, la Crişan?" tntrebă Horea.

„Ajuns, eu cred că Giurgiu a şi pornit să le îmlinească. Om de nădejde şi de mare folos. Bine te-ai gîn-dit cind l-ai ales dintre cei mulţi. Altul n-ar fi putut supune Zarandul."

„La drum!" zise Horea şi ieşi din casă.

XX

„Oculistul Piuariu-Molnar, omul cu vorbă dulce, supusul nobililor, ne-a înşelat. Ne-a înşelat şi vicecolonelul Schultz. Toți ne-au înşelat în numele împăratului. A'şa-dar, ne-a înşelat şi împăratul!" Avînd cuvînt de la Horea, Crişan începu să acționeze. Patru țărani înarmați fură trimişi în satele de pe valea Mureşului cu scrisoare de la căpitanul Crişan, în care se spunea:

„Eu, George Crişan, căpitanul militar, trimit această poruncă din mîinile lui Horea prin aceşti patru oameni care sînt trimişi ca să citească porunca aceasta din sat în sat, de la preot la preot, cît ține de la Prisaca şi pînă la Homorod, ca toți țăranii să vină înarmați la Homorod şi acela care nu va veni să fie legat cu toți copiii săi şi casa să se aprindă pe ei; şi să vină înarmați cu puşti, cu bîte şi cu furci de fier".

Poruncă dură şi dîrză. Poruncă înfricoşătoare şi disperată. Ascultată de oamenii satelor de la Alba Iulia şi pînă la granița cu Ungaria, de-a lungul Mureşului. Țăranii se puseră în mişcare. Deva trebuia cucerită şi atacul fusese stabilit pentru ziua de 30 noiembrie. Mulțimea răsculaților se apropia de cetatea neînvinsă, din două părți. Părea că nimeni şi nimic nu-i va împiedica s-o supună. Să răzbune morții îngropați lîngă zidurile sale.

110

Crişan acționa în Zarand, Horea în Albac, Ion Horea la Mogoş, iar Cloşca la Ofenbaia.

Drumurile mai mult umblate care duceau în munți erau controlate de armată, aşa că Horea scrise vameşului din Huedin să lase liber transportul bucatelor care să ajungă în munți pe la Călata şi porunci fierarilor să trudească ziua şi noaptea ca să-i îndestuleze pe răsculați cu lănci.

Pentru țăranii din Zarand, ordinul lui Crişan era clari trebuiau să se adune în ziua de 28 noiembrie la Mihăleni şi Buceş, de unde, apoi, să pornească din nou asupra Abrudului. Linia de acțiune urma să se întindă de la Deva pînă la Huedin, să cuprindă toată inima Transilvaniei. Răscoala începu cu şi mai multă înverşunare. Țăranii renunțaseră să evite ciocnirile cu soldații. Mai multe patrule trimise în munți, au fost prinse şi nimicite. Lupta devenise, abia acum, pe viață şi pe moarte. Pînă mai ieri un fel de intermediar între nobili şi răsculați, împăratul, socotit trădător, fusese înlăturat.

„N-a stat niciodată la aceeaşi masă cu noi. Şi nici n-a mîncat vreodată din acelaşi blid cu noi, aceleaşi bucate. Şi dacă a luat uneori în seamă viața noastră, a făcut-o de ochii lumii, nu pentru a ne-o uşura. Deşi îi stătea în putere acest lucru. Cît priveşte guvernul Transilvaniei, noi de mult nu îl mai recunoaştem!" Guvernul, însă, exista. Şi în 30 noiembrie publică o patentă, în numele împăratului, prin care acorda răsculaților amnistie generală, cu condiția ca aceştia să se întoarcă la casele lor, să depună armele şi să se liniştească. Țăranii renegară patenta care, ziceau ei, este dată de nobili care urmăresc să-i nimicească, fapt pentru care ei vor lupta chiar dacă vor pieri pînă la unul. Răspunsul răsculaților căzu ca un trăsnet asupra guvernului.

Militarii au fost chemați în ajutor. Şi au răspuns prompt. Aveau argumente. Țăranii îi atacaseră şi pe ei. Şi-n multe locuri i-au şi omorît.

Chendi, nobilul din Cîmpeni, a fost trimis la Horea, cu patenta guvernului.

„Ar trebui să încetați răscoala!" zise nobilul român.

„Asta nu se poate", ripostă Horea.

„împăratul şi-a luat mîna de pe voi", insistă Chendi.

111

„Ți-a spus el?" rîse batjocoritor Horea. „Guvernul zice că nu vă veți bucura de grația suveranului dacă nu vă opriți", plânse nobilul. „Ce-ți pasă!" răspunse Horea.

„Nu-i bine să tai în carne vie cînd ai la îndemînă c pîine", vorbi nobilul în parabole.

„Cuțitul îi la mine, pita îi în mîinile voastre şi n-o putem tăia cînd voim noi ci cînd voiți voi, aşa că ce altceva ne-a mai rămas de făcut decît să tăiem în carne vie?"

„Guvernul îi îngăduitor cu voi, ca şi grația împăratului", continuă Chendi.

„Eu n-am lipsă de grația împăratului şi nu voi linişti poporul decît dacă vor fi eliberați românii care se află închişi la Galda şi la Zlatna, pînă cînd nu se va da poporului o uşurare de contribuțiuni, de taxe şi de alte dări, aşa precum am cerut şi după cum ne-a promis şi împăratul că ne va ajuta", zise Horea.

„Ce să le spun"? întrebă nobilul.

„Ce-ai auzit!" se răsti Horea.

La despărțire nici măcar nu-şi strînseră mîinile, ca altădată. '

„Român, român, dar nobil se cheamă că este!" şopti Horea în urma lui Chendi. Nu avea ştire că armata primise misiunea să acționeze cu toată severitatea. Toți ai lui socoteau Apusenii ca o cetate de piatră pe care n-o poate cuceri nici un duşman.

Răscoala lua proporții aşa cum prevăzuse şi cum dorise el. Generalul Preiss era indignat. Ca şi contele Si-mion Kemeny. Michael Brukenthal a fost de aceeaşi părere cu ei. Cum adică, nişte funcționari împărăteşti, cum. sînt cei din Ofenbaia, să încheie o convențiune cu țăranii răsculați şi să accepte protecția lor față de guvern şi armată? Aşa că, după ce s-au înțeles împreună, baronul Brukenthal, în numele guvernului, respinse convenția încheiată la Ofenbaia şi, ca atare, armata avea cale liberă să calce drumurile ce treceau prin această comună, du-cînd în munți.

Freamăt mare era în casa unde stătea Horea, la Albac. Mesageri din toată Transilvania, trimişi de căpitanii răscoalei, veneau şi plecau. Ştirile pe care le aduceau nu erau, din păcate, prea încurajatoare. In comitatele Ara-

dului şi Bihorului se aşezară, în poziție de luptă, trupele generalului Sturm, venit din Ungaria. Corpuri mai mici de armată s-au stabilit pe valea Mureşului în Dobra, Ilia, Deva, Orăştie, Vinț pînă la Alba Iulia. Alte trupe

înconjurară partea de răsărit a munților, cu misiunea să pătrundă spre oastea răsculaților de la Zlatna, Mogoş şi Ofenbaia. Din Tîrgu Mureş plecă spre Cluj o divizie de grăniceri secui, ca să închidă accesul în munți pe la Gilău şi Huedin.

Cetatea Apusenilor fusese astfel izolată de restul lumii. Horea intui imediat pericolul în care se aflau oamenii săi. „în loc să atacăm, va trebui, de-acum şi pînă la primăvară, să ne apărăm", gîndi el şi gîndul acesta al lui străbătu drumurile munților astfel încît l-au aflat şi Cloşca şi Crişan şi Ion Horea şi ceilalți căpitani ai răscoalei. „Situația este rea, dar nu-i încă disperată", încercă Horea să se autoconsoleze. Deşi era conştient că, în momentul în care armata a început să acționeze împotriva lor, unul din doi trebuia să iasă biruitor iar celălalt să capituleze cu sau fără condiții, după cum i-o va cere învingătorul.

„Soldații au şi arme, au şi tunuri, au şi muniții, au şi mîncare, sînt şi bine îmbrăcați şi au ordin să tragă fără milă. Şi-l au de partea lor pe împărat. Noi n-avem decît dreptatea şi munții şi cerul de deasupra noastră."

„Nu-i destul oare să ai dreptate de partea ta?" întrebă un bătrîn.

„După legea noastră ar fi destul, dar după legile lor lucrul ăsta nu înseamnă nimic", răspunse Horea.

„Preoții au primit ordin să se lege de soldați şi să meargă în fruntea lor la luptă împotriva noastră", aduse vestea un țăran venit dinspre Alba Iulia.

„S-au vîndut şi gştia diavolului, cu episcopi cu tot! Episcopii însă pot fi iertați de păcatul ăsta că-s de alt sînge decît noi şi-s ținuți în brațe de guvern, dar popii îs oameni ai satelor noastre", zise Horea. Era consternat Dar încă simțea pămîntul sub picioare. Nimic nu-i prevestea, încă, ce va urma. Cetatea Apusenilor n-a fost izbită de nimeni. De ce n-ar fi tot atît de trainică şi-n iarna aceea care-ncepuse a se lăsa, ca şi pînă atunci? Chemă la el cîțiva oameni de încredere şi-i trimise în Zarand, la

Ofenbaia şi-n alte locuri unde se aflau cete răsculate să ducă acestora cuvântul său:

„Toate drumurile şi trecătorile prin care se poate ajunge la noi să fie baricadate prin tăierea pădurilor. Trebuie făcute mai multe rînduri de tăieturi, astfel încît nici pasărea să nu poată trece prin ele. Asemenea, satele mai mărginaşe să fie înconjurate de tăieturi de păduri ca de nişte ziduri. Se cuvine să ne apărăm cu toate forțele şi din toate puterile. Pînă la.primăvară nu-i o veşnicie. Trecem şi peste iarna asta şi cînd o da colțul ierbii vom izbi de moarte tot ce ne va sta în cale".

La Mogoş, la Rîmeți, la Buceş şi Vulcan, la Negrileasa, la Dupăpiatră, şi-n multe alte locuri copacii au fost prefăcuți în ziduri de apărare. Cîte trei rînduri de tăieturi. O patrulă raportă că a izbutit cu mare greutate să treacă prin două rînduri de tăieturi, dar prin a treia n-a mai putut trece deşi s-au străduit, deşi se aflau călări. Armata nu primise încă ordinul pentru a începe ofensiva. Oamenii munților urmăreau fiecare mişcare de trupe. Horea dispuse fiecărui sat aflat în raza de acțiune a răscoalei ca, în

momentul în care vor observa apropierea soldaților, să dea alarma, să tragă clopotele, să înştiinţeze comunele vecine pentru a se putea apăra.

„Voi trebuie să ascultați întocmai de ordinele mele dacă vreți ca națiunea română din Transilvania să scape de robie, să nu mai fie supusă domnilor pămînteni. în nici o comună să nu se îngăduie nici un soldat. Şi nici să nu asculte de vorbele şi promisiunile ofițerilor care au devenit cei mai mari înşelători mințind că împăratul le-a îngăduit să promită marea cu sarea. Scopul lor este să suprime răscoala şi să ne pună iarăşi în jugul nobililor."

La 27 noiembrie, generalul Preiss raportă că armata începe ofensiva. Guvernul luă cunoştinţă de acest lucru fără să-l felicite pentru abnegația cu care conduse operațiunile tactice şi strategice, începînd să-i plătească polițele. După două zile, la Rîmeți, într-o luptă înverşunată, țăranii obținură o primă izbînda în fața trupelor conduse de vicecolonelul Schultz în care, cu numai douăzeci de zile în urmă, la Tibru, țăranii îşi puseră mari nădejdi. Cu gîndul ca să ocupe satele Ponor şi Rîmeți, Schultz

porni în fruntea unei trupe de 143 infanterişti şi 68 de husari secui. Intră fără teamă în strîmtoarea munților şi acolo țăranii îl întîmpinară cu focuri de armă, cu lovituri de furci. Vicecolonelul încercă să-i oprească vorbindu-le, strigîndu-le că n-are cu ei nimic, doar că trebuie să ajungă acolo unde l-a trimis ordinul împăratului. „Odată cu capul, ficiori, că vine şi Horea cu țara!" îi răspunse un țăran şi în fruntea unei cete se năpusti fără teamă asupra soldaților. Ascultînd poruncile lui Horea, țăranii tăiară drumul de retragere al soldaților conduşi de Schultz, baricadîndu-l cu copaci. Aşa că locotenentul Probst, plecat în ajutorul vicecolonelului, nu i-a putut fi de nici un folos, răsculații obligîndu-l să se întoarcă înapoi şi să raporteze întîmplarea.

Guvernul se agită dar nu se pierdu cu firea.

„Doar n-au intrat zilele-n sac! Şi-apoi, ne aflăm abia la început", încercă baronul Preiss să justifice această înfrângere. Cum, în acelaşi fel, dînd vina şi pe slaba aprovizionare a armatei cu cele de trebuință, se va scuza şi în continuare, încumetîndu-se chiar să preschimbe, cu vorba, unele înfrîngeri în izbînzi.

Călcase cu stîngul, deşi îşi propusese să lichideze răscoala într-o zi două, să demonstreze guvernului potentele armatei sale, să şteargă acuzațiile care i s-au adus pînă atunci. Numai că lucrurile au avut o altă desfăşurare. Tot în ziua de 27 noiembrie, maiorul Stojanich plecă din Deva cu o trupă formată din 320 de soldați să ocupe Zarand ul.

„Cătanele au ajuns la Brad", îi raportă lui Crişan un om trimis anume să iscodească.

Trupa răsculaților se afla în Crişcior, cu gînd să treacă dincolo de munți şi sâ ocupe Abrudul, aşa cum stabilise Horea planul de bătaie.

„Să-i nimicim! zise Crişan în sfatul căpitanilor săi. Cîți sînt?" îl întrebă pe omul de încredere care-i aduse vestea.

„Ca la trei sute de inşi."

„Mîine dimineață îi vom pune pe fugă, îi vom trece în Ungaria, să ne țină minte şi să învețe meserie. Că nu-i

114

destul să fii maior, trebuie să şi cunoşti oamenii împo-triva cărora porneşti la luptă. Că noi sîntem viteji!" Căpitanii îl aprobară. Crişan stabili modul în care se vor desfăşura a doua zi ostilitățile.

„O trupă de-a noastră le va tăia retragerea către Deva. Trebuie să afle şi ei că-i aşteptăm în strîmtoarea de la Vălişoara. Iar noi, ăştialalți, ne vom năpusti asupra lor. Fără teamă. Sîntem de cîteva ori mai mulți decît ei, şi-apoi, toată țara îi de partea noastră, în frunte cu Horea. Duceți-vă şi pregătiți oamenii!"

Lupta de la Brad a fost scurtă. Cătanele maiorului Stojanich au fost respinse şi s-au retras la Hălmagiu, de unde-au cerut ajutor din Ungaria. Despre această luptă, locotenentul Simeny, povestea: „Pe un drum foarte rău am ajuns la Brad, după miezul nopții. Aici am aflat foarte puțini răsculați. Ceata țăranilor, de cîteva mii de oameni, plecase către Crişcior, cu cîteva ore mai devreme, sub comanda căpitanului Crişan. Dar după ce auziră că noi sîntem aici, veniră din nou în zorii zilei cu o mulțime aşa de mare că n-o pot descrie şi noi cercarăm să ne retragem repede către Hălmagiu. Ne-am ciocnit cu trupa aceasta şi, cu toate că puşcarăm asupra lor, îi tăiarăm cu săbiile şi-i uciserăm, toate au fost în zadar, căci ei se adunară sub comanda lui Horea într-o mulțime ce nu se poate spune. Vom vedea ce vom putea face în viitor, destul că aici este oribil pentru soldați, fiindcă nici ziua şi nici noaptea nu avem odihnă din pricina răsculaților."

Crişan simți că se află foarte aproape de o izbînda totală. Din ordinul lui, cîțiva țărani plecară pe valea Mureşului cu porunca să-i adune pe toți răsculații la Hălmagiu. La fel îi îndemnă şi pe țăranii din Zarand. Disperat, Stojanich încercă o stratagemă care-l salvă, întorcînd mersul evenimentelor în defavoarea răsculaților care, poate într-un moment de euforie, uitaseră de ceea ce le-a poruncit Horea, adică să nu se încreadă cu nici un preț propunerilor pe care le-ar fi făcut ofițerii armatei imperiale, chiar dacă ar fi vorbit în numele împăratului. Maiorul încheie o convenție cu trupa lui Crişan, promițîn-du-le țăranilor că din ziua aceea vor fi militari, că nu vor mai sluji nobililor ci numai împăratului. Şi răsculații se lăsară din nou înşelați. Şi acest lucru s-a petrecut în rao

114

mentul în care Hălmagiul era înconjurat de vreo şapte mii de oameni. Cînd şansa era categoric de partea lor. Unii căpitani s-au lăsat ademeniți de promisiunile maiorului.

„Doar pentru asta luptăm împotriva nobililor! Să scăpăm de iobăgie, să ajungem slujbaşi ai împăratului. Şi dacă maiorul se jură că vorba-i vorbă, că militarul nu ştie minți, atunci să-l credem şi să-l ascultăm!"

Cînd s-au dezmeticit, era prea tîrziu. Maiorul devenise stăpîn pe situație, întorcînd roata în favoarea sa. Şi acest lucru s-a întîmplat la Mihăleni, în ziua de 17 decembrie. Pînă atunci, în Zarand s-au petrecut multe lucruri care n-au intrat în calculele lui Crişan. Despre ele nici Horea

n-a putut fi prevenit la timp pentru a-şi da părerea, pentru a-l sfătui pe Crişan ce să facă. Deşi atenţia sa era îndreptată într-o mare măsură către Zarand, către oastea răsculaţilor de sub conducerea lui Crişan, deoarece pe aici se putea crea o largă fisură prin care armata să pătrundă nestingherită în munţi. De aceea Horea, prin mesagerii săi, îl înştiinţase pe Crişan că Zarandul nu trebuie pierdut cu nici un preţ, iar în caz de nevoie, dacă Bradul va cădea în mîinile armatei, ţăranii să se retragă înspre Mihăleni, unde locurile sînt mai strimte şi unde răsculaţii vor putea rezista mai bine în faţa cătanelor.

La patru decembrie însă, în ajutorul maiorului Sto-janich veni o altă trupă condusă de vicecolonelul Kray şi, ceea ce era mai grav, însoţită de episcopul Nichitici. La început, Crişan nu dădu prea mare importanţă acestui fapt. Prelatul convocă o mare adunare la Ţebea, unde se adunară şi ţărani şi preoţi curioşi mai mult să-l vadă pe episcop, să afle noutăţi privind plîngerile lor. După slujba religioasă, Nichitici ţinu în faţa adunării o cuvîntare.

„V-aţi înhăitat cu sceleraţii aceia ca să faceţi greutăţi împăratului, să-L nemulţumiţi pe stăpînii voştri. Şi-n felul acesta v-aţi pus rău şi cu bunul Dumnezeu. Pe care criminal credeţi voi că-l va ierta Dumnezeu? Iar voi aţi omorît. N-aţi ales între vinovaţi şi nevinovaţi. Eu vă spun, în numele lui Dumnezeu şi-n numele împăratului, să vă liniştiţi, să plecaţi pe la casele voastre şi să vă vedeţi de treburi ca şi înainte de revoluţiune. Ba chiar trebuie să şi uitaţi aceste întîmplări triste pe care le-aţi provocat. Desigur, căpitanii voştri, cei care v-au îndem

nat la rele, ei, necredincioşii, îşi vor primi pedeapsa cuvenită! Voi însă, prin graţia lui Dumnezeu şi-a împăratului, veţi fi amnistiaţi. Am dreptate, oameni ai lui Dumnezeu?" întrebă, la sfîrşit, episcopul, convins fiind că vorbele sale şi-au făcut efectul scontat asupra ţăranilor care, după cele petrecute în ultima vreme, nu mai ştiau în cine şi pe cine să creadă.

„Pentru că ne-ai vorbit în numele lui Dumnezeu şi-al împăratului, te vom asculta!" zise un ţăran cu părul alb, ieşind înaintea celorlalţi, în faţa episcopului. Nichitici îi întinse mîna şi ţăranul i-o sărută. Alţi oameni făcură la fel. Episcopul cîştigă astfel de partea sa o bună parte din ţara Zarandului. Oastea lui Crişan se împuţinase. De la Ţebea la Hălmagiu, satele ascultau acum de Nichitici. Episcopul nu se mulţumi însă numai cu atît. însoţit de armată, plecă de la Ţebea la Brad, trecînd prin Mesteacăn, pe lingă biserica unde, cu numai o lună şi trei săp-tămîni în urmă, ţăranii jurară credinţă căpitanului Crişan. Cînd ajunse în dreptul sfîntului lăcaş, episcopul întoarse capul să nu-l vadă. Ba, în sinea lui, îl şi blestemă să-l arză focul. „Dacă nu mi-ar fi fost îngăduit acest,lucru, Dumnezeu ar fi abătut asupra capului meu un fulger. Dar se vede treaba că şi Dumnezeu şi-a întors faţa de la această biserică de unde a pornit răscoala!"

La chemarea episcopului, la Brad s-au adunat ţărani şi preoţi din 25 de comune. Şi iarăşi le ţinu Nichitici o vorbire despre păcatele lor din timpul răscoalei, săvîr-şite cu voie sau fără voie, păcate despre care, pe un ton

amenințător, zise că nu ştie dacă vor intra sau nu spre iertare, în grația lui Dumnezeu, drept pentru care se cuvine din partea lor, a păcătoşilor, să regrete faptele lor necuvincioase, să asculte de stăpânii lor şi să se supună fără cîrtire poruncilor stăpânirii, care nu le vrea decît binele şi care trudeşte din răsputeri, în frunte cu împăratul, pentru acest bine:

„Liniştiți-vă şi plîngerile voastre vor fi cercetate şi păcatele voastre vor fi iertate şi țara se va bucura şi vă va răsplăti cum se cuvine".

Țăranii îl aprobară şi-i promiseră că-l vor asculta întocmai, că se leapădă de căpitanii răsculați şi că regretă din suflet tot ce-au făcut, că de multe ori au trebuit să

omoare şi să jefuiască fiind amenințați ei înşişi cu moartea pentru neexecutare de ordin, ordin care pleca întotdeauna din gura lui Horea, pe care mulți dintre ei nici măcar nu-l văzuseră vreodată. Mulțumit, episcopul îşi continuă drumul. Se opri la Crişcior, apoi plecă împreună cu armata către Blăjeni, cu intenția de a ajunge în munții Abrudului, călcînd în picioare revoluția. Din falnica trupă a lui Crişan care număra mii de oameni nu mai rămase aproape nimic. Episcopul despărțise țăranii de răscoală, amenințîndu-i deopotrivă cu judecata împăratului şi cu judecata de apoi. Unii abia au aşteptat acest punct de sprijin al conştiinței lor pentru a se retrage la casele lor. Foamea şi frigul şi faptul că nu izbutiseră să-şi impună nici o plîngere îi descurajaseră. Armata şi episcopul trecură prin Zdrapți şi Mihăleni fără să întîmpine nici o rezistență.

Speranța că vor ajunge la Abrud, în bune condițiuni, se dovedise deşartă. La hotarul dintre Mihăleni şi Blăjeni, în defileul Crişului Alb,' avangarda locotenentului Vajda a fost întîmpinată de o trupă de cîteva sute de țărani care declarară că ei nu vor permite trecerea armatei mai departe. Soldații erau în număr de cincizeci. Zece răsculați contra unui soldat. Țăranii cereau să li se comunice rezultatele plîngerilor adunate de oculistul Piuariu-Molnar, amenințînd că pînă atunci nu se vor supune nimănui. Episcopul se sfătui cu vicecolonelul Kray cum să procedeze ca să-i înlăture pe răsculați din calea lor, pentru a-şi continua în cît mai mare grabă drumul spre Abrud.

„Ar trebui să le vorbiți, cum ați făcut la Țebea şi la Brad şi la Crişcior", zise Kray.

"Ăia nu erau înarmați!" rîse Nichitici.

„Un prelat nu se teme de un pistol sau de-o furcă, zise ironic vicecolonelul. Şi-apoi, să nu uităm că ați fost. numit ca să conduceți această oaste şi ați garantat pentru liniştea şi viața oamenilor mei."

„Eu nu sînt militar. Iar în ce priveşte garanția pentru viață, numai Dumnezeu sfîntul o poate da, el ştie cîte zile are de trăit fiecare om, fie el sclav ori împărat."

„Nu mie trebuie să-mi vorbiți despre aceste lucruri, ci lor, răsculaților! Priviți cu ce ochi furioşi se uită la noi. Dacă ar putea, ne-ar mînca"

„Să n-o luăm chiar aşa, doar şi ei sînt nişte bieți creştini," zise episcopul ca şi cum i s-ar fi înmuiat inima de mila țăranilor. „Totuşi, în mod practic, ce credeți că putem face sau ce trebuie să facem? Nu putem înnopta pe aceste co-clauri."

Episcopul rămase cîteva clipe dus de gînduri. Socoti In grabă cum să-i păcălească pe răsculați, cum să-i înşele ca să poată pleca mai departes

„Ce-ați hotărît?" întrebă Kray care, între timp, se gîndi şi el la un anume plan de bătaie.

„Voi trimite doi preoți ca să-i liniştească, să obținem liberă trecere fără vărsare de sînge. Preoții le vor promite, dacă va fi nevoie, că prin mine vor interveni pe lingă guvernator pentru ca plîngerile lor să fie rezolvate", zise episcopul.

„Şi-n vremea asta, eu voi organiza trupa şi-i vom ataca spulberînd şi trupa asta. Să curățăm tot ce întîlnim tn cale, să nu mai rămînă sămînță de răscoală în urma noastră. Destul s-au întrecut cu gluma scelerații ăştia." Episcopul nu se împotrivi:

„Eu cu cuvîntul Domnului, dumneta cu cuvîntui armelor."

Instruiți de Nichitici, doi preoți se înfățişară înaintea țăranilor, făcîndu-le felurite promisiuni. în vremea asta, soldații ocupară poziții de luptă, astfel încît să-i poată ataca pe răsculați din două părți. Şi-n clipa cînd preoții se retraseră din fața mulțimii obținînd ceea ce voiseră, Kray ordonă atacul. Luați prin surprindere, trădați de cei doi preoți, țăranii, deşi luptaseră cu înverşunare, au fost pînă la urmă învinşi. Mulți au murit, mulți au fost răniți iar ceilalți s-au retras.

„întreg Zarandul se află în mîinile noastre!" zise vice-colonelul, mîngîind bastonul ferecat cu aramă al căpitanului Bibarț, căzut în luptă.

„Am cugetat bine şi-am lucrat şi mai bine!" zise episcopul.

„Mîine pornim către munții Abrudului", se lăudă Kray, socotindu-se eroul acelei zile.

„In cîteva zile toată răscoala va fi călcată de noi în

117

picioare, se va transforma într-o tristă amintire!" se bucură Nichitici.

Într-adevăr, auzind despre deznodământul luptei de la Mihăleni, despre dezicerea de răscoală a țăranilor din satele Zarandului, mulți locuitori din comunele de peste munți, de pe valea Arieşului au capitulat, trimițînd deputați la comisarul guvernului pentru a-i declara supunere. Focul care părea de nestins, abia mai pîlpîia la Cîmpeni, unde se adunaseră țăranii din Ofenbaia, Rîu Mare şi Vidra. în fruntea lor se afla Horea. încrezători încă în izbîndă jurară din nou credință primului căpitan. Horea nu credea în nimeni. Era hotărît însă să lupte pînă la capăt.

Ajuns la Abrud, episcopul convocă preoții şi cîte şase țărani din comunele vecine, sfătuindu-i să renunțe la revoluțiune. împreună cu comisarul guvernului, publică în fața lor patenta de amnistie generală. Nu cîrti nimeni. Recunoscură că au greşit şi se bucurau că sînt iertați.

„Lăudați-l pe Dumnezeu şi mulțumiți-i împăratului!" îi sfătui episcopul.

Creduli, țăranii abdicară de la convingerile lor. împotriva acestui deznodământ, Cîmpeniul rezista. Horea aştepta resemnat Înfruntarea dintre trupa sa şi armată, confruntare care, inevitabil, era decisivă. De-a lungul drumului, de la Abrud la Câmpeni, pe care pornise vicecolonelul Schultz în fruntea unei armate de 750 de soldați, se aflau, pe dealuri, mii de țărani. Au tras cu tunurile asupra lor şi țăranii s-au retras către Rîu Mare. în seara zilei de 11 decembrie, Schultz, după ce, trecând prin Cărpiniş, percheziționa casa lui Cloşca, fără să găsească însă nimic deosebit, intră în Cîmpeni. Țăranii înconjurară trupa vicecolonelului din toate părțile şi-i tăiară drumul de retragere spre Abrud. Schultz, auzind despre ce este vorba, încă în noaptea aceea trimise scrisori prin care cerea ajutor. Şi pînă să se dezmeticească răsculații, sosiră în Cîmpeni vicecolonelul Kray din Abrud, Ott din Bucium, maiorul Stojanich din Zarand şi maiorul Dolci-nengo din Rîmeți. Schultz fu scăpat de la o pieire sigură, iar tunurile îi împinseră pe răsculați în munți, către Albac. Horea cu ai săi se aflau într-o situație dificilă. Poate în cea mai grea situație de la începutul ostilitățí-

lor. Despre Crişan nu mai ştia nimic. Cloşca era şi el neputincios. Armata intrase în Cîmpeni. Albacul va cădea şi el. N-avea de ales. Trebuia să dizolve trupa, iar el şi Cloşca să plece în munți, să se ascundă.

„Pînă la primăvară, cînd om vedea ce trebuie să facem. Ajungem iarăşi la împăratul sau pornim din nou pe drumul nostru!"

„Pînă atunci să cugetăm cum şi cînd am greşit. Şi de ce ne-am lăsat amăgiți de toți şi în atîtea rînduri! Unde-am fi fost noi astăzi dacă luain Galda, dacă luam Hălma-giul, dacă... Să mergem pînă nu vin peste noi cătanele!" zise Cloşca.

După cîteva ceasuri se pierdură în munții Albacului, în pădurea Scorocetului, însoțiți de cîțiva dintre oamenii cei mai de încredere. Pînă la primăvară...

La 26 ianuarie, la Alba Iulia a început şi interogatoriul lui Oargă sau Ion Cloşca din Cărpiniş, cam de 30 de ani, iobag cameral. Contele spera să culeagă din acest interogatoriu roade bogate. De aceea l-a şi introdus pe Cloşca în fața comisiei aulice înaintea lui Horea. Era convins că va consemna cel puțin o acuzație zdrobitoare împotriva primului căpitan al răscoalei.

„Unde, cum, cu cine şi prin cine ai fost prins şi adus în arest?" a fost prima întrebare.

„Am fost prins împreună cu Horea şi legat în pădurea care aparține satului Rîu Mare, de către patru gor-nici domneşti pe care îi cunosc dar nu le ştiu numele. Acei patru gornici ne-au găsit şezînd lîngă un foc şi ne-au spus: Trebuie să mergeți cu noi la Zlatna; aşa s-a poruncit. Noi le-am răspuns că voiam să mergem la Viena, dar mergem cu voi la Zlatna. După aceste cuvinte, am fost legați de către cei patru gornici, apoi ne-au condus în casa unui gornic, acolo am fost preluați în pază

ca arestați de către soldați, iar de aceştia, duşi imediat la Zlatna."

Întrebare de circumstanță, răspuns cam în doi peri. Jankovich cunoştea exact cum s-au petrecut lucrurile, dar, conform protocolului, trebuia să înceapă interogatoriul cu această întrebare. Să nu-şi intimideze, de la bun început, adversarul. Să-l facă să creadă că fiecare răspuns îl poate favoriza, dacă nu ascunde faptele reale, petrecute aievea.

„Ce-ați avut la voi cînd ați fost arestați şi la ce ați folosit lucrurile respective?"

„Eu şi Horea am avut fiecare cîte o armă ca să ne apărăm de lupi dar şi din teamă fiindcă de vreo doi ani sîntem urmăriți şi mulți voiesc să ne spînzure. Nici eu şi nici Horea nu am avut pistoale."

Amănunt nesemnificativ prin care contele voia să se convingă de sinceritatea acuzatului. Aşa că aduse cele două pistoale care s-au găsit la Cloşca în momentul prinderii sale. Acesta le privi ca şi cum atunci le vedea pentru prima oară.

„Cunoşti aceste pistoale şi recunoşti că le-ai avut asupra ta cînd te-au arestat gornicii?"

Cloşca negă cu seninătate. Vorbi cu oarecare regret în glas, mărturisind că de cînd se ştie el, n-a avut asemenea pistoale.

„Ticălos! gîndi contele. Asta, ca şi ceilalți doi, îmi va da de furcă. Și tot ca el se va comporta şi celălalt, Horea. Trebuie să-l iau metodic, să-l aduc, din aproape în aproape, la adevărul pe care îl aştept de la el. Păcat că nu-i pot oferi o şansă de scăpare. Care acuzat ms-şi deschide gura în schimbul unei promisiuni că pedeapsa li va fi uşurată dacă mărturiseşte?"

„Deoarece puțin mai înainte ai spus că tu şi Horea erați urmăriți, că voiau să vă spînzure, să ne spui cine vă urmărea şi pentru ce fapte?"

Cloşca se miră, auzind întrebarea. Oare să nu fi auzit Jankovich, de cînd se află în Transilvania ca anchetator principal despre drumurile lor la Viena? Să nu-l fi informat nimeni cine sînt ei şi cum s-au zbătut pentru uşurarea poporului de corvezi? Vrea să-l tragă de limbă

„Cine ne-a urmărit? Juzii satelor şi gornicii şi anume

pentru că noi amîndoi am fost la Viena. Chiar aceşti juzl şi gornici ne-au prevenit să ne ferim de funcționari, ca să nu ne prindă."

Contele sesiză contrazicerea lui Cloşca şi-l întrebai „Cum se poate ca juzii şi gornicii să vă urmărească şi tot ei să vă prevină ca să nu fiți prinşi? Explică-ne aceste lucruri."

„Încă înainte ca juzii şi gornicii să ne urmărească, ne-au spus: Noi ştim că sînteți nevinovați, însă feriți-vă, pentru că avem ordin să vă arestăm." „Ce-ați făcut voi la Viena?" „Am înaintat Maiestății Sale o petiție." „De cîte ori ați fost la Viena şi cu cine anume, de fiecare dată?"

„Noi am fost împreună la Viena de trei ori. întîia dată eii, Horea, Toader Dumitru alias Buta şi Gavrilă, al cărui nume de familie nu-l cunosc; ultimii doi erau din Rîu Mare. A doua oară am fost eu, Horea, Cristea Nicola şi un alt Gavrilă al cărui nume de familie cred că era Onu, ultimii doi, de asemenea din Rîu Mare; a treia şi ultima oară cînd am fost şi eu la Viena, a mai fost Horea, Simion„vărul lui Toader Dumitru din Rîu Mare şi preotul

Popa Dumitru din Certeje care se află în închisoare, la Zlatna. Horea a mai fost şi-a patra oară la Viena şi anume în postul Crăciunului 1783 şi s-a reîntors tîrziu, după Pastile lui 1784. Nu ştiu cine a mai fost a patra oară cu el."

„Ce fel de răspunsuri ați primit la petițiunile pe care le-ați dus şi le-ați predat la Viena?"

„S-a dat poruncă guvernului să cerceteze chestiunea noastră şi să ni se facă dreptate", răspunse Cloşca.

„Ce fel de rezolutiune a adus Horea ultima dată de la Viena?"

„Eu, împreună cu alții, am fost în postul sfinților Petru şi Pavel la Sibiu cu această rezoluție, unde guvernul ne-a spus că arestații noştri care erau închişi pentru această chestiune vor fi eliberați, iar noi să mergem liniştiți acasă, în timp ce chestiunile noastre vor fi cercetate şi rezolvate după dreptate".

„De ce n-ați aşteptat liniştiți terminarea chestiunii, dacă guvernul v-a promis că le rezolvă?"

Cloşca zîmbi. Contele sau se prefăcea naiv, sau era cu

adevărat. Parcă n-ar şti cum lucrează un guvern cu supuşii săi de jos! Dar pentru că a fost întrebat, a răspuns:

„Guvernul ne-a promis un termen de patrusprezece zile; după expirarea lui, văzînd că nu se face nimic, am mers din nou la Sibiu. Şi guvernul ne-a dat un al doilea termen; cînd a expirat şi acest termen, iarăşi ne-am dus la Sibiu şi guvernatorul ne-a spus că afacerea noastră a fost trimisă comitelui din Galda. Deci lui trebuie să ne adresăm. Ne-am dus şi la Galda, la cornițele suprem şi acesta ne-a promis, la început, că se va interesa de chestiunea noastră şi ne-a dat termene; de trei ori am fost şi la comite, ultima oară am fost eu şi încă cinci oameni la cornițele suprem care ne-a spus: Mergeți acasă, termenele au trecut iar pentru chestiunea cu care ați venit n-am făcut nimic. Şi ne-am întristat. Ne-a mințit guvernul, ne-a mințit cornițele suprem. Şi rezoluția împăratului era clară pentru chestiunea noastră. Ne-a fost milă de noi, cît am tot umblat de la unul la altul".

„Cu răspunsul comitelui suprem ce-ați făcut: l-ați ținut pentru voi, sau l-ați spus satelor?"

„Cînd am primit acest ultim răspuns, ne-am dus la comisarul de război, la Alba Iulia. I l-am arătat, i-am arătat rezoluțiile, acesta le-a citit şi ne-a trimis acasă spunîndu-ne că împăratul va veni în țară şi atunci vom putea vorbi cu el în persoană. în urma acestor spuse, ne-am dus acasă şi am înştiințat satele numite Cîmpeni, Cărpiniş şi Rîu Mare, ca să ştie cum stau lucrurile."

„Dacă şi comisarul de război v-a spus să mergeți liniştiți acasă, de ce n-ați rămas liniştiți?"

„Noi am rămas liniştiți, însă au venit la noi alți oameni; aceştia erau neliniştiți şi deci aceştia trebuie să răspundă şi să dea socoteală despre cele întîmplate."

„Cine au fost aceşti oameni tulburători?"

„Nu-i cunosc. Eu rî-am fost la tîrgul din Cîmpeni ci acasă, la Cărpiniş."

„Tu va trebui să dai socoteală şi să răspunzi, pentru că tu ai început răzvrătirea!" se înfurie contele. Şi era numai începutul. Şi Horea încă nu apăruse în fața comisiei aulice. Cloşca era însă foarte calm. Sau se prefăcea numai că este calm. Avusese vreme să discute cu Horea, să-şi jure unul altuia că nu vor învinui pe nimeni anu-

121

me, că fiecare răspuns pe care-l vor da la întrebările puse de anchetatori trebuie să înceapă şi să se sfîrşească prin a nu recunoaşte nimic.

„Eu n-am început răzvrătirea."

„Ce ați pus la cale şi ce ați hotărît la Mesteacăn?" „Eu n-am fost acolo."

Dialogul nu se desfăşura aşa cum şi-a închipuit contele Jankovich în vreme ce pregătea întrebările. Adică unele întrebări mai de referință, celelalte decurgînd din răspunsurile acuzatului. Cloşca nu se lăsa impresionat nici de conte şi cu atît mai puțin de perspectiva morții cu care se obişnuise deja.

„Ce fel de funcție ai avut în timpul răscoalei şi ce ai făcut în timpul tumultului?"

„Eu n-am avut nici o participare la toată tulburarea şi cu atît mai puțin vreo funcție."

„La ce jefuiri ai fost şi ce-ai făcut în acele locuri?" „Am mers numai la Baia de Arieş şi Cricău la jefuiri şi acolo am fost luat cu forța; dar n-am participat, fiindcă atunci cînd am ajuns eu acolo, jefuirile erau terminate." i

„Cine te-a luat cu forța la Baia de Arieş şi la Cricău?"

„O mulțime de oameni au trecut pe lîngă casa mea care se află lîngă drum şi cîțiva au zis că acolo stă omul care a fost de multe ori la împăratul; mi-au poruncit să merg cu ei şi eu am încercat să nu mă supun, dar nu m-au lăsat. Am recunoscut în acest pîlc de oameni pe mulți, însă tot acei necunoscuți mi-au ordonat să merg cu ei."

Contele se înfurie de-a binelea. Cloşca îl mințea în față. Avea destule dovezi privind vinovăția lui Cloşca. Iar e! o ține pe-a lui, sfidînd pur şi simplu comisia aulică. „Şi măcar dacă-n felul acesta s-ar apăra! Spune nu şi crede că toate-s în regulă. Parcă ar fi stat de vorbă cu moartea şi i-ar fi promis că nu se va apropia de el încă mulți ani de-acum înainte", gîndi contele. Şi către Cloşca:

„Cum poți afirma astfel de lucruri cînd este cunoscut faptul că în tulburare ai fost primul căpitan şi-ai ame

121

nințat oamenii la începutul răscoalei cu tragere în țeapă şi cu incendieri?"

„Eu n-am fost căpitan şi nici n-am amenințat oamenii. Cei care au spus astfel de lucruri despre mine vor trebui să dea socoteală în fața lui Dumnezeu!" susținu Cloşca, menținînd aceeaşi stare de spirit, neprielnică, între el şi comisia aulică.

Calmul puse din nou stăpînire pe conte. „Dacă după fiecare răspuns m-aş enerva, n-aş mai ajunge să termin ancheta — îşi spuse el. Şi-apoi, deciziunea ilustrului nostru împărat este clară şi categorică. N-o poate schimba nici un fel de declarație, nici o rugăciune şi nici un martor. Nu peste multă vreme, sceleratul ăsta va sta la poarta raiului cerşind îndurare. Şi va fi trimis în iad să-şi răscumpere păcatele săvîrşite cu voia şi fără milă, cu sînge rece şi plin de ură. Mă uit la el şi simt cîtă ură împotriva noastră zace în sufletul său. De-ar putea, ne-ar strînge pe toți de grumaz!"

„Ai fost în timpul răscoalei la Curechiu? Ce s-a întîmplat acolo?"

„N-am fost şi nici nu ştiu unde se află această localitate."

„Dar la Cîmpeni, Abrud, Roşia, Bucium şi Muşca?"

„în primele patru localități n-am fost. Prin satul Muşca am trecut, cînd am mers cu ceilalți oameni la Baia de Arieş. Am stat peste noapte în Lupşa şi de acolo am fost condus la Cricău."

„Ai primit scrisori în timpul turburărilor?"

„Nu, şi nici n-am scris."

„Ce fel de arme şi muniții ai avut? Dar ceilalți? De unde le-ați primit?"

„Eu n-am avut puşcă. La mulți oameni am văzut însă arme. Ceilalți au avuf sape şi furci de fier; lănci n-au avut nici unul; de unde au primit oamenii arme, nu ştiu; iar despre muniție ştiu tot atît de puțin."

„Tu şi ceilalți, de unde ați primit alimente?"

„Am luat pîine din Mogoş, cînd am trecut pe acolo cu jefuitorii şi m-am hrănit din ea pînă acasă; ceilalți au luat pîine de unde-au găsit."

„în care scop au pornit oamenii răscoala?"

„Nici despre aceasta nu ştiu nimic." „Pentru ce au lăsat oamenii să li se facă lănci?" „Nu ştiu nimic despre aşa ceva."

„Dialog absurd!" constată contele. Se aştepta ca interogatoriul să se desfăşoare cu totul altfel. El să întrebe, iar acuzatul să ceară îndurare, promițînd că va recunoaşte totul. Numai şi numai să scape de o pedeapsă grea.

„Cînd te-ai întîlnit ultima oară cu Horea şi cît ați stat împreună?"

„M-am întîlnit cu Horea în ziua de Sfîntu Dumitru, stil vechi, în Rîu Mare, în casa lui Nicola Petru, de unde am fost trimis în Cărpiniş pentru a merge la Viena cu Horea. Din această zi şi pînă cînd am fost prinşi, nu ne-am mai despărțit. Am fost împreună în Rîu Mare."

„Ce-ați făcut voi doi în tot acest timp?"

„Am aşteptat ca satele să se adune şi să-şi dea părerea asupra scrisorilor care urma să le luăm cu noi la Viena; ne-am adresat vicejudelui din Cîmpeni să le scrie, însă acela n-a voit să vină; după aceea ne-am adresat lui Alexandru Chendi; acesta le-a scris şi a luat scrisorile pentru a le copia. Şi-n acest răstimp am fost arestați."

„Ce-au vorbit răsculații şi ce le-ai publicat?"

„Am primit o scrisoare al cărui autor nu-l cunosc, un încasator de contribuții ne-a adus-o, iar preotul Petru Nicolescu din Rîu Mare ne-a citit-o; în această scrisoare era scris că împăratul a acordat grație tumultanților;

celor însă care îi vor prinde pe amîndoi, adică pe mine şi pe Horea, li se vor da cîte 30 ae fiorini. Satul însă ar fi zis: Pe aceşti oameni nu-i predăm fiindcă îi trimitem la Viena. Iar noi n-am publicat nimic jefuitorilor."

„Pentru ce stătea scris în scrisori să fiti prinşi voi doi?"

„Ca să nu putem pleca la Viena."

„Destul pentru ziua de azi!" hotărî contele. Interogatoriul lui Cloşca continuă a doua zi.

„Ce-ați fi vrut voi doi să faceți la Viena?"

„Să obținem prin rugăminte de la Maiestatea Sa împlinirea grației ce-a fost hotărîtă şi pe urmă să arătăm ce nenorocire ne-a lovit prin răscoala care s-a născut."

„De unde ați primit bani pentru trecutele şi diferitele călătorii la Viena?"

„Satele ne-au dat bani pentru aceasta; în special eu am fost trimis de Bucium, Abrud şi Cărpiniş. Aceste trei comune mi-au dat pentru fiecare călătorie cîte 20 de fiorini. Nu ştiu ce au primit ceilalți deputați de la satele lor la fiecare călătorie. De la Abrud, însă banii nu i-am primit de la oraş, ci de la iobagii care locuiesc acolo."

„Cum ați călătorit la Viena? Pe jos, în trăsură sau altfel? Cum ați ajuns acolo? Cîtă vreme ați stat la Viena?"

„Am mers întotdeauna pe jos. Patru săptămîni pînă acolo şi patru săptămîni înapoi. La Viena am stat de la patru săptămîni la mai multe, după cum am putut fi primiți şi ascultați."

„Cu asemenea întrebări nu ajung eu la adevăr", gîndi contele. Dar nu-i venea în minte ce altceva mai de seamă să-l întrebe pe acuzat. Nu găsea cheia cu care să intre în tainița sufletului lui Cloşca. „Parcă m-aş afla în fața primei anchete din viața mea!" îşi imputä el.

„Cine v-a scris petițiile şi cît ați plătit pentru ele?" se interesă Jankovich.

„Petițiile le-am făcut, de două ori, aici, în Abrud şi numai a treia oară la Viena. Primele două le-a scris Samu Martzy, din Abrud. Ultimile, agentul Enyedi. N-am plătit pentru nici una, nimic. La agent ne-a trimis chiar împăratul. Enyedi ne-a făcut copii după cele două privilegii ale noastre şi-a mers personal, împreună cu noi, la împărat, căruia i-a predat copiile privilegiilor noastre, iar originalele ne-au fost restituite împreună cu o rezo-luție", răspunse Cloşca ca şi cum s-ar fi aflat la un birt, cu un cunoscut, interesat şi curios să afle ce-au rezolvat la Viena.

„Dacă împăratul a "preluat privilegiile şi petițiile voastre, dacă v-a acordat şi o grațioasă rezoluție, de ce ați mai început răscoala?"

Cît pe ce să-şi facă cruce ca să fie crezut pe cuvînt, renunțînd însă în ultima clipă, socotindu-se desolidarizat de Dumnezeul care n-a fost de partea lor niciodată, Cloşca răspunse:

„Eu n-am început nici un fel de răscoală." Şi-apoi,

luîndu-l martor pe acelaşi Dumnezeu în care nu mai cre-dea, adăugă: „Dumnezeu să-i tragă la răspundere pe acela care se face vinovat de această nenorocire!"

Îi veni să rîdă, să rîdă în hohote, aşa cum n-a mai rîs de mult, poate de pe vremea cînd era copil. Contele îşi umezea buzele, purtîndu-şi limba dintr-o parte în alta a colțurilor gurii. Acuzatul se dovedea mai înverşunat decît s-a gîndit el că poate să fie unul care, după faptele sale, se află în fața judecății comisiei aulice şi-a judecății de apoi. Jankovich era convins că atît Cloşca cît şi ceilalți tovarăşi ai săi vor ajunge imediat după moarte în fața judecății supreme care-i va condamna pentru totdeauna la veşnicia iadului. Şi acest gînd îl bucura pe el, un credincios convins. Avu însă o tresărire. „Dar eu, cine mă va judeca pe mine? Pentru că, ascultînd ordinul împăratului, supunîndu-mă lui, nu fac o judecată strîmbă? Nu păcătuiesc oare ascultîndu-i pe aceşti oameni care-s ca şi morți? Poate, dacă le-aş fi spus de la bun început acest lucru, păcatul s-ar fi şters. Propria mea conştiință lucrează împotriva mea, împotriva preacredinciosului slujitor al Maiestății Sale. Dar împăratul? Are el linişte după ultimile instrucțiuni pe care mi le-a dat şi care se bizuie numai şi numai pe rapoartele primite de la mine, de la guvern şi de la Preiss? Dacă i-ar fi ascultat el în persoană pe răsculați, pe căpitanul lor, oare tot astfel ar fi judecat? Starea de lucruri din Transilvania este mai rea decît şi-o închipuie Brukenthal. Numai că nimeni nu vrea să recunoască acest lucru. Cu atît mai puțin nobilii." Făcu eforturi să-şi revină şi continuă: „Dacă în răstimpul de la Sfîntul Dumitru şi pînă la arestarea voastră n-a fost la tine şi la Horea încă un al treilea, pe nume Crişan Giurgiu?"

„L-au prins şi pe el!" gîndi Cloşca şi păli. Contele observă îngrijorarea pe fața acuzatului şi, bătînd cu degetul pe masă, aştepta cu răbdare răspunsul.

„Eu cunosc pe un oarecare Crişan Giurgiu din comuna mea, Cărpiniş, dar nu l-am mai văzut de doi ani. Alți oameni din comune au fost însă, în acest răstimp, la noi."

„El are impresia că noi sîntem proşti, că noi credem toate minciunile pe care le înşiră aici, în fața comisiei

aulice, fără teamă şi fără ruşine. Să nu ştie el că no! cunoaştem toate mişcările lor? Şi că oricînd pot fi dovediți ca vinovați principali ai tulburărilor?"

„Deoarece ai fost primul căpitan al lui Horea în timpul răscoalei, să ne spui ce alți conducători subalterni ai chemat, numit şi jurat."

„Care dintre cei mulți ne-au trădat?" se întrebă Cloşca, îi veni să ofteze, se abținu şi înghiți în sec. „De ia mine nu vor afla nici un nume!" hotărî el pentru a mif* oară.

„Eu n-am fost căpitanul lui Horea şi deci n-am numit conducători subalterni."

„Dacă n-ai fost ajutorul lui Horea pentru ce te-ai ascuns împreună cu el atita timp?"

„Satele ne-au trimis pe amîndoi să ne ascundem ca să nu fim arestați din cauza drumului la Viena."

Contele începu să atace cu furie şi înțelepciune. „Cunoşti cumva un vicecolonel care a vorbit cu tine în timpul turburărilor?"

„Da, cunosc un vicecolonel care locuieşte în Teiuş; acesta a vorbit cu mine pe înălțimea de la Cricău. Mi-a spus mie şi celorlați oameni mulți care erau adunați acolo, să mergem acasă. Eu nici cu această ocazie n-am fost conducător ci mulțimea m-a împins înainte şi pe mine şi pe alți doi țărani al căror nume nu-l ştiu. Aşa s-a întîmplat ca eu şi cei doi să ne întîlnim primii cu viceco-lonelul."

„Ai spus pînă acuma de multe ori că n-ai fost cu răsculații şi totuşi ai vorbit cu vicecolonelul pe dealul de la Cricău în fruntea şi în numele tumultanților."

„Numai atunci şi nicicînd altcîndva n-am mai fost împreună cu răsculații."

„Cum ai ajuns atunci printre jefuitori?"

„Am spus mai îfiainte că am fost luat cu forța."

„Ce-ați făcut, tu şi ceilalți țărani, după ce vicecolonelul v-a spus să mergeți acasă?"

„Eu şi mulți alții am plecat acasă, după cum am fost sfătuiți. Eu m-am dus acasă prin Mogoş."

„N-au fost cumva printre tumultanți şi oameni străini de această țară şi de imperiu?"

„N-am văzut decît români."

125

„Oare n-ai fost cu tumultanții şi în afară de țară?6 „Nu, n-am fost nicăieri altundeva decît în satele da eare am amintit."

„Unde-ai jefuit, incendiat şi omorît?" „Nicăieri!"

Răspunsurile lui Cloşca păreau mai fireşti decît întrebările care, pe măsură ce interogatoriul continua, erau tot mai severe, tot mai forțate parcă.

„N-am jefuit, n-am incendiat şi n-am omorît nicăieri."

„De ce v-ați purtat cu nobilii şi cu funcționarii aşa de rău?"

„Nu ştiu nimic despre toate acestea."

„De ce ați omorît soldați imperiali?"

„Nici un om nu poate depune mărturie că am luat parte la aşa ceva sau că ştiu ceva despre asemenea fapte."

„Unde-au fost duse lucrurile jefuite şi dacă se mai află în ascunzătorile lor?"

„Eu n-am jefuit nicăieri şi nici n-am văzut să se jefuiască, în localitățile în care am fost dus cu forța, jefuirile erau totdeauna terminate cînd ajungeam eu acolo."

„Oare ştii că Horea a fost prins la Bucium? Cum a fost eliberat din nou?"

„Nu ştiu nimic nici despre prinderea şi nici despre eliberarea lui Horea la Bucium."

„Cum poţi spune aşa ceva, cînd singur ai mărturisit că nu te-ai mai despărţit de Horea de la Sfîntul Dumitru?"

„Aşa-i, dar eu n-am cunoştinţă ca Horea să fi fost prins la Bucium."

„Cît de mult trebuia să se întindă răscoala şi cînd urma să se sfîrşească, după înţelegerea voastră?"

„Nu ştiu despre nici o înţelegere."

„Ce fel de ordine ai primit de la Horea pentru a le executa la Galda?"

„N-am primit nici un ordin de la Horea pentru a-l executa la Galda."

„Nu te-a trimis Horea, pe tine şi pe Crişan, la Abrud?"

18?

„Nu. Şi mai repet o dată că eu nu l-am văzut pe Crişan Giurgiu de doi ani."

„La convorbirea pe care-ai avut-o cu vicecolonelul a fost şi Horea de faţă?"

„Nu, Horea n-a fost de faţă."

„Dar în localităţile în care ai spus că te-au dus oamenii cu forţa?"

„Horea n-a fost cu noi şi eu nu ştiu unde se afla Horea în vremea aceea."

„A cerut vicecolonelul atunci, la Cricău, ca şefii răscoalei să fie predaţi de către răsculaţi? Pentru ce te-ai ascuns şi tu şi ceilalţi doi oameni?"

Cloşca se prefăcu la început că n-a prea înţeles întrebarea. Apoi căzu pe gînduri. Pînă la urmă, răspunse:

„Eu am mărturisit tot ce-am ştiut."

Contele zîmbi. în sfîrşit, acuzatul fusese învins. Căci ce altceva poate însemna ezitarea lui?

„Cum te-ai putut încumeta să amăgeşti poporul că răscoala se face din porunca împăratului?".

„Astfel de vorbe n-am rostit în viaţa mea", zise Cloşca sigur pe sine.

„Ce fel de scrisori a aruncat în foc Horea cînd aţi fost prinşi de gornici?"

Contele manevra, după cum credea el, interogatoriul, să-l deruteze pe acuzat, să nu-i permită să-şi adune gîn-durile, să aştepte întrebarea următoare ca şi cum ar decurge din precedenta.

„Eu n-am văzut nimic."

„Ignat Urs, jude în Muşca, chemat în faţa comisiei aulice să depună mărturie", zise contele şi omul fu adus în faţa lui Cloşca.

„îl cunoşti?" întrebă Jankovich şi acuzatul şovăi, se uită la noul venit cu-prefăcută atenţie şi zise:

„Da, îl ştiu fiindcă locuinţa sa este în apropierea hotarului cu Cărpinişul."

„Spune-i ce ştii despre el", se adresă contele, judelui.

Ignat Urs nu se sfii să spună:

„îl cunosc, l-am văzut la Muşca, în timpul răscoalei, în calitate de căpitan."

„Este adevărat ce-a spus omul în faţa ta?"

„Nici un cuvînt nu este adevărat din tot ce-a spus!" zise Cloşca amenințîndu-l cu privirea pe Ignat Urs.

„Ai jefuit casa acestui om, sau numai ai dat ordin pentru jefuire?"

„Nu, deoarece, v-am spus, am fost dus cu forța acolo, de către răsculați. Nu puteam să dau nici un fel de ordin."

„Oare n-ai stat călare, avînd o armă şi o sabie, în fața casei acestui om?" „Niciodată."

„N-ai poruncit ca fiul acestui om care era fugit pe cîmp, să fie omorît?" „Nu."

„N-ai luat din casa acestui om documentele domneşti şi n-ai scos unul dintre acestea arătîndu-l poporului, spu-nînd: în acest document stă ceea ce veți avea de plată în iitor?"

„Nu ştiu nimic despre toate aceste acuzații. Omul acesta mă învinuieşte numai ca să intre în grațiile voastre."

„N-ai tras cu puşca ta ca semnal al plecării?" „Nu, pentru că nu aveam puşcă."

„N-ai suflat dintr-un corn pentru a chema poporul?" „Nu. Pentru că pe mine poporul m-a luat cu forța să erg cu el. Era adunat gata." „N-ai cercetat, cu acest prilej, doi funcționari domneşti, pe Csernătzky Gâbor şi Aron Sândor şi n-ai voit oare să-i omori?"

„Nu şi nici n-am auzit de numele acestor oameni." Contele ceru să fie aduşi alți martori din Muşca, anume Dumitru Man şi Chifor Bota care, la rîndul lor, l-au acuzat ca şi judele. Cloşca însă a negat totul.

„Declarațiile lor sînt importante, nu faptul că el recunoaşte sau neagă ceea ce a făcut", gîndi contele şi amînă interogatoriul pentru ziua de 3 februarie. în dimineața acelei zile a fost pus față în față cu preotul Petru Iancu, suspectat de a se fi aflat de partea răsculaților, fapt pentru care se afla sub stare de arest, „îl cunoşti pe acest preot?" „Nu-l cunosc."

127

„Ai fost la Lupşa şi-ai vorbit acolo cu un preot pe care l-ai scăpat de anumite maltratări ale răsculaților?"

„Da, am fost la Lupşa. S-ar fi putut întîmpla să fi vorbit acolo cu un preot şi să fi vorbit şi cu răsculații să nu-i facă vreun rău. Dar nu-mi mai amintesc dacă tocmai aşa s-au petrecut lucrurile."

„Cine a poruncit acestui preot să ia cu dînsul împărtăşania şi să însoțească răsculații, şi cine a spus că de se împotriveşte să fie executat, pentru că răsculații bolnavi trebuie împărtăşiți?"

„Nu ştiu. Asemenea porunci n-am dat."

„Nu i-ai spus tu acestui preot că Popa Avram din Cărpiniş a fost omorît pentru că n-a vrut să-i urmeze pe răsculați? Cine l-a omorît pe Popa Avram?"

„N-am rostit aceste vorbe şi nici nu ştiu cine l-a omorît pe Popa Avram."

„Oare nu-i adevărat că în urma poruncii tale, acest, preot a fost dus sub pază pînă la Cricău pentru jefuire?"

„Eu n-am ordonat aşa ceva."

„N-ai spus chiar tu răsculaților că-i vei conduce la Alba Iulia în baza poruncii Maiestății Sale împăratul, pentru a primi arme? Că în viitor să nu servească pe nimeni altul decît pe împărat?"

„Nu ştiu nimic despre asemenea întîmplare."

Petru Iancu intervine duşmănos:

„Tu ai condus poporul pe o cîmpie unde era o colină, pe care te-ai suit pentru ca să te poată asculta mai bine şi stînd călare pe un cal ai strigat în gura mare: Măi oameni! Vă înştiințez din porunca împăratului că trebuie să mă ascultați şi să mă urmați; m-am căznit, împreună cu Horea, şapte ani ca să vă fac soldați şi acum în această traistă se află porunca împăratului! Şi-ai bătut traista cu palma.

„Minte! zise Cloşca sfidîndu-l pe preot. Doamne, cum l-aş scurta de cap, numai că nu mai am nici mîini, nici picioare. Numai gura mi-au lăsat-o nelegată, ca să trădez, să-i duc în fața călăului pe Horea, pe Crişan şi pe alții."

„N-ai strigat, tu, Cloşca, în Mogoş că cei care nu te vor urma vor fi traşi în țeapă, iar casele lor vor fi arse şi n-ai vorbit acolo, în ascuns, cu diferiți necunoscuți?"

128

„Nu. Nici n-am strigat şi nici pe ascuns n-am vorbit ca necunoscuți."

Preotul interveni din nou:

„Ba ai spus şi-ai mai zis că, înainte de-a fi aprinse casele, să fie închişi în ele nevestele şi copiii celor care nu-ți vor da ascultare."

„Popă blestemat, zise Cloşca, eu n-am dat astfel de ordine!"

În ziua respectivă şi-n zilele de 4 februarie, 21 şi 22 februarie, lui Cloşca i s-au mai pus vreo 33 de întrebări, a mai fost confruntat cu diferiți martori fără ca Jankovich să obțină ceva de la el, fără să-l poată determina să recunoască vinovăția sa şi-a lui Horea, fără să se considere implicat în răscoală. Ultimul interogatoriu, de complezență, pentru ca actul de condamnare să fie întru totul justificat, a avut loc în ziua de 24 februarie, cînd comisia aulică a considerat necesar să-i mai acorde totuşi o „şansă".

„Ai fost chemat aici pentru ultima dată şi vei înțelege deci că este timpul suprem să reflectezi mai bine decît pînă acum ceea ce trebuie să spui şi să faci, să mărturiseşti în mod sincer ce participare ai avut la tulburările care-au avut loc aici şi la violențele care s-au comis."

Contele vorbi rar, să fie cît mai bine înțeles de acuzat. Cloşca insă persevera în a nu recunoaşte nimic.

„Eu am fost dus cu forța, nu ştiu nimic şi nici nu ara avut vreo participare la răscoală şi la violențe".

„Pînă la corifeii ăştia scelerați, n-am mai văzut oameni care să meargă în fața călăului cu capul sus ca nişte adevărați nevinovați", se miră contele. Şi-n sinea sa admiră cutezanța lor.

„Ai abuzat de grația preaînaltă prin îndărătnicia pe care ai arătat-o pînă acuma, grație pe care ar fi trebuit s-o vezi în faptul că, după arestarea ta, n-ai fost dat spre judecare ci, în urma ordinului preaînalt, în seama unei

comisii aulice trimise în mod special, pentru ca. să nu ai vreo şovăire în a spune adevărul, adică mobiluL desfăşurarea şi scopul final al răscoalei Ce poţi spune despre toate astea?"

„Eu mă ştiu complet nevinovat "

„Tu cred că ştii faptul că pentru pedepsirea «mii eri-

185

minai nu este necesară mărturisirea acestuia, deoarece altminteri, nu s-ar putea vreodată evita negarea continuă a vreunui acuzat; toţi martorii care au depus împotriva ta, au făcut-o sub jurămînt şi de faţă cu tine. După aceste depoziţii vei fi judecat în conformitate cu legea preaînaltă penală şi vei fi pedepsit după gravitatea crimei tale, ca un tulburător crud al liniştei publice, dacă nu vei putea aduce împotriva martorilor amintiţi dovezi împotriva mărturisirilor lor. Şi este aproape imposibil ca tu să nu te fi convins despre aceasta. Ce ai de spus?"

„Eu nu obiectez împotriva nimănui, iar sufletele celor care au jurat împotriva mea, vor da socoteală în faţa lui Dumnezeu. Eu vă spun pe sufletul meu că sînt nevinovat."

In sfîrşit, se terminase şi acest calvar. Cloşca fusese dus în celulă. Contele se gîndea la redactarea sentinţei. Să fie nu numai auzită, dar şi înţeleasă de ţărani, să-i înspăimînte şi să-i oprească pentru viitor de la asemenea fapte. Imperiul şi împăratul sînt drastici cu supuşii care nesocotesc legile şi buni cu cei care le respectă.

XXII

Nesfîrşit de lungi i se păreau lui Horea zilele şi nopţile petrecure în ascunzişul lor din pădurea Scorocetului. Iarna stăpînea de-acuma totul, zăpada creştea după fiecare ninsoare şi primăvara pe care şi el şi Cloşca o aşteptau cu înverşunare, era departe. N-aveau nici o veste de la Crişan şi se temeau ca nu cumva acesta, odată prins, să trădeze, adică să spună cum s-au petrecut lucrurile, dînd vina pe ei. Oamenii săi de încredere nu izbutiseră să afle prea multe lucruri despre evenimentele petrecute după dizolvarea trupei de la Cîmpeni şi fuga lor în munţi. Dealtfel, nici nu prea mai aveau mulţi oameni de încredere. Ascunzişul în care-şi purtau zilele nu era cunoscut decît de vreo doi trei oameni cărora le era îngă

129

duit să le aducă mîncare şi, desigur, ceea ce era mai important, veşti. Aflase că pe capul său a fost pus un preţ mare. Şi-i spunea lui Cloşca că singura dorinţă este să mai ajungă o dată la Viena, să-i spună pe şleau împăratului ce crede despre el şi despre nobili, despre cum sînt respectate legile şi ordinele sale, despre toate nenorocirile care stau ca nişte munţi pe umerii bieţilor supuşi, pe umerii celor care dau imperiului mîncare, oaste şi strălucire.

„Că, fără noi, nici nobili n-ar exista şi n-ar fi nici imperiu."

Cloşca stătea mai mult deoparte, vorbea puţin, era mereu îngîndurat, se gîndea şi la nevastă-sa, dar şi la acei dintre ortacii lui care-au rămas în mîinile domnilor. Horea îl aprobă, aşa cum făcea el de obicei cu tovarăşul său de luptă. Astă-noapte l-a visat pe Giurgiu Crişan. Se făcea că a ajuns

comite al Zarandului. Şi el se afla în ospeția lui. Era primăvara şi mugurii pomilor înmiresmau jur-împrejurul. „Vrei să-ți arăt ceva care să-ți şi placă?" l-a întrebat el purtînd pe buze zîmbetul acela cunoscut. „Sînt dator să te ascult", i-a răspuns el, bucurîndu-se că Giurgiu a ajuns acolo unde-i era locul şi unde-i şedea bine după cît a tras pînă atunci. A comandat doi cai înşeuați de la oamenii care-l slujeau şi-au pornit la drum. S-au oprit lîngă un şes pe care se mai vedeau urme de iarnă. Şi-n lungul şesului, oameni prinşi în jug arau. „îți place?" l-a întrebat Crişan. „Cine-s ăştia?" s-a mirat el. Nu-i venea să creadă că Giurgiu devenise mai crud decît fuseseră domnii, că-şi pusese iobagii în jug. „Să ne apropiem! îl îndemnă el. In comitatul nostru nu mai sînt iobagi, toți oamenii sînt egali. Pe toți îi apără aceeaşi lege. împăratul n-a avut încotro şi-a patentat propunerea mea. Şi tot astfel se vor petrece lucrurile şi-n celelalte comitate." S-a bucurat. S-a mirat numai că el nu aflase încă aceste treburi, că oamenii din domeniul Zlatnei nu le ştiau. între timp, înjugații ajunseră în dreptul lor. Abia de reuşeau să zgîrîie pămîntul. Deşi încă erau graşi, ca şi cum Giurgiu i-ar fi hrănit anume ca să fie buni de lucru. „îi cunoşti?" îl întrebă el. A ridicat din umeri. Nu-i cunoştea. Deşi unele fețe i se părea că le mai văzuse nu ştiu pe unde. Conți, ba-

roni şi nobili... „Îi țin aici trei ani, să are, să semene şi să culeagă. Cît adună, atîta mănîncă. Le-am făcut şi colibe. După trei ani îi eliberez. Să plece care unde vrea In castelele lor stau foştii lor iobagi. Averea lor este, de asemenea, a iobagilor care, de altminteri au şi cîştigat-o." N-a zis nimic. „Numai de-ar ține tot aşa", s-a gîndit Şi s-a trezit. A ieşit afară. Ningea a potop. Şi i s-a părut că o umbră se apropie de ei. Era sigur că-i Giurgiu Crişan. Numai că s-a topit în neaua care se tot îngroşa.

„N-om vedea noi împlinit aievea, visul tău?" zise Cloşca, la fel de trist ca şi vîntul ce plîngea afară.

„Şi eu zic tot ca tine", îl aprobă Horea. Şi-i păru rău că-şi povestise visul.

„Ce-om face dacă, pînă să ajungem la Viena, ăştia vor pune mîna pe noi?" întrebă Cloşca.

„Tu ce-ai visat?" încercă Horea să schimbe vorba, să mai înseninească gîndurile tovarăşului său.

„Te-am întrebat ceva", reveni Cloşca. îl obseda acest lucru şi ținea neapărat să-l clarifice. Horea era pentru el căpitanul cel mare şi ținea neapărat să-l asculte, ca şi pînă atunci, orbeşte. Nu i-a ieşit niciodată din vorbă şi a îndeplinit cu sfințenie toate poruncile sale. A greşit numai cînd a făcut de capul său, cînd nu l-a întrebat dacă-i bine ori rău ceea ce vrea să facă.

„Dacă ne prind?" repetă Horea jumătate din întrebarea pusă de Cloşca.

„Aşa am zis", răspunse acesta.

„Nu ne prind ei... neaua-i mare, vremea-i rea... cum dă primăvara ne mutăm mai la vale... găsim noi o scorbură de care să nu ştie nimeni", zise Horea sigur pe ceea ce spune. Dar dacă totuşi ne prind, eu ce trebuie să fac

şi să zic? insistă Cloşca. Că tu ştii mai bine ca oricare altul ce trebuie să faci şi să zici. în tine-i doar toată nădejdea țării!"

Horea oftă. Şi o tăcere apăsătoare se lăsă peste cei doi în coliba aceea de la rădăcina bradului uriaş, acoperită cu cetină.

„Nu-i pot răspunde orice", gîndi Horea.

„Se fereşte, crede că mă înfricoşează", gîndi Cloşca.

„Are dreptate, trebuie să ne înțelegem şi-n această

IM privință, să învățăm să vorbim, dacă-i cazul, aceeaşi limbă."

„Eu cred că munții ăştia-s înconjurați de cătane. Umbră să fii ca să poți răzbi dincolo de ele. Drumul pe care vrem a-l face la Viena îi mai lung decît toate celelalte de pînă acuma. îi drumul vieții noastre. Numai de ne-ar primi şi ne-ar asculta împăratul. Cine ştie ce i-au băgat în cap nobilii şi guvernatorul. Nici n-a prea fost el de partea noastră. S-a lăudat, ca să-l credem. Altminteri ne-ar fi înscris ca soldați în oastea lui şi-ar fi dat ordin nobililor să ne lase în pace. Nu mai ajungem noi la Viena şi nici Giurgiu nu-i comite al Zarandului. Cine ştie în ce vizuină şi-o fi găsit şi el adăpost. Ei, dacă-am fi început răscoala în primăvară, alta era socoteala pe care o încheiam. Aşa a fost să fie. Cînd pornesc doi împărați unul împotriva celuilalt, amîndoi cred că vor birui. Dar numai unul se alege cu izbîndă. Aşa s-au petrecut lucrurile şi cu noi. Măcar că destulă vreme am fost mari şi tari. Dar n-am ştiut nici să ne bucurăm de ce-am cîştigat şi nici să păstrăm. Am prea întors porunca împăratului pe toate fețele şi-am prea luat drept porunca Maiestății Sale tot ce ne-au spus alții, fără să cercetăm dacă-i aşa sau altfel. Şi-am ajuns în pragul pieirii. Dar vine ea primăvara... Numai s-o mai apucăm şi să fim sănătoşi... că satele abia aşteaptă să le dăm semna-lul... şi ne-om răspîndi în toată țara"...

Horea vorbea ca şi cum s-ar fi aflat undeva într-o cetate întărită şi apărată de oşteni vrednici şi bine înarmați, în care nu putea nici pasărea pătrunde fără învoire.

Cloşca clătină din cap. Nici nu-l aproba, dar nici nu se împotrivea spuselor sale. Şi asta nu numai pentru că era mai tînăr şi n-avea experiența lui Horea, dar socotea că nici nu se cuvenea să-i întoarcă vorba marelui căpitan. îi era prieten, ce-i drept, dar în acelaşi timp îi era şi supus. Repetă totuşi, încă o dată, întrebarea care-l măcina, care-l apăsa ca o obsesie de care nu putea scăpa: ce facem şi ce zicem dacă ne-or prinde în iarna asta?

„Trebuie să-l liniştesc", gîndi Horea. Şi-l cuprinse şi pe el un sentiment de teamă, de nesiguranță. „Cloşca

131

nu mă întreabă pentru că aşa i s-a năzărit. Dacă nu-i răspund, boala asta îl va omorî cu zile".

„Numai ai noştri ne pot prinde, dacă-i vorba. Căta-nele nu se încumetă să bată munții pe-o vreme ca asta. Poate gornicii şi juzii care ne doresc moartea. Ține minte ce-ți spun, dacă s-a pus un aşa mare preț pe capetele noastre, apoi numai moartea ne aşteaptă. Soarta noastră-i hotărîtă de mult. Să nu te aştepți la altceva decît la moarte."

„Nu-mi pasă! răspunse Cloşca. Nu-mi pasă de moarte. Tot i-s dator."
„Dacă ne-or prinde, ne-or întreba, mai înainte de-a ne preda călăului, ce-am făcut, de ce-am făcut răscoala şi cine-s vinovații principali. Noi nu trebuie să învinuim pe nimeni, dar nici să recunoaştem ceva. Răspundem cu nu la toate întrebările lor. Vor aduce martori împotriva noastră. Martori adevărați şi martori mincinoşi. Că doar ne-am aflat mereu între oameni. Nici măcar nu trebuie să recunoşti că-i cunoşti pe cei aduşi față-n față cu tine. N-au ce-ți face. împăratul a poruncit să fie şterse torturile. Iar judecătorul nu poate uza de ele. De frica împăratului. Aşadar, îl iei pe nu în brațe şi mori cu el odată."

„Dar dacă-l prind pe Crişan înaintea noastră şi ne trădează?"

„Ce-ți pasă. Tu zici nu şi gata. N-am fost, n-am făcut, n-am poruncit. Şi-apoi, să ştii de la mine: Crişan nu-i trădător. îi fost soldat, îi român şi a jurat să-mi fie credincios. Nu se leapădă el de jurămînt. Am ajuns să-l cunosc cum mă cunosc pe mine. Dacă-i vorba să dea vina pe cineva, atunci acel cineva este el însuşi. Am vorbit eu cu el despre lucrul ăsta. Aşa în treacăt, ce-i drept, dar ne-am înțeles. L-am gîndit în timpul răscoalei cînd ne-am întîlnit la Blăjeni. Că unul din noi putea fi prins în vreun loc,' cum s-au petrecut lucrurile şi cu mine, şi ceilalți trebuiau puşi în siguranță din partea celui prins."

Cloşca îl asculta atent pe Horea, care, ca de obicei, îi vorbea deschis, fără să-i ascundă primejdiile la care este expus. Apoi se ridică în picioare, întinse mîna către Horea, acesta o prinse în mîna lui şi Cloşca zise:

„Jur să fac aşa precum mi-ai spus."

132

Horea îl îmbrățişa. Uitase şi de Tibru, şi de Mihăleni, şi de Abrud, şi de Cîmpeni. Toată atenția sa era concentrată asupra tovarăşului său mai tînăr, asupra lui Cloşca la care ținea mai mult decît la copiii săi. El fusese creierul revoluției, Crişan trupul, iar Cloşca mîinile şi picioarele ei. Şi era nespus de bucuros că pornise pe un aşa drum greu, cu asemenea oameni. Focul din fața lor da să se stingă, afară era frig, bătea vîntul şi Horea puse un braț de lemne pe jarul ce se spuzea. încălzin-du-şi mîinile la flăcările ce prinseră a pîlpîi izvodite din lemnul de brad mirosind a răşină, Cloşca redeveni cel care-a fost în timpul răscoalei.

„Dar n-au să ne prindă", zise Horea, vorbind cu el însuşi.

„Aşa cred şi eu", răspunse Cloşca aşezîndu-şi mai bine căciula pe cap.

XXIII

Văzînd că nu li îngăduie să participe la lucrările comisiei aulice privind interogarea celor trei căpitani principali ai răscoalei şi temîndu-se că Jankovich se va arăta îngăduitor față de ei, auzind că împăratul îi ceruse şi un raport cît mai exact despre adevărata stare a țăranilor iobagi din Transilvania, nobilii şi magnații şi guvernul începuseră să-i trimită contelui o seamă de petiții prin care-i supuneau atenției vrednicia lor şi marele pericol pe care-l reprezintă iobagii pentru țară atunci cînd li se promit sau li se dau drepturi de care ei n-au trebuință, pe care nici măcar nu ştiu să le folosească. Multe petiții i-au fost trimise încă mai înainte de înăbuşirea

răscoalei. Pentru stabilirea unui adevăr, fie el şi foarte relativ, contele citi cu mare atenţie fiecare petiţiune, întrebîn-du-se mereu de ce oare nobilii n-au reclamat aceste lucruri înainte de răscoală. Şi nu-i venea să creadă că românii sînt întocmai cum îi descriu nobilii şi chiar gu

133

vernatorul în petiţiunuile lor. Doar erau majoritari. Doaj ei trudeau întru folosul celorlalţi. Şi tot ei aveau parte de cele mai puţine drepturi. Nodul gordian va trebui tăiat. Altfel nu poate fi dezlegat misterul care se ascunde dincolo de aceste petiţiuni. Şi împăratul trebuie să cunoască adevărul pentru ca, după lichidarea căpitanilor răscoalei, după liniştirea satelor, să poruncească reforme folositoare tuturor părţilor. Altminteri ţara este ameninţată cu pieirea şi imperiul cu reducerea veniturilor. Şi cine are un asemenea interes? Doar vreo împărăţie vecină care urmărea slăbirea Vienei. Nu-i plăcea nici duritatea şi ura cuprinsă în acuzaţiile nobililor împotriva iobagilor români. Sigur, nu trebuie să te arăţi milostiv faţă de ei, dar nici ca să-i pui alături de cele mai fioroase fiare. Citea petiţia comitatului Hunedoarei ce-i fusese înaintată la 30 noiembrie; şi-un gust amar îi lăsa în gură fiecare frază. Lui, contelui, omului trimis să facă dreptate în Transilvania. Citea cu oarecare silă cele scrise în actul de acuzare. Regreta încă odată că n-avea pe-aproape nici un prieten cu care să comenteze şi să se sfătuiască. Cum pot scrie ăştia din Hunedoara că plebea română nu are conştiinţă de ce e drept şi echitabil, cînd însuşi împăratul a recunoscut acest lucru? Contele citi în continuare:

„Părinţii noştri, cunoscînd natura acestei plebe, au judecat că numai prin pedepsele cele mai severe o pot aduce la ascultare şi la împlinirea dorinţelor lor... şi într-adevăr, cu multă înţelepciune făcură lucrurile aces-tea părinţii noştri pentru că, mai înainte, un domn de pămînt avea atîta putere într-un cerc, cît are astăzi un ofiţer subaltern într-un regiment, delictele cele mai mici le pedepsea dînsul, iar despre cele mari numai raporta comitelui... numai cu astfel de legi şi numai cu o astfel de metodă a fost posibil să ne bucurăm în decurs de mai multe secole de cea mai dulce pace în această patrie a noastră atît de iubită şi nici că-i trecea cuiva prin minte în Transilvania să-i fie frică de supuşii lui."

În continuare, scrisoarea îi acuza nespus pe iobagii români. Jankovich încercă să cîntărească aceste acuzaţii, să şi le însuşească sau să le respingă, după cum i se păreau pătimaşe ori drepte. Nu prea reuşi Sîngele care îi

133

curgea în vine nu-l lăsa să se îndepărteze prea mult de nobilii ce-l implorau să facă dreptate în favoarea lor şi se bucură cînd ajunse la pasajul în care comitatul cerea pedepsirea exemplară a căpitanilor răscoalei, pedepsirea lor cu moartea, pentru ca să fie de exemplu în toată ţara. Se bucură pentru că acelaşi lucru îi ceruse şi împăratul. Şi urmînd porunca monarhului, îi putea mulţumi şi pe nobilii care, în ultimă instanţă, vor trebui lăsaţi să creadă că şi ei au influenţat ancheta şi sentinţa.

„Excelență, scriau nobilii, domnii de pămînt nu se opun ca să se aducă o uniformitate (n.n. nu o uşurare) în robotele țăranilor, dar cu toate acestea, nu cumva țăranii, dacă s-ar face acum reglementarea urbarială, să creadă că aceasta au stors-o numai prin tulburările de pînă acum şi de aici să-i ia la îndemînă să facă tulburări şi altădată pentru ca să ajungă la o schimbare a pozițiunii lor, după cum îşi închipuiesc ei în ideile lor confuze. Şi-mi cer să intervin pe lîngă Maiestatea Sa să lase treburile astea pe mai tîrziu. Poate că au şi ei dreptate. Iobagii sînt cumsecade în două ipostaze: cînd îi strîngi cu uşa sau cînd le cînți în strună. In primul caz fac pe-tițiuni şi se răscoală, cum s-a şi întîmplat, în al doilea caz ți se urcă-n cap. îi cunosc eu bine. Nici nu ştii cum să te porți cu ei."

Începu să citească memoriul adresat lui de comitatul Alba: „Cauzele acestei revoluțiuni nemaiauzite a țăranilor români nu au fost serviciile peste măsură, nici cruzimile domnilor feudali, fiindcă principalul autor al acestei revoluțiuni nu a fost iobagul vreunui nobil particular, ci a fost Horea sau Ursu Nicola, iobag din domeniul fiscal al Zlatnei, care a revoltat şi altădată satele din domeniul de acolo, anume cînd au spart butoaiele arendaşilor fiscali, fapt care se probează prin procesul ce se află în arhiva administrațiunii din Zlatna. Şi de altminteri, revoluțiunea aceasta nici nu a izbucnit acolo unde iobagii fac robote, ci a început în ținuturile muntoase... în locurile unde țăranii plătesc taxe după uzul rămas de la părinții lor şi nu fac robote în fiecare săptămînă... nici sărăcia sau imposibilitatea de a suporta sarcinile încă nu i-au silit ca să comită pustiirile, prădările şi vărsările acestea de sînge, pentru că oricine va examina starea

patriei noastre se va convinge pe deplin că cireulațiunea cea mai mare de bani este în comunele din munți, unde s-a început revoluțiunea aceasta... Este aşadar un adevăr incontestabil că motivele acestor pustiiri, prădări şi vărsări de sînge nu au fost deloc cruzimea domnilor feudali, nici greutatea peste măsură a serviciilor iobă-geşti... Cunoscînd defectele naționale ale acestei ginți, vechii guvernatori ai acestei țări au avut o deosebită grijă să înfrîneze această națiune tolerată şi adeseori au fost situații să aducă în contra ei legi, după cum se vede din constituțiile noastre... Dar cele dintîi rele urmară din indulgența cea mare care fu arătată față de români în timpul din urmă prin diferite ordinațiuni... Țăranii văzură actele acestea purcese dintr-o indulgență peste măsură şi din simplă grație, iar pe de altă parte preoții români şi alți inamici ai nobilimii umplură pe sub ascuns mintea țăranilor cu nişte principii atît de scelerate ca şi cum magnații şi nobilii ar fi spre greutatea Maiestății Sale a gloriosului domnitor şi că Maiestatea Sa urăşte nobilimea şi dînşii au început numaidecît să se ocupe de idei şi mai periculoase. Şi natura românului este astfel încît dînsul crede şi în cuvintele celui mai de jos amăgitor, dacă poate să-l ajute la scopurile sale, iar pe de altă parte dînsul nu voieşte să creadă nici în cele mai înalte ordine ale Maiestății Sale şi ale guvernului, dacă-l împiedică în scopul său. Şi în modul ăsta îi seduse şi-i conjură amăgitorul Horea sau Ursu Nicola pentru stîrpirea nobilimii."

Contele citi mai departe propunerile nobililor din Hunedoara privind condamnarea vinovaților. Se cutremură. „Ar trebui să omorîm jumătate din românii din Transilvania, socoti el. Aşa ceva nu numai că nu se poate, dar dacă am proceda astfel, Europa ne-ar socoti pe noi scelerați... în- frunte cu împăratul... nobilii din Transilvania sînt altfel decît cei din alte țări... au în-vățat să se considere forța vitală a țării şi nu pot renunța la această idee, ca şi cum ei şi nu țăranii ar susține țara, şi material, şi moral... pentru că țăranii sînt țara iar nobilii nici măcar o parte a țării... o mînă de oameni care stăpînesc şi bogățiile, şi pămîntul, şi puterea... şi folosesc puterea exclusiv în folosul lor... şi-n loc să se

135

aşeze şi să cugete care au fost cauzele reale ale răscoalei, ei învinuiesc ordinele împăratului care cu grație s-a apropiat de nenorociții ăştia de iobagi... după ei, dacă stau şi mă gîndesc, mai profund vinovat de răscoală ar fi Maiestatea Sa... aşa ceva nu se poate admite... ba, dimpotrivă, trebuie nu numai combătută ideea nefastă dar şi pedepsită... nobilii din Transilvania nu-şi cunosc lungul nasului... au credința că, dacă n-ar fi ei, imperiul dacă nu s-ar destrăma, cu siguranță că ar sărăci... şi-apoi, de ce oare românii sînt doar tolerați, cînd ei formează marea majoritate a populației țării? Şi de ce numai ei sînt acuzați de răscoală cînd, după ştirile ce le-am primit, în unele comitate cei mai înverşunați căpitani împotriva nobililor au fost chiar iobagii unguri... că şi ei au destulă parte de suferință... împăratul va trebui să cunoască exact toate aceste lucruri... să nu se lase sedus de furia şi neadevărurile nobililor... îi voi explica exact care este situația în Marele Principat... să poată lua măsuri drepte şi să facă reforme înțelepte... că țara asta are nevoie de reforme... iobăgia este o ruşine... iobagul se află într-o situație mai grea decît sclavul de altădată..."

Asupra memoriului prezentat de magnații din Transilvania, contele Jankovich se aplecă mai mult şi-l studie cu mai multă atenție. Magnații acuzau sistemul de administrare al Transilvaniei, sistem care — susțineau ei—■ a constituit cauza pricipală a răscoalei. Introducerea nu-l interesă prea mult pe conte. Trecu peste ea fără să-i pese că este lăudat şi împăratul şi el pentru înțelepciunea cu care cercetează cauzele răscoalei.

„Dar, scriau magnații, ca să cunoaştem adevăratele cauze ale acestei revoluțiuni, cauze despre care puțini au cunoştință şi nici nu le pot vedea cu toții, e de lipsă ca să ne întoarcem cu cîțiva ani înapoi, în timpul cînd s-a schimbat forma cea veche a administrațiunii în Ardeal şi din asemănarea celor două administrațiuni va fi uşor să cunoaştem adevăratele cauze ale acestei revoluțiuni. Părinții noştri, venind din Scythia, au cucerit cu arme victorioase şi cu sîngele lor această scumpă patrie şi după ce au supus şi au făcut iobagi pe părinții românilor care s-au revoltat astăzi asupra noastră, dînşii au domnit liniş-

13*

195

tiți peste ei ținîndu-i totdeauna într-o aspră disciplină, lă-sîndu-le însă neatins modul lor de viață. Şi din timpul domniei regelui Vladislav, cînd s-a

întîmplat la 1514 re-voluțiunea generală a țăranilor, nicăieri nu mai citim despre o revoluțiune în contra nobilimii din Ardeal asemenea acesteia. Astăzi însă ar curge poate păraie de sînge în toate ținuturile acestei patrii, dacă nobilimea, de altmin-terea puțină la număr, nu s-ar fi adunat pe cît i-a permis urgența împrejurărilor, ca în conformitate cu legea naturii să se îngrijească de apărarea proprie. Dar ceea ce ne-a durut mai mult este că țărănimea care s-a răsculat astăzi asupra noastră, nu s-a jenat şi nu se jenează nici chiar astăzi să strige cît o ține gura că toate cîte le-a comis asupra noastră le-a făcut din porunca Maiestății Sale. Pînă în 1761 țara avea un sistem bun de impozite stabilit din partea camerelor şi fiecare putea să plătească contribuțiile fără nici o greutate. Dar de la 1761 încoace s-a desființat sistemul acesta şi de atunci a urmat o administra-țiune arbitrară, care şi astăzi mai continuă. Oamenii aceia, care au voit numai să-şi facă merite şi să-şi urce fericirea lor din ce în ce mai mult, aruncară de-o dată partea cea mai mare a contribuțiunii asupra comitatelor şi a națiunii secuieşti, zicem asupra comitatelor lipsite de orice fel de industrie şi atunci cînd poporul începu să strige, atunci autorii acestui sistem atribuiră cauza nemulțumirii nu greutății peste măsură a impozitelor ci greutății serviciilor iobăgeşti. In anul 1762 se desființa vechea administra-țiune politică a comitatelor şi cu ea se desființa şi respectul poporului răsculat față de domnii şi de magistrații săi şi încetul cu încetul se împlîntă în inima românului aplecat de la natură şi aşa spre tulburări, un fel de nesupunere față de domnii săi. Românul fu admis să stee înaintea judecății față cu domnul şi cu magistratul său şi n-a existat vreo plîngere a țăranilor care să nu fi fost primită cu amîndouă mîinile" oricît de neîntemeiată ar fi fost. A dispărut aşadar administrațiunea cea veche şi bună, a scăzut puterea magistraților şi acum autoritățile comitatelor aveau numai să execute poruncile mai înalte, dar nu mai erau instituțiile pentru apărarea legilor patriei... Adeseori, funcționarii comitatelor ocupau funcții de advocați şi în loc ca dînşii să pună frîu țăranilor în chestiunile unde nobi-

lul avea dreptate, din contra, țăranul rămînea nepedepsit chiar dacă se dovedea că plîngerea sa a fost neîntemeiată. În multe locuri, funcționarii aceştia, ei compuneau şi ei scriau plîngerile țăranilor şi în şedință tot dînşii erau judecători şi dacă domnul mergea cu recursul pînă la instanțele superioare, atunci aveau dreptate tot numai autoritățile comitatelor, autorități instituite pentru executarea ordinelor, dar nu mai avea crezămînt domnul de pămînt. Acesta a fost prima sorginte din care a decurs ura țăra-nilor în contra domnilor feudali. Chiar dacă plîngerile țăranilor ar fi fost întemeiate, atunci, după legile patriei, uşor s-ar fi putut afla un mijloc de îndreptare, dar le-a plăcut oamenilor mai mult ca să aprindă inima țăranului în contra domnului său şi pe acesta să-l discrediteze tot mai mult înaintea Curții. In anul 1771 se decretă un regulament pentru a înfrîna cruzimile domnilor de pămînt asupra țăranilor, cruzimi care erau luate numai ca pretext şi din această măsură urmă o ură şi îndrăzneală a țărani-lor față de domnii săi. Şi după ce împlîntară în inima țăranului ideea despre

cruzimea domnilor şi lăţiră faima că nobilimea din Ardeal tratează cu iobagii ca tătarul cy robul său, ca faima aceasta să poată fi crezută şi la Curte, dînşii luară în ajutor trupele de graniță, cu toate că erau destinate numai pentru paza şi siguranța frontierelor şi a țării, iar acestea, dimpreună cu armata regulată începură a se amesteca în afacerile iobagilor şi ale domnilor şi lucrurile ajunseră acolo că rapoartele companiilor către regimente, ale regimentelor către brigăzi şi ale brigăzilor către comandamentele generale se ocupau, de regulă, numai cu o singură chestiune: cum tratează domnii de pămînt cu iobagii lor şi ce fel de cruzimi comit asupra lor. Şi aceşti ofițeri de naționalitate străină nu cunoaşteau legile fundamentale ale patriei, nu ştiau ce fel de obligațiuni are țăranul față de domnul său, nu cugetau că tot ce are țăranul este din pămîntul domnului său, după cum zice legea: țăranul, afară de prețul muncii sale, nu are nimic. Toate lucrurile acestea văzîndu-le, poporul răsculat căpătă o îndrăzneală şi mai mare cu domnul său, fiindcă observă că dînsul peste tot locul este părtinit. Iar după ce ura aceasta în contra domnilor de pămînt prinse rădăcini In inima țăranului, urmară apoi o mulțime de investiga

țiuni în contra nobilimii fără nici o cauză, investigațiuni care, deşi s-au constatat că nu aveau nici un fundament real, totuşi țăranii care se plînseră fără cauză au rămas nepedepsiți. Cu durere am trebuit să auzim şi acea afirmație că în Transilvania nu s-ar afla persoane capabile pentru administrațiunea publică, dar astfel de denunțări le-au făcut aceia care aşteptau înaintarea lor numai prin îndepărtarea altora. Dacă de vreo 20 de ani încoace şi mai bine, țara aceasta ar fi avut guvernatori din familiile cele vechi cu merite şi cu avere, dacă Transilvania ar fi fost administrată după legile şi principiile națiunii ungureşti, precum a fost administrată mai înainte, atunci putem crede că răul acesta nu s-ar fi întîmplat. Dar la 1761 s-a schimbat vechea administrațiune a Transilvaniei şi aceasta o simți numaidecît poporul român care, mai înainte, era ținut la mare disciplină, o simte astăzi şi guvernul Transilvaniei care, cînd trimite patente şi ordine ca să se publice românilor, aceştia nici nu le iau în seamă şi adeseori se aud strigînd: Porunca aceasta nu e de la împăratul ci de la domni. Iar mai tîrziu, cu ocazia celor două călătorii ale Maiestății Sale, cînd Maiestatea Sa şi-a arătat nobilele sale sentimente față de țărani şi prin aceea că asculta pe oricine şi aduna chiar cu sfintele sale mîini petițiile de la oricare, atunci țăranii români molestară pe Maiestatea Sa cu o imensă mulțime de plîngeri lipsite de orice fundament şi interpretară îndată pe dos şi această grație a Maiestății Sale, căpătară curaj şi începură să molesteze cu astfel de petițiuni şi instanțele inferioare, să inculpe pe magistrați şi pe domnii de pămînt, crezînd că ceea ce au putut să facă înaintea împăratului pot să facă în fiecare zi cu domnii şi cu magistrații săi. In anul 1778 se introduse o modificațiune bună în constituția militară, ca domnii de pămînt să dea singurj numărul necesar de recruți, dar măsura aceasta servi numai ca să excite ura țăranului asupra domnului său. In anul 1783 urmă conferința comi-siunii de expropriere şi se vorbea în toate părțile că se vor lua unele

posesiuni de la magnați şi de la nobili şi se vor da pe seama armatei grănicereşti şi conferința aceasta se continuă şi în anul următor. Dar poporul interpretă şi această măsură pe dos, făcîndu-şi falsa credință că acum se iau în toată țara pămînturile ereditare de la domni şi

138

se vor împărți țăranilor. încă atunci, cînd s-a înființat armata de grăniceri mulțimea cea mare şi fără nici o trebuință a preoților români a fost întrebuințată ca să îndemne poporul să ia armele şi atunci apoi observară preoții români că ei sînt aceia care domnesc inima românu-ui şi, precum mai înainte, aşa şi după aceea tot ei, ca emisari, duseră la îndeplinire toate relele, dînşii asigurară pe țărani că, dacă vor lua armele, nu vor mai domni nobilii asupra lor, ci ei asupra nobililor şi vor împărți chiar şi pămînturile ereditare ale nobililor. Mai mult, dînşii vorbind cu toată cutezanța că Maiestatea Sa urăşte pe magnați şi pe nobili, fiindcă țin numai la privilegiile lor şi nu plătesc nici o contribuțiune, aşa că împăratul nu are nici un folos de la ei, ca şi cum siguranța cea mai mare a principelui nu ar fi în nobilime. Adevărul însă :ste că nobilimea şi magistrații formează veriga în lanțul ce uneşte pe rege şi popor şi, dacă veriga aceasta se rupe, atunci se întîmplă lucruri cum este revoluțiunea de astăzi şi din această cauză Petzhofen, ministrul împăratului Leopold, scria că nobilimea este inima regilor. Conscripțiunea militară întîmplată cu cîteva luni mai înainte la Alba Iulia şi la Hațeg s-a făcut din ordinul1 Comandamentului general şi din toate lucrurile acestea poporul veni la credința că: dînsul din porunca împăratu-lui trebuie să capete arme; nobilimea trebuie pustiită cu fierul şi cu focul; după ce vor pustii pe nobili, proprietățile lor se vor împărți între dînşii precum s-a şi întîmplat în unele locuri, că iobagii se aşezară pe pămînturile pustiite ale nobilimii. La toate acestea se mai adaugă şi alte cauze, că românii locuiesc împrăştiați prin munți, singuratici, depărtați unii de alții şi toată economia lor este în jurul casei, iar dacă s-ar forma sate din casele lor, atunci s-ar putea aduce uşor la ascultare cu armata care să se încartirueze la dînşii... Din toate acestea rezultă că schimbarea formei de administrațiune în Ardeal este fîntîna din care au urmat toate relele acestea; şi cauza cea mai apropiată a fost conscripțiunea militară a celor 81 de comune, întîmplată la Alba Iulia, şi a altor comune înscrise în Țara Hațegului de către vicecolonelul Karp. Dar şi atunci românii s-au înscris ca soldați numai din cauză ca să rămînă fără domni şi fiindcă s-au amă

138

git singuri sau au fost amăgiți de alții că atunci pămîntu-rile vor fi ale lor. Dar după ce văzură că nu pot să scape de domnii lor de pămînt, că nu pot să pună mîna pe pă-mînturile nobilimii, atunci se conjurară şi hotărîră ca la primăvară, în ziua de întîi mai să ucidă pe toți domnii lor de pămînt. Dar se întîmplă prinderea agitatorului şi a căpitanului de acum şi prea puternicul Dumnezeu, care poartă grijă națiunii, aprinse focul mai curînd şi scoase mai repede la lumină acest plan mişelesc, de cum ar fi putut dînşii să stingă nobilimea. Dacă nu se va da un exemplu sever față de poporul răsculat, dacă nu vor extrăda pe Horea şi pe ceilalți corifei, dacă nu se vor

aduna armele de la ei, focul revoluției nu se va stinge din inima lui Horea şi a altor corifei, deoarece: cîte sate româneşti atîția Horea sînt în Ardeal şi nu-i vor putea linişti orice fel de regulamente urbariale, deoarece dacă s-ar aplica acum reglementarea urbarială, atunci vor zice că au cîştigat-o prin forțele lor de acum şi iarăşi vor începe din nou lucruri şi mai mari... E necesar aşadar ca revo-luțiunea să se liniştească astfel încît răul acesta să nu se mai întoarcă niciodată şi țara să fie în deplină siguranță şi nici să nu sufere glorioasa domnie a Maiestății Sale..

Contele se întrista. Marii magnați ai Transilvaniei nu aveau destule argumente. El ar fi vrut să le facă şi lor pe plac. Sigur, corifeii revoluțiunii vor fi pedepsiți exemplar, după cum cere şi Maiestatea Sa, dar nobilii din Transilvania care — singuri recunosc — nu-s decît o mînă de oameni față de români, nu cugetă că țeapă şi roata nu pot niciodată să omoare o națiune, că un popor, care a trecut prin atîtea calamități, nu poate muri decît prin el însuşi. Şi-apoi, nobilii înşişi recunosc faptul că pămîntul acesta al Transilvaniei l-au cucerit părinții lor, cu arma, de la părinții românilor, că acest pămînt aşadar a fost mai întîi şi-ntîi al românilor, că ei au stăpînit această țară. „împăratul trebuie să le uşureze viața. îi voi arăta această tristă soartă a iobagilor în raportul meu. Doar mi-a cerut şi acest lucru. Şi mi se pare ciudat că magnații se împotrivesc baronului Brukenthal, care — zic ei — nu-i de viță veche. Pe cine s-or fi gîndit să-l aşeze oare în scaunul guvernatorului? Te pomeneşti că vor porni ei o rebe-

liune împotriva lui Brukenthal ca să readucă în Transilvania vechile legi şi să-i asuprească şi mai tare pe țărani. Dar, să nu uit, nici o clipă nu trebuie să uit că nobilul este nobil, că trebuie respectat de supusul său. Respectat şi ascultat..."

XXIV

Horea şi Cloşca fuseseră plimbați, din ordinul contelui Jankovich, de-a lungul Mureşului, de la Vinț la Vur-păr şi, apoi, înapoi la Alba Iulia, să vadă poporul că au fost prinşi, că pedeapsa lor nu va fi o glumă, că lanțurile cu care erau legați nu-s de argint, că pedeapsa lor nu-i altceva decît o lecție aspră pe care împăratul a hotărît s-o dea țăranilor pe care, cînd a vizitat Transilvania, i-a îmbrățişat cu toată grația sa. Două săptămîni a durat călătoria căpitanilor prin satele de pe Mureş. Două săptămîni în care poporul a fost torturat văzîndu-şi căpitanii neputincioşi. înfricoşați, țăranii din satele unde, nu cu multă vreme în urmă, răscoala ardea cu pară mare, n-au cutezat să-i elibereze, deşi, dacă s-ar fi încumetat la aşa ceva, ar fi izbutit.

După revenirea lui Horea şi Cloşca la Alba Iulia, contele continuă interogatoriul lor şi, fără să obțină ceea ce dorise, deşi nici el, asemenea stăpînului său, nu era întru totul de acord cu nobilii, cu cererile lor, hotărî ca sentința să fie pronunțată în ziua de 26 februarie la Alba Iulia iar execuția corifeilor să aibă loc două zile mai tîrziu.

„Să despărțim pentru totdeauna capul răscoalei de trup, pentru ca asemenea lucruri să nu se mai întîmple în sfîntul nostru imperiu."

In fața clădirii ce găzduia corpul de gardă şi corpul de armată, contele Jankovich, fără nici un fel de remuş-eare, convins fiind că deține adevărul în exclusivitate, că

140

Horea şi Cloşca îşi merită soarta, că cercetarea lor a fă-cut-o cu înțelepciune, că nu s-a lăsat influențat de nimeni, citi sentința comisiei aulice cezaro-regală împotriva căpitanilor răscoalei:

„Comisiunea aulică cesaro-regală, ordonată prea grațios din partea Maiestății Sale ca să cerceteze tulburările şi să aducă iarăşi pe țărani la calea legalității, a pronunțat, în conformitate cu ordinele mai înalte, următoarea sentință în procesul criminal intentat în contra lui Horea, numit altminteri şi Ursu Nicola, din comuna Rîu Mare, din Marele Principat al Transilvaniei, în etate de vreo 54 de ani, de religiune neunită, căsătorit şi iobag al fiscului, apoi contra lui Ion Cloşca din Cărpiniş, tot din acest Mare Principat, în etate de vreo 30 de ani, de religiune neunită, căsătorit şi, de asemenea, iobag al fiscului. Cu toate că Horea, numit altminteri şi Ursu Nicola, a negat în mod constant toate faptele ce se aduc în contra sa prin depozițiunile unanime ale martorilor, martori jurați mai presus de orice obiecțiune, dînsul este învinuit de toate crimele cîte i se impută în general şi anume că dînsul a ațîțat tulburările care au izbucnit în acest Mare Principat pe la finele anului 1784, cu deosebire în comitatele Hunedoarei, Zarandului şi Albei, că dînsul s-a pus în fruntea poporului răsculat pe care singur l-a adunat, le-a pus căpitani mai mici sau în fapt capi de bande şi parte dînsul în persoană, parte prin oamenii săi de încredere, a dat ordin ca din fiecare casă iobăgească să vină cîte un om armat la dînsul şi să-l urmeze, ca astfel, cu puteri unite, să extermineze pe toți magnații şi nobilii, să le prădeze toate averile, să le prefacă în cenuşă sau ruine toate edificiile şi posesiunile şiân modul acesta să poată face cu forța ca iobagii de naționalitate română să plătească con-tribuțiuni mai puține. Spre a putea executa cu mai mare siguranță această intențiune a sa, atît de criminală şi temerară, sceleratul acesta de Horea s-a folosit, după cum s-a constatat, de mijloacele cele mai periculoase, făcînd pe diferiți oameni să-i depună jurămîntul de credință, apoi, spre ofensa Maiestății Sale a principelui țării, a cutezat să amăgească poporul cu acea criminală declarațiune

140

că dînsul are acte scrise din partea Maiestății Sale ca să execute planul său, că în puterea acestor acte, ordinele de le va da dînsul trebuie să fie executate şi, în fine, le-a arătat o cruce de aur, ca astfel cu simbolul cel mai sfînt al religiei să acopere intențiile sale malițioase şi oribile şi să câştige încrederea deplină a poporului. Totodată a ame-nințat pe aceia care nu-l vor urma, sau altminterea nu-l vor asculta, că au să fie traşi în țeapă înaintea uşii lor şi casele lor se vor preface în cenuşă. După ce astfel ma-lițiosul acesta de înşelător a adus poporul în deplină furie şi revoluțiune, a cutezat totodată să dea ordin țăranilor răsculați ca, în caz dacă se vor apropia trupe cezaro-crăieşti care ar voi să-l împiedice în executarea planului său, atunci dînşii să dea îndată semnalul de alarmă cu tragerea

clopotelor, să înştiinţeze comunele vecine, să se pună în apărare şi să nu lase nici un soldat ca să intre în comune, în fine, să nu mai plătească nimeni nici impozite şi nici taxe domeniale. Prin ostilităţile acestea în-drăzneţe şi prin ordinul ce l-a dat dînsul ca să stingă pe toţi nobilii a făcut, după cum se ştie, pe poporul de jos ca să comită cruzimi înfiorătoare şi neumane. Pe de altă parte, Horea, acest autor principal al turburărilor, chiar şi în ce-l priveşte pe dînsul personal, este constatată prin martori juraţi şi legali, că dînsul a dat ordin sever la marginea hotarului comunei Roşia ca să umple cu fîn şi cu paie gurile minelor unde s-au retras nobilii cu o parte din averile lor, apoi să le dea foc şi astfel să-i silească sau să iasă din mine sau să fie sufocaţi acolo în modul cel mai deplorabil şi aşa să nu poată scăpa de cruzimile lui. în ce priveşte pe Ion Cloşca, care de asemenea a negat cu perseverenţă crimele ce le-a comis, dînsul e constatat prin depoziţiunile martorilor juraţi, martori legali şi mai presus de orice obiecţiune, că dînsul a luat întru toate parte la turburările ce le-a aţîţat Horea în comitatul Hunedoarei şi al Zarandului şi al Albei de Jos din acest Mare Principat al Transilvaniei. De asemenea, e constatat prin depoziţiunile fostului rebel, ale căpitanului George Crişan, implicat şi el în turburările acestea, că dînsul, Ion Cloşca, a avut întrevederi cu George Crişan şi cu Horea şi dînsul a prădat şi devastat, în în

141

ţelegere comună, anume în Cîmpeni, în Lupşa, Ofenbaia, Muşca, Mogoş, Cricău, Roşia, Abrud şi în mai multe locuri, că dînsul a publicat ordinele lui Horea şi a ameninţat cu ţeapă şi aprinderi pe aceia care nu vor voi să-l urmeze, că a numit căpitani mai mici peste ţăranii răsculaţi şi astfel, ca autor principal şi corifeu, s-a făcut vinovat de toate omorurile crîncene, de aprinderile, prădările şi devastările înfiorătoare ce le-a comis poporul revoltat şi înşelat într-un mod atît de infam. Cu deosebire dînsul, Cloşca, a silit pe preotul neunit Petru Iancu din Lupşa să ia cu sine sfînta cuminecătură din biserica comunei şi s-o ducă la Cricău, după mulţimea răsculată şi tîlhă-rească şi aceasta din cauză ca să poată executa cu mal mare siguranţă intenţiile sale maliţioase, neumane şi oribile şi să înşele poporul în modul cel mai detestabil. Prin faptul acesta dînsul, Ion Cloşca, a dezonorat şi profanat sfînta cuminecătură într-un mod de sacrilegiu. Peste tot aşadar, Horea şi Cloşca au meritat o pedeapsă criminală, ca unii care au tulburat cu răutate şi cu in-tenţiune liniştea publică, ca agitatori, amăgitori, ca unii care au fost căpitani la omorurile şi aprinderile cele mai scelerate şi chiar dînşii au oomis tîlhării şi prădări violente, au meritat să fie pedepsiţi atît pentru fărădelegile şi crimele ce le-au comis dînşii, cît şi pentru cele pe care le-a comis poporul. în consecinţă Horea, numit altminteri Ursu Nicola, şi Ion Cloşca, constataţi fiind ca nişte scelerați crînceni care au comis omoruri şi prădări, ca turburători îndrăzneţi ai liniştei publice, în conformitate cu Codul criminal • terezan, articolul 62 despre turburări şi răscoale şi articolul 90 despre tîlhării, au să fie duşi pentru crimele acestea la locul îndătinat pentru supliciu şi acolo să li se frîngă cu roata toate membrele corpului, începînd de jos în sus, anume mai

întîi Ion Cloşca, apoi lui Horea, numit altminteri şi Ursu Nicola, şi în modul acesta să fie trecuţi din viaţă în moarte iar corpurile lor să se despice şi taie în patru bucăţi, capul şi părţile corpului să se pună pe roate pe lîngă diferite drumuri şi anume în comunele unde au comis cruzimile cele mai scelerate, iar inimile şi intestinele lor să se îngroape aici, la locul supliciului. Această sentinţă s-a pronunţat în 26

februarie 1785, pentru dînşii ca o pedeapsă bine meritată, iar pentru alţii asemenea lor, ca să le fie exemplu şi oroare. Semnează: Contele Antoniu Jankovich."

Nici o fibră nu se mişcă pe chipul lui Horea la aflarea sentinţei. Era pregătit. Ştia dinainte ce-l aşteaptă. Ştia că nu poate fi vorba de îndurare în judecata nobililor. Doar de aceea s-a şi ridicat împotriva lor. Dacă ajungea la Viena şi dacă împăratul l-ar fi ascultat... Contele Jankovich era mulţumit. Nu-l încerca nici un fel de remuşcare. Deşi n-a izbutit să-şi creeze un alibi pentru posteritate. Sentinţa traducea, în cuvinte şi expresii vulgare, un ordin al împăratului. Nimic despre cauzele răscoalei, nimic despre starea iobagilor, -nimic despre comportarea nobililor faţă de supuşi, nimic despre promisiunile lui Iosif. Dacă acuzaţilor li s-ar fi permis să se apere altfel decît somîndu-i ca-n ultimul ceas să spună adevărul şi să-şi recunoască faptele, sentinţa n-ar fi avut nici o valoare. Nici măcar n-ar fi putut fi redactată în acest fel. Cu toată insistenţa împăratului. Dar lucrurile s-au petrecut aşa şi nu altfel, poate tocmai ca să dovedească făţărnicia umanismului cu care se lăuda acest imperiu în faţa Europei.

Grăbit să încheie misiunea ce i s-a încredinţat în Transilvania, contele Jankovich ordonă executarea sentinţei pentru ziua de 28 februarie 1785. Recursul era interzis în asemenea cazuri. Dealtfel, după cum s-a desfăşurat interogatoriul, nici Horea şi nici Cloşca nu s-au gîndit la aşa ceva. Doar dacă li s-ar fi îngăduit să se prezinte în faţa lui Iosif al ÎI-lea. Dar drumurile Vienei erau definitiv închise pentru ei. în cele două zile, de la pronunţarea sentinţei la executare, stînd în celule, bine păziţi, cei doi n-au dat nici un semn cum că ar fi fost înfricoşaţi. Stăteau cu moartea în faţă de cînd au pornit răscoala. Fuseseră conştienţi de acest lucru. Desigur, într-o vreme crezuseră că scăpaseră de această obsesie. Izbînzile lui Crişan în Zarand, izbînzile din Abrud şi Cîmpeni le întăriseră convingerea că vor cîştiga. Nobilii şi armata, ca de obicei în asemenea împrejurări, s-au dovedit mai puternici.

XXV

Voinţa împăratului, dorinţa nobililor, strădaniile guvernului şi ale armatei erau clare în ce priveşte înăbuşirea totală şi definitivă a răscoalei. Căpitanii acesteia şi, mai cu seamă, Horea, trebuiau prinşi, judecaţi şi executaţi. Să nu moară oricum, pretindeau toţi. Moartea lor trebuie să fie înfiorătoare. Să nu mai cuteze nici un ţăran să se gîndească la ceea ce-a fost. Tăierea capului cu paloşul este o bagatelă. Roata să fie unealta călăului. Dar pînă atunci, toate forţele trebuie îndreptate pentru prinderea

căpitanilor. Iosif avertiză poliţia din Viena care primi detalii privind înfăţişarea lui Horea.

Zvonurile că intenţionează să bată din nou la uşa împăratului s-au răspîndit în tot imperiul. Guvernul Transilvaniei primi dispoziţiuni să păzească cu străşnicie trecătoarile dinspre Ţara Românească şi Moldova. Imperiul a intervenit la Poarta Otomană — primind şi asigurări — să nu acorde azil supuşilor Vienei din Transilvania şi Ungaria care au ridicat mîna asupra nobililor. Munţii Apuseni au fost înconjuraţi de armată. Toate pregătirile pentru prinderea căpitanilor erau făcute. Nimeni nu ştia însă unde se află Horea şi Cloşca. Nici pe Crişan nu-l văzuse cineva care să poată da o cît de vagă informaţie. Ademeniţi de galbeni, trădătorii mişunau prin munţi. N-au putut ajunge prea departe. Şi nici comunele n-au putut strînge banii pentru ca ei să plece la Viena. Foştii colaboratori ai lui Horea erau urmăriţi. Mulţi au fost arestaţi şi executaţi.

Într-o zi, vicecolonelul Kray auzi că Horea şi Cloşca s-ar ascunde undeva, în munţi. Ştirea era sigură. Cei care i-au condus la Albac după capitularea de la Cîmpeni s-au despărţit de ei la o răscruce unde sentîlneau multe poteci care porneau în munţi. Dar cum să-i cauţi pe-o aşa iarnă? Şi unde să-i cauţi? în care pădure? în care peşteră? Dacă împreună cu ei se află şi o parte din oastea lor? Sînt înarmaţi? Armata avea o hartă a munţilor, dar pe ea nu figurau toate cărările, toate ascunzişurile. Doar satele şi drumurile dintre ele — şi acestea mare

parte din an aproape inaccesibile —, văile şi pădurile şi înălţimile munţilor. Kray studie harta care nu-i spuse nimic. Teritoriul înfăţişat pe hartă era indescifrabil.

„Curată nebunie să te hazardezi în munţii ăştia! Omori soldaţii şi nici nu-i poţi prinde pe scelerați, cugetă vicecolonelul. Şi totuşi, căpitanii trebuie prinşi. Cînd va ajunge contele Jankovich la noi, ei trebuie să fie în lanţuri. Şi eu trebuie să fiu autorul acestei vînători neobişnuite! Mie trebuie să-mi prindă împăratul de piept o decoraţie de credinţă faţă de Maiestatea Sa. Ce face guvernul în acest sens, îl priveşte. împăratul trebuie convins încă o dată că baza imperiului este armata şi că se poate sprijini pe ea în orice împrejurare. Iar nobilii să-şi vază de castelele lor, de domeniile lor, de oamenii lor. Le-au rămas, după răscoală, destule treburi pe cap. Interesul lor este să-i vadă pe căpitani decapitaţi. Pe căpitani şi pe alţi răsculaţi care le-au făcut zile negre."

Cu aceste gînduri îl căută vicecolonelul Kray pe pădurarul Antoniu Meltzer din Abrud, un fel de şef al gor-nicilor din împrejurimi.

„Nu-ţi prisosesc galbenii", îi spuse militarul pădurarului. Acesta rînji.

„Cînd şi cui i-au prisosit vreodată galbenii?" răspunse el. Se aşezară, faţă-n faţă, la o masă. Kray scoase din buzunar planul munţilor, îl despături şi-l puse înaintea pădurarului. Meltzer se uită la el ca la o ciudăţenie. Nu pricepea nimic din liniile acelea întortocheate. Ca şi cum vicecolonelul îl îndemna să citească nişte hieroglife, sau să dezlege un joc

numit ieşirea din labirint. Kray observă nedumerirea pădurarului. Şi ca să nu-l umilească îi spuse:

„Asta-i planul cu munţii ce se află în stăpînirea du-mitale. Pe unde să trimit eu soldaţii ca să-i înconjoare şi să-i prindă pe căpitanii aceia sceleraţi, pe Horea şi pe Cloşca?"

Meltzer ridică din umeri. Cunoştea, cît de cît, zona, dar să pună el degetul pe plan şi să zică: pe aici! îi era imposibil. Mai ales că potecile din munţi nu corespundeau decît în foarte mică măsură cu cele desenate pe plan.

„în cazul ăsta, teoria nu se împacă deloc cu practi

144

ca" zise pădurarul. Kray îl încuraja cu un zîmbet. Meltzer se gîndea la galbeni. Cu nici un preţ nu voia să-i scape printre degete.

„Vicecolonelul trebuie convins că prinderea căpitanilor nu poate fi făcută fără ajutorul meu. Să nu mai apeleze şi la alţii. Galbenii nu trebuie împărţiţi!" gîndi Meltzer.

„Cioara trebuie să-i scoată ochii ciorii", rîse pădurarul.

Kray zîmbi, scuzîndu-se astfel că nu înţelege zicala. Cîştigînd teren, pădurarul propuse un plan care-i venise în minte fulgerător. îi părea rău că nu se gîndise la prinderea căpitanilor, să se fi înfăţişat, din proprie iniţia-tivă, în faţa autorităţilor cu el, nu să aştepte să-l caute vicecolonelul şi el să pretindă suma pentru o asemenea expediţie cu succes garantat.

„Să ne folosim de gornici. Mulţi au fost împotriva lui Horea, care i-a asuprit. Punem gornicii pe urmele lor, le promitem şi lor nişte galbeni, că visteria imperiului îi mare, şi în cîteva zile îi vom avea aici, în lanţuri!" zise Meltzer. Jubila. Se fericea că nu i-a trecut prin cap vice-colonelului acest lucru.

\^,,Gornicii se mai tem încă de Horea", zise Kray.

„S-au temut, acuma ei au ajuns din nou la putere. Horea este singur, nu mai are cine să-l apere. Şi-apoi, vom chema aici, în faţa noastră, şapte gornici credincioşi."

A treia zi, la porunca lui Meltzer, gornicii veniră la Abrud.

„Multe rele v-a pricinuit vouă Horea."

„L-am iertat, că-i de-al nostru", îndrăzni unul din gornici. Nu voia să-l apere pe Horea ci să sondeze gîn-durile celor doi care i-au chemat, să fie, cît de cît, pregătiţi pentru discuţia ce urma. „Nu ne-au chemat vicecolonelul şi Meltzer, doar aşa, ca să ne vadă. Cui să-i fie dor de noi. De drag, să nu mai vorbim."

„L-aţi iertat, dar necazurile nu se uită cu una cu două. Ba rămîn moştenire şi pruncilor, dacă nu-s spălate la vreme", zise Kray.

„Bate şaua să priceapă iapa", exclamă gornicul Mătieş.

„Apoi, cum o vrea Dumnezeu, aşa o fi", ziseTrifu. Stă-

144

teau în picioare, în faţa celor doi şi aşteptau oferta. Bănu iau că-i vorba de Horea, dar nu intuiau exact-ce vor de la ei.

„Mă gîndesc la voi că trăiţi în destul de mare sără-cie", zice vicecolonelul. „Fiecare după putere, nu după cîte îi sînt de trebuinţă", zise Mătieş, muindu-şi vocea ca un milog.

„Domnul vicecolonel vă poate îmbogăţi", interveni Meltzer.

„După cum sună şi porunca împăratului. Care-i treaba pe care socotiţi că o putem face noi?" întrebă Ştefan Trifu.

„Treabă bună, uşoară şi bine plătită. Şi, ce-i mai important, de mare folos ţării şi împăratului", răspunse pădurarul.

„S-o auzim", zise Nuţu Mătieş.

„Trebuie să-l prindem pe Horea. O dată cu Horea, punem mîna şi pe Cloşca. Doar trăiesc în păduri, laolaltă. Nu s-au despărţit."

„Aşa o fi."

„Sigur, îi aşa precum zice domnul vicecolonel", întări Meltzer spusele lui Kray. i

„N-avem ştire cam pe unde s-a ascuns", zise Trifu.

„Nici nu v-am acuzat de aşa ceva!" rîse vicecolonelul sigur de tîrgul pe care-l va face cu gornicii. Argintii atrag mai bine ca magnetul.

„Pentru fiecare dintre cei doi aveţi un premiu de 300 de galbeni. O avere. Ajungeţi şi voi oameni. Destul v-aţi scăldat în sărăcie şi voi, şi pruncii, şi muierile voastre. Cu banii ăştia vă croiţi fiecare cîte-o casă ca un palat. Şi scăpaţi şi de iobăgie. Ajungeţi liberi..Graţia împăratului nu are nici măsură şi nici margini. Dar de ea se bucură numai supuşii care ascultă, care iubesc legile şi fac ceea ce li se spune că-i bine, nu ceea ce gîndesc ei că-s îndreptăţiţi să facă."

„Aşa-i", întări Trifu spusele vicecolonelului.

„Ne-ar trebui şi nişte cătane, să fie pe-aproape, să nu fim singuri dacă-i găsim şi-i prindem pe căpitani", interveni Mătieş.

„Locotenenţii Vajda şi Jeney cu o trupă de soldaţi se vor afla în Arada, la dispoziţia voastră. Că cine cunoaşte munţii ăştia mai bine ca voi? Sau poate că nu-i aşa?"

Asa-i", se lăudă în numele celor de faţă Trifu, mîn-dru'de aprecierea vicecolonelului.

„Batem palma?" întrebă pădurarul, nerăbdător să-i vadă la lucru, să se bucure cît mai repede de cîştigul acestei trădări.

„Apoi, noi ne ducem acasă, ne sfătuim, mai întrebăm, mai ascultăm ce ştiu şi alţii şi-om porni în ziua de Crăciun la vînătoare. Numai că nu ştim: cine garantează că vom fi răsplătiţi?" zise Mătieş.

„Bine-i aşa. Cît despre răsplată, eu sînt garantul vostru, eu şi gradul meu de vicecolonel, şi împăratul", zise Kray.

„Cuvîntul unui ofiţer superior din armata Maiestăţii Sale îi lege!" zise pădurarul.

„Atunci batem palma", se învoi Mătieş în numele tuturor.

„Armata vine în urma voastră, să nu bănuiască nimeni despre ce-i vorba şi nici voi să nu vorbiți în fața satului despre planul nostru", le atrase atenția Kray.

„Ne-am şi pus lacăte pe gură!" rîse Trifu.

„Să fie într-un ceas bun", zise Meltzer şi se ridică, semn că cei şapte pot să-şi vadă de drum.

Pe unii, trădarea nu-i înfricoşează nici cînd o pun la cale, nici după ce-o săvîrşesc. Ea face parte din viața lor. Şi dacă-i plătită, cu atît mai bine... Cei şapte s-au în-tîlnit la Arada, în 25 decembrie, gata pentru vînătoare. Ei, gornicii, aveau drept la vînătoare, desigur, nimeni nu se miră de planul lor. Numai că oamenilor li se păru, totuşi, ciudat că pornesc prin păduri tocmai în ziua de Crăciun.

„Ne-au forțat domnii. Vor să se sature cu vînat, nu le mai ajung porcii şi găinile şi vitele noastre!" zise Mătieş înjurînd pe cei mari de Dumnezeul lor necredincios. Trăind încă în teamă, după cîte se întîmplaseră după răscoală, oamenii îi crezură pe gornici şi nimănui nu-i trecu prin minte că Horea şi Cloşca, din clipa în care gornicii porniră către munți, se aflau în pericol. Altminteri, cine ştie, s-ar fi aflat unul care, ştiindu-le ascunză-toarea, i-ar fi anunțat să plece într-altă parte, unde să nu fie găsiți pînă la primăvară, cînd, cu ajutorul norocului, vor putea răzbate pînă la Viena, la împărat. Două zile umblară gornicii prin munți fără să dea de urmele căpitanilor.

146

„Ce facem?" întrebă Trifu.

„Vremea-i tot mai rea. Umblăm ca o haită de lupi flămînzi şi nu dăm de picior de căprioară!" zise Nuțu Mătieş. Erau descurajați. Se temeau şi de fiare şi de ninsoarea care nu mai contenea.

„Dumnezeu nu-i de partea noastră", intră în vorbă şi Mătieş Onu.

„Lasă-l pe Dumnezeu să se hodinească", rîse George Nicola, neam cu Horea, aflat şi el printre trădători. „Nu vorbi cu păcat", îl apostrofă Andrei Neagu. „Să cadă pe capul meu", răspunse Nicola. „Mai'bine gîndiți-vă ce să facem?" interveni categoric Nuțu Mătieş, un fel de şef neconfirmat al cetei de trădători.

„îi mai căutăm şi mîine şi, dacă nu-i găsim, plecăm acasă", zise Trifu. „S-au sfîrşit şi merindele", se plînse Onu Mătieş.

Au aprins un foc mare, şi-au petrecut noaptea cum au putut, care visînd galbeni, care că Horea se îndepărtează de ei, amenințîndu-i, care că-l strigă pruncii şi neamurile să se întoarcă acasă. Dimineața porniră ,din nou la drum. Umblau la întîmplare. Cunoaşteau, ce-i drept, toate cărările, nu le străbăteau pentru prima dată, dar nu aveau, ca de obicei, o anume țintă. Orbecăiau prin munți, disperați, căutînd un semn care să-i îndrume către locul unde se află ascunşi Horea şi Cloşca.

„Cine-o mai fi cu ei?" întrebă, doar ca să spargă liniştea aceea ciudată care-i însoțea, Nuțu Mătieş.

„Nu ştie nimeni", răspunse Trifu. Deodată Onu Mătieş, cel care deschidea poteca prin zăpada care le ajungea pînă la genunchi, scoase un

răcnet. Un răcnet neomenesc. Ceilalți se adunară în jurul lui. Crezuseră că a-înnebunit. Onu, cu mîna întinsă, le arătă urme proaspete în zăpada căzută peste noapte.

„Alți oameni n-au ce căuta prin locurile astea", se bucură Nuțu Mătieş. I-am găsit. I-am prins. îs ai noştri. Sîntem bogați. Dumnezeu ne-a ținut parte."

Porniră, călcînd cu grijă în urmele lăsate în zăpadă de omul acela necunoscut. Şi după o vreme îl prinseră pe Cristea Nicula, unul din oamenii de încredere ai lui Horea şi Cloşca trimis să pîndească.

„Unde-s căpitanii?" se răsti la el Nuțu Mătieş. Se gîndea că, făcînd pe şeful, va avea parte mai mare din sutele de galbeni promişi de vicecolonel.

„Nu ştiu", răspunse Cristea.

„Te ajutăm noi să-ți aduci aminte, ticălosule!" îl amenință Trifu. Şi începură să-i răsucească mîinile. Cristea urlă de durere, dar refuză să răspundă.

„îl legăm de un brad, să-nghețe şi să-l sfîşie fiarele. Şi-aşa nu prea găsesc lupii mîncare destulă!" rîse batjocoritor Mătieş.

„Am venit singur la vînătoare", încercă omul lui Horea să scape, să-şi scape căpitanii.

„Minți, mă!" strigă la el Onu Mătieş.

„Nu-i de glumă cu ăştia", gîndi Cristea. Era prea slab ca să renunțe la viață pentru a-i salva pe Horea şi pe Cloşca. Şi-apoi, urmele lăsate de el pe zăpadă duceau chiar la bradul acela uriaş sub care căpitanii îşi făcură adăpost.

„Te-ai hotărît? Mori, sau ne conduci la cei pe care-i păzeai?" întrebă Trifu.

Cristea oftă. O clipă doar îl încolți gîndul că ar fi mai bine să moară. Țara avea mai mare trebuință de Horea şi Cloşca decît de el. Apoi, laşitatea învinse.

„Ia-o înainte, îi porunci Mătieş, citind în ochii lui că-i dispus să le arate ascunzătoarea.

În raportul său, vicecolonelul Kray notează amănunțit modul în care au fost prinşi Horea şi Cloşca:

„Prinderea lor s-a întîmplat în ziua de 27 a lunii decembrie, sub un brad pe jumătate găunos, în jurul căruia puseseră nişte crengi şi lemne. Făcuseră un foc mare ca să se încălzească. Țăranii de care m-am folosit eu au dat de urma lor pe neaua proaspătă ce căzuse de curînd şi dînşii prinseră mai întîi, la o depărtare mai mică, pe un pînditor pus de ei, pe care-l siliră să le descopere locul unde se aflau căpitanii. Țăranii care s-au înțeles să-l prindă erau şapte la număr, dintre care numai patru aveau puşti şi aceştia patru plecară înainte şi, cînd se apropiară de colibă, Horea îi primi ca pe nişte amici şi-i întrebă dacă umblă cumva după vînat, la care ei răspunseră că da, sînt siliți să caute vînat pentru armată, dar n-au putut găsi nimic şi sînt pe jumătate înghețați.

Atunci Horea îi invită să şadă la foc. Doi din ţăranii aceia se aşezară lîngă Horea şi alţi doi lingă Cloşca şi acesta din urmă îi întrebă numaidecît ce noutăţi mai sînt prin comune, iar ei răspunseră că oamenii, în general, se plîng de mulţimea mare de soldaţi şi poporul trebuie să fugă. La cuvintele acestea, Cloşca zise, înjurînd: „Acuşi îi scoatem noi şi pe ei de aici şi-i alungăm la dracu." In timpul acesta se apropiară de foc şi ceilalţi ţărani şi în momentul acela amîndoi ţăranii credincioşi care aveau certificate din partea mea, anume Ştefan Trifu şi Nuţu Mătieş, se aruncară asupra lui Horea şi Cloşca, îi prinseră de gît, îi trîntiră la pămînt şi, cu ajutorul celorlalţi doi inşi şi cu cei trei soţi ai lor care încă alergară la dînşii, îi prinseră şi-i legară. In timpul acesta Horea scoase din sîn un volum de hîrtii, cît ţii într-o mînă, şi le aruncă în flăcările cele mari ale focului. Dar, ocupaţi de legarea lor, dînşii n-au putut să le scape de foc. La urmă, temîndu-se ca nu cumva să năvălească asupra lor nişte oameni de-ai lui Horea, se retraseră în mare grabă cu ei într-o poiată de oi, ceva mai depărtată şi de aici deteră îndată de ştire trupei de soldaţi care înconjurase şi dînsa pădurea şi ţinutul acela şi era ocupată cu căutarea lor. Soldaţii aceştia sosiră numaidecît şi gornicii îi predară pe amîndoi. Horea şi Cloşca erau înarmaţi cu puşti şi lănci. Cloşca mai avea şi două pistoale pe care încă nu mi le-au adus. Alte lucruri nu s-au mai aflat, nici cai, nici bani, nici hîrtii, afară de 6 florinţi la Cloşca. Probabil că toate lucrurile acestea le-au ascuns pe la amicii lor sau le-au îngropat în pădure pe sub zăpadă. Că prinderea lor s-a întîmplat într-adevăr astfel, acest lucru îl confirmă unanim Horea şi Cloşca aici în prezenţa mea şi a mai multor ofiţeri şi dînşii adaugă că de aceea au stat în timpul acesta ascunşi prin păduri fiindcă voiau să călătorească la Viena îndată ce le soseau banii ce-i ceruseră de la comune. Abrud, 1 ianuarie 1785. Kray, vicecolonel."

Şi tot Kray, într-o scrisoare adresată generalului Pfefferkorn, subliniază: „Simt o nespusă bucurie putîn-du-vă comunica plăcuta ştire că Horea şi Cloşca, capii răsculaţilor, au fost înconjuraţi şi prinşi în pădurea Sco-răcet în 27 ale lunii aceasta şi anume mai întîi cu înşelă

148

ciune de către doi ţărani credincioşi, anume Nuţu Mătieş şi Ştefan Trifu şi de soţii lor, cărora le-am fost dat paşapoarte şi instrucţiuni, apoi cu ajutorul unei trupe ale mele care a fost trimisă acolo în 25 ale lunii acesteia tot pentru acest scop. Sînt încîntat de bucuria că, aproape de retragerea mea de aici, pot dedica această realizare de Anul Nou pentru liniştirea acestei ţări, pentru terminarea atîtor fărădelegi şi cu deosebire, în fine, îndeplinind serviciul preaînalt al Maiestăţii Sale şi ordinul ce mi s-a dat. Astăzi, după-amiază, amîndoi aceşti arestaţi vor sosi aici în Abrud, escortaţi cu cea mai mare grijă de o trupă a mea şi mîine nu voi întîrzia să-i trimit la Alba Iulia, însoţiţi de o escortă sigură".

Greu a mai fost pentru Horea drumul de la Arada la Abrud. Greu pentru că îşi dădu seama că oamenii care altădată, cu numai trei săptămîni în urmă, îl ascultau fără să cîrtească, stăteau acum pe marginea drumului,

cu mîinile-n sin, plîngîndu-l în sinea lor sau, poate, bleste-mîndu-l, fără însă să facă nimic să-l scape. Şi, Doamne, ce putere ar fi avut asupra puținilor soldați care-l escortau, o ceată de vreo două sute de oameni. Se uita la cei careul petreceau cu privirile, încerca să-şi recunoască foştii căpitani, să le facă semn că pot şi trebuie să-l scape, să-l scape pentru ultima oară, aşa cum au făcut la Bucium şi la Muşca, să-l scoată din mîinile soldaților. Toți însă plecau ochii, ferindu-se să întîlnească privirea lui Horea. De teamă. „Şi-apoi armata era sub ordinele împăratului. Şi dacă împăratul a crezut că-i bine ca Horea şi Cloşca să fie prinşi, ei nu aveau nici un drept să se opună. Aşa i-am instruit eu", gîndi Horea. Şi renunță să mai aştepte vreo minune. De fapt, el nici n-a crezut vreodată în minuni. S-a bizuit numai pe forța poporului. Şi poporul a dovedit că-i puternic şi că, dacă vrea, poate îndrepta multe strîmbătăți impuse de nobili, de guvern şi de împărăție. Ah! De-ar fi scăpat teafăr pînă la primăvară!

Sosiră în Abrud în ajunul Anului Nou. Pe străzile oraşului se adunase lume multă. Să-i vadă. Să-i compătimească. Să-i plîngă. Nimeni nu se gîndise să-i răpească din mijlocul soldaților care-i escortau şi să-i facă scăpați. Mai ales că, în frunte cu locotenenții lor, solda

ții treceau țanțoşi, mîndri, ca după o mare victorie. Treceau ca pe sub nişte — imaginate numai de ei — arcuri de triumf.

„Iată, acum îl au în mîinile lor pe bietul Horea. Acum pot să-l mănînce de viu!" strigă un țăran bătrîn.

„Mai bine mîncați-l voi, că voi l-ați numit Crai pe Horea!" răspunse o nobilă.

„Aveți grijă, voi, nobililor, că acuşi veți vedea voi ce veți păți pentru asta!" strigă, să-l audă tot Abrudul, țăranul acela bătrîn.

Soldații lui Kray, socotindu-l primejdios pe Popa Hagi Crişănuț, îl arestară îndată.

„Unde-s cetele mele, unde-i Crişan?" se întrebă Horea, nu atît disperat, cît mînios.

Kray petrecu un revelion minunat. îşi făcuse datoria şi-şi îngăduia să benchetuiască, să închine paharul în cinstea Maiestății Sale din a cărui poruncă a fost el trimis în Transilvania. Şi le dovedi tuturor de ce-i în stare. Bine păziți, Horea şi Cloşca îşi pierdură orice nădejde. Ştiau că-i aşteaptă moartea şi hotărîră s-o întîmpine cu capul sus. Să le arate tuturor duşmanilor de ce-s în stare ei, oamenii adevărului! Să nu-i ofere nimănui prilejul de-a spune mai tîrziu că moartea care le-a fost sorocită i-a înnebunit. Şi nici să-i fie cuiva milă de ei în clipa aceea care va veni. Să moară aşa cum au trăit.

A doua zi, la întîi ianuarie 1785, însoțiți de 70 de grăniceri secui, Horea şi Cloşca porniră spre Alba Iulia. începea calvarul. Nu bănuiau cît de înalt este vîrful Golgotei lor. Şi nici nu-i interesa acest lucru.

„Tu eşti Craiul!" zise batjocoritor un soldat şi-i puse lui Horea pe cap o coroană de nuiele. Căpitanul avea mîinile legate în lanțuri şi nu se putu apăra. „Aşa-i dacă nu i-am omorît pe toți la vremea cînd puterea era în

mîinile mele", se consolă el. Şi gîndul că şi Crişan a fost prins îl mîhni foarte mult. „Dacă nu l-ar fi prins, s-ar fi încumetat să adune o ceată de ţărani şi să ne scoată din mîinile lor", şoşoti Horea. Şi tot el: „Poate că nu l-au prins, dar nu are nici un fel de ştire despre noi. Că nici noi nu l-am fi putut salva. Chiar dacă-am fi ieşit între oameni, în iarna asta, cine s-ar mai fi încumetat să ne urmeze după cîte s-au întîmplat şi-au pătimit ai noştri?"

150

La Alba Iulia au ajuns a doua zi, în doi ianuarie. Cloşca a fost închis într-o celulă mică de sub statuia lui Carol al Vl-lea, în partea de miazăzi a cetăţii, iar Horea sub poarta cea nouă, în partea de miazănoapte, aşa fel încît nici gîndurile lor să nu se întîlnească cumva. Amîndoi au fost puşi sub pază straşnică. Nici pasărea să nu poată ajunge la ei. Şi-n felul acesta i-au despărţit pentru totdeauna. Drama lor însă continuă. La 30 ianuarie a fost prins şi Crişan. Despre cum s-au petrecut lucrurile, maiorul Piikler scrie următoarele:

„Raportez cu supunere că trupa de soldaţi ce am trimis-o ca să prindă pe Crişan a avut un succes fericit. Crişan se află de o jumătate de oră aici în Abrud, în mîinile mele, se-nţelege, bine păzit. Prinderea lui s-a întîmplat în modul următor: pe cînd trupa de soldaţi ajunsese ieri după-amiază în comuna Şaza-Lupşa, tot satul ieşise pe dealuri, fiindcă li se vestise sosirea soldaţilor. Ofiţerii care aveau instrucţiunile lor şi care au lucrat cu toată înţelepciunea se apropiară de ţăranii aceştia ca să-i asigure că se pot întoarce liniştiţi acasă, deoarece n-are să li se întîmple nici un rău. După ce liniştiră în modul acesta spiritele, soldaţii plecară mai departe cercetînd despre locui unde se află Crişan. Din spusele unor ţărani, dînşii aflară că Crişan, în urma zgomotului care se făcuse despre apropeirea soldaţilor, apucase drumul mai departe. Soldaţii se luară şi dînşii pe urma lui, după instrucţiunile ce le-au dat oamenii aceştia. Anume nouă ţărani, pe care îi voi numi mai jos, puseră un jurămînt de tot înfricoşat că nu se vor linişti pînă cînd nu vor pune mîna pe Crişan. Se ştia adică că dînsul apucase drumul către Ponor, dar nu trebuia persecutat cu soldaţi, chiar din cauza amintită mai sus. Aceşti nouă ţărani sub conducerea popii din Cărpiniş merseră tot pe urma lui Crişan pînă la succes, ca să-l prindă şi să-l aducă aici. Mîine îl voi trimite la Zlatna şi pe fiul lui Crişan, care e prins şi dînsul, de asemenea şi pe soţia sa... Numele celor care au luat parte la prinderea lui Crişan sînt: Popa Moise, preot din Cărpiniş, acesta a contribuit mai mult la prinderea lui; Ion Clisaru din Abrud, Ion Şoitu şi Todor Şoitu din Cărpiniş, Popa Moise cel tînăr, fiul preotului; Lazăr Lacea, Irim'ie Şoitu,

150

gornic, Todor Şoitu din Cărpiniş, Todor Holobuţ şi Ion Holobuţ din Şaza-Lupşa şi Todor Momen din Lupşa; Popa Simion din Şaza-Lupşa căruia i s-a promis graţierea pentru abilul concurs ce l-a dat în prinderea lui Cri-şan. Din partea armatei au fost trimişi pentru acest scop locotenentul primar Noszdroviczky din regimentul de infanterie Devins, sublocotenentul Neustädter din regimentul de infanterie secuiască, o trupă de zece soldaţi

din regimentul de husari Toscana, patru subcăprari şi 50 de soldaţi din regimentul de infanterie Devins. Abrud, 30 ianuarie, 1785, contele Piikler."

„Capetele balaurului au fost retezate!" jubilă Brukenthal. Deşi ar fi dorit mult ca prinderea căpitanilor răscoalei să se fi făcut sub conducerea guvernului sau a comisarului său, nu-şi ascundea bucuria. Liniştea a fost restabilită în Marele Principat şi pentru el acest lucru era cel mai important.

XXVI

Împăratul nu şi-a minţit niciodată supuşii! Acest lucru trebuia dovedit şi în privinţa recompenselor promise celor care i-au trădat pe Horea, Cloşca şi Crişan. Mărinimia lui Iosif se măsura în galbeni. în galbenii storşi tot din sudoarea poporului. Truda împăratului era să conducă imperiul şi să-şi facă supuşii fericiţi. Iar supuşii aveau sfînta datorie să trudească, la rîndul lor, pentru fericirea împăratului, în primul rînd, şi-a domnilor, în al doilea rînd. Cît despre fericirea lor, demult fusese dată uitării. Ba nu, fericirea lor era că aveau şi domni şi împărat. Altfel, ce s-ar fi făcut ei? Cum ar fi trecut prin viaţă?

La 14 ianuarie, după ce primi vestea că Horea şi Cloşca au fost prinşi, cu sufletul plin de încîntare, fericit că-n Transilvania este din nou linişte, împăratul scrise cu sfînta lui mînă contelui Pâlfy următoarele:

151

Iubite conte Pălfy! Din rapoartele comune sosite din Transilvania şi care mi s-au înaintat prin Consiliul de război rezultă că prinderea lui Horea şi Cloşca s-a efectuat, în realitate, de către şapte ţărani. Pe lîngă suma de 600 de galbeni, pe care o va asigura Cancelaria din casa fiscului, eu voiesc să mai acord acestor ţărani încă o deosebită binefacere care să se extindă şi asupra urmaşilor lor, anume, aceşti şapte ţărani să fie declaraţi ţărani liberi. în acest scop ei vor fi eliberaţi de toate obligaţiunile iobăgeşti şi voinţa mea este ca obligaţiunile acestea ale lor să fie răscumpărate din partea craiului. în privinţa aceasta, Cancelaria va face dispoziţiile necesare şi rezultatul mi-l vei raporta la timpul său. De asemenea, m-am decis să acord şi pădurarului Meltzer, amintit în raportul vicecolonelului Kray, o recompensă de 100 galbeni pe care Cancelaria va avea, de asemenea, grijă s-o asigure. Iosif".

„L-am adus pe împărat în culmea fericirii!" rîse baronul Brukenthal.

„Merită", răspunse, surîzînd doar, comisarul guvernului, Michael Brukenthal.

„Cum crezi că ar fi mai bine să facem distribuirea recompenselor?"

„Nouă nu ne dă nici o decoraţie?" răspunse cu o întrebare comisarul.

„Decoraţia noastră este Transilvania. Bucură-te că n-ai pierdut-o", zise, mai în glumă, mai în serios, guvernatorul.

„Sibiul face parte din mătăniile lui Iosif", replică Michael.

„N-ar fi găsit împăratul păzitori mai buni ai acestei comori care-i adapă visteria mereu în stare de agonie", continuă comisarul sigur pe ceea ce spune.

„Dacă v-ar fi auzit Jankovich, v-ar fi arestat", glumi guvernatorul.

„Moartea-l caută la Timişoara şi el se află la Alba Iulia", răbufni comisarul care nu putea uita jignirea contelui, neacceptîndu-l să participe la ancheta acuzaţilor.

„Omul lui Iosif. Puţini sînt în imperiu care să se bucure în aşa mare măsură de graţia împăratului", sublinie Samuel cu un ton care punea punct bîrfei.

152

„îi vorba deci, de atribuirea premiilor", reveni la su-biectul dinţii Michael, ascultător ca de obicei, „întrebarea este unde şi cum o facem?" „Nu putem da galbenii pe sub mină." „Ţăranii acei care ne-au ajutat trebuie văzuţi, cu-noscuţi şi recunoscuţi de toate comunele."

„Eu cred că-i bine să adunăm cîţi mai mulţi oa-meni ca să audă zornăitul arginţilor."

„Să-l vadă şi pe popă cu medalia la gît şi cu mina întinsă după cei treizeci de galbeni cîţi i se cuvin", pro-puse comisarul guvernului. „Nu-i rea ideea", medita Samuel.

„Dar parcă mi-e teamă de ţăranii ăştia. Oricînd se poate ridica dintre ei un alt scelerat. Să nu dăm cu bîta-n baltă."

„Nici o teamă! Aducem armată. Puşti şi tunuri. Nu mai îndrăzneşte nimeni să intre în pielea lui Horea. S-au lecuit. Au văzut că puterea-i de partea noastră. S-au convins că rostul lor pe lume este să slujească nobililor şi împăratului!"

„Aveţi dreptate, n-are de ce să ne fie frică. Hidra nu mai are capete. I s-a scurs tot sîngele din trup."

„în Transilvania nu-i nici un sfînt care s-o poată în-via. Cu ea o dată, a murit şi Dumnezeul ei. Cum au zis prorocii!" rîse guvernatorul. Era din ce în ce mai bine dispus.

„S-o facem la Abrud sau la Zlatna", zise comisarul. „La Zlatna, într-o zi de tîrg. Să adunăm oameni din toate satele. Cu muzică şi tunuri. Cu preoţi şi ofiţeri. O serbare cum n-au mai văzut iobagii noştri dragi şi scumpi. Şi cu portretul împăratului zîmbindu-le îngă-duitor."

„O facem la Zlatna. De pregătiri mă voi ocupa per-sonal. Fast şi spaimă. Bucurie şi deznădejde. Chintă roială."

„Facem o repetiţie generală pentru sărbătoarea exe-cuţiei. Să-i învăţăm şi pe ţărani şi pe preoţii lor să caş-e ochii şi să ia aminte la ce se întîmplă, ce pătesc cei ce săvîrşesc păcate cu voia lor", adăugă baronul Samuel Brukenthal din ce în ce mai extaziat.

„Totul va fi precum n-a mai fost", zise Michael, bu

152

euros că unchiul său a fost de acord ca el în persoană să organizeze festivităţile de la Zlatna.

Sărbătoarea trădării. întîi şi-ntîi au fost anunţaţi trădătorii să se prezinte la Zlatna în ziua de sîmbătă 5 februarie, zi de tîrg, potrivită pentru a-şi încasa răsplata. Apoi, Michael luă măsuri să fie de faţă protopopii şi preoţii din comunele care participaseră la răscoală. N-au lipsit, fireşte, nici autorii răscoalei, ţăranii care, de voie de nevoie, s-au prezentat la ordinele

guvernului. In piața mare din Zlatna se afla un pavilion pentru artilerie, deschis din toate părțile. Festivitatea trebuia să fie însă cît mai solemnă. Aşa că pavilionul a fost închis cu crengi de brad, pe o parte, tapetat apoi cu covoare şi, la mijloc, se afla portretul înțeleptului şi mărinimosului împărat Iosif al II-lea. în pavilion a fost aşezată o masă acoperită cu covoare de care nu mai văzuseră țăranii pînă atunci.

„Să li se pară iobagilor că, numai atingîndu-le cu mîinile lor nespălate, acestea s-ar topi!"

Au fost aduse trei farfurii de argint. Nu ca să împodobească masa, ci ca să vadă țăranii ce preț pune împăratul pe cei care l-au ajutat. Farfuriile au fost umplute cu galbenii destinați trădătorilor, precum şi medalia cu care-l gratulase împăratul pe protopopul Iosif: Adamovici pentru înaltele sale merite în privința stingerii răscoalei. Se mai aflau pe masă diplomele de eliberare din iobăgie a celor şapte trădători, scrise în limba latină şi semnate de Iosif.

Dimineața, cînd piața s-a umplut de oameni, soldați din armata imperială înconjurară masa, nu pentru a o apăra ci pentru că lîngă bogăție trebuia să stea la loc de cinste şi puterea. Doi funcționari dădeau explicații poporului despre importanța acestei festivități. Mulțimea a fost apoi îndemnată să treacă prin fața mesei, să vadă fiecare cu ochii lui cum sclipeşte aurul şi să audă de ce sînt prețuiți cei premiați. Poporul intra în pavilion pe-o parte şi ieşea pe cealaltă, ca la o expoziție de mare valoare.

Un funcționar citi şi traduse,' spre ştiința celor de față care erau îndemnați să transmită şi altora ceea ce le-a fost dat să audă, diploma dată lui Nuțu Mătieş: „Prin aceasta facem cunoscut tuturor şi fiecăruia, cărora

se cuvine, că Maiestatea Sa preasfînta cezaro-regală şi apostolică, în puterea rescriptului înaltei cancelarii un-garo-transilvane din 17 ianuarie a.c, a decis prea grațios şi, respectiv, a ordonat că supusul fiscal prudentul (denumire feudală dată iobagilor) Nuțu Matieş din satul Albac, comuna Rîu Mare din domeniul de sus al fiscului, pentru abilitatea şi particulara fidelitate ce a arătat-o dînsul pentru prinderea lui Ursu Nicola numit şi Horea şi a lui Ion Cloşca, căpitanii revoluțiunii întîmplate în anul de curînd expirat 1784 în acest Mare Principat al Transilvaniei, dînsul cît şi urmaşii săi să fie pentru totdeauna liberi de condițiunea de iobagi şi transpuşi în starea de libertini, nesupuşi nici unei jurisdicțiuni do-minale, la care sînt obligați după lege persoanele iobagilor veşnici. Astfel, în conformitate cu această prea înaltă şi prea grațioasă ordinațiune, prudentul Nuțu Mătieş, amintit mai sus, dînsul şi urmaşii săi se declară oameni liberi, scutiți perpetuu de toate sarcinile iobăgeşti de orice natură, sarcini ce sînt inerente iobăgiei personale, ne-rezervîndu-şi fiscul regesc nici un drept asupra persoanei lor şi ale urmaşilor săi de ambele sexe. Despre aceasta, în conformitate cu ordinul Tezauriatului din 29 ianuarie i se dă lui Nuțu Mătieş, din partea oficiului suprem de mine, această diplomă de manumisiune, atît pentru siguranța lui cît şi a urmaşilor săi."

Țăranii îşi făcură cruce. Mulți îl blestemară pe preafericitul posesor al diplomei. Horea stăpînea încă inimile şi credința lor. Au fost şi cîțiva iobagi care-l invidiară pe Nuțu Mătieş şi tovarăşii săi pentru pleaşca ce le-a căzut pe cap. Şi cînd te gîndeşti că şi noi am fi putut săvârşi ceea ce au făcut ei, te-apucă răul!

La ora douăsprezece, cînd începu solemnitatea, veni şi armată mai multă şi-a fost adusă şi o trupă de muzicanți cu țambale şi trâmbițe. Michael Brukenthal, consilier al guvernului şi comisar regesc, sosi însoțit de baronul Gerliczy, magistru miner suprem al munților. înaintea lor mergeau preoții care s-au adunat la Zlatna, după poruncă, în număr foarte mare. Comisarul era urmat de armată şi de funcționari ai fiscului.

„înainte Dumnezeu, în spate puterea noastră pămîn

154

tească... lipseşte numai contele Jankovich", gîndi Michael Brukenthal.

Comisarul regal privi peste mulțimea de oameni care se aflau în piață, căutînd parcă pe cineva printre ei. Tuşi sec de cîteva ori, ca să-şi dreagă vocea, îşi frecă palmele a cîştig, apoi rosti numele celor care, prin grația preaînaltă a Maiestății Sale, au fost premiați cu bani şi diplome şi medalii. Mulțimea ascultă în tăcere. Aştepta să apară Horea şi să dea semnalul. Sau să audă, ca venind de nu prea departe, chemarea aceea de tulnic, bi-necunoscută de ei, care în timpul răscoalei a pătruns în fiecare casă, îndemnînd, încurajînd. Comisarul tuşi din nou, stînjenit de tăcerea aceea de mormînt. Ar fi vrut să audă urale, numele trădătorilor să fie primite cu bucurie. Nici măcar preoții nu aplaudară. începu apoi să vorbească, în limba română, tuturor celor de față:

„Aici puteți vedea cu cîtă abundență şi în ce mod regesc se plăteşte credința față de capul țării, ascultarea față de superiori şi purtarea liniştită. (Şi arătă cu mîna farfuriile de argint pline cu galbeni.) Din remunerările acestea care se distribuie aici, în mod public, în sume aşa de mari şi cu eliberarea de iobăgie pentru prinderea acelor scelerați malițioşi pe care toți îi cunoaşteți, voi puteți să vedeți limpede şi lămurit că Maiestatea Sa îm-păratul urăşte păcatul şi crima şi nu lasă nepedepsiți pe oamenii scelerați şi pe făcătorii de rele, pe amăgitorii şi pe înşelătorii poporului. Din contră, întocmai ca o cangrenă care cuprinde un singur membru al corpului şi se extinde ca să nimicească întregul corp, aşa şi aceştia, ca pe nişte membre periculoase din corpul poporului îi separă cu o singură tăietură de corpul cel sănătos şi astfel din iubire părintească "previne ruina şi pieirea întregului corp.

Totodată, din acestea şi din cele întîmplate în zilele trecute în ținuturile acestea, puteți să vă convingeți că Maiestatea Sa dispune de o putere*şi de o forță mult mai mare decît e de lipsă ca să pedepsească nişte agitatori aşa de obraznici şi să înfrîneze nişte gloate înfuriate şi nebune. Imprimați-vă adînc în inimile voastre, iubiții

154

mei, ziua aceasta şi grația care se distribuie aici, din ordinul Maiestății Sale, oamenilor acelora care, după cum e datoria unui supus credincios, au

dat mînă de ajutor pentru restabilirea liniştii publice şi pentru îndepărtarea răului care plutea peste capetele voastre. Nu uitaţi de acestea niciodată şi faceţi ca să vă fie un îndemn continuu pentru fapte bune, spuneţi aceste lucruri vecinilor, femeilor, copiilor şi nepoţilor voştri şi spuneţi orişicui ce fel de binefaceri cîştigă omul prin purtare liniştită şi supusă, că prin fapte rele oricine se face neplăcut lui Dumnezeu şi oamenilor, iar prin fapte bune poate cîştiga graţia lui Dumnezeu, bunătatea principelui şi o conştiinţă liniştită."

Mulţimea murmură. Semn că a înţeles. Aşa a crezut Brukenthal. De teamă, înfricoşată, a fost părerea căpitanului Richard.

Comisarul privi marea de oameni din faţa sa, nemişcat, ca şi cînd ar fi vrut să numere ţăran cu ţăran, preot cu preot. îşi frecă din nou mîinile a cîştig şi-l chemă în faţa sa pe protopopul ce urma să fie decorat şi lăudat în văzul ţării.

Protopopul se apropie cu sfiiciune, sau prefăcîndu-se sfios, călca parcă pe ace, se prefăcea emoţionat, nu se aşteptase să fie gratulat aşa de repede în numele împăratului, era destul de nou în Transilvania şi nu se putea lăuda că stăpîneşte oameni şi datini. Brukenthal îi făcu semn cu mîna, să se apropie de el fără teamă. Protopopul mări pasul. Se opri în faţa comisarului ca la o comandă şi tot la fel se preschimbă într-o statuie. Asculta nemişcat, măgulit, cuvintele comisarului:

„Tu, Iosif Adamovici, tu ţi-ai îndeplinit cu prisosinţă datoria în revoluţiunea aceea nefericită care a pătat cu sînge omenesc ţinuturile acestea în ultimile zile ale anului 1784, cînd furia atît de culpabilă a mai multor oameni a turburat liniştea publică cu răpiri şi prădări şi a adus poporul român aproape de marginea pieirii sale totale."

(Mulţimea vui asemenea mării stăpînită de furtună.) Comisarul dirija parcă şi se făcu linişte. Apoi continuă.

„Tu, în momentele acelea, zic, ai ascultat de ordinele şi instrucţiunile ce le-ai primit de la superiorii tăi, ai luminat poporul înşelat şi amăgit, l-ai dojenit să se întoar

155

că iarăşi la linişte şi ordine şi prin aceasta ai scăpat pe mulţi de pieire. Serviciile tale au ajuns pînă la cunoştinţa marelui nostru monarh şi acelaşi preînalt monarh, care nu lasă nici o faptă bună nerăsplătită, îţi conferă ţie această medalie de mare preţ, fiindcă e grea, de aur, dar valoarea ei este nepreţuită, fiindcă o capeţi ca semn al graţiei împărăteşti. Primeşti-o şi păstreaz-o ca cel mai preţios lucru ce ai putea să doreşti vreodată şi adu-ţi totdeauna aminte că numai credinţa către monarh, credinţa faţă de patrie, numai purtarea ta bună şi stăruinţa ta activă pentru liniştea publică te-au putut face demn de ea."

In vreme ce cancelistul guvernului, Devai, îi agăţa medalia pe piept, preoţii murmurară: Amin! Mulţimea părea insensibilă la tot ceea ce îi era dat să vadă. Frigul îi făcea pe mulţi să tropăie. Alţii discutau tare, nepăsători de ce se petrece la masa încărcată cu galbeni. Şovăielnic, zvon de tulnic trecu pe deasupra pieţii şi toţi îi căutară, din priviri, izvorul. A fost

o părere, sau a fost ceva real. Cîţiva soldaţi se îndepărtară de masa împodobită cu covoare de mare preţ. Michael Brukenthal, trecînd peste acest neînsemnat incident — ţăranii erau aduşi la ascultare, căpitanii arestaţi, sub pază severă — chemă, pe rînd, pe ceilalţi premiaţi, strigîndu-i pe nume, ca şi cum i-ar fi cunoscut de cînd lumea. Trădătorii se apropiară unul cîte unul, întideau mîna, li se numărau galbenii, primeau diploma şi, zîmbind tîmp, priveau mulţimea din faţa lor care-i blestema greu şi pentru totdeauna. Trompetele au vestit trădarea de şapte ori. Pentru fiecare ins în parte. Mulţimea trebuia să fie cu luare aminte.

„Auzi, mă, că ar fi pierit tot poporul nostru, dacă n-ar fi fost Adamovici ăsta, străinul ăsta de neamul nostru!" zise un ţăran.

Îl auzi un preot şi-i făcu semn să tacă. Nu era, atunci şi acolo, primejdie mai mare decît să vorbeşti împotriva împăratului. Şi cine altul decît Iosif a poruncit ca trădătorii să fie premiaţi? Trădătorii care — în faţa autorităţilor — erau oameni nepreţuiţi.

După festivitate ţăranii au fost invitaţi la biserică. Şi-n timp ce cortegiul preoţilor se îndrepta către sfîntul

lăcaş, urmat de ţărani, tunurile bubuiau, soldaţii strigau din răsputeri: „Vivat Josephus secundus!" Zlatna intrase în istorie.

XXVII

Ţăranii aduşi aproape cu sila să asiste la executarea lui Horea şi Cloşca, pe dealul Furcilor, la Alba Iulia, au plecat spre casele lor trişti, mai trişti cum nu fuseseră niciodată pînă atunci. Le-a fost dat să vadă cum se jucase puterea cu vieţile lor şi cum, în sentinţa citită în limbile germană, maghiară şi română de ajutorul contelui Jankovich, Friedrich Eckhard, nu se spunea nimic la adresa nobililor, nici despre asuprirea crîncenă pe care ei, iobagii, trebuiau s-o suporte. Nimic despre graţia împăratului faţă de plîngerile lor şi nici despre soarta celor aflaţi încă în închisorile comitatelor.

Ajuns acasă, unul din numeroşii'iobagi cu numele de Mătieş, din Albac, luptător în oastea cea mare a lui Horea, rămas singur pe lume, după ce nevasta şi cei doi prunci muriseră din pricina sărăciei, se aşeză pe prag şi privi o vreme munţii din jur, apoi casele semănate la întîmplare pe dealuri şi începu să plîngă.

„S-a dus Horea, s-au dus şi nădejdiile noastre. Biciul a rămas tot în mîna lor. Doamne, şi ce urme lasă pe spinările încovoiate. Cît vor mai putea răbda aceste spinări de acum înainte? Pînă se va naşte un alt Crăişor? O fi mult, o fi puţin pînă atunci?"

Calul cu care fusese şi venise de la Alba Iulia mînca liniştit cu botul înfipt într-o claie cu fîn. Ţăranul îi scoase zăbala din gură şi animalul aştepta să-i fie omului de ajutor. Se lăsase noaptea peste sat, o noapte tulbure. Cerul se acoperise de nori.

„Să nu mai poată vedea Dumnezeu cîte se petrec, în numele lui, pe pămînt", gîndi ţăranul.

Nu-i venea să intre în casă.

„Fără Horea, nu mai am nici un rost în lume. Măcar dacă mi-ar mai fi trăit muierea şi pruncii!" Sări în picioare.

„Horea a murit fără ca cineva să aprindă o luminare la căpătîiul său. Nici măcar popa Raţiu care stătea aşa aproape de el. Crişan măcar şi-a pus capăt zilelor cu mîna lui. Dar Horea şi Cloşca? La ce-au mai trimis oare judecătorii popa în calea lor? Să-i dezlege de păcate? Cum să dezlegi de păcate oameni care-au făcut numai bine, oameni care-au murit pentru ţară?"

Întinse mîna sub grindă şi luă securea. Mîngîie cu palma tăişul securii cum făcuse de atîtea ori pînă atunci cind pleca la pădure după lemne. îi bine ascuţită! se linişti el. îşi pipăi brîul de piele pe care i-l lăsase moştenire taică-său. Iasca şi amnarul şi cremenea erau acolo. Dădu să intre în casă, dar se răzgîndi. Se opri în faţa uşii şi-şi făcu semnul crucii. Măcar de-ar mai fi cineva cu mine. Să ne plîngem unul altuia. Calul necheză. Simţi că stăpînul lui este neliniştit şi se solidariza cu omul.

„în noaptea asta îl omor pe Nuţu Mătieş! hotărî ţăranul care purta acelaşi nume cu al primului trâd?.'or. Şi-mi schimb numele. îl omor şi plec unde m-or duce ochii. Mare-i lumea, scurtă-i viaţa. îl omor, să rămînă galbenii ăia mînjiţi cu sînge fără stăpîn. Să-i pustiască vîntul şi ploile şi hoţii. Şi sămînţa lui să piară din neamul numelui meu!"

Scoase din şerpar cremenea, amnarul şi iasca. Se ascunse din calea vîntului şi scapără. Capătul de iască se înroşi. Cu mîna întinsă, ţinînd iasca între degete, iasca pe care vîntul o înroşea tot mai tare, omul se apropie de marginea acoperişului casei sale. Acoperiş din paie, uscate de soarele verilor prin care a trecut. Paiele împrumutară de la capătul de iască culoarea roşie. Şi după o vreme, casa începu să ardă ca o făclie.

„Asta-i luminarea lui Horea şi-a lui Cloşca şi-a lui Crişan!" zise omul privind mulţumit cum îi arde casa. Auzi pe dealurile învecinate strigăte.

„Pînă ajung ei aici, nici eu nici casa n-om mai fi!" rîse omul.

Chemă calul, îi puse zăbala în gură, luă securea şi porni către casa lui Nuţu Mătieş. „îl omor. Cum omori fiara!"

Uitase sau nici nu-l interesa faptul că Nuţu Mătieş este gornic, că-i slobod, că are puşcă. La vreo sută de paşi de casa trădătorului opri calul. Coborî. Scoase zăbala din gura animalului şi-l îndemnă lîngă o claie de fin, să se sature. Iar el, cu paşi de hoţ, se apropie de casa lui Mătieş. Bătu în uşă.

„Cine-i?" strigă stăpînul casei.

„Te omor!" răspunse ţăranul Mătieş.

Gornicul tresări. Recunoscu vocea omului care-l ameninţa cu moartea. Şi, gîndindu-se nu numai să se apere, ci şi la un nou cîştig, la alţi galbeni, deschise încet fereastra, se aplecă, întinse puşca şi trase. Calul necheză. Omul căzu jos, ca trăsnit. Nuţu Mătieş descuie uşa, ieşi afară şi chemă satul să-i fie martor, lui care se afla în graţia împăratului.

În jurul mortului se adunară femei şi bărbaţi. O bă-trînă aprinse o luminare şi o ţinu la căpătîiul mortului. Văzură securea. Nuţu Mătieş o luă de jos şi-i mîngîie tăişul cu palma.

„îmi tăia grumazul dintr-o lovitură", zise el. Şi-apoi, ca un fel de stăpîn, porunci: „îngropaţi-l. Fără popă că-i tîlhar. Calul lui rămîne la mine, plată pentru glontele pe care l-am stricat. îngropaţi-l!"

Oamenilor aflaţi în noaptea aceea lîngă casa lui Nuţu Mătieş li se păru că satul se mută, cu ei cu tot, de lingă cel care-l trădase pe Horea, lăsîndu-l singur, cu galbenii, cu diploma de graţie a împăratului. Calul necheză iarăşi şi-i trezi ca dintr-un somn adînc. Nuţu Mătieş nu mai era printre ei. Uşa casei lui era închisă. Luară mortul, îl aşezară pe o scară şi porniră către cimitir. Pînă a doua zi dimineaţa, neaua acoperi cenuşa care-a mai rămas din casa mortului. Calul dispăruse, iar în cimitir apăru un mormînt fără cruce.

„Unde-i crucea, că eu cu mîna mea am pus-o?"

El o punea cu mîna lui în fiecare dimineaţă, Nuţu Mătieş o lua cu mîna lui în fiecare noapte. Pînă-ntr-o zi...

15*

227

XXVIII

Discuţia purtată la Viena cu contele Jankovich avu darul să-l liniştească definitiv pe împărat. Contele îşi făcuse astfel datoria încît el, Iosif al II-lea, putea trăi fără să aibă vreo remuşcare. Ordinul său privind pedep-sirea căpitanilor avea acoperire juridică.

„De altminteri, susţinea contele, faptele lor i-au condamnat la moarte. Ordinul Maiestăţii Voastre n-a fost decît o sugestie care, spre marea mea bucurie, s-a putut împlini aievea."

Propuse şi cîteva măsuri de uşurare a vieţii iobagilor. Nu ceru nimic împotriva nobililor. Răsplata pentru truda depusă în slujba dreptăţii şi adevărului — cum îl măgulea Iosif — a fost mare. Fusese numit comandor al ordinului Sfîntul Ştefan. Marea obsesie a împăratului era însă scrisoarea francezului. Trebuia să-i răspundă. Şi nu orice şi nu oricum. Ideea salvatoare i-a venit în minte după discuţia purtată cu contele Jankovich, după ce a citit şi raportul acestuia.

„Îi voi da o palmă filozofului cum n-a primit de la nimeni, în viaţa lui!" jubilă împăratul hotărind să decreteze desfiinţarea iobăgiei. Şi, la 22 august 1785:

„Noi, Iosif al II-lea, din graţia lui Dumnezeu împărat ales al Romanilor, totdeauna August, Rege al Germaniei, Ierusalimului, Ungariei etc, Mare Principe al Transilvaniei, prin aceasta facem cunoscut tuturor cărora se cuvine: încă de la începutul domniei noastre, intenţiunea noastră binevoitoare, solicitudinea noastră părintească, grija noastră neobosită şi toate stăruinţele noastre au fost îndreptate ca, pe Cît ne perrnit puterile, să promovăm şi să stabilim fericirea popoarelor supuse domniei noastre, fără deosebire de stat şi de condiţiune şi fără nici o distinc-ţiune între naţiuni şi religiuni. Şi ca să putem ajunge la acest scop, recunoaştem că în privinţa

aceasta mai mult contribuie îmbunătăţirea agriculturii şi dezvoltarea industriei şi lucrurile acestea nu se pot dobîndi altminteri decît dacă se va stabili şi pentru ţărani, într-un mod general, libertatea personală lăsată fiecărui om de la natură

159

şl care trebuie să i-o dea şi statul şi dacă se va asigura şi stabili într-un mod durabil pentru dînşii proprietatea averii..."

Filozoful francez nu-i trimise împăratului nici o scrisoare de mulţumire. în schimb, Iosif primi destule proteste din partea nobililor care, ba nu înţelegeau, ba nu erau de acord, ba nu voiau să aplice patenta de desfiinţare a iobăgiei.

„Trebuie să le daţi şi lor o satisfacţie", îl îndemnă Eszterhâzy.

„Dar am condamnat la moarte corifeii. Am permis pedepsirea altor sute sau poate mii de foşti răsculaţi. Ce mai vor oare presupuşii şi precredincioşii mei nobili din Transilvania?"

„Deportarea unor foşti sceleraţi, strămutarea lor în Banat, lîngă Pancevo", răspunse Eszterhâzy, hotărît să nu cedeze un pas în faţa împăratului.

„Este legal aşa ceva?"

„De ce să nu fie? Maiestatea Sa poate face cu supuşii săi orice vrea între marginile împărăţiei." ,

Şi Iosif decretă în octombrie 1785 patenta pentru expulzarea unor foşti răsculaţi. Drama acestora nu avea să se sfîrşească aşa de curînd. Şi-a tot mocnit în inimile oamenilor şi cei care mureau o lăsau moştenire copiilor lor şi, dintr-o urmă a lui Horea, flacăra a reizbucnit cu şi mai multă furie şi putere în 1848, cînd umbra Crăişorului străbătea fiecare sat, în fiecare noapte îndemnînd la neuitare.

....

POSTFAŢA

Mama a fost cea dinţii care m-a condus pe drumurile răscoalei lui Horea, Cloşca şi Crişan. Apoi ţăranii care, în fiecare săptămînă, joia, se adunau, ca de obicei, de cine ştie cînd, la Brad, la tîrg. Ţăranii veniţi din aproape toate satele prin care a trecut văpaia, atunci în iarna anului 1784. La şcoală, Horea a lipsit din lecţiile de istorie. Nu cu desăvîrşire, dar era pomenit în treacăt, ca din întîmplare, asemenea unui anonim. Nicolae Densuşianu, în a sa măiastră carte: Revoluţiunea lui Horea, tipărită în 1884, la Bucureşti, mi-a descoperit întregul fast al evenimentului, marea dramă a celor care s-au răsculat atunci, în 1784, conduşi de Horea, Cloşca şi Crişan. Căci, în Ţara Moţilor, Horea este întîiul, dar este nedespărţit de Cloşca şi Crişan, credincioşii săi tovarăşi de idealuri şi de luptă. Ioan Fruma în Horea, procesul şi martiriul, mi-a întărit convingerea în tăria de caracter a acestor oameni. Cele două lucrări pomenite mai sus m-am ajutat

să scriu această carte care, sper, cititorul o va lectura deopotrivă cu interes şi plăcere. Este o carte-document, un roman document în care pot fi întîlnite multe întîmplări relatate de N. Densuşianu, precum şi interogatoriul celor trei corifei ai răscoalei.

Fireşte, aş fi putut romanța acest episod din istoria noastră, din crîncena şi, nu o dată, trasă pe roată, istorie a neamului nostru. Dar convins fiind că răscoala aceasta n-a fost o romanță, că dimpotrivă, a fost dovada bărbăției unui neara puternic şi înzestrat, am evitat să inventez scene care poate s-au petrecut aievea sau nu s-au petrecut, scene care In asemenea împrejurări devin ridicole.

230

Aducînd încă o dată omagiul meu umil memoriei lui Nicolae Densuşianu, deschizătorul de drumuri în cercetarea răscoalei de la 1784, închei această carte, mulțumindu-i cititorului pentru înțelegere.